

ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ГЛОБАЛЬНА РЕГІОНАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ

за редакцією А. Крисоватого та М. Лизун

(Підручник для студентів
вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації)

Funded by
the European Union

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ГЛОБАЛЬНА РЕГІОНАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ

за редакцією А. Крисоватого та М. Лизун

(Підручник для студентів
вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації)

Цей підручник підготовлено за підтримки програми Еразмус+ Європейського Союзу (модуль Жана Моне 101048216 – REFRAG – ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH «Регіональна інтеграція: європейський бенчмарк в умовах викликів глобальної фрагментації (REFRAG)). Проте підтримка Європейською Комісією публікації цього підручника не є автоматичною підтримкою його змісту, який відображає лише погляди авторів. Комісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що наведена в підручнику.

Тернопіль 2023 р.

УДК 339.9, 327.5, 341.1
Є54

Рекомендовано до друку вченою радою Західноукраїнського національного університету (протокол № 10 від 23 червня 2023 р.)

Авторський колектив:

д.е.н., проф. А. Крисоватий (науковий редактор, розд. 1, 7);
д.е.н., проф. М. Лизун (науковий редактор, передмова, розд. 1, 3, 6, 10);
д.е.н., проф. О. Десятнюк (розд. 8, 12);
д.е.н., доц. Н. Кравчук (розд. 11, 13);
д.е.н., проф. В. Куриляк (розд. 4, 10);
д.е.н., проф. І. Ліщинський (розд. 2, 7, 8);
д.е.н., проф. К. Фліссак (розд. 5, 9, 12).

Рецензенти:

О. Борзенко – д.е.н., професор, завідувач сектору міжнародних фінансових досліджень Державної установи "Інститут економіки та прогнозування НАН України";
Л. Петкова – д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та бізнесу, Черкаський державний технологічний університет;
І. Хаджинов – д.е.н., професор, ректор Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Є54 **Європейська** та глобальна регіональна інтеграція : підручник / за ред. А. Крисоватого та М. Лизун. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2023. 295 с.

ISBN 978-617-8060-31-2

Підручник «Європейська та глобальна регіональна інтеграція» розроблений колективом авторів за загальною редакцією Андрія Крисоватого та Марії Лизун та орієнтований для студентів, що вивчають однойменну дисципліну у Західноукраїнському національному університеті. Дисципліна «Європейська та глобальна регіональна інтеграція» викладається в межах імплементації проекту 101048216 – REFRAG – ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH «Регіональна інтеграція: європейський бенчмарк в умовах викликів глобальної фрагментації (REFRAG)» Програми ім. Жана Моне (відповідно до угоди від 04.02.2022 р.).

Основна увага у підручнику приділяється на рушійних силах, що детермінують сучасні контури геополітичної та гео економічної карти планети. Наголошується, що в умовах турбулентного навколишнього середовища та внутрішніх загроз, Європейський Союз все ж залишається своєрідним орієнтиром регіональної інтеграції. У підручнику дається також характеристика процесів регіоналізму та регіоналізації, що відбуваються на різних континентах, а також розкривається широкий та багатогранний спектр міжнародних відносин між регіональними блоками.

Цільовою аудиторією підручника є дослідники, викладачі, аспіранти і студенти економічних напрямків. Проте книга буде цікавою також політикам, фахівцям-практикам та усім, хто цікавиться проблемами глобальної та європейської регіональної інтеграції.

УДК 339.9, 327.5, 341.1

ISBN 978-617-8060-31-2

© Колектив авторів, 2023
© ФОП Осадца Ю.В., 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	7
ТЕМА 1. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЧИ РЕГІОНАЛІЗМ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ЛАНДШАФТ XXI СТОЛІТТЯ.....	9
1.1. Світовий та регіональний порядок: стан і тенденції.....	9
1.2. «Доповнена трилема» глобальної економіки.....	12
1.3. Глобальні та європейські студії.....	15
Контрольні запитання.....	19
Практичне завдання.....	19
Тести.....	20
Література до розділу.....	21
ТЕМА 2. ОНТОЛОГІЯ РЕГІОНОЗНАВСТВА.....	23
2.1. Трактуювання «регіону» та рівні його розвитку.....	23
2.2. Регіоналізм vs Регіоналізація.....	25
2.3. Регіон Європа.....	29
Контрольні запитання.....	32
Тести.....	32
Практичне завдання.....	33
Література до розділу.....	33
ТЕМА 3. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ..	35
3.1. Сутність економічної інтеграції.....	35
3.2. Регіональні торговельні організації як елементи регіоналізму.....	37
3.3. Систематизація регіональних інтеграційних альянсів.....	39
3.4. Новітні підходи до типології регіональних інтеграційних об'єднань.....	41
Контрольні запитання.....	46
Практичне завдання.....	46
Література до розділу.....	47
ТЕМА 4. «ЗІТКНЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ» В ЄВРОПІ.....	49
4.1. Розподіл центрів сили на європейському континенті після холодної війни.....	49
4.2. Традиції формування європейських культур.....	51
4.3. Україна – поле битви західної та православної цивілізацій.....	54
4.4. Вплив культурних відмінностей на ділові відносини.....	57
4.5. Проблеми довіри в сучасній економіці.....	61
Контрольні запитання.....	67
Література до розділу.....	68
ТЕМА 5. ПРАВОВА РЕТРОСПЕКТИВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕГІОНАЛІЗМУ.....	69
5.1. Рада Європи.....	70
5.2. Європейський Союз. Історія становлення та сучасний стан.....	75

5.3. Інші інтеграційні об'єднання Європи на межі XX-XXI століть	83
Контрольні запитання	86
Тести	86
Література до розділу	87
ТЕМА 6. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ВАЛЮТНИЙ РЕГІОНАЛІЗМ	89
6.1. Інтернаціоналізація валюти: передумова регіональної інтеграції	89
6.2. Монетарна інтеграція та співпраця на основі євро	94
6.3. Еволюція економічного та валютного союзу	96
6.4. Плюси та мінуси монетарної інтеграції: перспективи ЄВС	100
Контрольні запитання	105
Практичне завдання	105
Тести	106
Література до розділу	107
ТЕМА 7. ПОТОЧНІ ТА МАЙБУТНІ ВИКЛИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ... 109	109
7.1. Концептуальні засади диференційованої інтеграції	109
7.2. Становлення ЄС як диференційованого інтеграційного альянсу	115
7.3. Конвергенція та дивергенція в ЄС	120
7.4. Загрози й перспективи вертикальної та горизонтальної інтеграції ЄС	124
Контрольні запитання	131
Тести	132
Практичне завдання	133
Література до розділу	133
ТЕМА 8. ОГЛЯД СВІТОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ: ПІВНІЧНА АМЕРИКА І СПІВПРАЦЯ З ЄВРОПОЮ	135
8.1. Регіоналізм у Північній Америці	135
8.2. Процеси регіоналізації в Північній Америці	138
8.3. Північноатлантичний регіоналізм: співпраця із європейськими державами	141
Контрольні запитання	143
Практичне завдання	144
Тести	144
Література до розділу	145
ТЕМА 9. ОГЛЯД СВІТОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ: ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА, КАРИБСЬКИЙ БАСЕЙН І СПІВПРАЦЯ З ЄВРОПОЮ	147
9.1. Історична ретроспектива Латиноамериканської інтеграції	148
9.2. Південний спільний ринок МЕРКОСУР в інтеграційних процесах у Латинській Америці	157
9.3. КАРІКОМ як вершина економічної інтеграції Карибського басейну	164
Контрольні запитання	167

Тести	168
Література до розділу	169
ТЕМА 10. ОГЛЯД СВІТОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ: АЗИЯ І СПІВПРАЦЯ З ЄВРОПОЮ	171
10.1. Процеси регіоналізму в Азії	171
10.2. Азія у регіональній стратегії ЄС	173
10.3. Ключові пріоритети стратегії ЄС в Азії	176
Контрольні питання	181
Література до розділу	181
ТЕМА 11. ОГЛЯД СВІТОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ: АРАБСЬКИЙ СВІТ І СПІВПРАЦЯ З ЄВРОПОЮ	183
11.1. Європа та арабський світ: компаративний аналіз регіонів <i>(за методикою PEST-аналізу)</i>	183
11.2. Регіоналізм в арабському світі	192
11.3. Відносини між ЄС та державами арабського світу. Союз для Середземномор'я	203
11.4. Новий регіональний підхід і регіоналізація в арабському світі	207
11.5. Політика України в регіоні: можливості та ризики	213
Контрольні запитання	216
Тести	216
Практичні завдання	220
Література до розділу	220
ТЕМА 12. ОГЛЯД СВІТОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ: АФРИКА НА ПІВДЕНЬ ВІД САХАРИ І ЄВРОПА	225
12.1. Історичні передумови виникнення та розвитку регіональної інтеграції у країнах Центральної та Південної Африки	225
12.2. Реалізація інтеграційних проєктів на території Африки на південь від Сахари	233
12.3. Міжнародне партнерство Африки з іншими регіонами світу: проблеми і перспективи	245
Контрольні запитання	247
Тести	247
Література до розділу	248
ТЕМА 13. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ	249
13.1. Концептуальні засади та системні детермінанти європейської інтеграційної стратегії	249
13.2. Етапи формування та реалізації євроінтеграційної політики України	256
13.3. Процедура вступу до ЄС: основні кроки сучасного етапу	262
13.4. Політичні заходи, економічні та інституційні реформи для сприяння інтеграції України до ЄС. Копенгагенські критерії	266

13.5. Стратегічні вектори євроінтеграційної політики України в умовах сучасних викликів	271
Контрольні запитання	276
Тести	277
Практичні завдання	281
Література до розділу	281
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	283

ПЕРЕДМОВА

Процеси інтернаціоналізації та інтеграції, які першопочатково були прерогативою невеликої кількості держав, сьогодні охопили усі континенти світу. Швидке зростання кількості регіональних інтеграційних об'єднань є наслідком популяризації ідей відкритості економіки, активізації процесів спеціалізації, посилення ролі ТНК. Однак загальний оптимізм щодо повсюдної глобалізації тривав недовго. Економічні кризи, торговельні війни, пандемія COVID-19, відновлення табору неототалітарних держав – всі ці чинники привели до розколу глобальної спільноти на численні фрагментарні альянси, що протистоять між собою та ділять зони впливу на економічній та політичній аренах.

Сьогоднішній Європейський Союз, попри всі виклики та внутрішні протиріччя, є єдиною насправді «глибокою» формою регіональної інтеграції, що формувалася в результаті сімдесятирічної історії взаємних компромісів та протистоянь в Європі. Чинники, які стоять біля витоків європейської спільноти, тісно пов'язані із Другою світовою війною та розподілом сил, що спостерігався по її завершенню. Саме після Другої світової війни західноєвропейські держави підняли питання щодо майбутнього Європи. Інтеграція стала єдиною відповіддю, котру знайшли тогочасні європейські політики та дипломати. І поточна війна в Україні стає новим випробуванням на зрілість і згуртованість Європи та демонструє її готовність рішуче протистояти тоталітарному режиму.

Перед Україною ж в таких умовах постала не просто проблема покращення добробуту, а питання виживання та збереження територіальної цілісності. І єдиним виходом із цієї ситуації знову ж залишається інтеграція із європейськими державами у спільний регіональний економічний та військовий блок, що обумовлює актуальність як академічного курсу, так і відповідного підручника «Європейська та глобальна регіональна інтеграція».

Колектив авторів підготував підручник у межах імплементації проекту 101048216 – REFRAG – ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH «Регіональна інтеграція: європейський бенчмарк в умовах викликів глобальної фрагментації (REFRAG)» Програми ім. Жана Моне. Позитивна оцінка проєктної пропозиції експертами Європейської комісії є додатковим підтвердженням актуальності проблем, котрі розкриваються у книзі.

Структурно навчальний підручник складається із передмови, 13 тем, варіантів контрольних, тестових та практичних завдань, переліку літератури. У підручнику висвітлені такі тематичні площини як: формування геополітичного ландшафту ХХІ століття під впливом процесів глобалізації та регіоналізму;

онтологія науки про регіони; засади регіональної економічної інтеграції; ролі цивілізаційних «тектонічних плит» у поточній глобальній фрагментації; минуле, сьогодення та майбутнє Європейського Союзу; процеси регіоналізму на різних континентах та їх вплив на відносини із ЄС та Україною.

Підручник насамперед призначений для студентів вищих навчальних закладів України, а також може використовуватися у навчальній та науковій роботі викладачів, докторантів, працівників органів національної та регіональної влади.

ТЕМА 1

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЧИ РЕГІОНАЛІЗМ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ЛАНДШАФТ ХХІ СТОЛІТТЯ

1.1. Світовий та регіональний порядок: стан і тенденції

Світовий порядок відображає систему, що включає весь світ та усе населення. Згідно теоретичних постулатів міжнародних відносин формування світового порядку та уявлення про нього є геополітичною спробою структурувати світ. Незважаючи на те, що концепція світового порядку є фундаментальною для міжнародних відносин та геополітики, вона залишається дуже суперечливою. Адже «порядок» є поняттям неусталеним, виникає питання і щодо типу геополітичних утворень, котрі б мали право структурувати світ.

Е. Карр¹ вважав, що світовий порядок є домінуючою гіпотезою, яка сприяє інтерпретації процесів, але руйнується зі зміною розподілу влади. А-М. Слотер (2004) визначала світовий порядок як глобальну арену, де геополітичні суб'єкти обговорюють свої переваги². Згідно теорії Г. Кіссінджера світовий порядок описує «концепцію регіону чи цивілізації щодо природи справедливих домовленостей і розподілу влади, які можуть бути застосовані до всього світу». Крім того в його теорії з'являється розуміння регіональних порядків, що «передбачають однакові принципи, що застосовуються до певної географічної області»³.

К. Флінт і П. Тейлор розглядають світовий порядок як динамічний глобальний процес, який немає просторових і часових обмежень, а всім державам та іншим геополітичним суб'єктам присвоюються «геополітичні коди»⁴. У цій системі геополітичних кодів, серед яких виділяють глобальні, регіональні та локальні, всі відносини, які формують світовий порядок, вважаються висхідними між глобальним і регіональним рівнями та між регіональним і локальним рівнями.

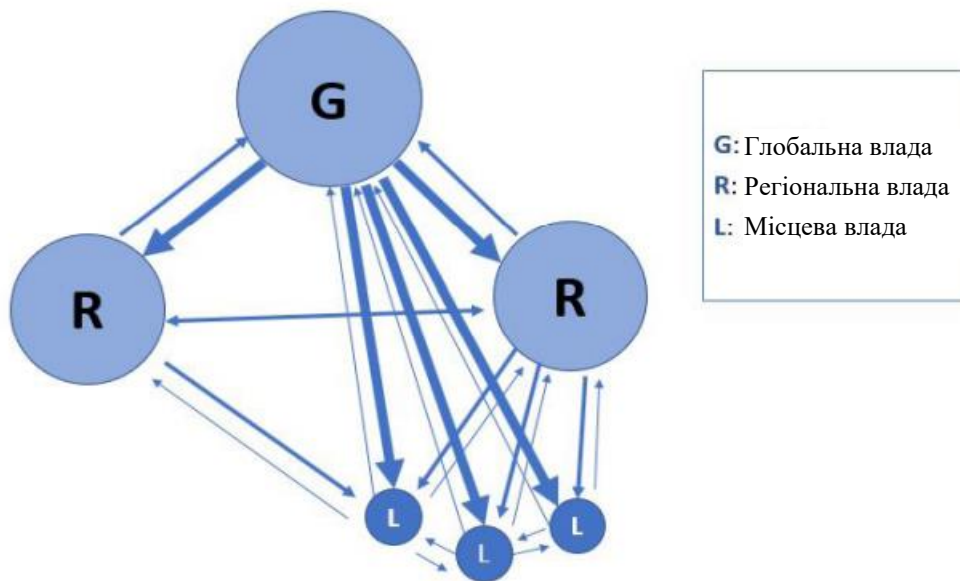
¹ Carr E. H. *The Twenty Years' Crisis 1919–1939. An Introduction to the Study of International Relations.* (2nd ed.). Macmillan, 1946.

² Slaughter A. M. *Sovereignty and Power in a Networked World Order.* *Stanford Journal of International Law.* 2004. vol. 40, 283–327

³ Kissinger H. *World order.* Penguin Books, 2015

⁴ Flint C., Taylor P. J. *Political Geography. World-Economy, Nation-State and Locality.* (7th edition). Routledge, 2018

Однак така модель світового порядку відображає централізовані глобальні відносини. Фауст А. доповнює теоретичний підхід Флінта і Тейлора взаємозв'язками між місцевими та регіональними, регіональними та глобальними, місцевими та глобальними силами, що дозволяє розглядати ці відносини як двосторонні незалежно від того, наскільки вони асиметричні. Крім того модель доповнено горизонтальними відносинами між регіональними владами, діагональними відносинами між регіональною та місцевою владою, що розміщуються в іншому регіоні (рис. 1.1)⁵.

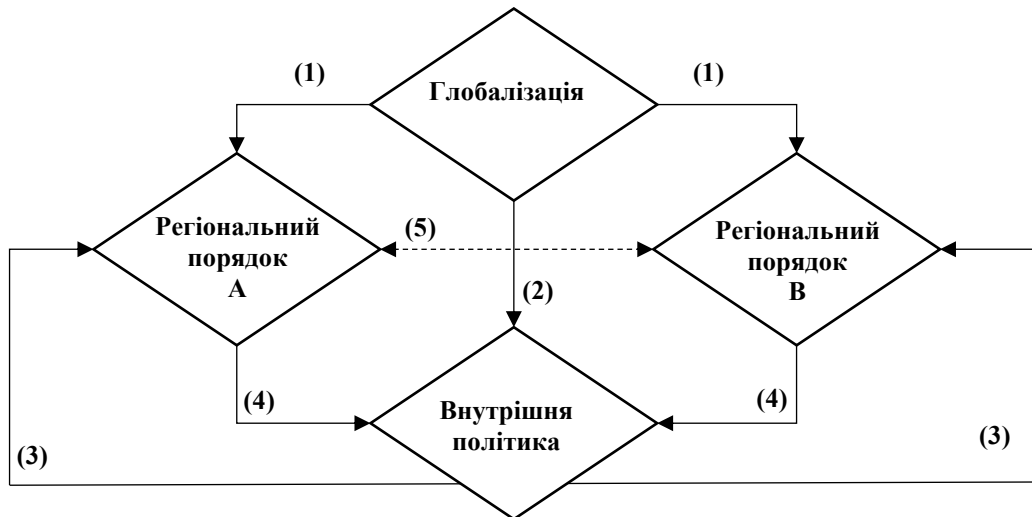

Рис. 1.1. Відносини між геополітичними суб'єктами з урахуванням нецентралізованої та двосторонньої взаємодії (інтерпретація на основі системи геополітичних кодів Флінта і Тейлора)

Останні декілька десятиліть розвиток світової економіки характеризується неконтрольованістю та непрогнозованістю розвитку процесів глобалізації. Глобалізація може здійснювати вплив на глобальний та регіональний порядки прямо або ж опосередковано через вплив на внутрішню політику.

Прямий вплив глобалізації на регіональний порядок досліджений більш обширно, ніж непрямий, який здійснюється через внутрішню політику. Цей зв'язок представлений на рис. 1.2.

⁵ Faust, A. Concepts of World Order and their Implications for Regional Power Research. *Modern Geografía*, 2023. Vol. 18(1), 79–96. URL: <https://doi.org/10.15170/MG.2023.18.01.05>

- (1): Вплив глобалізації на регіональні порядки.
- (2): Вплив глобалізації на внутрішню політику.
- (3): Вплив внутрішньої політики на регіональні порядки.
- (4): Вплив регіональних порядків на внутрішню політику.
- (5): Вплив регіональних порядків один на одного.

Рис. 1.2. Зв'язок між глобалізацією, внутрішньою політикою та регіональним порядком⁶

Поняття «регіонального порядку» в більшості випадків розглядають з позицій безпеки, зокрема Б. Бузан та О. Вавер трактують його як модель співіснування (дружніх відносин чи ворожнечі) між регіональними державами⁷, Д. Лейк та П. Морган (1997) – як «режим» управління конфліктами всередині регіонів⁸, Р. Стюарт-Інгерсолл та Д. Фрейзер – як «керівні механізми між одиницями регіональної системи, спрямовані на те, щоб зробити взаємодію, пов'язану з безпекою, передбачуваною та підтримувати колективні цілі та цінності, пов'язані з моделями сек'юритизації та десек'юритизації»⁹.

Однак останнім часом, враховуючи зміни, які відбуваються у міжнародній системі, регіональний порядок трактується з позицій регіональних владно-політичних подій та визначення характеру нової багатопольярної конфігурації в міжнародній системі.

⁶ Börzel T., Risse T. (eds). *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.

⁷ Buzan B., Waever O. *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

⁸ Lake D. A., Morgan P. M. The new regionalism in security affairs. In D. A. Lake, & P. M. Morgan (Eds.), *Regional orders: Building security in a new world* (pp. 3–19). Pennsylvania State University Press, 1997.

⁹ Stewart-Ingersoll R., & Frazier D. *Regional powers and security orders: A theoretical framework*. London & New York: Routledge Global Security Studies, 2012.

1.2. «Доповнена трилема» глобальної економіки

Вагоме місце при розгляді питань регіональної економічної інтеграції надається не лише економічній складовій, а й політичній, адже національні уряди мають відмовитися від певної частини суверенітету та втратять автономію у прийнятті рішень, які стосуються формування та використання спільних ресурсів та при досягненні спільних завдань та цілей¹⁰.

Формування регіонального порядку (неурядове регіональне правління) є вищою формою міжнародної політичної інтеграції¹¹. Відмітимо, що регіональний порядок характеризується сукупністю норм, принципів, інститутів та практик, які поєднують політично автономні держави, що взаємозалежні між собою¹².

Досить дискусійним аспектом регіональної інтеграції є необхідність відмови від певних елементів національного суверенітету і автономії щодо прийняття рішень. Деякі дослідники євроінтеграційних процесів вважають, що функціонування валютного союзу в повній мірі не можна забезпечити без політичного союзу¹³. Таку думку емпірично підтверджено на прикладі США та Канади, де відсутні незважаючи тарифні і нетарифні бар'єри, існує схожість у культурі та мові, але наявні досить великі транзакційні витрати, оскільки політичні і правові системи несумісні¹⁴.

«Неблагословенна трійця», в якій закладені основні постулати теорії оптимальних валютних зон, обумовлює неможливість одночасно досягнути абсолютну мобільність капіталу, стабільність валютного курсу та автономну грошово-кредитну політику. На основі «неблагословенної трійці» Д. Родріком розроблена «доповнена трилема» (англ. «*augmented trilemma*»), за якої можливе одночасне

---

¹⁰ Bolaños Bonilla A. *A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy*. Rochester, NY: Social Science Research Network. 2016. URL: <https://ssrn.com/abstract=2780799>

¹¹ англ. *regional governance without government*. Ernst-Otto C., Rosenau J. *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992

¹² Jacquet P., Pisani-Ferry J., Tubiana L. *Gouvernance Mondiale*. La Documentation française Paris. Vol. 37. 2002. URL: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/rapports-publics/024000230/index.shtml>.

¹³ Fligstein N., Polyakova A., Sandholtz W. European integration, nationalism and European identity. *Journal of Common Market Studies*. 2012. Vol. 50, No 1. P. 106–122; Issing O. The crisis of European Monetary Union—Lessons to be drawn. *Journal of Policy Modeling*. 2011. Vol. 33. No 5. P. 737–749; Sapir A. European integration at the crossroads: a review essay on the 50th anniversary of Bela Balassa's theory of economic integration. *Journal of Economic Literature*. 2011. Vol. 49, No 4. P. 1200–1229.

¹⁴ Anderson J. E., Marcouiller D. Trade, Insecurity, and Home Bias: An Empirical Investigation. Working Paper. *National Bureau of Economic Research*. 1999. DOI: <https://doi.org/10.3386/w7000>

поєднання лише двох із трьох процесів: міжнародної економічної інтеграції, автономної державної політики та масової політики¹⁵ (рис. 1.3).

Рис. 1.3. «Доповнена трилема» світової економіки¹⁶

Д. Родрік притримувався думки, що досягти інтеграції економік можливо лише за двома сценаріями, які є взаємовиключними:

– формування глобального федералізму, який досягається зменшення автономії національних урядів, нівелювання кордонів держав, надання особливого впливу наднаціональним інститутам (така практика відносин існує між штатами США);

– впровадження умов згідно «золотої гамівної сорочки» (англ. «Golden Straitjacket») Т. Фрідмана¹⁷. Зокрема передбачається введення політики, яка буде максимально сприяти залученню міжнародних ринків (низький показник інфляції, невисокі податки, тарифи, практично відсутні нетарифні бар'єри, гнучкість законодавства про ринок праці, дерегуляція, приватизація і максимальна відкритість), при цьому забезпечується збереження автономії національних урядів. Імплементация цих умов відбувається на сучасному етапі розвитку світової

¹⁵ Rodrik D. How Far will International Economic Integration Go? *The Journal of Economic Perspectives*. 2000. Vol. 14, No. 1. P. 177–186.

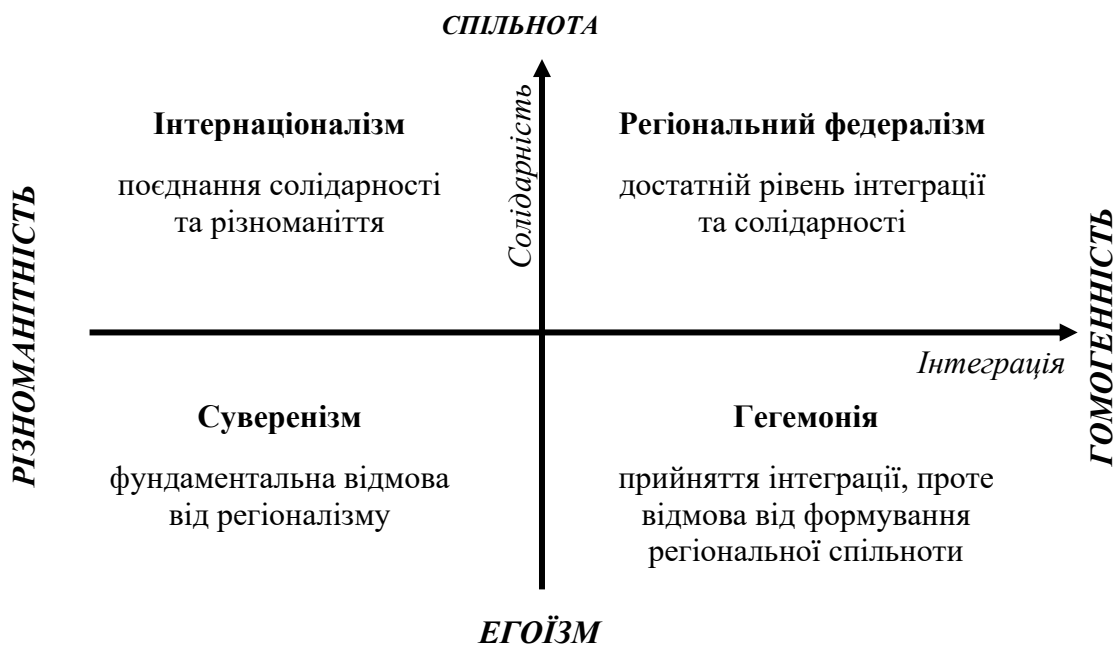
¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Friedman T. L. *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*. Farrar, Straus and Giroux, 2000. 493 p.

економіки між членами регіональних та білатеральних блоків з низьким ступенем інтеграції, що застосовують псевдо-варіативні національні політики.

Можливий ще третій варіант трилеми за умови відмови від економічної інтеграції, але із збереженням національної автономії при лібералізації торговельної та фінансової політики в рамках системи мультилатералізму СОТ-МВФ-СБ.

На практиці національні економіки функціонують у площинах між кутами політичної трилеми, намагаючись отримати максимально від процесів інтеграції та не потрапити у надмірну залежність (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Інтеграція та солідарність (виміри світового економічного порядку)¹⁸

Відмітимо, що регіональна інтеграція, яка проявляється у фізичній чи інфраструктурній інтеграції, симулює економічний динамізм.

Щодо фізичної інтеграції, то вона включає в себе створення комунікаційних каналів, що передбачає поєднання енергетичних, транспортних і телекомунікаційних мереж регіонального рівня між декількома сусідніми державами для посилення регіональної взаємозалежності економічного характеру. На основі проведених досліджень Бугеас С., Деметриадес П., Моргенрот Е. стверджували, що велика кількість урядових інвестицій, значна частина урядових інвестицій, які були спрямовані на покращення та розширення комунікаційної та

¹⁸ Bolaños Bonilla A. *A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy*. Rochester, NY: Social Science Research Network, 2016. URL: <https://ssrn.com/abstract=2780799>

транспортної мереж, реалізовувалися, щоб зменшити торгові витрати і сприяти розвитку торгівлі¹⁹. В зв'язку з чим виник «інфраструктурний перелив», а саме відбувся ріст не тільки внутрішньої, а й зовнішньої торгівлі, що відповідно є одним з важливих чинників економічної інтеграції.

Крім того ряд дослідників обґрунтували твердження про те, що односторонні інвестиції в інфраструктуру стимулюють економічний розвиток та регіональну інтеграцію²⁰. Особливо цей ефект помітний за умови двох- чи багатосторонніх ініціатив²¹.

Таким чином, різні види та рівні регіональної інтеграції сприяють зміні геополітичної світобудови, приводячи до розвитку комунікаційної та транспортної інфраструктури, посиленню взаємозалежності між державами та активізації економічної діяльності.

1.3. Глобальні та європейські студії

Концепт глобального у своєму трактуванні є неоднозначним та суперечливим. Я. Недервеєн Пітерс у своїй праці (2013 р.) розпочав перегляд парадигми глобалізації, яка б відображала сучасні тенденції розвитку світової економіки²². Така критика парадигми глобалізації Я. Недервеєном Пітерсом спонукала М. Стегера виокремити чотири виміри досліджень глобального («глобальних студій») ²³:

1. «Вимір глобалізації», який фокусується на інтенсифікації соціальних відносин через світо-простір і світо-час. Таким чином глобалізація характеризується багатовимірністю процесів та посиленням динаміки глобальної взаємозалежності. Глобалізація передбачає досить таки динамічні зміни національних і

---

¹⁹ Bougheas S., Demetriades P. O., Morgenroth E. L. International aspects of public infrastructure investment. *Canadian Journal of Economics/Revue Canadienne d'économique*. 2003. Vol. 36, No 4. P. 884–910.

²⁰ Calderón C., Servén L. Infrastructure and economic development in Sub-Saharan Africa. *Journal of African Economies*. 2010. Vol. 19, No 1. P. 13–87; Kandilov I. T., Renkow M. Infrastructure investment and rural economic development: An evaluation of USDA's broadband loan program. *Growth Change*. 2010. Vol. 41. No 2. P. 165–191; Kim K.-S. Infrastructure Planning And Financing In Korea Insight to Economic Development, 2013. URL: <https://www.kdevelopment.org/resource/view/04201312110129489.do#.WqEg7ejFLIU>.

²¹ Cipoletta Tomassian G. Physical infrastructure and regional integration. *CEPAL*. 2009. No 280. URL: <http://repositorio.cepal.org/handle/11362/36290>

²² Лизун М. В. Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2017. 426 с.

²³ Malamud A., Schmitter P. The Experience of European Integration and the Potential for Integration in South America. *Working Papers, Institut Barcelona d'Estudis Internacionals IBEI*. 2007. Vol. 6.

локальних кордонів. Таким чином глобалізація виступає своєрідною призмою в основі глобальних студій, через котру досліджують мережі, вузли, потоки, зміни масштабів з відповідними вимірниками у вигляді статичних об'єктів, а також фіксованих зв'язків чи просторових та соціальних ієрархій.

2. «Транс- чи мультидисциплінарний вимір». Цей підхід змінює дисциплінарні уявлення XIX–XX ст., що базуються на євроцентричності. Згідно думок А. В. Рассела новітні методи формування знань, які пов'язані з глобалізацією, мають базуватися на диверсифікованих, та колаборативних типах досліджень, що дозволить подолати дисциплінарні межі та синтезувати множинний контент, методології та теорії²⁴. У табл. 1.1 висвітлено огляд глобальних студій у розрізі певних соціально-гуманітарних дисциплін, поєднання знань про які може стати основою сучасних підходів до розуміння глобальних студій.

3. «Просторово-темпоральний вимір», який в своїй основі містить пояснення першопричин виникнення терміну «глобалізація», а саме просторових реконфігурацій динамічних процесів – «детериторіалізації» і «денаціоналізації»²⁵. Часто вчені-дослідники глобальних студій переосмислюють історично контингентні поняття вертикальної просторовості в хронологічному часі для врахування форм, що дублюються, горизонтальної просторовості у координатах реального часу. Тобто глобалізацію розглядають не лише як вихід за межі традиційних кордонів (детериторіалізації), а також як реалізацію процесів ретериторіалізації (різного ступеня глобальних вкраплень як на національному, так і місцевому рівнях). Це приводить до висновку, що зміст понять «глобальне» та «локальне» є невзаємовиключними кінцевими точками у просторовому масштабі, а розуміння глобалізації відповідає в певній мірі глокалізації. Це дозволяє вивчати поняття глобального з позицій локального: глобальні фінансові потоки, які сходяться у великих містах (Лондон, Токіо); вплив ідей глобалізації на локальну соціальну боротьбу (м. Сіетл, м. Афіни).

4. «Критичний вимір». Цей вектор характеризується багатоваріантністю підходів, які можуть проявлятися у методологічному скептицизмі стосовно позитивістських догм, перевірці інтерпретацій, пропонованих інститутами, такими як корпоративні медіа, деколонізація західного світогляду та усвідомленні того, що «глобальне» є багатопольярним деривативом глобальних Півночі та Півдня.

²⁴ Lai E. L.-C., Yu X. Invoicing Currency in International Trade: An Empirical Investigation and Some Implications for the Renminbi. *The World Economy*. 2015. Vol. 38, No 1. P. 193–229. DOI: <https://doi.org/10.1111/twec.12211>.

²⁵ Ліщинський І. О. Глокалізація, фрагментація та альтернативні візії внутрішніх гео економічних суперечностей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22. Ч. 2. С. 77–81

Таблиця 1.1

Глобалізація у розрізі соціально-гуманітарних дисциплін²⁶

Соціально-гуманітарна дисципліна	Період	Об'єкт досліджень	Ключові теми
Економічна теорія	1970 р. 2000 р. 2015 р.	ТНК, технології, банки, міжнародні фінансові інститути. Хедж-фонди, суверенні фонди капіталу. Міжнародні організації.	Глобальні корпорації, світовий продукт, глобальний капіталізм. Нова економіка, глобальні кризи, національний борг, валюти, кредитно-рейтингові агенції. Неопротекціонізм, «повернення історії», деглобалізація і дезінтеграція, «нова нормальність».
Політологія, міжнародні відносини	1980 р.	«Інтернаціоналізація держави», транскордонні соціальні рухи, міжнародні неурядові організації, інтернаціоналізм.	Світовий порядок, міжнародне право, держави-конкуренти, «постінтернаціональна політика», глобальне громадянське суспільство.
Географія	1980 р.	Простір, місце, глобальні та вузлові міста.	Глокалізація, локально-глобальні взаємодії, міграція.
Культурологія	1970 р.	Репрезентації, стереотипи, реклама, естетика.	Орієнталізм, макдональдизація, «зіткнення цивілізацій», гібридизація.
Медіа студії	1970 р.	Медіа, ІКТ, Інтернет, соціальні засоби комунікацій.	«Глобальне село», CNN-світ, діснеєфікація.
Філософія	1950 р.	Етика.	Глобальні проблеми, глобальна етика.
Соціологія	1800 р.	Модерність.	Капіталізм, індустріалізація, урбанізм, національні держави
Політична економія	1500 р.	Сучасний капіталізм, сучасна світ-система	Завоювання світового ринку, «довге ХVІ ст.».
Історія, антропологія	3000 р. до н.е	Рух населення, крос-культурна торгівля, поширення технологій, світові релігії.	Розширення соціальної співпраці, глобальні потоки, «ойкумена».
Біологія, екологія	Завжди	Інтеграція екосистем.	Еволюція, глобальна екологія, Гея.

Поряд з вивченням глобальних студій важливе значення має дослідження європейських студій, особливо з позицій регіональної інтеграції. Процеси глибокої європейської інтеграції є своєрідним бенчмарком для інших регіонів світу та немає аналогів. Процес інтеграції країн Європи здійснювався у декілька у

²⁶ Ліщинський І. О. *Полюси та осі розвитку в контексті глокалізаційних процесів* : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 364 с.

декілька етапів та мав серйозне теоретичне підґрунтя. Так, в основі багатьох досліджень регіональної валютної інтеграції була теорія оптимальних валютних зон Р. Манделла. Разом з тим в процесі свого розвитку дана теорія зазнала еволюційних змін та трансформацій. Подальші дослідження стосувалися розширення умов та критеріїв теорії оптимальних валютних зон для більшої ефективності валютної інтеграції. Однак багато дослідників вказують на відсутність взаємозв'язку між цими критеріями.

Визначальні інтеграційні характеристики різних типів союзів є об'єктом постійних дискусій практиків та дослідників. Загалом у дослідженнях європейських студій багато питань присвячено саме основам та новітнім тенденціям процесів регіональної економічної інтеграції. В публікаціях європейських дослідників широко висвітлені велика кількість теоретичних моделей, що дають пояснення регіоналізму та регіоналізації. Зокрема на рис. 1.5 зображено перелік основних парадигм, які пояснюють засади саме європейської інтеграції.

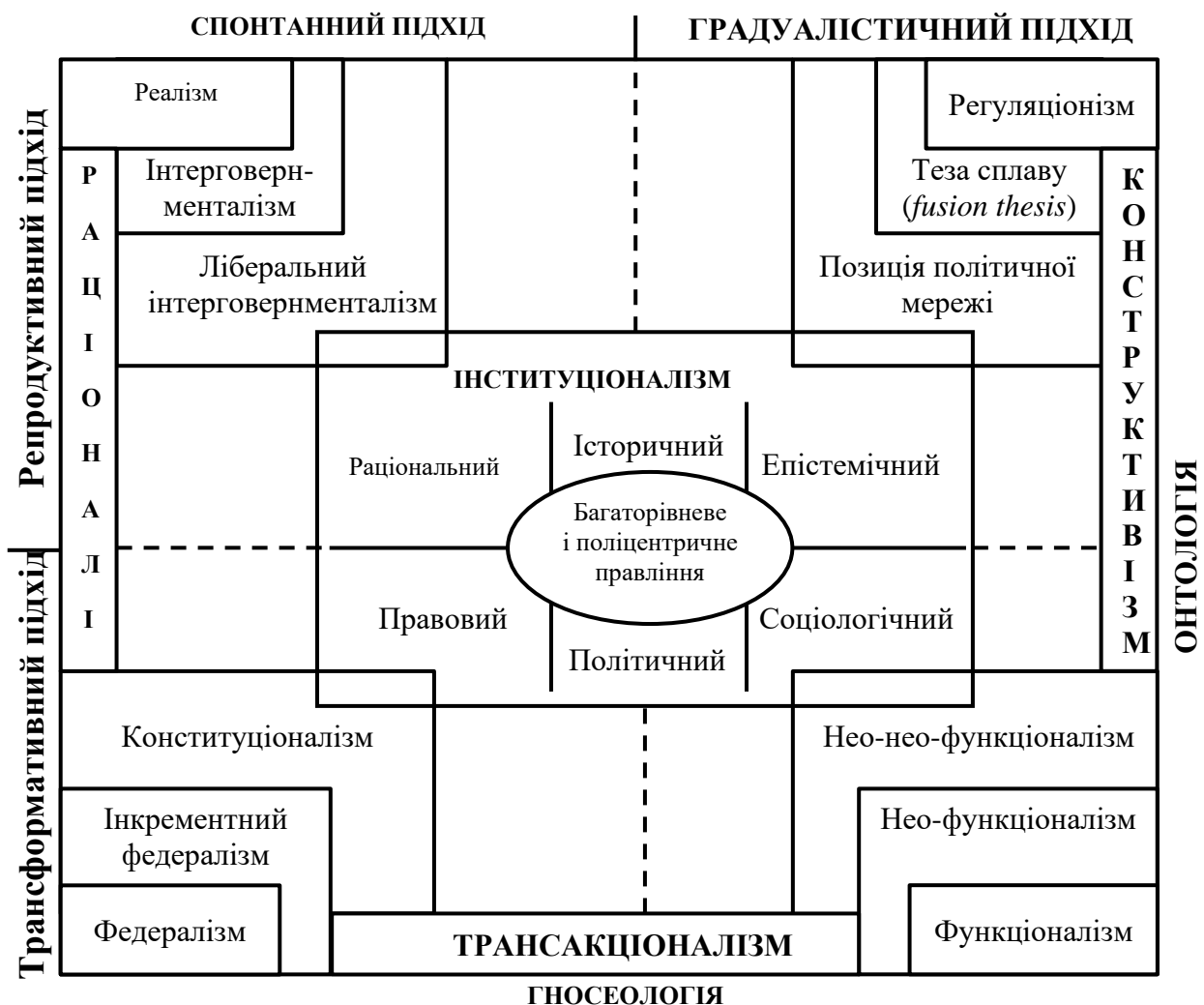

Рис. 1.5. Основні парадигми європейської регіональної інтеграції²⁷

²⁷ Malamud A., Schmitter P. The Experience of European Integration and the Potential for Integration in South America. Working Papers, Institut Barcelona d'Estudis Internacionals IBEI. 2007. Vol. 6.

При розгляді цих теорій основний акцент приділено економічним вимірам. Економічна складова розглядається та пов'язана з політичною, яка саме і передбачає відмову урядів (національних) від певної частини власного суверенітету та автономії, що стосуються прийняття рішень в питаннях використання спільних ресурсів, досягнення спільних цілей.

За останні роки збільшилася кількість досліджень Європи та Європейського Союзу як у Європі, так і в усьому світі. Такі дослідження стали більш широкими та глибшими в аспектах концептуального розвитку та теоретичного обґрунтування.

Контрольні запитання

1. Розкрийте основні підходи до розуміння глобального та регіонального порядку.
2. Поясніть відносини між геополітичними суб'єктами з урахуванням нецентралізованої та двосторонньої взаємодії.
3. Охарактеризуйте зв'язок між глобалізацією, внутрішньою політикою та регіональним порядком.
4. Розкрийте зміст концепту «неблагословенної трійці».
5. Поясніть особливості «доповненої трилеми» глобальної економіки
6. Розкрийте зміст терміну «Золота гамівна сорочка» (*Golden Straitjacket*), який введений Т. Фрідманом (1999).
7. Охарактеризуйте можливі сценарії досягнення інтеграції національних економік за Д. Родріком.
8. Розкрийте зміст вимірів досліджень «глобального».
9. Назвіть основні парадигми, що пояснюють європейську регіональну інтеграцію

Практичне завдання

1. Підготуйте коротку доповідь про місце України в геополітичному просторі, зміну її ролі та позицій в сучасних умовах.
2. Сформулюйте характерні риси сучасного геополітичного ландшафту та згрупуйте їх за певними ознаками.

Тести

1. Останні декілька десятиліть розвиток світової економіки характеризується:
  - а) контрольованістю та прогнозованістю розвитку процесів глобалізації;
  - б) неконтрольованістю та непрогнозованістю розвитку процесів глобалізації.

2. Які процеси передбачає регіоналізм?
  - а) регіональну інституційну розбудову та керівництво політичними силами;
  - в) регулювання ринковими та суспільними силами;
  - г) регулювання міжнародними організаціями.

3. Які процеси передбачає регіоналізація?
  - а) регіональну інституційну розбудову та керівництво політичними силами;
  - в) регулювання ринковими та суспільними силами;
  - г) регулювання міжнародними організаціями.

4. «Вимір глобалізації» за М. Стегером передбачає:
  - а) пояснення першопричин виникнення терміну «глобалізація», а саме просторових реконфігурацій динамічних процесів – «детериторіалізації» і «денаціоналізації»;
  - б) методологічний скептицизм стосовно позитивістських догм;
  - в) процес інтенсифікації соціальних відносин через світо-простір і світо-час.

5. «Просторово-темпоральний вимір» глобалізації за М. Стегером в своїй основі містить...
  - а) пояснення першопричин виникнення терміну «глобалізація», а саме просторових реконфігурацій динамічних процесів – «детериторіалізації» і «денаціоналізації»;
  - б) методологічний скептицизм стосовно позитивістських догм;
  - в) процес інтенсифікації соціальних відносин через світо-простір і світо-час.

6. Назвіть характерні риси глобалізації
  - а) багатовимірність процесів, посилення динаміки глобальної взаємозалежності;

- б) одновимірність процесів, посилення автаркії;
- в) закриття кордонів, посилення імпортозаміщення.

7. Оберіть характеристики, які названі «золотою гамівною сорочкою» Т. Фрідмана.

- а) низький показник інфляції, невисокі податки, дерегуляція, приватизація;
- б) низька гнучкість законодавства про ринок праці, закритість економіки;
- в) високий показник інфляції, високі податки, посилене регулювання, деприватизація;
- г) високі податки, деприватизація, високий показник інфляції.

Література до розділу

- Лизун М. В. (2017) *Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції : монографія*. Тернопіль: ТНЕУ. 453 с.
- Ліщинський І. О. *Глокалізація, фрагментація та альтернативні візії внутрішніх гео економічних суперечностей*. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 22. Ч. 2. С. 77–81
- Ліщинський І. О. *Полюси та осі розвитку в контексті глокалізаційних процесів : монографія*. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 364 с.
- Anderson J. E., Marcouiller D. *Trade, Insecurity, and Home Bias: An Empirical Investigation*. Working Paper. National Bureau of Economic Research. 1999. DOI: <https://doi.org/10.3386/w7000>
- Bolaños Bonilla A. *A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy*. Rochester, NY: Social Science Research Network. 2016. URL: <https://ssrn.com/abstract=2780799>
- Buzan, B., & Waever, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Börzel, Tanja A., and Thomas Risse (eds), *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism* (2016; online edn, Oxford Academic, 7 Apr. 2016), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.
- Bougheas S., Demetriades P. O., Morgenroth E. L. *International aspects of public infrastructure investment*. Canadian Journal of Economics/Revue Canadienne d'économique. 2003. Vol. 36, No 4. P. 884–910.
- Buzan B., Waever O. *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Calderón C., Servén L. *Infrastructure and economic development in Sub-Saharan Africa*. Journal of African Economies. 2010. Vol. 19, No 1. P. 13–87
- Carr E. H. *The Twenty Years' Crisis 1919–1939. An Introduction to the Study of International Relations*. (2nd ed.). Macmillan, 1946.

- Cipoletta Tomassian G. *Physical infrastructure and regional integration*. CEPAL. 2009. No 280. URL: <http://repositorio.cepal.org/handle/11362/36290>
- Ernst-Otto C., Rosenau J. *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992
- Faust, A. *Concepts of World Order and their Implications for Regional Power Research*. *Modern Geográfia*, 2023. Vol. 18(1), 79–96. URL: <https://doi.org/10.15170/MG.2023.18.01.05>
- Fligstein N., Polyakova A., Sandholtz W. *European integration, nationalism and European identity*. *Journal of Common Market Studies*. 2012. Vol. 50, No 1. P. 106–122.
- Flint C., Taylor P. J. *Political Geography. World-Economy, Nation-State and Locality*. (7th edition). Routledge, 2018
- Issing O. *The crisis of European Monetary Union—Lessons to be drawn*. *Journal of Policy Modeling*. 2011. Vol. 33. No 5. P. 737–749.
- Jacquet P., Pisani-Ferry J., Tubiana L. *Gouvernance Mondiale. La Documentation française Paris*. Vol. 37. 2002. URL: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/rapports-publics/024000230/index.shtml>.
- Kandilov I. T., Renkow M. *Infrastructure investment and rural economic development: An evaluation of USDA's broadband loan program*. *Growth Change*. 2010. Vol. 41. No 2. P. 165–191
- Kim K.-S. *Infrastructure Planning and Financing in Korea Insight to Economic Development*, 2013. URL: <https://www.kdevelopedia.org/resource/view/04201312110129489.do#.WqEg7ejFLIU>.
- Kissinger H. *World order*. Penguin Books, 2015
- Lai E. L.-C., Yu X. *Invoicing Currency in International Trade: An Empirical Investigation and Some Implications for the Renminbi*. *The World Economy*. 2015. Vol. 38, No 1. P. 193–229. DOI: <https://doi.org/10.1111/twec.12211>.
- Lake D. A., Morgan P. M. *The new regionalism in security affairs*. In D. A. Lake, & P. M. Morgan (Eds.), *Regional orders: Building security in a new world* (pp. 3–19). Pennsylvania State University Press, 1997.
- Malamud A., Schmitter P. *The Experience of European Integration and the Potential for Integration in South America*. *Working Papers, Institut Barcelona d'Etudis Internacionals IBEI*. 2007. Vol. 6.
- Rodrik D. *How Far will International Economic Integration Go?* *The Journal of Economic Perspectives*. 2000. Vol. 14, No. 1. P. 177–186.
- Sapir A. *European integration at the crossroads: a review essay on the 50th anniversary of Bela Balassa's theory of economic integration*. *Journal of Economic Literature*. 2011. Vol. 49, No 4. P. 1200–1229.
- Slaughter A. M. *Sovereignty and Power in a Networked World Order*. *Stanford Journal of International Law*. 2004. vol. 40, 283–327
- Stewart-Ingersoll R., & Frazier D. *Regional powers and security orders: A theoretical framework*. London & New York: Routledge Global Security Studies, 2012.

ТЕМА 2

ОНТОЛОГІЯ РЕГІОНОЗНАВСТВА

2.1. Тракткування «регіону» та рівні його розвитку

Термін *«регіон»* є ключовим для розуміння того, як відбувається формування тектонічних процесів у світовій геополітиці та геоekonomіці. Тракткування «регіону» суттєво відрізняються в залежності від ракурсу та сфери дослідження. З точки зору економіки та управління, важливими є три сутнісні категорії, які об'єднанні під спільною назвою «регіон»:

1. *географічна одиниця*, якій властиві спільні характеристики (розміщення, клімат, ландшафт, соціо-культурні особливості і т. д.);
2. *адміністративно-територіальна та політична одиниця* із певним рівнем автономії від центрального уряду;
3. *геоekonomічна одиниця*, яка характеризується відповідним рівнем міждержавної інтеграції (наприклад, спільний ринок та спільна валюта).

Як бачимо, центральною відмінністю у зазначених категоріях є ієрархічний рівень, відповідно до якого виділяють:

- *«мікрорегіони»* (по-іншому *«мезорегіони»*) – регіони / райони, які є адміністративними чи функціональними складовими окремих держав;
- *«макрорегіони»* (по-іншому *«мегарегіони»*) – об'єднання держав у певні міжнаціональні чи наднаціональні регіональні організації.

Слід однак відмітити, що зазначені ієрархічні рівні не завжди на пряму корелюють із фактичними розмірами. Наприклад, окремі провінції Китаю, які за своєю суттю є мікрорегіонами, однак за географічними розмірами та чисельністю населення значно перевищують такі макрорегіони як Східноафриканська спільнота.

Окремо також варто вказати на наявність гібридної форми – т.зв. *«транс-кордонні регіони»*, що є міжнародними об'єднаннями мікрорегіонів та, відповідно, володіють певними характеристиками макрорегіонів. Прикладами таких

гібридних форм є т. зв. «євро регіони» в Європі, «коридори розвитку» на Півдні Африки, «трикутники зростання» у Південно-Східній Азії.

Відповідно до фокусу даного підручника, ми основний акцент робитимемо на міжнаціональних макрорегіонах, розглядаючи їх з позицій процесів регіональної інтеграції. Важливим пластом досліджень при цьому будуть питання «*европеїзації*». Однак категорійна відмінність між різними типами регіонів певною мірою проявлятиметься і надалі. Наприклад, не зовсім очевидно є наявність концептуального взаємозв'язку між становленням Європи як регіону та програмами Європи регіонів.²⁸

Разом із тим географічний вимір не можна ігнорувати при розгляді макрорегіонів (як і мікрорегіонів), адже на певній території історично формується певний комплекс соціальних, культурних, економічних відносин, який часто стає базовою передумовою для подальшої співпраці. У цьому контексті можна навести класичне визначення, яке запропонував Дж. Най, згідно якого **(макро)регіон** – це «... кількісно лімітована група держав, котрі пов'язані між собою географічними відносинами та певним рівнем взаємозалежності».²⁹

Водночас сучасний розвиток архітектури міжнародного співробітництва привів до того, що зазначена географічна територія може бути сильно фрагментованою (наприклад, Європейська асоціація вільної торгівлі, ЄАВТ) чи навіть розпорошеною між континентами (наприклад, Транстихоокеанське партнерство ТТП). Більш важливим є динаміка багатосекторальної співпраці альянсу³⁰, а також його позиціонування як регіону.

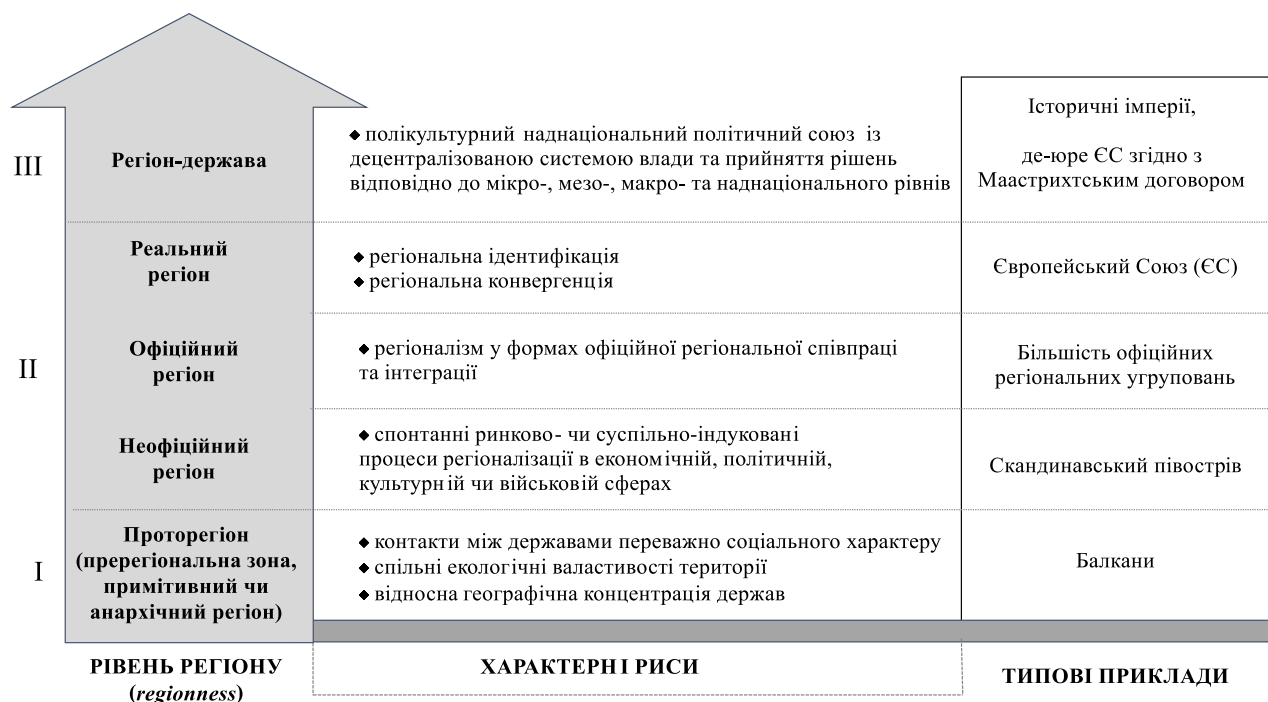
У західній науковій літературі із питань геополітики поступово починає формуватися напрямок, який можна узагальнити під назвою «**регіонознавство**» (англ. «*regionhood*»), в рамках якого досліджуються етапи формування та типологія макрорегіонів³¹. Однією із ключових тем у даному напрямі є відстеження еволюції територіальних структур від традиційних базових форм співпраці / протистояння до регіональних інтеграційних об'єднань із комплексним інструментарієм регулювання та розвитку взаємин. Тобто макрорегіони вирізняються різним ступенем інтеграції держав, що перебувають у ньому. В англійській літературі для характеристики заданої градації використовується термін «*regionness*», який можна перекласти українською як «рівень розвитку регіону»). На рис. 2.1 наведено один із способів типології ступенів розвитку регіону.

²⁸ Крисоватий А., Ліщинський І, *Європейська регіональна політика* : підручник. Тернопіль: ВПЦ 'Економічна думка ЗУНУ', 2020. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42197>.

²⁹ Nye J. S. *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*. Little, Brown, 1971. 234 p.

³⁰ Тобто класичні вузькофункціональні міжнародні організації, на кшталт Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК), не можуть вважатись регіоном.

³¹ van Langenhove L. *Theorising Regionhood* : United Nations University Comparative Regional Integration Studies, 2003. P. 37.

Рис. 2.1. Рівні розвитку макрорегіону³²

Отже, макрорегіони суттєво відрізняють між собою за ступенем когерентності держав-учасниць, а самі регіони є динамічними структурами, у яких інтеграційні процеси змінюють власну інтенсивність у різних історичних періодах під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Європейський Союз сьогодні є певним бенчмарком міждержавного об'єднання, який, незважаючи на труднощі, зберігає тенденцію до поглиблення інтеграційних процесів та становлення в якості наднаціонального інституту.

2.2. Регіоналізм vs Регіоналізація

Функціонування регіонів пов'язано із низкою феноменів та категорій, які детермінують їх контури та характеристики. Найбільш поширені із них: регіоналізм, регіоналізація, регіональна інтеграція, регіональна організація, регіональний порядок тощо. Однак слід навести категорійні рамки їх розмежування, оскільки зазначені поняття часто вживаються як синоніми (особливо в секторі

³² Базова архітектура. Більш детальний розгляд категорій із деякими альтернативними рівнями можна знайти, наприклад, у: Hettne B. The New Regionalism Revisited. *Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader International Political Economy Series* / Ed. F. Söderbaum and T. M. Shaw. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK, 2003. URL: <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=379a5f1daa1917187f15bd2601445b9b>.

політики), хоча загального онтологічного консенсусу так і не було досягнуто сьогодні.

У цьому підручнику ми визначаємо **регіоналізм** як організований урядами процес створення та підтримки офіційних регіональних інституцій та організацій щонайменше між трьома державами. У даному контексті **регіональні інституції** – це сукупність норм, правил і процедур, які регламентують, а також обмежують поведінку регіональних суб'єктів із певною передбачуваністю в часі, а також можуть детермінувати ідентичність регіону і його переваги. Акцент при цьому робиться на неформальних інституціях – тобто нормах, правилах та процедурах, які проявляються у спільних переконаннях і спільних знаннях серед груп учасників, а також у поведінкових практиках.

Організації ж є офіційними установами з певними юридичними реквізитами, адресою тощо, тобто вони характеризуються принаймні мінімальним ступенем правоздатності. Відповідно **регіональні організації** (РО) являють собою сукупність формальних та інституціоналізованих відносин співпраці між державами або субдержавними одиницями різних держав і є своєрідними «будівельними» блоками регіоналізму.

Регіональні організації відрізняються між собою за обсягом і рівнем співпраці. Відповідно до обсягів співпраці регіональні організації знаходяться в континуумі між *спеціалізованими* та *багатоцільовими /універсальними* РО. НАТО є спеціалізованою РО, що відповідає за конкретну область завдань, тоді як АСЕАН і ЄС є багатоцільовими організаціями.

Що стосується рівня координації та співпраці, то РО варіюють у континуумі між регіональною співробітництвом та регіональною інтеграцією. Ми розуміємо **регіональне співробітництво** як перш за все міжурядові відносини, які не передбачають передачі повноважень відповідній РО. Ліга арабських держав або Шанхайська організація співробітництва є такими суто міжурядовими РО.

І навпаки, **регіональна інтеграція** починається, коли держави передають принаймні частину повноважень і прав суверенітету на регіональний рівень (це явище називають *наднаціоналізмом*). ЄС є квінтесенцією наднаціональної РО. Наднаціоналізм складається з двох механізмів: об'єднання та/або делегування. Об'єднання передбачає спільну реалізацію прав суверенітету (наприклад, рішення більшості, за допомогою яких держави відмовляються від права вето). На відміну від цього, делегування стосується передачі повноважень і прав суверенітету наднаціональним організаціям (наприклад, механізм вирішення спорів наднаціональними судами).

Паралельний до регіоналізму процес світової лібералізації торгівлі без явних регіональних ознак (насамперед в рамках Світової організації торгівлі) називається «**мультилатералізм**» (англ. «*multilateralism*»).

На відміну від регіоналізму, який передбачає інституціоналізацію регіону через урядо-центричний низхідний підхід, регіоналізація охоплює більш спонтанні та ендогенні процеси, що направлені знизу вгору та залучають різноманітні недержавні суб'єкти, організовані у формальні та неформальні мережі. Тоді **регіоналізація** передбачає процеси посилення економічної, політичної, соціальної чи культурної взаємодії між географічно чи культурно суміжними державами та суспільствами. Хоча основні теорії інтеграції припускають, що регіоналізація, ймовірно, породжує регіоналізм з точки зору формальної інституційної побудови, однак це не завжди вірно. Наприклад, сильна економічна регіоналізація у Східній Азії ще не призвела до сильного регіоналізму, включаючи створення наднаціональних інститутів. У той же час Африка на південь від Сахари демонструє порівняно сильний рівень регіоналізму не підкріплений особливою економічною регіоналізацією.

У такій онтологічній парадигмі **регіональний порядок** являє собою певну комбінацію висхідних процесів економічного, політичного, соціального, культурного обміну (тобто регіоналізації) та низхідних процесів формального та неформального міждержавного інституційного будівництва (тобто регіоналізму) в окремому регіоні.

Окремо варто навести також категорію **регіонального врядування** як інституціоналізованого способу соціальної координації для створення обов'язкових правил та/або суспільних благ і послуг в одній чи кількох проблемних сферах на регіональному рівні (особливо актуально в аспекті європейських студій). Варто зазначити, що таке врядування включає як ієрархічний (законодавчі акти), так і неієрархічний (переговори, конкуренція) способи формування політики.

Окрім категорії, що детермінує певні процеси міждержавної взаємодії, регіоналізм став також окремою *течією наукових досліджень*, у якій об'єднуються основні теоретичні та емпіричні напрацювання, що обґрунтовують історію формування, унікальні риси, роль та взаємодію окремих регіонів. Не ставлячи перед собою за мету конкретизацію численних теорій в рамках регіоналізму, наведемо лише еволюцію основних акцентів наукової думки в рамках трьох історичних періодів регіоналізму: «старого», «нового» та «порівняльного».

Однак, починаючи із 2020-х років, очевидно наступило завершення періоду порівняльного регіоналізму із його оптимістичним сценарієм глобального багатосуб'єктного світового порядку.

Таблиця 2.1

Основні течії регіоналізму³³

	Старий регіоналізм	Новий регіоналізм	Порівняльний регіоналізм
Період	1940-ві – 1980-ті рр.	1980-ті – 2000-ні рр.	2000-ні – 2010-ті рр.
Контекст світового порядку	Повоєнний порядок та контекст холодної війни Біполярність світу, а також пост-колоніалізм для менш розвинутих держав	Контекст по припиненню холодної війни Глобалізм і неолібералізм Нестабільний мультилатералізм (в торгівлі, безпеці) Трансформація національних держав	Багатополярний і «мультиплексний» світові порядки Війна і тероризм Фінансові кризи Просування БРІКС і нові центри впливу
Зв'язок між національним, регіональним і глобальним врядуванням	Регіональна інтеграція (в Європі) та сприяння розвитку та державотворення (у країнах, що розвиваються)	Регіоналізм розглядається як опір, приборкання або просування економічної глобалізації	Регіональне врядування є частиною багаторівневого глобального управління
Сектори, суб'єкти і організаційні форми	Специфічні сектори (наприклад, торгівля та безпека) Офіційний і керований урядами регіоналізм через регіональні організації	Багатогалузовість або спеціалізація Держава проти недержавних суб'єктів Регіоналізм проти регіоналізації Формальність проти неформальності	Державні та недержавні суб'єкти, згруповані у формальні та неформальні форми організації у все більшій кількості секторів

Пандемія, національна агорофобія урядів, гаряча війна проти РФ та відновлення холодної війни із тоталітарним табором держав, торговельний протекціонізм – всі ці ознаки є значно ближчими до постулатів «старого» регіоналізму. Повноцінне глобальне врядування при такому розвитку подій видається нереалістичним, що обумовлює необхідність появи нових теоретичних моделей та практичних стратегій врегулювання кризових явищ у світі.

³³ Börzel T., Risse T. (eds). *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.

2.3. Регіон Європа

Європа була першопроходьцем регіональної інтеграції. У свою чергу, вивчення європейської інтеграції домінує серед наукових досліджень у сфері регіоналізму. Разом із тим, починаючи з часів древньогрецької міфології, сам термін «Європа» характеризується як синтетична конструкція. Зазначене твердження справедливе і у географічному вимірі (неявно виражені східні кордони континенту Європа та відсутність окремого континентального плато), проте особливо виразно проявляється при спробі виокремити політичні, культурні чи інституційні властивості Європи. Так, авторитарна Білорусь, мусульманська Албанія та інтеграційно нейтральна Швейцарія територіально знаходяться в Європі. Відсутність чітких географічних кордонів на Сході, формує культурну та економічну розривність Європи. Туреччина та Росія – великі за розміром та густонаселені держави, чия територія частково розташована в географічній Європі, але здебільшого за її межами. Крім того, «прикордонними» територіями є Південний Кавказ і Середня Азія.

За відсутності чітких фізичних кордонів на суші, Європа завжди позиціонувалась як батьківщина окремої «західної» цивілізації: греко-римської в стародавній Європі, (латинського) християнства в середньовічній Європі та «освіченої» Західної цивілізації в Новий час. Ці європейські цивілізації часто відмежовувалися від «східних» або «орієнтальних» цивілізацій: персів, турків і слов'ян (насамперед східної гілки). Наративи «*іншості*» частково продовжуються та акцентуються окремими політичними силами в ЄС і сьогодні.

З іншого боку, справедливою є також думка про пластичну політичну структуру Європи як «*спільноти ліберальних демократій*». Із такої точки зору, «іншими» в Європі були тоталітарні режими фашизму та комунізму ХХ століття та неоімперіалізму РФ ХХІ століття. Як результат, поєднання часової/внутрішньої диференціації (Європа проти її власного минулого) та просторової/зовнішньої диференціації (Європа проти культурно чи політично інших сусідів) характеризує дискурсивну цивілізаційну конструкцію Європи³⁴.

Нарешті, інституційна детермінація Європи на основі членства в регіональних організаціях відображає той факт, що регіональна інтеграція стала характерною рисою сучасної Європи. Однак при цьому не вирішується питання демаркації кордонів Європи. Найбільш охоплюючими інституційними каркасами є «ОБСЄ – Європа», «Рада Європи – Європа» (мабуть, найбільш вдале

---

³⁴ Börzel T., Risse T. (eds). *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.

представлення політичного світоглядного ядра континенту після припинення членства Росії у 2022 році), «НАТО – Європа» і, звичайно, «ЄС – Європа». Загалом сьогодні існує консенсус, що фундаментом Європи є західна частина³⁵ Євразії із нечіткими і нерівномірними східними кордонами. Однак у політичному та медійному плані «Європа» стала тісно асоціюватися із ЄС.

Розвиток Європи як регіону міжнародної системи пройшов три основні фази, які можна умовно назвати: *центральний регіон, розділений регіон* і *об'єднаний регіон*. Приблизно до середини ХХ століття Європа була радше ядром або центром глобальної міжнародної системи, аніж просто одним із регіонів.. В епоху «відкриттів», колоніалізму та, зрештою, імперіалізму з шістнадцятого до дев'ятнадцятого століть європейські держави та торгові компанії розширили світову експансію та створили глобальну міжнародну систему. У першій половині двадцятого століття це домінування почало йти на спад. Неєвропейські держави (насамперед США і Японія) та дві світові війни сильно послабили європейські держави, а деколонізація скоротила імперські володіння до невеликих заморських територій.

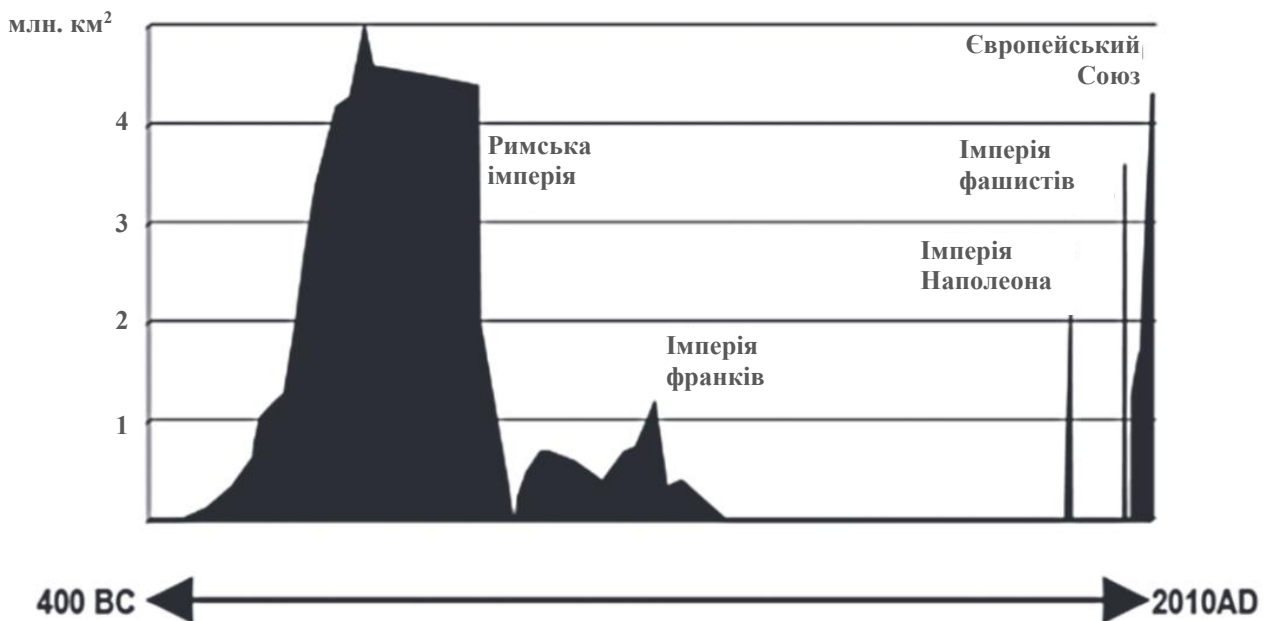
Між 1945 і 1990 роками Європа перетворилася на регіон серед інших у міжнародній системі. Європа холодної війни була глибоко розділена. Політично та інституційно на європейському континенті виникли два окремих регіони: переважно ліберально-демократичний регіон Західної Європи і соціалістичний регіон Східної Європи. Західні та східні регіональні організації не передбачали спільного членства, і лише кілька невеликих європейських країн залишалися в нейтральному або позаблоковому статусі. На початку 1970-х років, в період «розрядки», знадобилося створення першого панрегіонального форуму для переговорів – «Гельсінського процесу» – результатом якого стала Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (попередниця з Організації безпеки та співробітництва в Європі, ОБСЄ).

Останній етап розпочався із закінченням холодної війни, крахом комунізму, розпадом Радянського Союзу та лібералізацією в більшості колишніх комуністичних країн. Регіональні організації Сходу були розпущені, а західні регіональні організації – Рада Європи, ЄС і НАТО — почали розширюватися на схід. У цьому процесі Європа перетворилася з розділеного на об'єднаний регіон. Інституційну Європу після холодної війни часто зображували як регіон «концентричних кіл» з відкритими, пластичними та нечіткими кордонами на периферії. Проте події в Україні з 2013 року збільшили ймовірність альтернативного сценарію: конкуруючі та взаємовиключні західні та російські/євразійські регіоналізми,

³⁵ Інколи Європу називають «Західним півостровом» Євразії.

які протистоять один одному на пострадянському просторі та детермінують політичні кордони сучасної Європи.

Цікавим є дослідження Г. Маркса³⁶, який порівнював рушійні сили, що приводили до формування масштабних державних структур на теренах Європи. Розглядаючи історичні мегарегіони Європи (аналіз включав територію до сучасних західних кордонів РФ), дослідник виділив 5 найбільших альянсів, котрі охоплювали б принаймні одну п'яту частину території європейського континенту: Римська імперія, Імперія франків, Імперія Наполеона, Імперія фашистської Німеччини та Європейський Союз (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Історичні мегарегіони та імперії Європи³⁷

Примітка: Римська імперія включає територіальні володіння в Африці та Азії, які в різні періоди складали до 40% від зальної площі

Усі зазначені структури можна охарактеризувати як імперії в римському трактуванні терміну *imperium* – влади над великою територією, що містить різноманітні спільноти. Кожна з них підпорядковує колишні незалежні одиниці в комплексну державницьку структуру, поєднуючи прямі і непрямі інструменти правління, зберігаючи до певної міри існуючі системи управління та місцеві еліти. Імперії відрізняються гнучкістю, мозаїчною структурою; вони охоплюють, але не гомогенізують населення з різними історіями, мовами та релігіями, і вони застосовують суміш стратегій, щоб нав'язати своє правління.

³⁶ Gary Marks, 'Europe and Its Empires: From Rome to the European Union*: Europe and Its Empires', *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 50.1 (2012), 1–20 <<https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2011.02218.x>>.

³⁷ Marks.

Щоправда, Європейський Союз є єдиним із цих мегарегіонів, що не базується на організованому насильстві та на експлуатації одного народу іншим³⁸. Тому трактування ЄС як імперії може викликати певне обурення. Разом із тим Жозе Мануель Баррозу, президент Європейської комісії, зауважив: «... Ми маємо першу неімперську імперію ... У нас є 27 держав, які добровільно вирішили працювати разом і об'єднати свій суверенітет. Я вважаю, що це чудова конструкція, і ми повинні нею пишатися»³⁹.

Контрольні запитання

1. Як можна трактувати термін «регіон»?
2. Розкрийте основні характеристики макро-, мікро- та гібридних регіонів.
3. Яка роль географії при детермінації сучасних регіонів?
4. У чому відмінність регіоналізму від регіоналізації?
5. У чому сутність регіонального порядку і регіонального врядування?
6. Які основні віхи розвитку теорій регіоналізму як науково-дослідного напрямку?
7. У чому полягає особливість Європи як регіону?

Тести

1. Поняття «регіон» включає категорії:
  - а) географічного простору;
  - б) економічної інтеграції;
  - в) адміністративно-територіальної одиниці;
  - г) усі відповіді вірні.
2. «Регіон» у сфері міжнародних відносин стосується:
  - а) офіційної чи неофіційної наднаціональної організації;
  - б) провінції чи області;
  - в) району міста;
  - г) транснаціональної корпорації.

³⁸ Друга характеристика притаманна до певної міри також Римській імперії на пізніших етапах її існування.

³⁹ 'Barroso Says EU Is an "Empire"', *EUobserver*, 2007 <<https://euobserver.com/eu-political/24458>> [accessed 8 August 2023].

-
3. Прикладом міжнародного політичного регіону є:
- а) Скандинавські країни;
  - б) Техас;
  - в) ЄС;
  - г) Уол Стріт.
4. Прикладом гібридного транскордонного регіону є:
- а) єврорегіон «Буг»;
  - б) Європейський Союз;
  - в) NUTS-1;
  - г) Європейська економічна зона.
5. Приклад регіону, у якому спостерігається слабка регіоналізація при потужних процесах регіоналізму:
- а) Західна Європа;
  - б) Східна Африка;
  - в) Північна Америка;
  - г) Південно-Східна Азія.
6. Що відрізняє Європейський Союз від ранніх історичних імперій в Європі:
- а) зберігає до певної міри існуючі локальні системи управління та місцеві еліти;
  - б) включає і не гомогенізує території із різними культурами, релігіями, мовами тощо;
  - в) відсутність організованого насилля;
  - г) усі відповіді невірні.

Практичне завдання

Розширїть таблицю 2.1, додавши ще один стовпчик із характеристикою сучасного етапу розвитку регіоналізму, запропонуйте його назву.

Література до розділу

Європейська регіональна політика: підручник. За ред. Крисоватий А., Ліщинський І. Тернопіль: ВПЦ 'Економічна думка ЗУНУ', 2020.

-
- Лизун М. В. *Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції : монографія*. Тернопіль: *THEY*, 2017. 453 с.
- Hettne B. *The New Regionalism Revisited. Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader International Political Economy Series / Ed. F. Söderbaum and T. M. Shaw*. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK, 2003.
- Marks G. *Europe and Its Empires: From Rome to the European Union*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 50.1 (2012), 1–20.
- Nye J. *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*. Little Brown, 1971. 234 p.
- Börzel T., Risse T. (eds). *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.
- van Langenhove L. *Theorising Regionhood: United Nations University Comparative Regional Integration Studies*, 2003. P. 37.
- Dragneva R., Hartwell C. A. *The crisis of the multilateral order in Eurasia: authoritarian regionalism and its limits*. *Politics and Governance*. 2022. 10(2). P. 95-105.

ТЕМА 3

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Сутність економічної інтеграції

Процеси інтеграції та дезінтеграції є серед ключових чинників, котрі визначають контури сучасної геополітичної карти світу в умовах невизначеності міжнародних відносин.

Термін «*інтеграція*» є доволі поширеним в економічних, математичних, соціологічних, інженерних, біологічних науках, де він застосовується у широкому розумінні як «... об'єднання чого-небудь у єдине ціле» (лат. «*integrum*» – «ціле», «*integratio*» – «відновлення») ⁴⁰.

В якості економічного терміну «інтеграція» спершу використовувалась у середовищі промислових організацій для характеристики *бізнес-альянсів компанії* (картель, траст, концерн і т. п.) і процесів злиття й поглинання. При цьому *горизонтальну* інтеграцію трактували як об'єднання з конкурентами, а *вертикальну* – із постачальниками й споживачами.

Традиція вживання терміна для характеристики *об'єднання держав* є відносно короткою та розпочинається у 1930-х роках ⁴¹. Діапазон сучасних значень терміну «економічна інтеграція» наведено у табл. 3.1. Надалі у підручнику ми вживатимемо термін «інтеграція» здебільшого у макроекономічному сенсі, як вищий ступінь розвитку міжнародних відносин в структурі ланцюга: «економічні контакти → взаємодія → співпраця → координація → інтеграція».

На макрорівні інтеграцію розглядають із двох ракурсів:

- **функціональна інтеграція** – об'єднання держав на основі спільних економічних інтересів контрагентів без врахування географії держав (наприклад, галузеві міжнародні організації на кшталт Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК));

---

⁴⁰ 'Інтеграція', *Словник української мови: В 11 Томах*, 1973, 35.

⁴¹ Machlup F. *A History of Thought on Economic Integration*, 1st edn (Palgrave Macmillan UK, 1977) <<http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=3479455eaf7d6539a289c33b5705cd0c>> [accessed 6 November 2017].

Таблиця 3.1

Діапазон економічних значень терміна «інтеграція»

Варіанти застосування		Економічний зміст категорії
Економічна інтеграція за рівнями	локальна інтеграція	Об'єднання етапів виробничого процесу в рамках одного мікроекономічного суб'єкта
	мікроінтеграція (горизонтальна, вертикальна та ін.)	1. Об'єднання етапів виробничого процесу групи мікрособ'єктів. 2. Злиття та поглинання мікрособ'єктів у рамках: – однієї галузі (горизонтальна інтеграція); – одного виробничого ланцюга (вертикальна інтеграція «вгору» та «вниз»); – сфери розподілу (невиробнича вертикальна інтеграція «вгору»); – непов'язаних галузей та виробничих ланцюгів (інтеграція на основі критерію власності). Усі розглянуті вище підвиди мікроінтеграції можуть реалізовуватись як на національному, так і на міжнародному (транснаціоналізація) рівнях
	внутрішня мезорегіональна інтеграція	Комплекс взаємодіючих економічних суб'єктів у певному регіоні (районі) в межах однієї держави
	національна інтеграція	Взаємодіючі сектори декількох регіональних комплексів у межах однієї держави
	міждержавна мезорегіональна інтеграція (прикордонна)	Взаємодіючі сектори декількох регіональних комплексів у рамках декількох держав, що межують між собою
	макроінтеграція (функціональна та регіональна)	1. Об'єднання чи гармонізація економічних секторів декількох держав незалежно від географії розташування (функціональна макроінтеграція). 2. Об'єднання чи гармонізація економічних секторів декількох держав у рамках регіональних інститутів та норм.
	мегаінтеграція	Інтеграція в масштабах глобального економічного простору (в т. ч. світовий економічний порядок)
Вузькоспеціалізовані значення		
Інтеграція як етап процесу «відмивання грошей», за якої кошти повертаються до їх власників після проходження маскування під легальні операції		
Термін “ <i>Integration clause</i> ” позначає умову контракту, яка засвідчує його остаточність та цілісність		

Джерело: Лизун М. В. Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції : монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 453 с.

- **регіональна інтеграція** – відбувається в рамках географічних союзів сусідніх держав (наприклад, Європейський Союз, Північноамериканська зона вільної торгівлі та ін.).

Різниця між функціональними і регіональними ракурсами на практиці може бути доволі суттєвою. Так, географічний союз породжує проблему несумісності груп, та відкидає потенційно привабливих партнерів з інших регіонів. Хоча регіональним інтеграційним альянсам зазвичай властиве ширше коло спільних проблем і наявна спільна фізична інфраструктура, що може стати об'єктом колективних регулювань.

3.2. Регіональні торговельні організації як елементи регіоналізму

Ключовим структурним елементом регіоналізму і базовим ступенем регіональної інтеграції можна вважати **регіональні організації**, котрі можуть характеризуватись політичним, військовим, економічним та іншими векторами. Поміж регіональних економічних організацій виділяють:

- **регіональні торговельні організації, РТО** (англ. «*regional trade arrangements*», *RTA*), що є найбільш поширеними типами об'єднань і по мірі зростання ступеня вертикальної інтеграції починають регламентувати не лише торгівлю, а більш ширший діапазон економічної співпраці;

- **регіональні валютні організації** (англ. «*regional monetary arrangements*»), спектр яких доволі сильно варіює в залежності від інтерпретації і може включати: угоди із спільного фінансування платіжних балансів; регіональні платіжні союзи; випадки односторонньої (доларизація) чи взаємної (валютні союзи) валютної інтеграції; історичні форми монетних і валютних систем, валютних блоків і валютних зон;

- **регіональні фінансові організації** (англ. «*regional financial arrangements*»), класичним прикладом яких є нещодавно створений Європейський стабілізаційний механізм.

У науковій літературі представлені численні спроби типології регіональних економічних організацій, проте єдина відносно «офіційна» градація регіональних організацій розроблена Світовою організацією торгівлі і включає такі форми регіональних торгових організацій (слід однак вказати, що СОТ до РТО

відносить будь-яку угоду про лібералізацію торгівлі між двома і більше державами)⁴²:

1. **Зона вільної торгівлі** – сукупність митних територій, на якій скасовані митні тарифи та інші протекціоністські інструменти для практично повної номенклатури торгових продуктів.

2. **Митний союз** – організація, що окрім характеристик зони вільної торгівлі, передбачає наявність спільних протекціоністських заходів щодо третіх держав.

3. **Економічна інтеграційна угода** – домовленість про значну лібералізацію торгівлі послугами.

4. **Часткова угода** (англ. «*Partial Scope Agreement*») – домовленість відносно лібералізації торгівлі певним набором продуктів виключно між менш розвинутими країнами.

У табл. 3.2. наведено кількість регіональних торгових організацій зареєстрованих СОТ із очевидним домінуванням зон вільної торгівлі серед них. Щоправда, так як абсолютна більшість організацій є двосторонніми угодами, часто ведеться мова про доцільність виділення в межах регіоналізму окремої категорії – «білатералізму»⁴³.

Таблиця 3.2

Кількість регіональних торгових організацій зареєстрованих СОТ
(на 20.08.2023 р.)

Тип РТО	Кількість РТО
Зона вільної торгівлі	307
Митний союз	21
Економічна інтеграційна угода	202
Часткова угода	63
Всього	593

Джерело: дані СОТ.

В історичній ретроспективі динаміка генерування нових регіональних торговельних організацій включає чотири ключових періоди:

1. 1950–1980-ті рр. – формування Європейської економічної спільноти і Європейської асоціації вільної торгівлі, котрі стали зразками для наслідування для держав Латинської Америки та Африки (так званий період «старого регіоналізму»).

⁴² WTO. Regional Trade Agreements Information System. 2023. URL: <https://rtais.wto.org/UserGuide/RTAIS_USER_GUIDE_EN.html> .

⁴³ Kang Y.-D. Development of Regionalism: New Criteria and Typology, *Journal of Economic Integration*. 2016. pp. 234–74.

2. Кінець 1980-х – початок 1990-х рр. – поява двох якісно нових принципів формування регіональних торгових організацій:

– єдиний ринок в Європі (відповідно до Єдиного європейського акта та Маастрихтського договору);

– поява організацій, що включали одночасно держави т. зв. Півночі (багаті індустріальні) та Півдня (бідні аграрні); першою серед них стала Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА, тепер реорганізована у USMCA).

Крім того у зазначений період сформувались МЕРКОСУР (Південноамериканський спільний ринок) та АСЕАН (Зона вільної торгівлі Асоціації південно-східних азійських націй).

3. Середина 1990-х – кінець 2000-х рр. – безпрецедентне зростання кількості регіональних торговельних організацій із одночасним членством більшості з держав у декількох альянсах.

4. 2010–2020-ні рр. – поява спроб формування так званих плюрилатеріальних зон вільної торгівлі чи, по-іншому, мегарегіональних торговельних об'єднань (англ. «*plurilateral FTAs*», «*Mega-regional trade agreements*»), які мали б нівелювати географічні виміри регіону. Однак поточні приклади таких структур як Транстихоокеанське партнерство, Всестороннє регіональне економічне партнерство, Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство не можна наразі назвати дійсно успішними.

3.3. Систематизація регіональних інтеграційних альянсів

Така значна кількість і неоднорідність регіональних економічних об'єднань пов'язана із численними спробами дослідників їх систематизувати відповідно до методології відмінної від пропонованої СОТ. Найбільш відома типологія запропонована Б. Балаша у 1961⁴⁴ – зона вільної торгівлі (ЗВТ);

- митний союз (МС);
- спільний ринок (СР);
- економічний союз (ЕС);
- повна інтеграція (політичний союз).

---

⁴⁴ B Balassa B. The Theory of Economic Integration. London: Routledge, 2013. 286 p.

Альтернативні пізніші адаптації типології включають також додаткові ступені, наприклад: зона преференційної торгівлі, монетарний, банківський, фінансовий союз і т. ін. У табл. 3.3 наведено один з варіантів градації рівнів регіональних об'єднань та їхні ключові характеристики.

Таблиця 3.3

**Типологія ступенів регіональної економічної інтеграції
першого покоління**

Критерії Рівні	Зниження внутрішніх тарифів	Усунення внутрішніх тарифів	Спільний зовнішній тариф	Вільний рух капіталів та робочої сили	Гармонізація економічної політики	Політична інтеграція	Приклади
Зона преференційної торгівлі (ЗПТ)*	X						Латиноамериканська інтеграційна асоціація (АЛАДІ)
Зона вільної торгівлі	X	X					НАФТА ЄАВТ
Митний союз	X	X	X				КАРІКОМ, ЄС+Туреччина Митний союз ЄАЕС
Спільний ринок	X	X	X	X			МЕРКОСУР (на етапі становлення)
Економічний союз	X	X	X	X	X		Європейський союз (не повністю)
Політичний союз	X	X	X	X	X	X	Західна та Східна Німеччини, Історичний етап США з 1789 р.

Джерело: на основі ідей Б. Балаша ⁴⁵

Менша інтенсивність інтеграційних процесів притаманна для таких інструментів міждержавних відносин:

– економічні форуми відносно співпраці у сегментах торговельних, інвестиційних та грошово-кредитних відносин без жорстко регламентованих угод або зобов'язань (наприклад, Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС));

– преференційні угоди невзаємного характеру, відповідно до яких більш розвинуті держави пропонують ліберальніший доступ до своїх ринків для менш розвинутих держав (як співпраця ЄС з державами Африки та Карибського і Тихоокеанського районів у межах Яундеської, Ломеської та Котонуської конвенцій). Зазначені угоди регламентуються не через механізм ГАТТ/СОТ, а в межах Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД);

– вже згадані вище часткові угоди, котрі регламентуються Дозвільною умовою СОТ від 1979 р.

⁴⁵ B Balassa B. The Theory of Economic Integration. London: Routledge, 2013. 286 p.

Типологія першого покоління вдало ілюструвала перебіг інтеграційних процесів у Європі, але виявилась не придатною для характеристики регіоналізму на інших континентах. Основні прояви такої несумісності:

1. Ієрархія регіональних організацій. Митний союз, наприклад, зображується вищою формою інтеграції, ніж зона вільної торгівлі, однак на практиці утворення МС не завжди слідує виконанню всіх критеріїв ЗВТ (доволі типовим є навіть квотування торгівлі між членами деяких МС). Іншим прикладом невідповідності ієрархії є НАФТА/ USMCA, яка формально є ЗВТ, однак передбачає нормативні інститути направлені на досягнення конвергенції у сегменті торгівлі й інвестицій, що вже є критерієм спільного ринку⁴⁶.

2. Трансформація загальної парадигми міжнародної торгівлі. Беручи до уваги діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК), національну приналежність виробленого продукту не завжди можливо ідентифікувати. Держави сьогодні вступають до регіональних блоків (незалежно від їх самоідентифікації) насамперед заради участі у глобальних виробничих ланцюгах та приваблення прямих іноземних інвестицій, а не лібералізації торгівлі.

3. Поява спроб формування міжрегіональних інтеграційних об'єднань, що значною мірою нівелює сам принцип регіональної економічної інтеграції.

4. Інтеграційні альянси типу «Північ-Південь». Основним мотивом участі менш розвинутих держав в об'єднаннях із передовими економіками є знову ж таки приваблення інвестицій та прискорення реформ завдяки ефектам “*lock-in*”.

3.4. Новітні підходи до типології регіональних інтеграційних об'єднань

Зростання різноманітності регіональних організацій привело до появи нових комплементарних підходів до систематизації територіальних альянсів. Відповідно до кількості детермінуючих критеріїв, зазначені підходи можна поділити на дихотомічні і трихотомічні.

Систематизація відносно дихотомічних критеріїв наведена у табл. 3.4. Ключовим критерієм є фактична ефективність регіонального альянсу, яку можна визначити, наприклад, оцінивши пропорцію внутрірегіональної торгівлі об'єднання відносно загального обсягу торгівлі. Так, частка внутрірегіональної

---

⁴⁶ Regnault H. Une Lecture Comparative des Accords d'association Euro-Méditerranéens et de l'Accord Nord-Américain de Libre-Échange (ALENA), in *Intégration Euroméditerranéenne et Stratégie Économiques*, by Regnault Henri (Paris: L'Harmattan, 2003).

торгівлі у Західно-Африканському економічному і валютному союзі не досягає 10%, тоді як в ЄС вона перевищує 60%⁴⁷. У той же час держави Східної Азії в 1990-х рр. без будь-яких преференційних торговельних режимів чи інших форм інституційного регіоналізму демонстрували значний рівень взаємних торговельних і інвестиційних потоків.

Таблиця 3.4

**Типологія регіональної економічної інтеграції згідно
дихотомічних критеріїв**

Критерій	Типи інтеграції	
1. Рівень ефективності	Інтеграція де-юре	Інтеграція де-факто
2. Відкритість	Закрита інтеграція	Відкритий регіоналізм
3. Рівень інтеграції без врахування лібералізації торгівлі	«Мілка» інтеграція	«Глибока» інтеграція

Джерело: на основі ідей Ю.-Д. Канга⁴⁸.

Розглядаючи закритий регіоналізм, розуміємо не стільки певні обмеження чи мінімальні вимоги до членства, скільки саме позиціонування інтеграційного блоку щодо решти держав світу. Перші спроби закритого регіоналізму спостерігалися у Латинській Америці й Африці впродовж 1960-х рр. як намагання розширити обмежені внутрішні ринки за рахунок імпортової субституції з одночасною промоцією внутрірегіонального виробництва. Проте такі спроби сформувати внутрірегіональну автаркію і усунутись із міжнародних ринків не були надто результативними.

Відкрите регіональне об'єднання повинно характеризуватись наявністю принаймні однієї із трьох характеристик⁴⁹:

- торговельний альянс, сформований на засадах вільного членства, який в разі ефективної вигоди інституційно реорганізовується у зону вільної торгівлі;
- закрите регіональне об'єднання, що трансформується до режиму найбільшого сприяння відносно решти держав світу;
- міжурядова організація, котра використовує принципи консенсусу для прийняття рішень та конвергенції державних політичних ініціатив довкола певної моделі.

⁴⁷ Kang Y.-D. Development of Regionalism: New Criteria and Typology, *Journal of Economic Integration*. 2016. pp. 234–74.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Bergsten C. F., Open Regionalism. *World Economy*, 20.5 (1997), pp. 545–65 URL: <<https://doi.org/10.1111/1467-9701.00088>>.

Реальним втіленням наведеної моделі можна назвати Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС)⁵⁰, проте воно позбавлене певного регіонального контрактного змісту. Не позбавлена також логіки думка, що засади відкритого регіоналізму окреслились наприкінці 1980-х рр. як підтримка мультilaterальної торговельної системи⁵¹. При цьому зростання кількості регіональних організацій може розглядатись як тенденція до фрагментованого мультilaterалізму, тобто регіоналізм стає перешкодою на шляху до глобальної лібералізації.

Третій розглянутий дихотомічний критерій характеризує глибину інтеграційного процесу, однак сьогодні дослідники в меншій мірі роблять спроби сформулювати чітку ієрархію регіональної інтеграції у стилістиці Б. Балаша, притримуючись натомість більш узагальнюючих поглядів. «Мілками» називають об'єднання, в яких інтеграція проявляється винятково через усунення торговельних бар'єрів, а монетарна чи фінансова гармонізація, регулювання руху капіталу фігурують лише в деклараціях про наміри. Тоді як «глибока» інтеграція має включати певні риси (навіть не остаточно сформовані) спільного ринку чи валютного союзу. Так, доволі усталеним став термін «митний і валютний союз», що використовується відносно валютних блоків Африки (котрі не завжди задовольняють формальні критерії навіть митного союзу, однак використовують спільну валюту).

Різні варіанти трихотомічної типології регіональної інтеграції були запропонована французькими науковцями⁵². На рис. 3.1 наведений агрегований варіант 2-х із них. Кути моделі демонструють характеристики регіоналізму, що сумісні лише у 2-х «сусідніх» комбінаціях: ринкова автономія; незалежність членів (тобто міжурядовий підхід) й інституціоналізоване співробітництво. Три засадничі принципи регіоналізму у таких вимірах можуть ґрунтуватись на:

1. Регулювання та санкції – різновид регіоналізму на основі ринкового підходу із жорсткими інституціональними рамками і наднаціональною владою (ЄС є типовим прикладом);

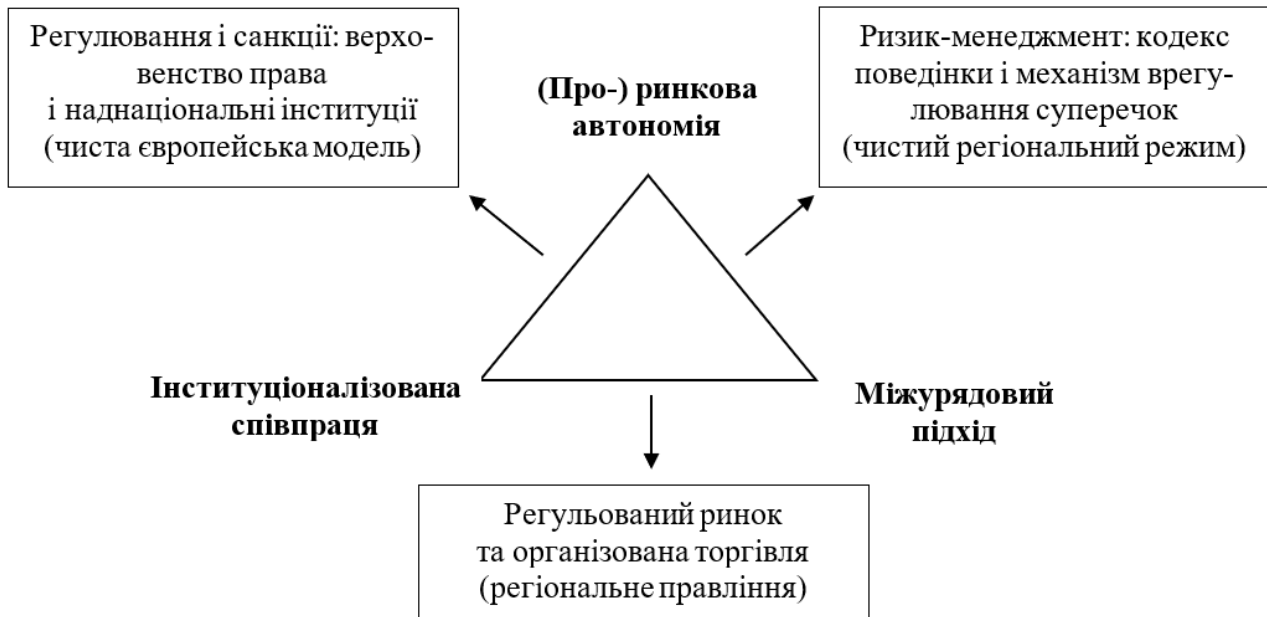
2. Ризик-менеджмент – регіоналізм із високим рівнем суверенітету між членами об'єднання та ринковим принципом функціонування (приклад: НАФТА/ USMCA);

3. Регіоналізм на засадах адміністративного неринкового регулювання (наприклад, колишній Радянський Союз).

⁵⁰ Douglas Webber, 'Two Funerals and a Wedding? The Ups and Downs of Regionalism in East Asia and Asia-Pacific after the Asian Crisis', *The Pacific Review*, 14.3 (2001), 339–72.

⁵¹ Christian Deblock, 'Régionalisme Économique et Mondialisation: Que Nous Apprennent Les Théories?', in *La Question Politique En Économie Internationale* (La Découverte, 2006), pp. 248–60.

⁵² Deblock; Gérard Kébabdjian, *Europe et globalisation* (Paris: Editions L'Harmattan, 2006).

Рис. 3.1. Типологія регіональної інтеграції за трихотомічним підходом

Джерело: за К. Деблоком та Г. Кебабджіаном.

Трихотомічна типологія є оригінальним прикладом систематизації процесів регіоналізму, враховуючи її фокус на опціях глибокої інтеграції. Проте їй властиві також деякі недоліки. По-перше, упускається із поля зору регіональна площина; діалектичні суперечності між регіоналізмом та мультилатералізмом, регіоналізмом і глобалізацією не акцентовані. По-друге, ігнорується аспект інтеграції між державами Півночі і Півдня. Не береться також до уваги, що одна держава може брати участь одночасно у декількох угруповань із різними партнерами.

Отже, сьогодні жодна із розглянутих типологій не спроможна повною мірою обґрунтувати різноманіття регіональних альянсів. По різному можна також трактувати роль регіоналізму як наріжного каменя чи, навпаки, як каменя спотикання задля уніфікації й лібералізації світової торгівлі. Не менш суперечливим питанням є те, як прогрес багатосторонніх торговельних систем впливає на розвиток регіоналізму.

Одночасне функціонування різних регіональних блоків породжує наступні мотиваційні ефекти:

- **ефект загрози**, що спонукає держави «поза бортом» інтеграції та менш потужні регіональні блоки до створення власних об'єднань або інтенсифікації існуючих;
- **демонстраційний ефект** завдяки якому успішні моделі регіональних блоків втілюються у нових регіонах.

В Європі чітко простежується прояв ефекту загрози: формування Європейської асоціації вільної торгівлі в основному пов'язане із побоюванням дискримінацій у державах, що не

увійшли в склад Європейських економічних спільнот. ЄАВТ навіть раніше від ЄЕС завершила внутрішню лібералізацію торгівлі, проте це не стримало вихід майже половини складу ЄАВТ (Велика Британія, Данія, Ірландія, а в перспективі імовірно й Ісландія, перейшли у систему ЄЕС/ЄС). Прогрес ЄЕС спричинив також демонстраційний ефект для решти держав світу, що особливо наявно для латиноамериканських держав, що у 1960-х рр. сформували Латиноамериканську зону вільної торгівлі з метою інтенсифікації співпраці і підвищення глобальної політичної ваги.

Додатковий ефект інтенсифікації міжрегіональної співпраці відзначається більш структурним характером і проявляється у вигляді т. зв. **«променевого» регіоналізму** (англ. *«hub and spoke regionalism»*), що є чи не головною причиною стрімкого зростання кількості регіональних об'єднань. Променевий регіоналізм слід розглядати як модель угруповання із центрально вираженою державою-лідером, котра відповідає за левову частку всіх торговельних та виробничих зв'язків альянсу (співпраця між нецентральними державами-«променями» не є суттєвою). Потенційним варіантом виходу з такого стану є створення нового регіонального блоку із іншими державами-променями.

У 2010-х рр. з'являється новий тип плюрилатеральних альянсів – **мегарегіональні об'єднання**, що характеризуються географічною віддаленістю держав-членів і наявністю між ними численних раніше підписаних дво- чи багатосторонніх угод. Мегарегіональні союзи спрямовані на об'єднання масивів більш «локальних» альянсів в одну структуру задля усунення т. зв. **«ефекту миски спагеті»** (англ. *«spaghetti bowl effect»*)⁵³. Адже надмірна заплутаність павутини двосторонніх угод стала реальним викликом. За даними досліджень⁵⁴, менше ніж третина азійських підприємців ефективно застосовує преференційні режими зовнішньої торгівлі між державами.

Можна виокремити ще одну тенденцію сучасного регіоналізму, яку, на противагу мультilaterалізму, називають **«мінілатералізм»** (англ. *minilateralism*) і яка створюється на основі неформальних або малоформальних угод чи фінансових схем.

Важливим аспектом сучасного регіоналізму є розвиток системи **гравітаційних торговельних угод**, що включають дві сторони: існуючий торговельний альянс і позаблокові держави. Так, аналізуючи численні угоди про співпрацю ЄС, можна виділити декілька їх типів: Європейський економічний простір (угода ЄС із ЄАВТ без Швейцарії); митний союз (ЄС + Туреччина, Андорра, Монако, Сан-Марино); різноманітні угоди про асоціацію, наприклад, стабілізаційні

⁵³ Термін вперше запроваджений Д. Бхагваті у 1995 р. Щодо азійського регіону вживається адаптація «ефект миски локшини» (англ. *«noodle bowl effect»*).

⁵⁴ Kawai M., Wignaraja G. The Asian Noodle Bowl: Is It Serious for Business. *Asian Development Bank Institute*, 2009. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/155991/adbi-wp136.pdf>

угоди, всеохоплюючі зони вільної торгівлі (в т. ч. із Україною); класичні двосторонні зони вільної торгівлі; комплекси невзаємних преференцій і т. ін.

Контрольні запитання

1. Які значення закладені в терміні «інтеграція»?
2. У чому практична відмінність між функціональною та регіональною інтеграцією?
3. Які типи регіональних торгових угод пропонує СОТ?
4. Розкрийте основні історичні періоди формування регіональних об'єднань.
5. У чому сутність типології регіональних організацій першого покоління?
6. Розкрийте основні ідеї дихотомічного і трихотомічного підходів до систематизації регіональних інтеграційних блоків?
7. Які мотиваційні ефекти породжує взаємне функціонування різних регіональних блоків?

Практичне завдання

Сформуйте власну діаграму Ейлера для регіональних об'єднань в обраному континенті за зразком наведеним на рисунку.

Рис. 3.5. Зразок діаграми Ейлера для регіональної інтеграції

Література до розділу

- Лизун М. В. *Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції : монографія*. Тернопіль: THEU, 2017. 453 с.
- Balassa B. *The Theory of Economic Integration*. London: Routledge, 2013. 286 p.
- Bolaños Bonilla A. *A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy*. Rochester, NY: Social Science Research Network, 2016. URL: <https://ssrn.com/abstract=2780799>.
- Brenner N., Jessop B., Jones M., Macleod G. *State/Space: a reader*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2008.
- Deblock C. *Régionalisme économique et mondialisation: que nous apprennent les théories? La question politique en économie internationale*. Paris: La Découverte, 2006. P. 248–260.
- Eilstrup-Sangiovanni M. *Debates on European Integration: A Reader*. Basingstoke England ; New York: Palgrave, 2006. 532 p. P. 57-58.
- Figuière C., Guilhot L. *Caractériser les processus régionaux: les apports d'une approche en termes de coordination*. Mondes En Développement. 2006. No 3. P. 79–100.
- Henri R. *Une lecture comparative des accords d'association euro-méditerranéens et de l'Accord Nord-Américain de Libre-échange (ALENA). Intégration euroméditerranéenne et stratégie économiques*. / Ed. R. Henri. Paris: L'Harmattan, 2003.
- Hettne B. *The New Regionalism Revisited. Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader International Political Economy Series / Ed. F. Söderbaum and T. M. Shaw*. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK, 2003. URL: <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=379a5f1daa1917187f15bd2601445b9b>.
- Hurrell A. *Regionalism in Theoretical Perspective. Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order / Ed. L. Fawcett and A. Hurrell*. Clarendon Press, 1995.
- Kang, Y.-D. *Development of Regionalism: New Criteria and Typology*. *Journal of Economic Integration*. 2016. P. 237.
- Keating M. *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*. E. Elgar Cheltenham, UK, 1998.
- Kébabdjian G. *Europe et globalisation*. Paris: Editions L'Harmattan, 2006. 224 p.
- Langenhove L. van. *Theorising Regionhood. : United Nations University Comparative Regional Integration Studies*, 2003. 37 p.
- Söderbaum F., Shaw T. *Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader. International Political Economy Series*. Palgrave Macmillan UK, 2003. URL: <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=379a5f1daa1917187f15bd2601445b9b>.
- Webber D. *Two funerals and a wedding? The ups and downs of regionalism in East Asia and Asia-Pacific after the Asian crisis*. *The Pacific Review*. 2001. Vol. 14. No 3. P. 339–372.
- WTO. *Regional Trade Agreements Information System*, 2023. URL: <https://rtais.wto.org/UI/publicsummarytable.aspx>.

ТЕМА 4

«ЗІТКНЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ» В ЄВРОПІ

4.1. Розподіл центрів сили на європейському континенті після холодної війни

Сучасна цивілізація розвивається на тлі протистояння між США, Росією, Китаєм та ЄС за глобальне лідерство. Всі вони намагаються залучити на свій бік країни різних континентів. Політологи схильні розглядати міжнародні відносини між світовими лідерами у 20-х роках ХХІ століття як нову холодну війну за реорганізацію світового порядку.

Найбільш поширеною інтерпретацією нинішнього світового порядку є те, що світ після холодної війни влаштувався за етнічними, релігійними та цивілізаційними ознаками. Натомість важливий вплив на світові процеси почали надавати спільні історичні зв'язки. Так, Туреччина виявила претензії на регіональне лідерство і стала тяжіти до ісламського світу та віддалятися від інтересів НАТО. Православна Греція стала одним із найбільш проблемних членів Європейського Союзу. Натомість мусульманська Чечня прагне незалежності від православної Росії. За висновком С. Хантінгтона, «...у світі після холодної війни найважливіші відмінності між людьми не є ідеологічними, політичними чи економічними. Вони культурні»⁵⁵.

Політика США щодо Росії сильно постраждала через нерозуміння того, що найбільше мотивує дії груп. Ф. Фукуяма, який виступав від імені більшої частини зовнішньополітичного істеблішменту, стверджує, що Росія після закінчення холодної війни має тенденцію до політичної системи, в якій «народ» повинен нести справжню відповідальність за свої власні справи, а вищі політичні органи повинні відповідати перед нижчими, а не навпаки, і що верховенство права має переважати над свавільними діями поліції, з розподілом влади та незалежною судовою системою⁵⁶. Для багатьох західних мислителів здавалося неймовірним, що

---

⁵⁵ Huntington S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 1996.

⁵⁶ Smith W. Ukraine and the Clash of Civilisations. March 9, 2022. <https://peacediplomacy.org/2022/03/09/william-smith-in-the-national-interest-ukraine-and-the-clash-of-civilizations/>

Росія обере ретроградний курс на повернення до своїх авторитарних і православних коренів.

Оскільки ідеї та прогнози С. Хантінгтона були набагато більш прозорливими, ніж бачення Ф. Фукуями та багатьох інших вчених, зовнішньополітичний істеблїшмент США мав би прислухатися до його порад, коли виникла криза в Україні. Але цього не сталося.

С. Хантінгтон⁵⁷ передбачив кризу в Україні. Його теорія про те, що нації повернуться до своїх історичних і культурних коренів, мала природний наслідок: нації, які були розділені між цивілізаціями, так звані «розщеплені» країни, були тими місцями, які, швидше за все, породили б конфлікт між великими державами. Переконливим прикладом є те, що в колишній Югославії Сполучені Штати, Німеччина, Росія та відомі ісламські країни вишикувалися в чергу, щоб підтримати різних посередників у конфлікті відповідно до спільних цивілізаційних рис.

Згідно з цивілізаційним стандартом С. Хантінгтона, Україна є сильно розколотою країною, внутрішньо розділеною за історичними, географічними та релігійними ознаками, причому Західна Україна коріннями знаходиться в європейській спільноті, а Східна Україна та Крим тяжіє до орбіти православної Росії. Найвідоміша книга С. Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій» (1996р.) незважаючи на те, що вона була опублікована задовго до української кризи 2014 р. рясніє попередженнями про небезпечну ситуації в нашій країні та передбачає, що Україна «може розколотися вздовж лінії розлому на дві окремі одиниці, східні з яких увійшли б до Росії. Питання сецесії вперше постало щодо Криму.

Попри прийняття позиції С. Хантінгтона у політико-економічному середовищі світу, вона могла позитивно сприйматися лише відразу після завершення холодної війни. При цьому варто зауважити, що багато прихильників С. Хантінгтона неправильно витлумачили його думку і надмірно зосередилися на слові «зіткнення» в назві книги. Вони стверджують, що С. Хантінгтон виступав за те, щоб Захід вступив у конфлікт з іншими цивілізаціями, щоб захистити себе. Деякі мислителі плутали «зіткнення» С. Хантінгтона з тезою Б. Льюїса про те, що воїновничий іслам спровокує глобальне зіткнення між ісламом і Заходом.

С. Хантінгтон, по суті, рішуче застерігав від провокацій ісламського світу та виступав за обережність і дипломатію щодо розколів у таких країнах, як Україна. Він був категорично проти просування демократії як основного компонента зовнішньої політики США. З цього приводу він писав, що основна

⁵⁷ Smith W. Ukraine and the Clash of Civilisations. March 9, 2022. <https://peacediplomacy.org/2022/03/09/william-smith-in-the-national-interest-ukraine-and-the-clash-of-civilizations/>

відповідальність західних лідерів полягає не в спробах змінити форму інших цивілізацій за образом Заходу, що виходить за межі їхнього занепаду, а в тому, щоб зберегти, захистити та відновити унікальні якості Західної цивілізації.

С. Хантінгтон стверджував, що більшість цивілізаційних блоків, які виникають у світі після закінчення холодної війни, матимуть природних лідерів, які він називав «державами ядра». Китайську цивілізацію очолив би Китай, православну цивілізацію – Росія, а західну – Сполучені Штати. Оскільки в ісламському світі немає природного лідера, боротьба за лідерство відбуватиметься між сунітами та шіїтами та між провідними державами Близького Сходу, такими як Туреччина, Єгипет, Саудівська Аравія та Іран.

Ці ключові держави стануть провідними для подолання викликів, які можуть виникнути в таких розколотих націях, як Україна. Замість того, щоб підтримувати проксі-війну в Україні та ризикувати більшою війною, лідери основних держав повинні відступити та визнати, що і Росія, і Захід мають законні претензії в Україні, і що дипломатичне рішення є єдиним шляхом уперед. Незалежно від того, чи буде це рішення розділом України, федерацією, у якій будуть поважати прагнення обох частин країни, чи якийсь інший компроміс – лише щирі дипломатичні зусилля з боку Росії та Сполучених Штатів можуть вирішити цю проблему.

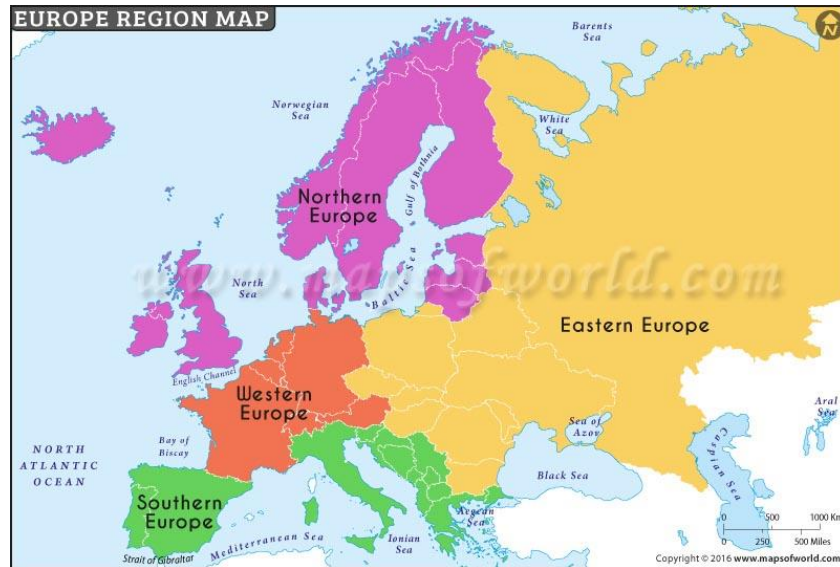

4.2. Традиції формування європейських культур

Процеси інтеграції та регіоналізації в Європі не є взаємно виключними. Вони є взаємодоповнюючими. Регіоналізація розширює міждержавну співпрацю до між територіальних та міжособистісних зв'язків та посилює мотивацію до включення у процеси європейської інтеграції та зближення цивілізацій цілковитої європейської спільноти без огляду на державні кордони.

На формування і розвиток національних держав значний вплив справляє географічне положення країни. Воно являється ключовим в концепціях регіоналістики, адже дає можливість з'ясувати залежності між соціально-економічним розвитком та природними факторами. Натомість, географічний підхід дозволяє дослідити і встановити найсуттєвіші зв'язки, які формуються, як правило, переважно під впливом фактору відстані та визначити перспективні чинники розвитку. З огляду на географічне положення та перспективи поглиблення

інтеграційних процесів можна використати поділ Європейських регіонів на такі частини: Західна Європа, Центральна Європа, Південна Європа, Східна Європа (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Європейські регіони

На історію регіонального розвитку Європи загалом та в контексті окремих країн вплинули різноманітні історичні лінії. В даному випадку мова йде про відповідні політичні поділи, вмерлі імперії та культурні процеси. За часи існування Європейського континенту існує багато прикладів успішного співіснування країн, що в наш час відновлюються і виникають у нових формах.

Важливу роль у формуванні європейської регіональної політики відіграє історична пам'ять щодо перебування народів у складі Римської імперії. В територіальному контексті її контури постійно змінювались, а в сторичному плані Римська імперія проіснувала від 27 року до н. е. до 476р., тобто більше 500 років. Але Візантія (Східна Римська імперія) після відокремлення від Західної Римської імперії існувала до 1453р., тобто ще майже 1500 р.

Про вагомість Римської імперії для регіонального розвитку Європи свідчить те, що велика кількість імперій, які існували у середньовіччя заявляли про себе як її спадкоємців; кордони та географічні назви тих часів часто використовуються і зараз - Германія, Бельгія, Британія, Сирія, Македонія, Іспанія, Італія (рис. 4.2).

Одним з визначальних критеріїв формування регіональної політики є релігійний та культурний. У Європі значне місце займає християнство, відповідно домінуючими виступають християнські цінності (рис. 4.3).

1. Tingitana
2. Mauretania
3. Mauretania Sitifensis
4. Numidia
5. Africa proconsularis
6. Byzacena
7. Tripolis
8. Baetica
9. Carthaginiensis
10. Tarraconensis
11. Lusitania
12. Gallacia
13. Novempopulana
14. Narbonensis I
15. Viennensis
16. Narbonensis II
17. Alpes maritimae
18. Aquitania I
19. Aquitania II
20. Lugdunensis I
21. Lugdunensis III
22. Lugdunensis Senonia
23. Lugdunensis II
24. Belgica II
25. Germania II
26. Belgica I
27. Germania I
28. Maxima Sequanorum
29. Alpes Graiae et Poeninae
30. Raetia I
31. Liguria
32. Venetia et Histria
33. Alpes Cottiae
34. Aemilia
35. Tusciana et Umbria
36. Flaminia et Picenum annonarium
37. Valeria
38. Picenum suburbicarium
39. Campania

40. Samnium
41. Apulia et Calabria
42. Lucania et Bruttii
43. Raetia II
44. Noricum ripense
45. Noricum mediterraneum
46. Pannonia I
47. Valeria
48. Savia
49. Pannonia II
50. Dalmatia
51. Moesia I
52. Dacia ripensis
53. Moesia II
54. Scythia
55. Praevalitana
56. Dardania
57. Dacia mediterranea
58. Thracia
59. Haemimontus
60. Epirus nova
61. Macedonia
62. Rhodope
63. Europa
64. Epirus vetus
65. Thessalia
66. Achaia
67. Hellespontus
68. Bithynia
69. Paphlagonia
70. Pontus
71. Asia
72. Lydia
- 73/74. Phrygia
75. Galatia
76. Caria
77. Lycia
78. Pamphylia
79. Pisidia
80. Lycania
81. Cappadocia
82. Isauria
83. Cilicia

Рис. 4.2.. Поділ Римської імперії на провінції наприкінці IV ст.. н. е.⁵⁸

Рис. 4.3. Поширення християнства в Європі

Хоча з іншого боку для континенту характерні тенденції відходу від релігійного світогляду. Це характерно для Європи ще з періоду Великої французької

⁵⁸ <http://www.roman-glory.com/05-01-01>

революції. І зараз дані тенденції найбільше спостерігаються у Великій Британії Нідерландах, Франції, більшості країн колишнього соціалістичного блоку.

Не зважаючи на те, що у світі домінує тенденція до домінування атеїзму, релігійний та культурний чинники зберігатимуть та збільшуватимуть своє значення у формуванні процесів регіоналізації тому, що вони є глибинними та сталими. В даному контексті слушною є думка О. В. Булатової, що «саме культурні відмінності (які є менш змінними ніж економічні і політичні) і стануть основною причиною конфліктів, оскільки цивілізації різняться одна від одної за історією, мовою, культурою, традиціями і, найголовніше, релігією⁵⁹».

Наприклад, курдська проблема, напряду пов'язана з релігійним чинником, і надалі виступає чи не найголовнішим фактором неприйняття Туреччини до Європейського Союзу не зважаючи на те, що вона була включена в список претендентів у члени ще у грудні 1999р на саміті Європейського союзу в Гельсінкі.

4.3. Україна – поле битви західної та православної цивілізацій

Отже Україна як поле битви західної і православної цивілізацій мала би відійти від орієнтації на європейську інтеграцію і включитися в інтеграційні процеси, які б очолила Росія, яка б відмовилася від інтеграції з ЄС. Саме просування демократії призвело б до державного перевороту у Києві за підтримки Заходу, в т.ч. США. Україна взяла курс на впровадження європейських цінностей попри історичні, хоча змінні у часі та територіально, зв'язки з князівством Московським, а пізніше Російською імперією, особливо східних регіонів. Водночас на Заході, незважаючи на наявність міжнародного законодавства щодо непорушності кордонів, деякі політичні діячі допускають можливість визнання законності претензій РФ на Крим та регіони, які в колоніальний період мали урядове адміністративне виділення як Новоросійський край або Новоросія.

У ХХ столітті Україна стала більшою частиною території між Сходом і Заходом Європи, якій американський історик Т. Снайдер дав назву Кривавих земель. У цьому регіоні народи понесли масові жертви від режимів А. Гітлера та Й. Сталіна в період від 1933 до 1945рр. За підрахунками жертвами стало понад 18 мільйонів мирних чоловіків, жінок та дітей.

⁵⁹ Булатова О. В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів : монографія / Олена Валеріївна Булатова. – Донецьк: ДонДУ, 2012. – С. 17

Нині політика РФ відносно України має в своїй основі положення В. Путіна, що Україну створив Ленін, а самій Україні більшовики щедро «нарізали» російські землі.

Вже другий рік, як Росія вторглася в Україну, а бій триває. Загиблі та поранені військові та цивільні з обох сторін оцінюються сотнями тисяч, а ще мільйони українців стали переселенцями (близько 8 млн. чоловік). Що створило основу для сьогоденного конфлікту? Ось погляд на довгу, переплетену історію суперечливих сусідів.

Київ був центром першої слов'янської держави, Київської Русі, батьківщини України. У 988 році Володимир Великий, новгородський князь-язичник і великий князь Київський, прийняв православну віру і хрестився в кримському місті Херсонесі. Поступово православна віра була розповсюджена на населення Східної Європи, включаючи і удільне князівство Московію, яке входило до складу Володимиро-Суздальського князівства, потім було під безпосередньою владою Золотої Орди до 1480 р.

Маючи деякі зв'язки з Руссю, Московія розвивалася як залежна від Орди територія. Це не завадило президенту РФ В. Путіну стверджувати, що «Росіяни та українці — це один народ, єдине ціле», незважаючи на те, що Московія має свою історію, не пов'язану з князівствами Київської Русі. Адже назва Велика Росія вперше з'явилась у 1363р., остаточно закріпилась з 1432р. (місце розташування - Москва та Московська області, пізніше через ліквідацію Тверського князівства та Новгородської республіки площа розширилась). Роль Москви з 1328р. полягає у зборі данини для хана Золотої Орди з її підконтрольних князівств — Твері, Ростова, Ярославля, Новгорода, Рязані, Суздаль.

Проте протягом останніх 10 століть Україна неодноразово була поділена на частини конкуруючими державами. Монгольські воїни зі сходу завоювали Київську Русь у XIII столітті. У 16 столітті польські та литовські війська вторглися із заходу. У XVII столітті війна між Річчю Посполитою та Російським царством привела землі на схід від Дніпра під контроль російської імперії. Схід став називатися «Лівобережною» Україною; землі на захід від Дніпра, або «Правобережжя», перебували під владою Польщі.

Понад століття потому, у 1793 році, Правобережна (Західна) Україна була анексована Російською імперією. Протягом наступних років політика, відома як русифікація, забороняла використання та вивчення української мови, а на людей тиснули, щоб вони переходили в російську православну віру.

Україна зазнала найбільших травм у XX столітті. Після комуністичної революції 1917р. Україна була однією з багатьох країн, які воювали у жорстокій громадянській війні, перш ніж у 1922р. вона була повністю поглинута

Радянським Союзом. На початку 1930-х років, щоб змусити селян вступати в колгоспи, радянський лідер Й. Сталін організував голодомор, який призвів до голодної смерті мільйонів українців. Після цього Сталін імпортував велику кількість росіян та інших радянських громадян — багато з них не вміли розмовляти українською та не мало зв'язків із регіоном — щоб допомогти відновити населення сходу.

Спадщина історії створила тривалі розломи. Оскільки Східна Україна потрапила під владу Росії набагато раніше, ніж Західна, люди на сході мають міцніші зв'язки з Росією і, швидше за все, підтримували проросійських лідерів. Західна Україна, навпаки, століттями перебувала під мінливим контролем європейських держав, таких як Польща та Австро-Угорська імперія — одна з причин, чому українці на Заході, як правило, підтримували більш орієнтованих на Захід політиків. Східне населення, як правило, більш російськомовне та православне, тоді як частина західного є більш українськомовною та католицькою.

З розпадом Радянського Союзу в 1991р. Україна стала незалежною державою. Але об'єднання країни виявилось непростим завданням. По-перше, «почуття українського націоналізму було до українсько-російської війни не таке глибоке на сході, як на заході. Перехід до демократії та капіталізму був болісним і хаотичним, і багато українців, особливо на сході, прагнули відносної стабільності попередніх епох.

«Найбільший розрив після всіх цих факторів між тими, хто сприймає російське імперське та радянське правління більш співчутливо, і тими, хто сприймає їх як трагедію», — каже Адріан Каратницький, експерт з України та колишній співробітник Атлантичної ради Сполучених Штатів⁶⁰. Ці тріщини були оголені під час Помаранчевої революції 2014р., коли тисячі українців вийшли на марш на підтримку глибшої інтеграції з Європою.

Московський патріархат позиціонував себе прихильником традиційних християнських цінностей. В останні роки найбільшою мірою цю позицію його церква як у самій Росії, так і її українська церква вела активну пропаганду проти ЛГБТ та абортів. Після широкомасштабного вторгнення військ РФ в Україну вона показала себе як структура політичної влади, тому що підтримала агресію Росії.

Позиція православної церкви Московського патріархату щодо війни в Україні змінила ставлення до неї за кордоном. Ця церква підтримала сепаратистів Криму і на Донбасі з 2014 р., а з 2022 р. виступила прихильницею так званої

⁶⁰ Conant E. Russia and UKRAINE: the tangled history that connects - and divides - them. Centuries of bloodshed, foreign domination, and internal divisions have left Ukraine in a precarious position between East and West. Published februar 24, 2023. <https://www.nationalgeographic.com/history/article/russia-and-ukraine-the-tangled-history-that-connects-and-divides-them>

спеціальної військової операції Росії. Відповідно так звана Українська православна церква, яка насправді є невід'ємною частиною Російської православної церкви (РПЦ), не засудила російську агресію.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ до Православної церкви України доєдналося більше парафій, ніж у 2019 р., після отримання Томосу про автокефалію від Вселенського патріарха. Тут прослідковується зв'язок з регіоном, зокрема Львівщина та Франківщина не має жодної парафії московського патріархату.⁶¹

Говорячи про УПЦ МП, то вона залишається в Україні свого роду ретранслятором російської пропаганди. Через неї здійснюється проросійська і антиукраїнська пропаганда

4.4. Вплив культурних відмінностей на ділові відносини

Значення культурних відмінностей у бізнесі. Після пандемії COVID-19 наш світ і те, як ми ведемо бізнес, зазнали значних змін. Зараз, як ніколи, організаціям необхідно використовувати силу глобальних ринків, але для них також життєво необхідно розуміти важливу роль, яку відіграє культура.

Культурні відмінності можуть вплинути на поведінку споживачів, зрештою ставлячи можливість бренду для глобального успіху в руки їхніх зусиль з подолання культурних бар'єрів між місцевими та зовнішніми ринками.

Говорячи про міжкультурні виклики та важливість врахування культурних відмінностей у бізнесі, варто згадати про культури з низьким і високим контекстом. У культурах із низьким контекстом, як-от Великобританія, Сполучені Штати та Канада, спілкування є відвертим і зрозумілим. На противагу цьому, у культурі з високим контекстом, як у Росії, комунікація є нюансованою та неявною, а спільного вмісту більше. Однак відбувається навпаки, коли потрібно надати негативний відгук. Росія стає прямою, тоді як культури з низьким контекстом, як правило, непрямі, коли вимагається негативний зворотний зв'язок.

Побудова довіри є ще одним викликом для бізнесу. Концепція може бути заснована на орієнтації на відносин або на завдання. При веденні бізнесу в Китаї, наприклад, один із способів побудувати хороші стосунки передбачає спільне

⁶¹ Укрінформ. 12.05.2023. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3708125-do-pcu-z-pocatku-povnomasstabnoi-vijni-doednalosa-bilse-parafij-niz-pisla-otrimanna-tomosu-epifanij.html>

проведення часу за обіднім столом. Це схоже на побудову міцної мережі, де завоювання довіри відкриває шлях до успіху, оскільки культурні відмінності відкладені вбік. Китайці називають такий тип стосунків «гуаньсі». Однак у Сполучених Штатах люди рідко спілкуються з потенційними діловими партнерами, якщо це не потрібно, щоб уникнути незручних ситуацій.

Іншим фактором, який впливає на зміцнення довіри, є комфорт тиші. У деяких країнах кілька секунд мовчання роблять розмову незручною. Це трапляється в країнах, де комфорт тиші низький, наприклад у Франції, Італії та Сполучених Штатах. Однак в азіатських країнах, таких як Корея, Індонезія та Японія, комфорт мовчання високий, що часто призводить до того, що азіати рідко розмовляють під час ділових зустрічей із людьми із західних країн. Азіати навряд чи відчують дискомфорт, якщо розмова припиниться на 30 секунд.

Керівники підприємств повинні знати, що культурна чутливість є важливою під час участі в міжкультурному бізнесі. Тому важливо не сприймати культурні відмінності як слабкі місця. Натомість потрібно поважати культурні відмінності, щоб досягти успіху.

Прийняття культурних відмінностей надає широкий спектр досвіду в бізнесі та дає нові знання про бізнес, які допоможуть подолати проблеми, які можуть виникати під час міжкультурного ділового спілкування. Це є способом подолання потенційних перешкод щодо міжнародного бізнесу та культури.

Глобальна компанія має враховувати відмінності у визначенні культури як такої та культури у зв'язку з міжнародним бізнесом. Культуру зазвичай визначають як групу звичайних і прийнятих стандартів, які поділяє певне суспільство.

Культурні відмінності впливають на глобальний бізнес у трьох основних сферах: організаційна ієрархія, етикет і спілкування. Їх розуміння та усвідомлення їхнього впливу на бізнес дозволить уникнути непорозумінь з іноземними клієнтами та колегами.

Ефективна комунікація є життєво важливою для успіху бізнесу. Хоча часто можна почути, що англійська мова є мовою бізнесу, ніколи не розумно припускати, що всі міжнародні ділові партнери розумітимуть англійську.

Коли бізнес виходить на міжнародну бізнес-арену, одним із способів подолання культурних відмінностей є мова. Отже потрібно розуміти мову, якою розмовляють ділові партнери з цільового ринку, і знати, як її використовувати, щоб передати своє повідомлення. В Індії, наприклад, бізнес-професіонали зазвичай спілкуються делікатно й непрямом на протипагу фінам, які схильні бути лаконічними і прямими у спілкуванні.

Окрім вербальної комунікації, важливо знати, що невербальна комунікація також має вирішальне значення під час роботи у міжнародному бізнесі.

Жести, які є звичним явищем у одній країні, як-от поцілунки людей, яких ви зустрічаєте, у шоку, встановлення зорового контакту та міцне рукостискання, можуть сприйматися іноземними клієнтами чи діловими партнерами як образливі чи незвичні. Тому необхідно пам'ятати про належну професійну взаємодію у міжкультурному контексті. Дослідження прийнятого та належного ділового етикету є важливим. У деяких випадках потрібно бути дуже уважним до мови тіла, а іноді краще запитати, ніж робити культурні помилки.

Етикет на робочому місці. Співробітники багатонаціональних компаній зустрічаються з багатьма культурними відмінностями, які обумовлюють важливість вивчення міжнародного бізнес-етикету.

Особливу увагу варто звертати на формальність звернення, коли маєте справу з іноземними діловими партнерами та мультикультурними командами. У деяких культурах прийнятно звертатися до людини, яку ви нещодавно зустріли, на її ім'я, тоді як в інших замість цього ви звертаєтеся до неї використовуючи її прізвище чи наприклад науковий ступінь. Канадці та американці часто використовують імена, навіть коли мають справу з новими знайомими. Але в багатьох азійських країнах, наприклад у Сінгапурі, Китаї та Південній Кореї, потрібно завжди формально звертатися до людини, додаючи перед її прізвищем містер чи пані. У разі сумніву краще використовувати офіційний спосіб звернення.

Міжкультурні дослідження показують, що пунктуальність відносна. Коли ви маєте справу з діловими партнерами, клієнтами чи колегами зі Сполучених Штатів, Південної Кореї, Японії, очікується, що ви прийдете вчасно. У Німеччині від вас навіть очікують, що ви приходите на прийом принаймні на 10 хвилин раніше. У Греції очікують, що іноземці прибудуть вчасно, але, як і в Україні, ви можете очікувати, що ваш колега прибуде трохи пізніше. Бразилія неоднозначна. Вони можуть запізнитися на кілька хвилин, якщо ви не наголосите, що потрібно обов'язково прибути в узгоджений час. У Малайзії чекайте до години, якщо ваш колега заявив, що запізниться приблизно на п'ять хвилин. Вони також не зобов'язані пояснювати. У Китаї прийнятно запізнюватися принаймні на 10 хвилин, тоді як у Мексиці це цілком нормально, коли люди запізнюються на ділову зустріч на 30 хвилин. Під час ведення справ у Нігерії чи Гані призначена година для зустрічі може бути на одну годину пізніше або протягом дня. У Марокко особисті зустрічі можуть бути відкладені на годину, а в деяких випадках і на день. Призначаючи зустрічі в Індії, майте на увазі, що пунктуальність не є однією із їхніх переваг.

Організаційна ієрархія. Культурні норми визначають, як сприймається ставлення до керівництва та організаційної ієрархії. У деяких культурах молодшому персоналу та керівників середньої ланки можуть дозволити або не

дозволити говорити під час зустрічей. У деяких країнах важко поставити під сумнів рішення вищих управлінців або висловити думку, яка відрізняється від решти.

Ставлення залежить від соціальної рівності чи суспільних цінностей країни. У деяких країнах, таких як Японія та Південна Корея, де повага до старших і людей, які займають керівні посади, глибоко вкорінена у членів суспільства, ця концепція також застосовується до робочого місця. Це допомагає визначити обов'язки та ролі в компанії, і ті, хто займає посади у вищому керівництві, очікують поваги від молодшого персоналу та більш високого рівня формальності та поваги.

Однак у скандинавських країнах ситуація інша. У Норвегії, наприклад, наголошується на соціальній рівності, тому організаційна ієрархія має тенденцію бути плоскою. Робоче середовище вимагає співпраці між усіма відділами, і переважає неформальне спілкування.

Відмінності в стилях ведення переговорів. Переговори є головною складовою міжнародного бізнесу. Культура впливає на те, як люди поведуться, спілкуються та думають. Ці характеристики відображаються в тому, як вони ведуть переговори. Компанії повинні розуміти культурні відмінності під час ділових операцій і знаходити способи подолати бар'єри, які створюють ці відмінності.

Носії іспанської мови вважають переговори засобом укладання контракту, тоді як у деяких країнах Азії переговори допомагають будувати міцніші ділові відносини. Японці розглядають переговори як взаємовигідний процес, а іспанці – як безпрограшний процес.

Спосіб спілкування під час переговорів слід ретельно продумати. Ізраїльтяни та американці дуже прямі, тож ви відразу дізнаєтесь, схвалено транзакцію чи ні. Японці, однак, схильні бути непрямими. Тому необхідно «прочитати» та уважно витлумачити розпливчасті знаки, щоб побачити, чи вони відхилили чи прийняли вашу пропозицію.

Навіть те, як різні культури працюють з контрактами, має характерні відмінності між різними культурами. Американці люблять, щоб кожна деталь була включена в контракт, тому що вони хочуть передбачити можливі випадки та обставини. Тому все, що було обговорено і прийнято під час переговорів, повинно бути зазначено в договорі. З іншого боку, китайці вважають за краще, щоб контракт мав загальні принципи лише тому, що для них укладення угоди означає встановлення відносин з діловим партнером.

Конкурентоспроможність та успішність на світовому ринку. Культурні відмінності є делікатною проблемою, і ті, хто приділить час їх

вирішенню, матимуть більше шансів залишатися конкурентоспроможними та успішними в міжнародному бізнес-середовищі.

Підприємства, які готуються до виходу на світовий ринок, повинні ґрунтовно вивчати, як культурні відмінності можуть вплинути на їх бізнес на різних ринках. Їх ефективність залежить від розуміння культурного розмаїття та того, що різні ринки мають свій власний набір пріоритетів, уподобань та очікувань.

4.5. Проблеми довіри в сучасній економіці

Довіра є невід’ємною частиною функціонування будь-якого суспільства. Довіра один до одного, до наших державних інституцій і до наших лідерів є важливими складовими для соціального та економічного прогресу, що дозволяє людям співпрацювати та виражати солідарність один з одним. Це дозволяє державним органам планувати, проводити політику та надавати послуги. Виявлено наступний взаємозв’язок: вищий ступінь довіри сприяє покращенню виконання правил, внесення податків та підвищенню поваги до власності. Високий ступінь довіри також формує впевненість інвесторів та споживачів, що має прямо впливає на створення нових робочих місць та ефективність економіки, сприяє успіху у досягненні кожної з Цілей сталого розвитку (ЦСР) — від усунення бідності (ЦСР1) до боротьби зі зміною клімату (ЦСР13). Уряди також спиралися на довіру громадськості, щоб ефективно протидіяти кожному етапу реагування на пандемію COVID-19 — від стримування до пом’якшення наслідків і до вакцинації. Ранні дані показали, що вищий рівень довіри до національних державних установ пов’язаний із нижчими національними показниками смертності від COVID-19. Це узгоджується з даними попередніх криз у сфері охорони здоров’я, зокрема SARS, H1N1 та Ебола, де висока громадська довіра була вирішальним чинником успішного результату. Уряди повинні будуть розраховувати на відновлення довіри громадськості під час планування та реалізації інклюзивного відновлення, у випадках, коли державні заходи виявилися переважно неефективними.

Проте зростає занепокоєння щодо кризи громадської довіри, яка сприяє, серед іншого, підтримці крайніх політичних поглядів, зростанню громадського невдоволення, протестам і в деяких випадках насильницьким конфліктам. Генеральний секретар ООН нещодавно попередив про «дефіцит довіри», який загрожує підірвати прогрес у досягненні ЦСР.

Економісти піклуються про довіру, оскільки вона тісно пов'язана з економічною діяльністю. Її відсутність призводить до зниження заробітної плати, прибутку та зайнятості, тоді як її присутність сприяє торгівлі та стимулює діяльність, яка додає економічну цінність. Для продавців довіра може стати критичною конкурентною перевагою: покупці, швидше за все, будуть вести справи з компаніями, які, на їхню думку, є «чесними продавцями», тобто не зацікавленими виключно в максимізації прибутку. Щоб конкурувати, «раціональні» продавці, які максимізують прибуток, повинні використовувати договірні альтернативи довірі, які зазвичай є поганою та дорогою заміною. Результатом цього є те, що добросовісні продавці можуть мати важливий вплив на ринок, створюючи стимули для раціональних продавців імітувати їх.

Контракти та інші правові механізми сприяють економічному обміну, але самі по собі вони недостатні. Вони спираються на основу довіри, яка виникає в результаті нашої реакції на невизначеність і вразливість. Ми намагаємося зменшити невизначеність, отримуючи нову інформацію, або керуємо своєю вразливістю, знаходячи способи захистити себе від шкоди. При цьому ми поділяємо людей на дві категорії: тих, кому можна довіряти, і тих, кому не можна довіряти. Але наші судження іноді помилкові: ми можемо не довіряти людям, яким можна довіряти, і довіряти тим, хто не заслуговує довіри.

У конкурентній ринковій економіці від людини вимагається служити інтересам свого роботодавця чи компанії. Проте, професійні обов'язки можна виконувати в кількох різних ролях: як працівник, як керівник або як консультант. У кожній із цих ролей обов'язки часто досить чіткі. Але є низка обставин, за яких ці обов'язки не є остаточним словом. По-перше, коли корпоративні кордони стають розмитими, як це відбувається в сучасному управлінні ланцюгом постачань, виникають нові етичні проблеми. У традиційній ринковій ситуації угода з іншою компанією про стягнення фіксованої суми часто є змовою або фіксацією цін і є незаконною та неетичною. У контексті ланцюга постачання угоди про те, що постачальник стягує фіксовану суму, є важливими для інвентаризації, керованої постачальником. Вони не є незаконними і не вважаються неетичними⁶².

Важко визначити, чи довіряють люди своїм інституціям і один одному. Опитування громадської думки включають запитання, у яких прямо запитують про рівень довіри респондента до інших людей, наприклад, до сусідів (міжособистісна довіра), або довіри до різних державних інституцій, зокрема до національних урядів, поліції та ЗМІ. Дослідження світових цінностей, Всесвітнє опитування Геллапа та різноманітні регіональні барометри, серед іншого, ставлять

⁶² Schultz R. Trust issues in a Market Economy. <https://www.igi-global.com/chapter/trust-issues-market-economy/7047>

запитання про інституційну довіру чи впевненість, що дозволяє проводити порівняння між країнами. Довгострокові тенденції доступні лише для кількох європейських країн і Сполучених Штатів.

Опитування громадської думки піднімають запитання про тлумачення проблеми людьми, особливо в різних країнах і культурах. Поняття довіри, надійності, чесності, впевненості, компетентності та досвіду, наприклад, можуть бути об'єднані в один пункт «довіра» в опитуваннях. Крім того, думки не обов'язково відображають реальну поведінку респондента.

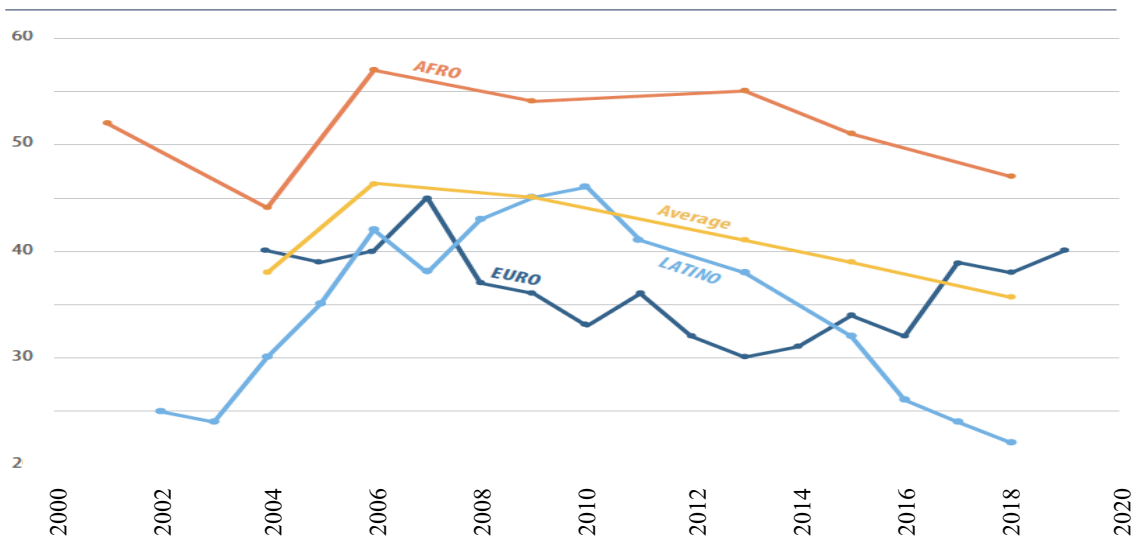
Також використовуються непрямі методи вимірювання довіри. У демократичних країнах, наприклад, явка виборців використовувалася як непрямий показник довіри до політичних інститутів. Споживання бутильованої води на душу населення є ще одним можливим проміжним показником довіри до установ, пов'язаних з водопостачанням. Однак застосування цих методів часто обмежується дослідженнями окремих країн. Також може бути складно або дорого зібрати достатню кількість непрямих спостережень, щоб зробити значущі висновки. Вибори, наприклад, зазвичай відбуваються раз на чотири-п'ять років.

Комплексний огляд, проведений Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)⁶³, виявив, що, незважаючи на свої обмеження, опитування громадської думки залишаються простим, інтуїтивно зрозумілим і економічно ефективним методом вимірювання довіри та, зокрема, визначення загальних моделей і тенденцій у часі та в різних країнах. Дані свідчать про те, що опитування про довіру добре зрозумілі респондентам і що результати різних опитувань громадської думки узгоджуються між собою. Поглиблені дослідження країн часто доповнюють дані з різних джерел — прямих і непрямих — щоб отримати повнішу картину.

Дані опитувань громадської думки показують, що рівні інституційної довіри значно відрізняються в різних країнах. Країни з вищим рівнем доходу, як правило, користуються вищим рівнем інституційної довіри, ніж країни з низьким рівнем доходу, наприклад, у той час як опитування громадської думки також показують, що довіра до національного уряду вища в країнах з авторитарним урядом, ніж у країнах зі сформованою демократією. Однак на цей останній зв'язок можуть вплинути труднощі з проведенням опитувань громадської думки в авторитарних країнах. Загалом великі відмінності між країнами, як правило, зберігаються протягом тривалого часу, що свідчить про те, що ті, хто народився в суспільствах з високим рівнем довіри, будуть більш довірливими (і навпаки)⁶⁴.

⁶³ OECD, 2019. Risks that Matter. Main Findings from the 2018 OECD Risks that Matter Survey

⁶⁴ OECD, 2017. OECD Guidelines on Measuring Trust; PRAIA City Group, 2020. Handbook on Governance Statistics

Рис. 4.4. Частка населення, що довіряє національному уряду і парламенту

Хоча дані про довгострокові тенденції обмежені, наявні дані показують помітне зниження інституційної довіри в розвинених країнах. У Сполучених Штатах довіра до національного уряду впала з 73 відсотків у 1958 році до 24 відсотків у 2021 році. У Західній Європі спостерігалось подібне постійне зниження суспільної довіри з 1970-х років. Однак поточний рівень довіри в Європі не такий низький, як у Сполучених Штатах (див. рис. 4.4). Ці тенденції можуть бути частково зумовлені змінами поколінь у ставленні до уряду, хоча в Сполучених Штатах існують лише невеликі відмінності між послідовними когортами щодо довіри. Зараз відсоток міленіалів у США (зараз у віці 23-38 років), які довіряють уряду, — 25 відсотків — близький до показника старших поколінь.

Більш свіжі дані опитувань громадської думки в більшій кількості країн показують зниження довіри до більшості державних органів з 2000 р. Відсоток людей, які висловлюють довіру своїм урядам у 62 розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, досяг піку в 46 відсотків у середньому в 2006 році та впав до 36 відсотків до 2019 року⁶⁵.

Додаткові джерела свідчать про подібне зниження в інших типах установ. Зокрема, довіра до фінансових установ у цих країнах знизилася в середньому на дев'ять процентних пунктів, з 55 відсотків до 46 відсотків за той самий період. Дані Євробарометра показують, що довіра до політичних партій у країнах Європейського Союзу залишалася низькою, коливаючись у середньому між 15 і 20 відсотками між 2000 і 2019 рр., тоді як довіра до преси також залишалася відносно стабільною, близько 45 відсотків упродовж 2019 року⁶⁶. Тим не менш, суттєві

⁶⁵ OECD, 2017. OECD Guidelines on Measuring Trust; PRAIA City Group, 2020. Handbook on Governance Statistics

⁶⁶ UN DESA, 2021. Policy Brief No.91: The politics of economic insecurity in the COVID-19 era

відмінності між країнами та регіонами залишаються, як частково показано на рисунку 4.4.

Ще занадто рано оцінювати загальний вплив кризи COVID-19 на рівень довіри. Наявні дані свідчать про те, що після початкового зростання довіри людей у першій половині 2020 р. — коли громадська думка, здавалося, «згуртувалася навколо прапора», нещодавнє опитування 28 розвинутих країн і країн, що розвиваються, виявило, що довіра до національних урядів повернулася до свого рівня (низькі) допандемічні рівні⁶⁷.

Що викликає занепокоєння щодо заходів з одужання від COVID-19, включно з впровадженням вакцин, довіра до всіх джерел новин, у тому числі до наукових авторитетів, здається, на найнижчому рівні. Нещодавнє опитування 140 країн виявило, що недовіра до вчених особливо виражена в країнах, що розвиваються: 84 відсотки людей у країнах з високим рівнем доходу висловлюють довіру вченим, порівняно з 62 відсотками в країнах з низьким рівнем доходу.⁶⁸ Ця недовіра до науки також може перешкоджати боротьбі зі зміною клімату.

Довіра до інституцій залежить від значної кількості складних і взаємопов'язаних факторів. Економічні, соціальні та екологічні питання можуть відігравати певну роль. Багато залежить від конкретних національних умов. Якщо проаналізувати країни з найвищим рівнем довіри в останнє десятиліття, то там дані свідчать про те, що суттєвий внесок зробили два взаємопов'язані фактори, а саме економічна незахищеність і уявлення про погану або корумповану роботу уряду.

Однією з найважливіших ролей держави та її інституцій є забезпечення економічної безпеки. У разі вагомого зниження економічної захищеності довіра до державних інститутів може знижуватись аж до зникнення. У Європі таким прикладом є різке зниження довіри до урядів країн-членів під час фінансової кризи 2008 року (особливо в тих країнах, в яких найяскравіше був виражений економічний спад, а саме в Греції та Іспанії). У різних країнах ті люди, які є економічно більш захищеними, а саме групи з високим доходом і якісною освітою, повідомляють про вищу довіру до інституцій, ніж решта населення — 68 відсотків порівняно з 52 відсотками. Беручи до уваги виклики, пов'язані з триваючою кризою COVID-19, це порочне коло між економічною незахищеністю та недовірою, ймовірно, загостриться в найближчі роки⁶⁹.

⁶⁷ UN DESA, 2021. Policy Brief No.91: The politics of economic insecurity in the COVID-19 era

⁶⁸ Wellcome Trust, 2019. Wellcome Global Monitor 2018

⁶⁹ van der Meer, 2017. Political Trust and the “Crisis of Democracy”; Wang, 2016. Government

Неефективна робота уряду, скандали та корупція також підривають довіру людей до того, що державні установи працюють в їхніх інтересах та інтересах країни. Показники інституційної довіри справді значно нижчі в країнах, де корупція висока, тоді як ефективність діяльності уряду позитивно пов'язана з політичною довірою. Якість державних послуг має значення для залученості людей і довіри до установ, хоча напрямок причинно-наслідкових зв'язків не є однозначним, оскільки рівень довіри до установ також може впливати на сприйняття якості отриманих послуг.

У принципі, люди, які є економічно незахищеними, повинні наполягати на політиці перерозподілу та покращенні послуг. Однак їм також часто бракує політичного впливу та спроможності організовувати та лобювати свої інтереси порівняно з економічно захищеними групами. Нерівність щодо політичного впливу, зазвичай, підриває довіру до здатності урядів задовольняти потреби більшості. Тоді політична участь може сприйматися як безглузда, якщо особисті обставини людей або їхніх однолітків ніколи не покращяться, створюючи порочне коло.

Кращий зв'язок і доступ до більшої (дез)інформації також можуть впливати на довіру. Соціальні медіа підкреслюють інституційні провали (реальні чи уявні), уможливають складне націлювання інформаційних кампаній, маніпулюють поглядами та впливають на довіру до легітимності результатів виборів. Вони також використовуються популістськими лідерами, щоб обійти або підірвати інші державні інституції, які можуть забезпечувати контроль над владою або сприяти посередництву множинності інтересів, таких як політичні партії та ЗМІ.

Подолання економічної незахищеності та підвищення ефективності та підзвітності державних інституцій є взаємно підкріплюючими пріоритетами політики. Уряди, які дієво відповідають на потреби своїх громадян, швидше за все, покращать економічну безпеку більшості та породять довіру. Докази показують, що довіра до урядів та установ серед країн ОЕСР, наприклад, вища там, де податки та соціальні трансферти вважаються ефективними та справедливими. Криза COVID-19 робить потребу зміцнення суспільної довіри ще гострішою. Для переборення кризових явищ у галузі охорони здоров'я та підтримки економічного розвитку потрібна довіра до інституцій. Неадекватна відповідь загрожує загостренням незахищеності та політичної нестабільності, підриваючи довіру та зриваючи прогрес у досягненні ЦСР.

Для прогресу на цих фронтах потрібна така соціальна та економічна політика, яка здатна подолати виклики, з якими стикаються люди сьогодні — від дедалі більш нестабільної зайнятості до неадекватного медичного обслуговування

та труднощів у доступі до соціального захисту, житла та інших державних послуг. Подібно до того, як падіння інституційної довіри є повільним процесом, її відновлення є довгостроковою метою. Це вимагатиме послідовних і передбачуваних державних інвестицій, щоб зменшити соціальні, економічні та політичні розбіжності. У короткостроковій перспективі було показано, що конкретні політичні дії щодо розширення охоплення соціальним захистом зміцнюють довіру до державних органів.

Цей поштовх також означає надання громадянам, особливо тим, хто належить до традиційно маргіналізованих або малозабезпечених груп, можливості брати участь у процесі прийняття рішень, які чинять або можуть чинити вплив на їхнє життя, регулярно повідомляючи про політику простою мовою. Державні інституції, які не в змозі передати те, що вони роблять від імені людей, яким служать, навряд чи викличуть довіру. Соціальні медіа та розширення зв'язків можна використовувати для інформування громадськості. Нові дані свідчать про те, що використання урядом соціальних медіа для інформування громадян і сприяння доступу до державних послуг може покращити сприйняття громадянами прозорості уряду. Також можна винести уроки з поточної кризи, коли багато державних установ використовували нові технології та інноваційні методи взаємодії із зацікавленими сторонами.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте основні цивілізаційні причини російсько-української війни.
2. В чому полягає цивілізаційний стандарт С. Хантінгтона?
3. Яка роль православної церкви Московського патріархату у війні в Україні?
4. Опишіть на конкретних прикладах вплив культурних особливостей на міжнародні ділові відносини.
5. Яку роль відіграє довіра у сучасному суспільстві та у діловому світі.

Завдання для дискусії: Покажіть основні характеристики сучасного світового порядку і їх роль у війні в Україні.

Література до розділу

- Conant E. *Russia and UKRAINE: the tangled history that connects - and divides – them. Centuries of bloodshed, foreign domination, and internal divisions have left Ukraine in a precarious position between East and West. Published februar 24, 2023.* <https://www.nationalgeographic.com/history/article/russia-and-ukraine-the-tangled-history-that-connects-and-divides-them>
- OECD, 2017. *OECD Guidelines on Measuring Trust*; PRAIA City Group, 2020. *Handbook on Governance Statistics*
- OECD, 2019. *Risks that Matter. Main Findings from the 2018 OECD Risks that Matter Survey*
- Schultz R. *Trust issues in a Market Economy.* <https://www.igi-global.com/chapter/trust-issues-market-economy/7047>
- Smith W. *Ukraine and the Clash of Civilisations.* March 9, 2022. URL: <https://peacediplomacy.org/2022/03/09/william-s-smith-in-the-national-interest-ukraine-and-the-clash-of-civilizations/>
- United Nations. Department of economic and social affairs. *Trust in public institutions: Trends and implications for economic security.* https://www.un.org/development/desa/dspd/wpcontent/uploads/sites/22/2021/08/PB_108.pdf
- UN DESA, 2021. *Policy Brief No.94: A changing world of work: implications for the social contract.*
- UN DESA, 2021. *Policy Brief No.91: The politics of economic insecurity in the COVID-19 era*
- van der Meer, 2017. *Political Trust and the “Crisis of Democracy”*; Wang, 2016. *Government Wellcome Trust, 2019. Wellcome Global Monitor 2018*
- Столкновение цивилизаций /С.Хантингтон; Пер. с англ.Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003.- 603, (5)с. – (Philosophy).
- Укрінформ. 12.05.2023. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3708125-do-pcu-z-pocatku-povnomasstabnoi-vijni-doenalosa-bilse-parafij-niz-pisla-otrimanna-tomosu-epifanij.html>

ТЕМА 5

ПРАВОВА РЕТРОСПЕКТИВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕГІОНАЛІЗМУ

В силу ряду причин та специфіки неоднорідного розвитку різних регіонів світу, Європа стала першою частиною світу, де явище інтеграції проявило себе повною мірою. Саме тут були сформовані перші інтеграційні структури, а розвиток економічного партнерства пройшов описані у попередніх розділах «щаблі інтеграції» (зона вільної торгівлі – митний союз – спільний ринок – економічний союз – політичний союз). Важливою особливістю цього було загальне устремління до формування, розвитку та поглиблення такої співпраці на рівні як окремих суб'єктів господарювання, фізичних та юридичних осіб, так і держав в цілому. Вони достатньо швидко визнали той факт, що простими домовленостями, навіть закріпленими за допомогою окремих угод, даний процес не забезпечити. Звісно, контакти продовжували б встановлюватись та розвиватись, але характер їх залишався б фрагментарним. Повноцінна інтеграція та міждержавне співробітництво, особливо багатостороннє, вимагало системних інструментів. Одним із головних тут стали міжнародні організації, які і забезпечували інтеграцію різного рівня інтенсивності.

В Європі перші інституційні структури, які б дозволяли інтенсифікувати партнерство як між безпосередніми учасниками, так і створювати загальні (рамкові) умови для їх розвитку почали виникати ще в ХІХ ст. Як приклад можна згадати Дунайську комісію (заснована у 1856 р.), Європейську конференцію з розкладів пасажирських потягів (1874 р.). Окремі організації містили у своїх назвах такі слова як «міжнародний» або «всесвітній», але в реаліях ХІХ ст. основними аренами їх діяльності залишався Старий Світ та Північна Америка. Прикладами останніх можуть служити Всесвітній поштовий союз (1874 р.) або Міжнародний телеграфний союз (1883 р.). Проте справжнього розквіту міжнародні організації набули після завершення Другої світової війни у 1945 р. Саме тоді було засновано Організацію Об'єднаних Націй та закладено фундамент у будівлю сучасної системи міжнародного права.

Активізувались ці процеси і у Європі. Тут в другій половині 40-х рр. ХХ ст. виник ряд гострих питань, розв'язати які самостійно було або неможливо, або вкрай проблематично. Це, по-перше, відбудова економіки континенту, яка

зазнала істотних руйнувань в роки війни. По-друге, це налагодження відносин між країнами регіону з метою заснування механізмів, які б гарантували мир та безпеку на довгі десятиліття вперед. По-третє, по мірі відновлення національних соціально-економічних систем окремих країн, налагодження співпраці між ними та між окремими їх представниками.

Саме з такими цілями на початку 50-х рр. ХХ ст. на Європейському континенті було створено ряд організацій, які відрізнялись за призначенням, сферами діяльності, повноваженнями та кількістю учасників. Значне коло політичних та правових питань було покладено на Раду Європи та її структурні складові, економічну співпрацю та партнерство – на Європейське об'єднання вугілля і сталі (в подальшому саме з нього виріс Європейський Союз), військові питання – на Північно-атлантичний альянс (НАТО). В подальшому виник цілий ряд менших регіональних організацій із локальними цілями та завданнями.

Оскільки питання військового співробітництва виходить за межі нашої тематики, тому в наступних підрозділах обмежимося розглядом Ради Європи, ЄС та окремих локальних інтеграційних об'єднань.

5.1. Рада Європи

Завершення Другої світової війни викликало піднесення в багатьох країнах Європи. Оскільки в політичному середовищі регулярно лунали заклики до єднання, або ж навіть до створення чогось подібного на «Сполучені Штати Європи» (палким прихильником даної концепції був відомий британський політик Уїнстон Черчіль). Перші розмови про створення чогось побідного почались ще в кінці війни, але після 1945 р. вони вийшли на новий рівень. Разом з тим, організаційний етап зайняв декілька років і створення повноцінної організації стало можливим лише в 1949 р.

5 травня 1949 р. було підписано Лондонський договір, згідно до якого створювалася Рада Європи (РЄ), а сам договір лягав в основу Статуту цієї організації. Як відзначається у преамбулі до даного документу, будучи переконаними, що «зміцнення миру, заснованого на справедливості і міжнародному співробітництві, відповідає життєвій необхідності збереження людського суспільства і цивілізації»⁷⁰. Саме тому 10 країн Європи підписали його і закликали до вступу інші країни континенту. Державами-засновниками Ради Європи стали Бельгія,

---

⁷⁰ Full list – Treaty office URL: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=001>

Великобританія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Франція, Швеція.

Станом на 2023 р. членами Ради Європи є 46 країн, причому 4 з них географічно належать Європі лише частково (Азербайджан, Вірменія, Грузія та Туреччина), а Кіпр взагалі знаходиться у Азії. Серед країн, які географічно можуть бути віднесені до Європи, тільки 4 не є членами даної організації: Ватикан є спостерігачем, Казахстан та Білорусія подали заявки на вступ, але на даний час не відповідають критеріям членства у РЄ, а Росія була виключена з складу організації у березні 2022 р. Доцільно також згадати інші держави світу, які отримали тут статус спостерігача. Це Канада, Мексика, Сполучені Штати Америки, Японія та Ізраїль (остання країна є спостерігачем тільки при Парламентській асамблеї).

Мета створення Ради Європи зазначена у п. а статті 1 Статуту даної організації: «Метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її Членами в ім'я захисту і здійснення ідеалів і принципів, що є їх спільним надбанням, і сприяння їх економічному і соціальному прогресу»⁷¹.

Для того, щоб для ряду країн континенту, які намагаються залишатись у тій чи іншій мірі нейтральними, могли приєднатись до Ради Європи, в ст. 1 Статуту було включено пункт d, у якому говориться «Питання, що стосуються національної оборони, не входять до компетенції Ради Європи»⁷².

У відповідності до п. "b" ст. 1 Статуту, організація розглядає питання, що становлять спільний інтерес для держав-членів; укладає угоди і проводить спільні дії; підтримує реалізацію прав і основних свобод людини. Діяльність РЄ охоплює економічну, соціальну, культурну, наукову, правову і адміністративну сфери.

Україна стала членом цієї організації 9 листопада 1995 р.

Основними органами Ради Європи було визначено Комітет міністрів та Консультативну Асамблею (в 1974 р. її назва змінилась на більш відому сьогодні Парламентську Асамблею РЄ). Функціонування організації забезпечується постійно діючим Секретаріатом на чолі із Генеральним Секретарем.

Компетенція Ради Європи включає в себе ряд галузей, в яких їй належить право розробляти та впроваджувати спільні правові стандарти для своїх держав-членів. Серед основних напрямів діяльності РЄ слід назвати:

- правове співробітництво у таких сферах, як конституційне, кримінальне і цивільне право;
- захист прав і свобод людини (в числі яких боротьба із расизмом, ксенофобією, різними формами нетерпимості тощо);

⁷¹ Full list – Treaty office URL: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=001>.

⁷² *Ibid.*

- соціальну сферу;
- освіту;
- культуру;
- спорт;
- молодіжну політику;
- охорону довкілля і екологію;
- охорону здоров'я;
- інформаційну безпеку;
- сприяння місцевому самоврядуванню та транскордонному співробітництву.

Робота по реалізації даних завдань ведеться як статутними органами, які згадувались вище, так і рядом спеціалізованих інститутів, найважливішими з яких є Європейський Суд з прав людини та Конгрес місцевих та регіональних влад.

Вищим органом Ради Європи є **Комітет міністрів**. Саме йому делеговано повноваження приймати рішення від імені усієї організації. Він складається із 46 міністрів закордонних справ країн-членів (по одному від кожної держави). Комітет проводить свої засідання 1-2 рази на рік. При цьому у період між засіданнями контроль за роботою даного органу здійснюється постійними дипломатичними представниками (зазвичай у ранзі надзвичайних і повноважних послів), які мають аналогічні до міністрів повноваження.

Для забезпечення вищої ефективності при Комітеті міністрів створено доволі розгалужену систему допоміжних органів. Зокрема, це: 1) керівні та експертні комітети; 2) групи доповідачів; 3) постійні та тимчасові групи і комісії, на які покладається розробка різноманітних проектів угод та конвенцій, а у разі їх затвердження та набуття ними юридичної сили – контроль стану їх додержання країнами-членами.

Згідно до Статуту повноваження Комітету міністрів РЄ передбачають:

- 1) прийняття рішень відносно вступу нових членів у Раду Європи, обмеження повноважень, призупинення або остаточне припинення участі дійсних членів організації;
- 2) координацію функціонування РЄ;
- 3) моніторинг виконання зобов'язань, які були взяті на себе країнами-членами.

Рішення в Комітеті міністрів залежно від ступеня важливості приймаються одностайністю, кваліфікованою або простою більшістю. Незалежно від будь-яких критеріїв з метою забезпечення унеможливлення нав'язування волі одними країнами іншим кожен член РЄ має один голос. Після завершення правової

процедури прийняття рішення останні передаються урядам держав-членів у вигляді резолюцій або рекомендації. В окремих випадках вони можуть набути формату норм міжнародних угод, які після їх додаткового прийняття стають обов'язковими для виконання.

Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) є консультативним органом РЄ та трибуною, з якої представники національних парламентів країн-членів мають можливість обговорити актуальні питання міжнародного життя. ПАРЄ складається з 612 членів (306 повноважних представників та 306 «запасних»). Члени обираються на рівні національних парламентів відповідно до кількісної квоти, яка належить кожній країні.

В 2023 р. кількісне представництво кожної країни у ПАРЄ виглядало наступним чином:

- 18 – Великобританія, Італія, Німеччина, Туреччина, Франція;
- 12 – Іспанія, Польща, Україна;
- 10 – Румунія;
- 7 – Бельгія, Греція, Нідерланди, Португалія, Сербія, Угорщина, Чехія;
- 6 – Австрія, Азербайджан, Болгарія, Швеція, Швейцарія;
- 5 – Боснія і Герцеговина, Грузія, Данія, Молдова, Норвегія, Словаччина, Фінляндія, Хорватія;
- 4 – Албанія, Вірменія, Ірландія, Литва;
- 3 – Естонія, Ісландія, Кіпр, Латвія, Люксембург, Мальта, Північна Македонія, Словенія, Чорногорія;
- 2 – Андорра, Ліхтенштейн, Монако, Сан-Марино.

Без права голосу мають право брати участь в засіданнях ПАРЄ представники Партнерства задля демократії (Йорданія (3 представники), Киргизстан (3), Марокко (6) та Палестина (3)) та парламентів країн-спостерігачів (Канада (6), Ізраїль (3), Мексика (6)).

Повноваження членів ПАРЄ є дійсними впродовж сесії. Впродовж року їх проводиться 4, звичайна тривалість – один тиждень.

Необхідно звернути увагу на дві доволі часті помилки, як роблять люди, не до кінця знайомі з діяльністю європейських міжнародних інституцій. По-перше, ПАРЄ не має жодного відношення до іншої впливової структури – Європейського Союзу та його органів. По-друге, попри назву, ПАРЄ не має законодавчих функцій чи повноважень. Її компетенція обмежується наданням консультативних висновків для Комітету міністрів РЄ та для окремих урядів держав-членів. Також саме ПАРЄ обирає Генерального секретаря РЄ та суддів Європейського суду з прав людини.

Секретаріат РЄ є допоміжним органом в структурі організації, на який покладено обов'язки забезпечувати діяльність вищезазначених органів. Працівники секретаріату призначаються виходячи з кваліфікаційної та територіальної характеристик, тобто попри відповідний фаховий рівень вони повинні представляти різні країни РЄ з тим, щоб забезпечити рівномірне представництво усіх країн-членів.

Серед спеціалізованих інститутів на особливу увагу заслуговують Європейська комісія за демократію через право (більш відома під назвою Венеціанської комісії) та Європейський суд з прав людини.

Венеціанська комісія є дорадчим органом РЄ. Початково вона була створена у 1990 р. з метою надання допомоги для здійснення демократичних перетворень країнам центральної та східної Європи. Сьогодні це авторитетний орган, який надає консультації у сфері конституційного права, надає обґрунтовані висновки щодо відповідності проектів законодавчих актів стандартам та цінностям країн Європи. Венеціанська комісія також виконує функції форуму, де держави мають можливість здійснювати обмін інформацією, обговорювати нові підходи до еволюції конституційних питань.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) було створено в 1959 р. в рамках РЄ як судовий орган, діяльність якого базується на Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.). Аналогічно іншим структурам Ради Європи кожна країна-член тут представлена одним суддею⁷³. Таким чином, на основі дотримання критеріїв високих моральних якостей та правової кваліфікації, сформовано суддівський корпус ЄСПЛ із 46 чоловік. Судді обираються терміном на 9 років без права переобрання. Очолює ЄСПЛ Президент (в 2023 р. це представниця Ірландії С. О'Лірі), якому допомагають 2 віцепрезиденти та 3 президенти секцій. Україну в даний час в ЄСПЛ представляє суддя Микола Гнатовський.

Юрисдикція ЄСПЛ включає декілька напрямків діяльності.

По-перше, це винесення консультативних висновків. Для того, щоб отримати такий, Комітет міністрів РЄ звертається із запитом з відповідного питання.

По-друге, розгляд міждержавних справ. Ініціювати їх розгляд мають право усі дійсні члени РЄ, які ратифікували Конвенцію, проти іншої країни із складу РЄ за фактом порушення зазначеного документу.

По-третє, розгляд та розв'язання скарг, які подані індивідуально фізичними особами, неурядовими організаціями або ж групами приватних осіб.

⁷³ Composition of the ECHR - Judges, Sections, Grand Chamber – URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court/judges&c=>

Остання група справ є чи не найбільш численною. Причому ЄСПЛ має компетенцію не тільки тлумачити та роз'яснювати норми Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, але і при необхідності пропонувати нові положення, які служать прецедентами у розгляді наступних справ.

5.2. Європейський Союз. Історія становлення та сучасний стан

Щодо дати «дня народження» об'єднаної Європи єдиного підходу не існує, тому ведучи мову про становлення сучасного Європейського Союзу (ЄС) доцільно розглянути ключові його етапи. Це ж дозволить більш об'єктивно та всебічно розглянути механізми інтеграції, які використовувались впродовж даного часу.

Щоб краще зрозуміти логіку об'єднавчих процесів в західній Європі, доцільно згадати вихідні умови, з яких усе розпочалось. 1946 р. дана частина світу зустріла в доволі зруйнованому стані, соціально-економічні зв'язки, актуальні до того, перебували у обірваному стані, а найбільший промисловий центр континенту Німеччина, як країна-ініціатор початку Другої світової війни, взагалі розділена на 4 окупаційних зони. Причому йшла мова про те, чи ці зони будуть об'єднуватись назад у єдине ціле, чи на їх місці буде створено нові незалежні держави. В рамках кроків по відновленню німецької державності Великобританія та США, а згодом і Франція досягнули домовленості по злиттю своїх зон у єдину Федеративну Республіку Німеччина, при цьому 9 травня 1950 р. міністр закордонних справ Франції Роберт Шуман запропонував декларацію (в інших джерелах – план), яким пропонувалось об'єднати металургійну, залізорудну та вуглевидобувну промисловості Франції та Західної Німеччини. Разом з тим, по мірі відбудови промисловості та інтенсифікації ділової активності окремих суб'єктів господарювання, почала зростати кількість міждержавних економічних контактів на рівні підприємств. В свою чергу, збільшення як кількісної, так і якісної їх складових створили в ряді країн Європи додатковий запит на інтеграцію, який було реалізовано 18 квітня 1951 р., коли у Парижі представниками 6 країн (Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція) було підписано Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі.

Мета даного документу поєднувала одразу три складових: політичну (зміцнення мирного співіснування та солідарності французького і німецького

народів), економічну (відновлення європейської економіки, сприяння досягненню економічного зростання) та соціальну (покращення рівня життя населення та умов праці, підвищення рівня зайнятості). Проте найбільш далекосяжним результатом Паризького договору стало відкриття курсу на нові рівні європейської інтеграції.

За відносно короткий час уряди країн-членів даного об'єднання побачили істотний соціально-економічний ефект від його функціонування. Тому вже 25 березня 1957 р. у Римі тими ж 6 країнами підписуються дві нові угоди, які розширювали економічне партнерство на нові сфери діяльності. Перша з них – Договір про заснування Європейської спільноти з атомної енергії (Євратом) була покликана здійснювати регулювання відносно обмеженої, але при тому вкрай важливої сфери для розвитку регіону сфери енергетики. Друга – Договір про заснування Європейської економічної спільноти – створювала повноцінне інтеграційне об'єднання універсального характеру. Даним документом передбачалось створення митного союзу із доволі швидким переходом до спільного ринку. Необхідно відзначити, що вже на цьому етапі передбачалось можливе подальше поглиблення інтеграції до економічного союзу включно з валютним, що за своєю природою є найвищим рівнем інтеграції економічної, за якою починається вже політичне злиття окремих держав у єдиний політичний союз або ж навіть у державу конфедеративного типу.

В 1965 р. було зроблено наступний крок на шляху до інтеграції: підписується Договір про злиття Європейського союзу вугілля та сталі, Європейської спільноти з атомної енергетики та Європейської спільноти. Фактично, три окремих проекти об'єднуються в одному. При цьому ускладнюється структура органів, які забезпечують функціонування даної інституційної структури.

Саме на даному етапі відчутним стає синергійний ефект, заради якого держави починають виявляти готовність поступитись певною часткою національного суверенітету на користь наднаціональних структур. Ідея єдиної Європи переміщується з політичних заяв та футуристичних прогнозів у конкретні кроки з боку урядів країн континенту. Починається поступове розширення ЄЕС: у січні 1973 р. його членами стають Великобританія, Данія та Ірландія, з січня 1981 р. до ЄЕС доєднується Греція, ще через 5 років, у січні 1986 р., лави спільноти поповнюють Португалія та Іспанія.

Реалізуючи курс на досягнення чотирьох свобод (переміщення товарів, послуг, капіталів та людей) в 1985 р. на річковому судні посеред р. Мозель неподалік села Шенген підписується нова угода, яка відкривала шлях до зняття обмежень на шляху переміщення фізичних осіб між країнами Європи. Повноцінно угода почала реалізовувати весь закладений в неї потенціал з 1995 року.

Ключовим в історії євроінтеграції став 1992 р., коли у голландському місті Маастрихт було підписано нову угоду. Вона набула чинності з 1 листопада наступного року і завершила собою тривалий шлях, за підсумками якого було здійснено врегулювання політичної та грошової систем країн ЄЕС. Саме з цього дня на зміну зазначеному ЄЕС приходив Європейський Союз (ЄС) у складі 12 країн-членів. Ними були: Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Франція і Федеративна Республіка Німеччина.

У відповідності до Маастрихтського договору до всіх попередніх інтеграційних кроків додавалось створення європейської системи центральних банків, до якої переходила відповідальність за грошово-кредитну політику ЄС. Ним же (стаття 109j) запроваджувались, так звані, Маастрихтські критерії, які ставали обов'язковими для всіх країн, що виявляли бажання приєднатись до валютного союзу в рамках ЄС. В стислому вигляді вони виглядають наступним чином:

- 1) обсяг дефіциту державного бюджету не повинен бути більшим, ніж 3% ВВП відповідної держави;
- 2) державний борг повинен бути в межах менше 60 % ВВП;
- 3) країна повинна впродовж щонайменше 2 років брати участь у механізмі валютних курсів і підтримувати курс національної валюти в заданому діапазоні;
- 4) рівень інфляції не повинен перевищувати більш ніж на 1,5% середнього значення трьох країн-учасниць Євросоюзу з найбільш стабільними цінами;
- 5) довгострокові процентні ставки за державними облігаціями не повинні перевищувати більш ніж на 2% середнє значення відповідних ставок у країнах з найнижчою інфляцією⁷⁴.

Першими країнами, хто скористався наведеними критеріями для приєднання до ЄС, стали Австрія, Фінляндія та Швеція, які на початку 1995 р. поповнили дану організацію. Разом з тим, збільшення кількості країн-членів змусило їх актуалізувати договірну базу організації, оскільки Маастрихтська угода за цілим рядом положень не могла більше повноцінно служити базою для даного інтеграційного об'єднання. З цією метою 2 жовтня 1997 р. була підписана Амстердамська угода⁷⁵.

Систематизувавши зміст Амстердамської угоди можна виокремити ряд її ключових положень. Серед іншого найбільш доцільно звернути увагу на наступне:

- 1) з метою забезпечення свободи пересування фізичних осіб механізм Шенгенської угоди інкорпорується до ряду механізмів ЄС (в першу чергу, в

⁷⁴ Treaty on European Union URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11992M%2FTXT>

⁷⁵ Amsterdam Treaty URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11997D%2FTXT>

інституційний та правовий). При цьому Великобританії, Данії та Ірландії було дозволено обмежити його реалізацію на своїй території;

2) підвищується роль та суспільно політична значимість Європейського парламенту ⁷⁶;

3) на члени ЄС додатково покладається зобов'язання щодо охорони фундаментальних прав і свобод людини, а також щодо протидії будь-яким формам та проявам дискримінації. Громадяни країн-членів ЄС отримали право на відповідний захист зі сторони Суду ЄС;

4) уточнено, а у ряді випадків запропоновано нові редакції статей договору, що стосувались таких питань, як охорона життя та здоров'я людей, захист екології, організація співпраці органів охорони правопорядку, активізація боротьби з окремими видами важких злочинів;

5) запроваджується посада Високого представника з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки.

Наступним важливим інтеграційним кроком у ЄС стала реалізація ідеї про валютний союз. Підготовчим його етапом можна вважати безготівкову валютну одиницю, яка впродовж 1979-1998 рр. використовувалась у ЄЕС та ЄС. Маємо на увазі "European Currency Unit" – екю, яке служило засобом розрахунків в операціях між центральними банками країн європейської валютної системи. Починаючи з 1 січня 1999 р. на зміну екю приходять євро. Спочатку воно мало тільки безготівкову форму. Готівкове євро приходять на зміну національним валютам 12 країн з числа членів ЄС з 1 січня 2002 р. Цими державами стали: Австрія, Бельгія, Греція, Іспанія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Фінляндія, Франція.

В подальшому у різні роки по мірі виконання Маастрихтських критеріїв та виникнення власного запиту на таке рішення членами валютної єврозони стали Словенія (з 1.01.2007), Кіпр і Мальта (з 1.01.2008), Словаччина (з 1.01.2009), Естонія (з 1.01.2011), Латвія (з 1.01.2014), Литва (з 1.01.2015). 1 січня 2023 р. двадцятим членом ЄС, який змінив національну валюту на європейську, стала Хорватія. Ще декілька країн континенту використовують євро на основі офіційної угоди з Європейським центральним банком (Андорра, Ватикан, Монако, Сан-Марино) або без такої (Чорногорія та територія Косово⁷⁷). Інші країни ЄС або встановили віддалені терміни переходу на євро (наприклад, Болгарія та Румунія), або заявили, що зроблять це в майбутньому без конкретизації дати такої події

⁷⁶ Знову відзначимо, що при вивченні питань, які розглядаються у даному розділі, спостерігається тенденція до змішування понять Рада Європи та Європейський парламент. Це – два різних поняття.

⁷⁷ Відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН S/RES/1244 (1999) URL: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1244\(1999\)](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1244(1999))

(Угорщина, Польща, Чехія). Два члени ЄС (Данія та Швеція) станом на 2023 р. відзначали, що запроваджувати дану валюту на своїй території не планують.

Перше розширення ЄС у XXI столітті стало найбільш масовим в історії даної організації. 1 травня 2004 р. членами ЄС стали одразу 10 країн: Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія.

Очевидно, що така подія не могла обійтись без коректив у договірній базі даного інтеграційного об'єднання. Відповідний договір був підписаний та набрав юридичної сили ще до прийняття вищезазначених країн у ЄС. Основні положення Ніщцького договору стосувались збільшення кількості питань в ЄС (рішення по яких вимагали кваліфікованої, а не простої більшості) та зміни структури Єврокомісії.

Найбільші зміни в правову основу ЄС вніс наступний договір. 13 грудня 2007 р. було підписано Лісабонську угоду про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти (часто вживається коротка її назва «Лісабонська угода»). 1 грудня 2009 р. вона набула чинності і враховувала вступ в 2007 р. до ЄС ще 2 членів (Болгарії та Румунії), а також передбачала можливість долучення до організації інших країн континенту без необхідності витратити час на підготовку, узгодження та підписання нових договорів. Це виявилось дуже доречним, коли 1 липня 2003 р. членом ЄС стала Хорватія та 31 січня 2020 р., коли вперше за історію організації її залишила одна з країн, якою стала Великобританія.

Необхідно зауважити, що Лісабонська угода виявилась свого роду запасним варіантом на шляху євроінтеграції. Початково планувалось, що новий документ, який лежатиме в основі інституціоналізації інтеграційних процесів, носитиме назву Європейської конституції. Проблема виникла з її прийняттям, яке повинно було відбутись із додержанням принципу абсолютної одностайності⁷⁸: Франція та Нідерланди на національних референдумах не підтримали такий документ. Тому для створення правових основ для ЄС у XXI ст. було обрано інших шлях.

Важливим положенням Лісабонської угоди стало запровадження посади Високого представника ЄС з закордонних справ та безпекової політики, який водночас є Віце-президентом Європейської Комісії. Такий підхід дозволяє діяти ЄС на зовнішній арені як від імені усіх своїх членів одночасно, так і надає більшої послідовності у прийнятті рішень у зазначеній сфері. Розширюються повноваження ЄС у питаннях, які зачіпають військову сферу (мова йде про

⁷⁸ Абсолютна одностайність – це метод прийняття рішення, який передбачає, що всі без винятку члени організації повинні підтримати його. На відміну від відносної одностайності, при абсолютній одностайності не може бути не тільки голосів «проти», але і варіантів «утримався» чи «не брав участь у голосуванні».

попередження конфліктів та відновлення стабільності після їх завершення, причому географія їх не обмежується суто територією Союзу). Нові можливості з'являються в протидії міжнародній злочинності, торгівлі наркотичними засобами, зброєю, людьми та їх органами, нелегальній міграції. Серед нових, раніше не охоплених питань, спільне регулювання енергетичного ринку та протидія кліматичним змінам.

З метою безперешкодної комунікації в ЄС офіційними є 24 мови: всі мови країн-членів ЄС, окрім люксембурзької та турецької (є офіційними мовами Люксембургу та Кіпру відповідно). Це, зокрема: англійська, болгарська, грецька, данська, естонська, ірландська, іспанська, італійська, латвійська, литовська, мальтійська, нідерландська, німецька, польська, португальська, румунська, словацька, словенська, угорська, фінська, французька, хорватська, чеська, шведська мови.

Для ефективного виконання своїх функцій у Євросоюзі створено відповідну інституційну структуру, яка включає ряд головних та допоміжних органів. До перших належать: Європейський парламент, Рада ЄС, Європейська рада, Європейська комісія, суд ЄС, Європейський центральний банк та Європейський суд аудиторів. Дослідники діяльності ЄС нерідко звертають увагу на те, що *de facto* ці органи відтворюють структуру влади традиційної держави, яка включає три ключових ланки: законодавчу (Європарламент та Рада ЄС), виконавчу (Єврокомісія) та судову. Саме остання обставина дозволяє ставити питання про значний рівень схожості між сучасним ЄС та конфедеративною державою. Втім, для кращого розуміння існуючих у ЄС механізмів, їх доцільно розглянути детальніше.

Європейський парламент за своєю сутністю є законодавчим органом ЄС, що складається з 705 депутатів (станом на 2023 р.), які обираються від кожної країни-члена ЄС шляхом прямих виборів. Вибори відбуваються кожні 5 років. Чисельність депутатів від держав є неоднаковою і залежить головним чином від кількості населення, яку вони представляють. Для прикладу, найбільше обранців у Європарламенті – від Німеччини (96), Франції (79) та Італії (76), а найменше – від Латвії, Словенії (по 8), Естонії (7), Кіпру, Люксембургу, Мальти (по 6). 73 депутати було у Великобританії, але після «брекзиту» (так нерідко називають вихід Великобританії зі складу ЄС) 27 місць були перерозподілені між іншими країнами, а 46 зарезервовані для можливих розширень ЄС у майбутньому⁷⁹. Таким чином максимально можливе (згідно чинних на даний час договорів ЄС) число депутатів Європарламенту – 751.

⁷⁹ Redistribution of seats in the European Parliament after Brexit URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200130IPR71407/redistribution-of-seats-in-the-european-parliament-after-brexit>

Важливою особливістю є те, що об'єднання депутатів між собою для ефективної роботи відбувається не за географічною ознакою, а за партійною приналежністю. Найбільшою фракцією Європарламенту є Європейська народна партія, яка має 176 мандатів. Крім них представлені також Прогресивний альянс соціалістів та демократів (144 місця), Оновлюючи Європу (101), Зелені – вільний європейський альянс (72), Європейські консерватори та реформісти (66), Ідентичність та демократія (62), Ліві у Європарламенті (38). Окрему групу депутатів без фракцій складають представники малих локальних партій, які не стали ні до кого приєднуватись (таких зараз 46).

Найголовнішими функціями Європарламенту є контроль за функціонуванням Єврокомісії, законотворча діяльність та розробка бюджетної політики ЄС.

Рада Європейського Союзу (офіційна назва Рада, хоча нерідко згадується і як Рада міністрів) – один з основних органів відповідальних за прийняття рішень у ЄС. До складу Ради входять 27 міністрів – по одному від кожної країни, крім них у засіданнях без права голосу бере участь профільний єврокомісар. Галузь, яку представляють міністри та єврокомісар, залежить від обговорюваної тематики: для прикладу, якщо на порядок денний будуть винесені питання розвитку тваринництва, то на даному засіданні Ради ЄС будуть представлені міністри сільського господарства. Всього для даного органу передбачено 10 різних формацій.

Фактично Рада ЄС розглядається в політичній системі Євросоюзу як вища палата парламенту, оскільки будь-який правовий акт ЄС повинен отримати схвалення даного органу.

Окреме місце у структурі головних органів ЄС займає **Європейська рада**. Це вищий політичний орган, до складу якого входять глави всіх 27 країн-членів, голова Єврокомісії та президент Європейської ради, якого обирають на термін 2,5 років. До її завдань належить визначення стратегічних напрямків розвитку організації та розробка генеральної лінії політичної інтеграції.

Головним виконавчим органом ЄС є **Європейська комісія**. Саме вона відповідальна за підготовку законопроектів, виконання рішень Європарламенту та Ради ЄС, контроль дотримання договорів ЄС і інших правових актів та поточні справи Союзу. До її складу входять 27 представників, кожен із яких представляє іншу країну, на них покладено відповідальність за певні сфери політики організації. В своїй діяльності вони є повністю незалежними від своїх національних урядів, адже діють в інтересах всієї спільноти в цілому.

До завдань Єврокомісії належать:

– координація діяльності органів виконавчої влади країн, що входять до ЄС;

- розробка рекомендацій для функціонування Європарламенту;
- формування законодавчих ініціатив, головною метою чого є приведення у відповідність до єдиних загальноєвропейських стандартів національного законодавства країн, які входять до складу ЄС;
- спостереження за тим, як усі 27 країн дотримуються єдиних європейських стандартів;
- підготовка та організація регулярних консультацій для всіх національних урядів з метою формування та реалізації єдиної політики за широким спектром питань: економіка, сільське господарство, промисловість, митні та податково-бюджетні питання, валютна і грошово-кредитна політика, військово-оборонна проблематика тощо.

Рішення Єврокомісії носять здебільшого рекомендаційний характер, у разі виникнення спірних питань вони передаються для узгодження на рівень національних урядів. Крім того, згідно до Лісабонської угоди Європейська комісія має повноваження на виконання дипломатичних функцій за кордоном. З цією метою ЄС розгорнув цілу мережу представництв, які акредитовані при урядах багатьох країн світу.

В цілому, за час свого існування ЄЕС, а потім і ЄС відіграли та продовжують відігравати вагомую роль у розвитку економіки Старого Світу. Зокрема, саме за рахунок створення відповідних умов в рамках даного інтеграційного проекту відбулось значне зближення рівня розвитку країн-членів ЄС. Істотно зменшився розрив між найбагатшими та найбіднішими державами, причому здійснене це було в рамках загального підвищення добробуту всіх учасників процесу.

Продовжувала зростати роль країн-членів ЄС у світовій економіці. Так, якщо в 1992 р. загальний обсяг експорту товарів усіх країн нинішніх ЄС-27 склав 1 465,4 млрд. дол. США, то за підсумками 2022 р. аналогічний показник склав вже 7 147,8 млрд. дол. США. Тобто за 30 років активного функціонування даного інтеграційного об'єднання сума товарного експорту виросла в 4,9 рази. Причому останні роки до 60% всієї товарної торгівлі ЄС здійснювалось в межах даного об'єднання ⁸⁰.

Аналогічне пожвавлення спостерігалось і у інвестиційній сфері. За ті ж 30 років (з 1992 р. по 2022 р.) накопичена сума прямих іноземних інвестицій, вкладених країнами ЄС у інші держави (в т.ч. і між країнами в середині ЄС) виросла у понад 15,2 раз з 874,0 млрд. дол. США до 13 263,8 млрд. дол. США.

Таким чином за рахунок запровадження єдиної валюти, забезпечення повноцінної реалізації «чотирьох свобод переміщення», уніфікації правового поля

⁸⁰ Розраховано за даними: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

та інших інтеграційних інструментів було створено небачений до цього часу синергійний ефект, що навіть в умовах жорсткої геополітичної та геоекономічної турбуленції, які світ переживає зараз, дозволяє членам ЄС зберігати оптимально необхідні умови для здійснення підприємницької діяльності та забезпечення стабільності як на рівні національних економік окремих країн, так і всього інтеграційного об'єднання в цілому.

5.3. Інші інтеграційні об'єднання Європи на межі ХХ-ХХІ століть

З усіх інтеграційних об'єднань, які виникли та розвивались у Європі в другій половині ХХ століття Європейське Економічне Співтовариство (та Європейський Союз) стало найбільш успішним проектом такого типу. В той же час, встановлення міжнародного економічного партнерства в даній частині світу знає і інші приклади такої співпраці. Деякі з них проіснували відносно незначний проміжок часу і пішли в історію, інші – трансформувались у нові форми співробітництва, треті – існують до сьогоднішнього дня, забезпечуючи додаткові інтеграційні можливості.

Найбільш відомими із регіональних та субрегіональних інтеграційних структур у Європі є Європейська асоціація вільної торгівлі, Організація Чорноморського економічного співробітництва ОЧЕС, Рада держав Балтійського моря, Вишеградська четвірка.

Доречно згадати і про інтеграційні проекти, які на різних етапах свого розвитку зазнали невдачі або почали деградувати. В двох з них у різний час брала або продовжує брати участь Україна. Маємо на увазі Співдружність Незалежних Держав (СНД) та ГУАМ.

Перша із них була створена більшістю республік колишнього СРСР з метою зменшити негативні наслідки розпаду попередньої держави, зберегти за можливості частину раніше встановлених соціально-економічних зв'язків та, використовуючи інтеграційні механізми, спробувати встановити нові. Впродовж 90-х рр. ХХ ст. це завдання відносно успішно виконувалось. Але по мірі віддалення від моменту створення кожна із держав СНД сформувала свою, незалежну від інших, зовнішню політику та власний напрям розвитку, яким рухалась вперед. Цілком логічно, що при таких підходах вже на початку ХХІ ст. розбіжності всередині організації призвели до появи своєрідних відцентрових сил. Коли ж до

них додалися геополітичні протиріччя, СНД, яке де-юре зберегло більшість своїх членів у лавах організації, де-факто стало клубом держав, які поєднуються тільки географічним розташуванням, але аж ніяк не спільністю політичних поглядів чи інтеграційними зв'язками.

ГУАМ було створено в 1997 р. в складі 4 країн (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова). З 1999 р. по 2005 р. членом організації був Узбекистан. ГУАМ створювалось з «метою забезпечення стійкого розвитку, поглиблення міжнародної та регіональної безпеки і стабільності»⁸¹. Йде мова у Статуті ГУАМ і про «поглиблення економічної інтеграції для створення спільного простору безпеки, а також розширення економічного та гуманітарного співробітництва»⁸². Але остання складова в рамках ГУАМ виявилась найслабшою. Причин є декілька. По-перше, це відмінності в розвитку національних економік країн-членів та відносно низький рівень взаємної зацікавленості представників мікрорівня, силами яких і забезпечується більшість контактів низового рівня, від яких у подальшому і буде відштовхуватись інтеграція. По-друге, переміщення фокусу уваги на політичну сферу призвело до падіння інтересу до даного об'єднання. На рівні держав це проявилось у виході Узбекистану з організації, на рівні суб'єктів господарювання його перестали сприймати як дієву базу для пошуку партнерів. По-третє, обмежені можливості самих країн-учасниць без наявності в складі партнерів хоча б одного із них, хто був би наділений достатньою ресурсною базою, від самого початку не дали можливості вивести роботу ГУАМ на рівень, достатній для активації синергійного ефекту, який би в подальшому міг стати додатковим стимулом у продовженні інтеграційних процесів.

Таким чином, можна підсумувати, що для успішної реалізації інтеграційного проекту необхідною умовою є наявність, по-перше, економічної бази, по-друге, спільного інтересу країн-учасниць, який би не обмежувався політичними деклараціями. Якщо даний мінімум не буде дотримано, із значною ймовірністю можна очікувати, що така структура впродовж декількох років перейде у заключну стадію свого існування.

Що ж буде, коли ці вимоги виконуються, можемо розглянути на наступному прикладі.

Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ) була заснована у 1960 р. державами, які з різних причин не бажали приєднуватись до Європейського об'єднання вугілля і сталі, а згодом і ЄЕС, але при цьому прагнули отримати додаткові конкурентні переваги за допомогою інтеграційних механізмів.

⁸¹ Устав Организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ URL: <https://guam-organization.org/ustav-organizatsii-za-demokratiju-i-ekonomicheskoe-razvitiie-guam/>

⁸² Там же.

Початково Конвенцію з ЄАВТ підписали 7 країн: Австрія, Великобританія, Данія, Норвегія, Португалія, Швейцарія, Швеція. Цілі нового об'єднання заявлялись менші, ніж у ЄОВС. Передбачалось, що основні дії даної структури обмежаться суто торговельними питаннями (скорочення митних тарифів у взаємній торгівлі та згортання різного роду кількісних обмежень). При цьому кожна країна зберігала за собою право на самостійну торговельну політику. В 1961 р. до ЄАВТ увійшла Фінляндія, а в 1970 р – Ісландія.

Вже на початку 70-х рр. країни ЄАВТ успішно здійснили формування зони вільної торгівлі, виконувались окремі кроки по подальшому поглибленню партнерства. На цьому етапі перед членами ЄАВТ постало питання стратегічного характеру. Необхідно було обрати одну з двох альтернатив: 1) розвивати ЄАВТ до стадій «митний союз», «спільний ринок» або ж навіть «економічний союз» як протиположності до ЄЕС; 2) переходити до лав ЄЕС, обмежуючи свою участь у ЄАВТ. Два важливих члени Асоціації обрали саме такий варіант – у 1972 р. про перехід до ЄЕС заявили Великобританія та Данія. З даного моменту в історії ЄАВТ розпочинається період, який нерідко називають «підготовкою до вступу у ЄЕС». Так, у 1985 р. таким шляхом пройшла Португалія, а у 1995 р. – Австрія, Фінляндія та Швеція.

Таким чином, після 1995 р. у ЄАВТ залишилось тільки 4 країни: Ісландія, Ліхтенштейн (став членом даного об'єднання в 1991 р.), Норвегія та Швейцарія. Проте невірно вважати, що відносини ЄАВТ та ЄЕС (з 1993 р. ЄС) базувались винятково на конкуренції та протистоянні: у 1984 р. між ними було укладено угоду про співпрацю в питаннях економічної, валютної та промислової політики, а у 1992 р. підписано угоду про створення Єдиного економічного простору, який став окремою інституційною структурою, що дозволила забезпечити реалізацію «чотирьох свобод» (свобода для переміщення товарів, послуг, капіталів, фізичних осіб).

Станом на 2023 р. ЄАВТ має угоди про вільну торгівлю із представниками різних куточків світу, починаючи від країн Америки на заході і закінчуючи державами Азії на сході. 7 грудня 2011 р. така угода була підписана і з Україною. Заслуговує на увагу той факт, що дана угода укладена в рамках права Світової організації торгівлі та спрямована на подальшу лібералізацію торгівлі товарами та послугами, створення сприятливих умов для інвестиційної діяльності та захисту прав інтелектуальної власності.

Контрольні запитання

1. З якою метою створено Раду Європи?
2. Чим відрізняються Рада Європи та Європейський Союз?
3. Які питання належать до компетенції Ради Європи?
4. В якому випадку фізична особа може звернутись зі скаргою до Європейського суду з прав людини?
5. Охарактеризуйте структуру головних органів влади Європейського Союзу.
6. Яким чином в Європейському Союзі реалізуються інструменти прямої демократії?
7. Що необхідно для дієвої регіональної інтеграції?
8. Охарактеризуйте діяльність будь-якої регіональної економічної організації за власним вибором.

Тести

1. Скільки країн входять до Ради Європи?
  - A. 27
  - B. 46
  - C. 47
  - D. 193
2. Членом якої організації є Україна?
  - A. Європейський Союз
  - B. Рада держав Балтійського моря
  - C. Рада Європи
  - D. Вишеградська четвірка
3. Скільки країн є дійсними членами ЄС?
  - A. 15
  - B. 25
  - C. 27
  - D. 28

-
4. Згідно якого договору було засновано Європейський Союз?
- A. Римський договір
  - B. Шенгенська угода
  - C. Маастрихтський договір
  - D. Лісабонська угода
5. Яка країна з перерахованих не використовує на своїй території валюту «євро»?
- A. Греція
  - B. Фінляндія
  - C. Швеція
  - D. Хорватія
6. Першим етапом створення Європейського Союзу найчастіше називають:
- A. Європейське об'єднання вугілля і сталі
  - B. Європейське економічне співтовариство
  - C. Європейську асоціацію вільної торгівлі
  - D. Європейський економічний простір
7. Скільки країн входять до складу Європейської асоціації вільної торгівлі в 2023 р.?
- A. 3
  - B. 4
  - C. 5
  - D. 12
8. Який орган Європейського Союзу має змінний склад, який залежить від тематики розглядуваного кола питань?
- A. Європейський парламент
  - B. Рада Європейського Союзу
  - C. Європейська комісія
  - D. Рада Європи

Література до розділу

Amsterdam Treaty URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11997D%2FTXT>

-
- Craig P., Burca, Grainne de. EU Law: Text and Materials. 5th ed. Oxford University Press, 2019.*
- Hix S. The Political System of the European Union / S. Hix. London : Palgrave Macmillan ; 3rd edition edition, 2021. 448 p.*
- Kaczorowska A. European Union Law. 3rd ed. London, Routledge, 2021.*
- London treaty. URL: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=001>*
- Molendowski E., Polan W. Dyplomacja gospodarcza. – Oficyna a Wolters Kluwer business. – Krakow, 2007. – 268 S.*
- Treaty on European Union URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11992M%2FTXT>*
- Yankiv M., Flissak K., Kozłowski A.R. Dyplomacja w zagranicznej współpracy gospodarczej [Diplomacy in foreign economic cooperation]. Warszawa, CeDeWu. 2020, 166 p.*
- Yankiv M., Flissak K., Kozłowski A.R. Leksykon dyplomacji gospodarczej. Warszawa, CeDeWu. 2021, 182 p.*
- Актуальні проблеми права Європейського Союзу : підручник / за ред. В. І. Муравйова. К. : Юрінком Інтер, 2011. 704 с.*
- Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування. К. : Знання, 2019. 751 с.*
- Право Європейського Союзу: підручник / за ред. Р.А. Петрова. Харків: «Право», 2019.*

ТЕМА 6

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ВАЛЮТНИЙ РЕГІОНАЛІЗМ

6.1. Інтернаціоналізація валюти: передумова регіональної інтеграції

Інтернаціоналізація валюти виступає фундаментом валютної інтеграції. Інтернаціоналізація валюти передбачає її застосування або резервування закордонною державою, яка є емітентом, не тільки для обслуговування різних операцій з резидентами даної держави, а також для здійснення трансакцій між нерезидентами⁸³. Міжнародна валюта є вільноконвертованою та досить активно застосовується як валюта контракту за межами держави, в котрій здійснювалася емісія⁸⁴, і виступає інструментом проведення монетарної політики інших держав.

У науковій літературі серед функцій міжнародної валюти виділяють такі⁸⁵:

1. Міра вартості:

- прив'язка курсу валют;
- валюта ціни зовнішньоторговельних контрактів, деномінація фінансових продуктів.

2. Засіб нагромадження:

- офіційні валютні резерви;
- диверсифікація приватних заощаджень та інвестицій.

3. Засіб обігу:

- проведення валютних інтервенцій;
- посередництво у міжнародних фінансових та торговельних трансакціях.

---

⁸³ Kenen P. (2011) Currency internationalisation: an overview. BIS Papers chapters. *Bank for International Settlements*. URL: <http://econpapers.repec.org/bookchap/bisbisbpc/61-04.htm>.

⁸⁴ McCauley R.N. (2006). Internationalising a Currency: The Case of the Australian Dollar. *SSRN Scholarly Paper*. Rochester, NY: Social Science Research Network, December 1. URL: <https://papers.ssrn.com/abstract=1632352>.

⁸⁵ Lai E. L.-C., Yu X. (2015). Invoicing Currency in International Trade: An Empirical Investigation and Some Implications for the Renminbi. *The World Economy*. Vol. 38. No 1. P. 193–229. DOI: <https://doi.org/10.1111/twec.12211>

Ці функції зазвичай розглядаються у розрізі державної та приватної сфер застосування. У табл. 6.1 поєднано традиційні підходи до визначення функцій міжнародної валюти та узагальнено ідеї Б. Коена⁸⁶, Ю. Цуї⁸⁷, П. Кенена⁸⁸, П. Кругмана⁸⁹.

Таблиця 6.1

Функції міжнародної валюти

Функції \ Рівні	Приватний	Державний
<i>Міра вартості</i>	Фактурування торгівлі Деномінація фінансових продуктів	Прив'язка курсу валют
<i>Засіб обігу</i>	Опосередковування міжнародних торговельних та фінансових трансакцій	Валютні інтервенції; Платежі за офіційними кредитами
<i>Засіб нагромадження</i>	Валютна субституція (приватна доларизація) Інвестування та заощадження	Формування резервів

Виділяють дві тенденції розвитку валютних відносин між країнами:

- процес валютної інтернаціоналізації, який передбачає спонтанний процес вихід використання валюти держави-емітента за її географічні кордони;
- валютний інтернаціоналізм, під яким розуміють цілеспрямовану діяльність недержавних та державних монетарних суб'єктів для регламентації використання валюти в межах певної країни чи групи країн.

Слід відмітити, що теоретичне підґрунтя, що розкриває особливості класифікації міжнародних валют, їхніх функцій, відображення переваг та загроз у використанні, специфіки становлення і розвитку, є досить багатограним та немає єдиного підходу у трактуванні.

Спроб щодо систематизації теоретичного обґрунтування валютної інтернаціоналізації було достатньо багато, зокрема їх здійснювали такі дослідники як Е.-Г. Лім⁹⁰, Е. Хеллайнер, Дж. Кіршнер⁹¹, А. Бенессі-Кері⁹² (рис. 6.1).

⁸⁶ Cohen B.J. (1971). The future of sterling as an international currency. Macmillan. 288 p.

⁸⁷ Cui Y. (2013). The internationalization of the RMB: where does the RMB currently stand in the process of internationalization. *Asian-Pacific Economic Literature*. Vol. 27, No 2. P. 68–85. DOI: <https://doi.org/10.1111/apel.12045>

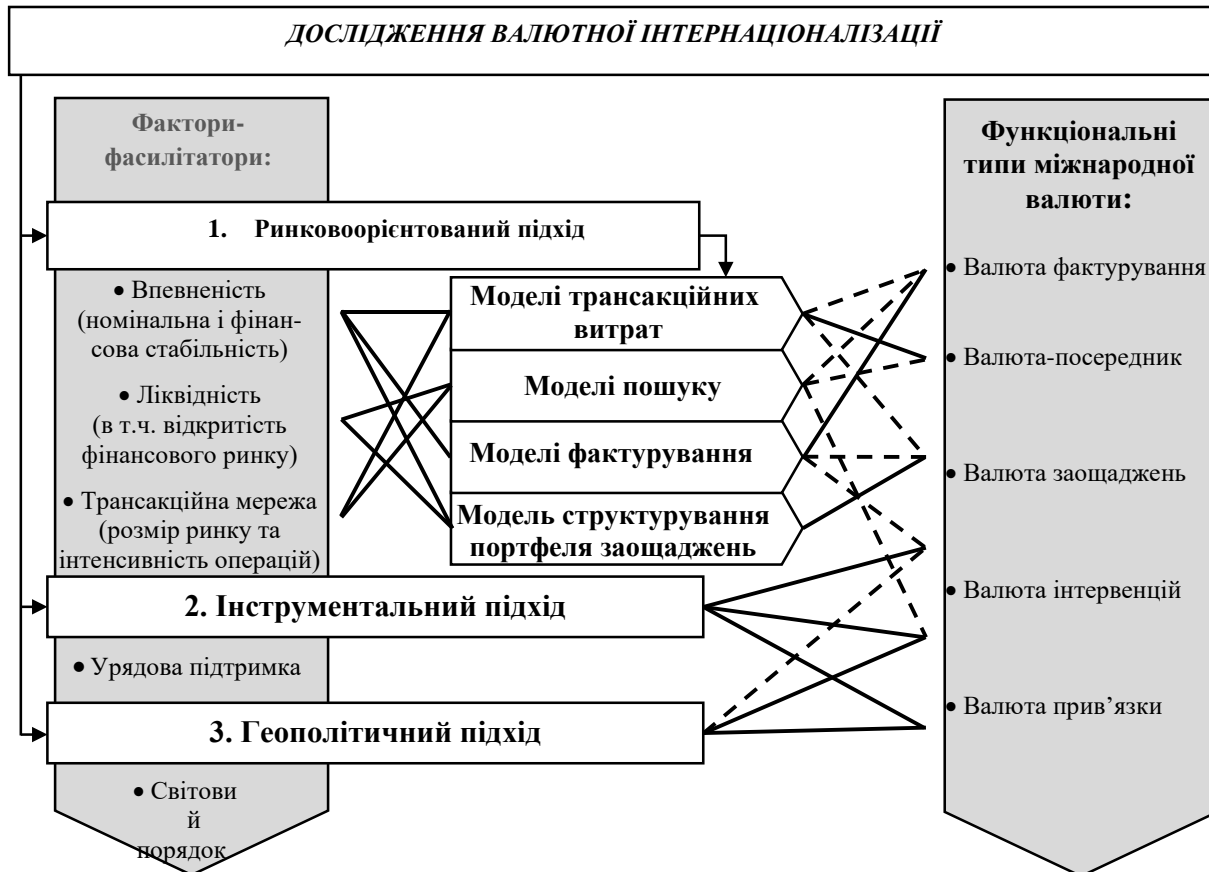
⁸⁸ Kenen P. B. (1983). The role of the dollar as an international currency. Group of Thirty. 44 p.

⁸⁹ Krugman P. (1980). Vehicle Currencies and the Structure of International Exchange. *Journal of Money, Credit and Banking*. Vol. 12. No 3. P. 513–526. DOI: <https://doi.org/10.2307/1991725>

⁹⁰ Lim M. E.-G. (2006). The Euro's Challenge to the Dollar: Different Views From Economists and Evidence From Cofer (Currency Composition of Foreign Exchange Reserves) and Other Data. International Monetary Fund. 41 p.

⁹¹ Helleiner E., Kirshner J. (2012). The Future of the Dollar. Cornell University Press.

⁹² Bénassy-Quéré A. (2015). The euro as an international currency. *Documents de travail du Centre d'Economie de la Sorbonne*. Université Panthéon-Sorbonne. Centre d'Economie de la Sorbonne. URL: <https://ideas.repec.org/p/mse/cesdoc/15029.html>.

Рис. 6.1. Теоретичні підходи до розуміння валютної інтернаціоналізації

Першим підходом до розуміння валютної інтернаціоналізації є ринковоорієнтований, згідно якого інтернаціоналізація валюти виступає результатом децентралізованої діяльності у приватній сфері, що здійснюється під впливом факторів-фасилітатив – ліквідності, впевненості та трансакційних мереж⁹³.

Щодо питань упевненості у міжнародній валюті, то це є наслідком стабільності валютного курсу, зовнішньоекономічного та макроекономічного балансу країни-емітента. Зокрема Дж. Тавлас вказував на те, що в країні-емітенті мають нечасто траплятися економічні кризи⁹⁴; П.-О. Ґураша та Е. Ре наголошували на важливості надходжень від іноземних активів і тому, що їхній обсяг повинен перевищувати платежі за зовнішніми зобов'язаннями⁹⁵. Всі ці чинники сприяють інтернаціоналізації валюти та розкривають її потенціал засобу нагромадження.

⁹³ Lim M. E.-G. (2006). The Euro's Challenge to the Dollar: Different Views From Economists and Evidence From Cofer (Currency Composition of Foreign Exchange Reserves) and Other Data. International Monetary Fund. 41 p.

⁹⁴ Tavlas G. S. (1997). The International Use of the US Dollar: An Optimum Currency Area Perspective. *World Economy*. Vol. 20, No 6. P. 709–747. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9701.00098>

⁹⁵ Gourinchas P.-O., Rey H. (2005). From World Banker to World Venture Capitalist: US External Adjustment and the Exorbitant Privilege. Working Paper. *National Bureau of Economic Research*, August. DOI: <https://doi.org/10.3386/w11563>.

Для інтернаціоналізації валюти важливою рисою є її ліквідність, яка має тісний взаємозв'язок з відкритістю фінансового ринку країни-емітента. Сюди відносять необхідність швидкої взаємної конвертації такої валюти та корпоративних цінних паперів, що деноміновані у ній з рівнем ААА та вище⁹⁶. Адже саме державний сектор наділений більшою здатністю виконувати гарантії. Ліквідність дозволяє забезпечити такі функції міжнародної валюти як міра вартості, засіб обігу та нагромадження.

Формування трансакційних мереж, їх інтенсивність є не менш важливим фактором-фасилітатором інтернаціоналізації валюти. Ще в 1967 р. Ч. Кіндлебергер стверджував, що для використання валюти країнами-нерезидентами необхідним є поширеність мережі ділових операцій країни-емітента⁹⁷. Емпірично довели це твердження стосовно резервних валют М. Чінн та Дж. Франкель⁹⁸; крім того наводиться дослідження І. Франка про домінування долара США, що є наслідком розміру економіки країни та великої мережі їх ТНК⁹⁹.

Слід відмітити, що зменшення трансакційних витрат приводить до відмови від використання національної та активного використання іноземної валюти у міжнародних розрахунках. Дослідник А. Свобода (1969) підкреслив, що суб'єкти економічної діяльності зберігають значний об'єм іноземної валюти з метою уникнення постійних конвертаційних витрат¹⁰⁰. Спостерігається і зворотній ефект, коли валюти менше використовуються у міжнародних операціях, втрачають ліквідність і в меншій мірі застосовуються для обслуговування фінансових та товарних потоків між країнами.

Зниження величини трансакційних витрат має вплив на виконання функції засобу обігу міжнародною валютою. Хоча низка дослідників зазначають, що існує синергія з функцією засобу нагромадження, адже розвиток ліквідного

---

⁹⁶ Farhi E., Gourinchas P.-O., Rey H. (2011). Reforming the International Monetary System. CEPR. 76 p.; McCauley R.N., McGuire P.M. (2009). Dollar appreciation in 2008 : safe haven, carry trades, dollar shortage and overhedging. *BIS Quarterly Review : International Banking and Financial Market Developments*, Basel: BIS. p. 85-93. URL: www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt0912i.pdf.

⁹⁷ Kindleberger C. P. (1967). *The Politics of International Money and World Language*. Princeton: International Finance Section, Department of Economics, Princeton University. 26 p.

⁹⁸ Chinn M., Frankel J. (2005). Will the Euro Eventually Surpass the Dollar as Leading International Reserve Currency? Working Paper. *National Bureau of Economic Research 2005*: August. DOI: <https://doi.org/10.3386/w11510>.

⁹⁹ Frank E. (2003). The Surprising Resilience of the U.S. Dollar. *Review of Radical Political Economics*. Vol. 35, No 3. P. 248–254. DOI: <https://doi.org/10.1177/0486613403255535>; Krugman P. (1984). The International Role of the Dollar: Theory and Prospect. NBER Chapters. *National Bureau of Economic Research, Inc.* URL: <http://econpapers.repec.org/bookchap/nbrnberch/6838.htm>.

¹⁰⁰ Swoboda A. (1969). Vehicle currencies and the foreign exchange market: the case of the dollar. *The International market for foreign exchange* / Ed. R.Z. Aliber. University of Chicago, Graduate School of Business. New York: Praeger.

фінринку забезпечив зменшення трансакційних витрат та збільшення об'ємів використання міжнародних валют¹⁰¹.

Крім того зниження трансакційних витрат від застосування валюти-посередника найбільш проявляється в умовах значної кількості валют і держав. Коли ж починають формуватися валютні союзи (тобто зменшується кількість валют), то відбувається нівелювання такої економії¹⁰².

Щодо моделей пошуку у ринковоорієнтованому підході інтернаціоналізації валюти, то вони зосереджують увагу саме на мережевих екстерналіях. Модель, яка запропонована у 1993 р. К. Мацуямою, Н. Кійотакі та А. Мацуї¹⁰³, розглядає ймовірності інтернаціоналізації валюти та валютну субституцію, при якій міжнародна валюта витісняє вітчизняну.

Політичний вплив країни-емітента також є тригером валютної інтернаціоналізації, дослідження якого наводяться працях Дж. Пітталуга та Е. Сегезза¹⁰⁴, та підтверджують важливість даного фактора при прийнятті індивідів іноземної валюти.

Щодо важливості валютного фактурування у рамках ринковоорієнтованому підході, то воно розглядається з позицій макроекономічної волатильності та ринкової структури. Зокрема, Ф. Бачетта та Е. ван Вінкуп вказували на те, що експортер буде встановлювати ціни у валюті іноземного споживача при високій ціновій еластичності закордонного попиту та зростанні граничних витрат¹⁰⁵.

Дослідження інтернаціоналізації валюти в ринковоорієнтованому підході відбувається ще у світлі структури портфелю заощаджень. В основі стандартної моделі оптимального портфеля лежить твердження про те, що розміщення заощаджень згідно критерію «ризик-дохідність» більш швидше веде до диверсифікації валют активів, ніж до їхньої поляризації¹⁰⁶.

Роль урядових структур відображено у інструментальному підході до інтернаціоналізації валюти. Інструментальний підхід пояснює тривале домінування

¹⁰¹ Portes R., Rey H. (1998). The Emergence of the Euro as an International Currency. Working Paper. *National Bureau of Economic Research*, February. DOI: <https://doi.org/10.3386/w6424>.

¹⁰² Bénassy-Quéré A. (2015). The euro as an international currency. *Documents de travail du Centre d'Economie de la Sorbonne*. Université Panthéon-Sorbonne. Centre d'Economie de la Sorbonne. URL:

<https://ideas.repec.org/p/mse/cesdoc/15029.html>; Devereux M., Shi S. (2013). Vehicle Currency. *International Economic Review*. Vol. 54, No 1. P. 97–133.

¹⁰³ Matsuyama K., Kiyotaki N., Matsui A. (1993). Toward a Theory of International Currency. *The Review of Economic Studies*. Vol. 60, No 2. P. 283–307. DOI: <https://doi.org/10.2307/2298058>

¹⁰⁴ Pittaluga G., Seghezza E. (2012). Euro vs Dollar: An Improbable Threat. *Open Economies Review*. Vol. 23, No 1. P. 89–108.

¹⁰⁵ Bacchetta P., van Wincoop E. (2005). A Theory of the Currency Denomination of International Trade *Journal of International Economics*. Vol. 67, No 2. P. 295–319

¹⁰⁶ Ben-Bassat A. (1980). The optimal composition of foreign exchange reserves. *Journal of International Economics*. Vol. 10, № 2. P. 285–295; Papaioannou E., Portes R., Siourounis G. (2006). Optimal Currency Shares in International Reserves: The Impact of the Euro and the Prospects for the Dollar. Working Paper. *National Bureau of Economic Research*. June. DOI: <https://doi.org/10.3386/w12333>.

глобальної валюти, зокрема домінування долара США¹⁰⁷. При цьому дослідники не абстрагуються від економічних індикаторів загального характеру, а наголошують на важливості розвитку фінансового ринку, стабільності та можливості уникнення криз-близнюків¹⁰⁸.

Геополітичний підхід дослідження інтернаціоналізації валюти фокусується на функції валюти як засобу нагромадження. В рамках даного підходу Дж. Кіршнером сформовано концепцію «заманювання в пастку», зміст якої полягав у тому, що країни-члени валютних блоків намагаються вживати відповідні заходи для стабільності діючого порядку¹⁰⁹. Крім того С. Стрейндж була однією з перших дослідників, яка займалася типізації міжнародних валют відповідно до міри інтернаціоналізації¹¹⁰. Також Б. Коен розробив «піраміду валют», яка ілюструвала рівень інтернаціоналізації валют та їх відносну вагу¹¹¹.

Таким чином інтернаціоналізація валюти є трендом та характерною рисою розвитку сучасної глобальної економіки. Знаходячись в обігу за межами держави-емітента, така валюта набуває нових властивостей, прямо чи опосередковано здійснює вплив на потоки товарів і факторів виробництва, макроекономічну динаміку.

6.2. Монетарна інтеграція та співпраця на основі євро

Концепція монетарної інтеграції характеризується багатогранністю підходів до її визначення. Вітчизняні вчені трактують валютну інтеграцію у вузькому значенні як «... цілеспрямований процес поступового зближення та об'єднання валютної політики і валютних відносин країн-учасниць у межах регіональних економічних об'єднань»¹¹² та у широкому – як «... процес координації валютної політики, формування наднаціонального механізму валютного регулювання,

---

¹⁰⁷ Broz J.L. (2009). *The International Origins of the Federal Reserve System*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press. 1 edition. 286 p.

¹⁰⁸ Maggiori M. (2012). *Financial Intermediation, International Risk Sharing, and Reserve Currencies*. Society for Economic Dynamics. URL: <https://ideas.repec.org/p/red/sed012/146.html>; Goldberg L., Krogstrup S., Lipsky J., Rey H. (2014). *Why is financial stability essential for key currencies in the international monetary system?* VoxEU.Org (blog), 26 July. URL: <http://voxeu.org/article/new-thinking-reserve-currency-status>.

¹⁰⁹ Kirshner J. (1997). *Currency and Coercion: The Political Economy of International Monetary Power*. New Ed edition. Princeton, N.J.: Princeton University Press. 304 p.

¹¹⁰ Strange S. (1971). *The Politics of International Currencies*. *World Politics*. Vol. 23, No 2. P. 215–231. DOI: <https://doi.org/10.2307/2009676>.

¹¹¹ Cohen B. J. (2000). *The Geography of Money*. Ithaca, NY: Cornell University Press. 248 p.

створення міждержавних валютно-кредитних і фінансових організацій»¹¹². Зарубіжні дослідники в основному розглядають поняття саме монетарної інтеграції і при цьому багато уваги приділяють вузькому підходу і вивчають питання специфіки спільних валютних зон, їх оптимальності¹¹³. Зокрема, В. Кордена досліджував монетарну інтеграцію з позиції поєднання двох компонентів: валютно-курсового союзу, під яким розумів об'єднання країн, що дотримуються фіксованого курсу валют між собою, та конвертованості (відсутність обмежень при здійсненні трансакцій за поточними чи капітальними рахунками платіжного балансу¹¹⁴). В. Шелькле ототожнює валютну інтеграцію із валютною уніфікацією, під якою і розуміють зменшення кількості валют в обігу¹¹⁵.

Досліджуючи регіональний вимір валютної інтеграції важливо більшу увагу приділяти характеру загально-економічних відносин в межах структури. В зв'язку з цим можемо виділити такі типи валютних об'єднань у відповідності до особливостей відносин поміж їх членів:

1. Променеві валютні зони («*hub-and-spoke*»).
2. Багатосторонні монетарні союзи (класичні).
3. Спільні (ідіосинкратичні) валютні зони.

Під променевими валютними зонами розуміють утворення, які сформовані навколо «хаба» (центрального емітента якірної валюти) та кількох «променів» чи «спиць» (здебільшого дрібні сателіти), що пов'язані із центром не тільки спільною валютою або жорсткою прив'язкою курсу, а і економічною залежністю. Специфіко даних структур є те, що наявні два типи співпраці: «хаб»—«промінь» та «промінь»—«промінь». Перший тип співпраці є інтенсивним, але водночас незбалансованим, адже експорт «хаба» у «промені» складає продукція із високим рівнем доданої вартості, а «промені» в основному є сировинними придатками центру. Відносини «промінь»—«промінь» здебільшого спорадичні та низькоінтенсивні, але характеризуються інституційною організацією з центру (Зона французького тихоокеанського франка).

Відмітимо, що променеві валютні зони дуже часто мають гравітаційний характер та створюються навколо регіонального лідера. Хоча такі регіони в географічному плані можуть бути досить великими (такими «променями» виступають держави Океанії та Карибського басейну). В сучасному світі сформовані кілька

¹¹² Юрій С. І., Федосов В. М. (2008). Фінанси: підручник. Київ: Знання. 611 с.

¹¹³ Mundell R. (1961). A Theory of Optimum Currency Areas. *The American Economic Review*. Vol. 51, No. 4. P. 657–665.

¹¹⁴ Corden W. M. (1972). *Monetary integration*. Princeton: International Finance Section, Princeton University Princeton. P. 2.

¹¹⁵ Schelkle W. (2017). *The Political Economy of Monetary Solidarity: Understanding the Euro Experiment*. Oxford: Oxford University Press. P. 12.

променевих валютних структур, котрі в сукупності називають «садом Е. Роуза», окремо – «лозами Е. Роуза»¹¹⁶.

Досить часто зустрічаються держави, де «хабом» є одна з країн ЄС. Ці країни мають високий рівень інституційної спорідненості з країною-емітентом спільної валюти, але в географічному аспекті характеризуються розмитим «*regionness*». По відношенню до того, як ці країни-емітентів приєднувалися до Європейського валютного союзу, країни-«промені» приймали євро автоматично як національну валюту.

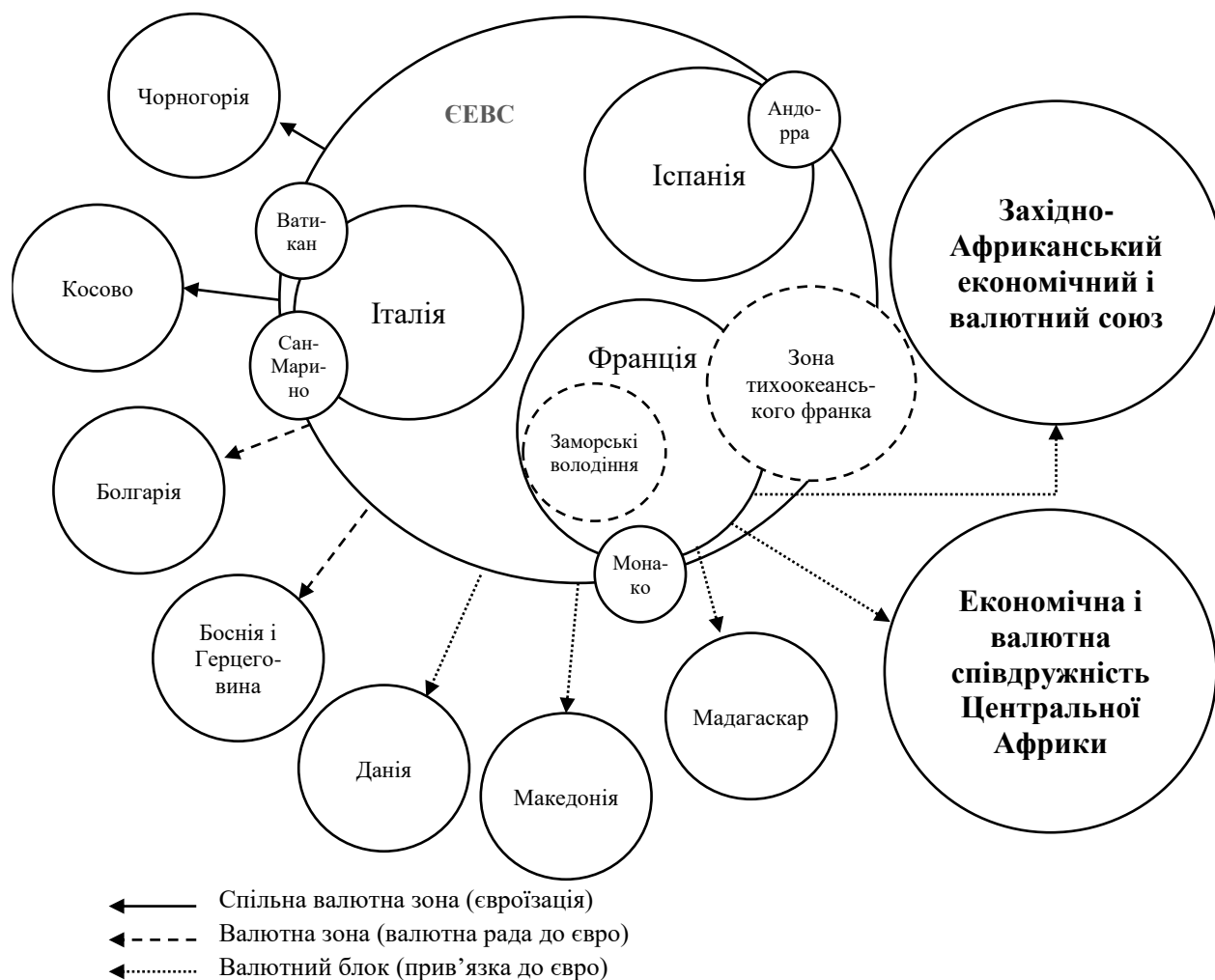
На сьогоднішній час такий приклад класичної променевої спільної валютної зони із членом ЄВС можна вважати валютну систему Франції і її заморських територій (Сен-Мартен, Майотта, Гваделупа, Реюньйон, Французька Гвіана, Сен-Бартелемі, Південні й Антарктичні території, Мартиніка, Сен-П'єр і Мікеллон). Деякі мікро-держави, які після метрополій прийняли євро відносяться до ідіосинкратичних валютних зон, адже ці об'єднання носять більш локальний характер (Іспанія – Андорра; Франція – Монако; Італія – Сан-Марино – Ватикан). Відповідні типи променевих та гравітаційних валютних зон у межах валютного блоку євро відображено на рис. 6.2.

Крім того, є інші променеві валютні системи. Зокрема, зона британського фунта та дрібні заморські володіння, де фунт стерлінг виступає єдиним платіжним засобом (Острови Вознесіння, Святої Єлени і Тристан-да-Кунья) або функціонування відбувається під «дизайном» локальних фунтів, які вільно обмінюються на фунт (о-ви Гернсі, Мен, Джерсі, Гібралтар, Фолклендські Острови).

6.3. Еволюція економічного та валютного союзу

Найбільш успішним прикладом монетарного об'єднання є Європейський валютний союз. Перші кроки інтеграції почалися у 1960-х рр. (табл. 6.2). Першим з офіційних документів був Меморандум Марджоліна, ухвалений Комісією у 1962 р., саме він вважається формальним початком монетарної інтеграції в Європі. В основі даного Меморандума Марджоліна була дискусія про введення спільної валюти в Європі. Крім того в документі зазначені низка заходів для монетарного співробітництва.

¹¹⁶ Baldwin R. E. (2006). In Or Out: Does it Matter? : An Evidence-based Analysis of the Euro's Trade Effects. Centre for Economic Policy Research. 126 p.

Рис. 6.2. Валютні зони та валютний блок на основі євро

Зазначимо, що курси валют країн, що входили на той час до Європейської економічної спільноти, не були ніколи прямо фіксованими, хоч і були прив'язані до долара США. Стабільність цих валютних курсів була гарантована Бреттон-Вудською угодою. На основі домовленостей, записаних у Меморандумі Марджоліна, у 1964 р. створено Комітет управителів національних центральних банків країн Європейської економічної спільноти, вплив та важливість котрого постійно зростала. Цей комітет підготував першу версію Статуту ЄЦБ (1990 р.).

Кінець 1960-х рр. характеризувався значними змінами, що були спричинені дефіцитом поточного рахунку платіжного балансу США та тиском інфляції на фоні першого «нафтового шоку». Проведення розрізненої економічної політики країнами Європейської економічної спільноти, протистояння їхніх валютних курсів, крах Бреттон-Вудської системи привели до загрози розпаду митного союзу, а також і спільного аграрного ринку. Щоб подолати ці виклики був створений Звіт Вернера, згідно якого мав бути створений економічний та валютний

союз в декілька етапів до 1980-го року. Створення монетарного союзу в зазначений термін не відбулося, але були успішно імплементовані ряд підготовчих заходів до монетарної інтеграції. Зокрема впроваджена «валютна змія» (1972 р.), яка узгоджувала режим коливань валютних курсів для країн Європейської економічної спільноти.

Таблиця 6.2

Генезис європейської монетарної інтеграції¹¹⁷

1958	Формування Монетарного комітету
1962	Пропозиція створення економічного та валютного союзу членів Європейської економічної спільноти (ЄЕС) вперше сформульована у так званому Меморандумі Марджоліна
1964	Створення комітету для інституалізації співпраці центральних банків держав ЄЕС
1970	У Звіті Вернера окреслено план створення економічного та монетарного союзу до 1980 р..
1972	Запровадження «валютної змії» флюктуації валютних курсів учасників ЄЕС
1973	Створено Європейський фонд монетарної співпраці з метою регулювання «валютної змії»
1974	Рада ECOFIN прийняла рішення про прискорення конвергенції економічних політик
1979	Створено Європейську монетарну систему
1988	Європейська комісія доручає комітету експертів під керівництвом Ж. Делора (Комітету Делора) розробити пропозиції щодо запровадження Європейського економічного та валютного союзу (ЄЕВС)
1989	Європейська рада погоджує проект реалізації ЄЕВС упродовж трьох етапів
1990	Старт першого етапу ЄЕВС в липні
1993	Вступає в силу Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір)
1994	Початок другого етапу ЄЕВС і створення Європейського монетарного інституту
1997	Європейська Комісія погоджує Пакт про стабільність та зростання
1998	Бельгія, Німеччина, Іспанія, Франція, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Португалія та Фінляндія погоджуються виконати необхідні заходи щодо запровадження євро як спільної валюти; призначені члени виконавчої ради ЄЦБ
1998	ЄЦБ та ЄСЦБ (Європейська система центральних банків)
1998	ЄЦБ оголошує стратегію та оперативні інструменти спільної монетарної політики, яку будуть впроваджувати із 1 січня 1999 р.
1999	Старт Третього етапу ЄЕВС; євро введено в обіг; курс конверсії зафіксовано безповоротно; запроваджується спільна монетарна політика в зоні євро
2001	Греція приєднується до зони євро
2004	Центральні банки десяти нових членів ЄС приєдналися до ЄСЦБ
2007	Словенія приєдналась до зони євро
2008.	Кіпр та Мальта приєдналась до зони євро, а Болгарія та Румунія вступили в ЄС та ЄСЦБ
2009	Словаччина приєдналась до зони євро
2011	Естонія приєдналась до зони євро
2014	Латвія приєдналась до зони євро
2015	Литва приєдналась до зони євро
2023	Хорватія приєдналась до зони євро

Низка заходів, що здійснювалася в сфері монетарної інтеграції, сприяла тіснішій співпраці та посилювати зовнішню та внутрішню валютну стабільність. Зменшувалася волатильність курсів, відбувалася конвергенція рівнів інфляції, посилювався розвиток торговельних відносин та покращувався стан економічного розвитку цих країн. Попри те спостерігався дефіцит бюджету, обумовлений нестачею фіскальної конвергенції. Заснована 1979 р. Європейська валютна

¹¹⁷ Сформовано та доповнено на основі Mongelli F. (2002). «New» views on the optimum currency area theory: what is EMU telling us? Working Paper Series. *European Central Bank*, April. URL: <https://econpapers.repec.org/paper/ecbcbwps/20020138.htm>.

система проіснувала до запровадження євро у 1999 р. При цьому в основі курсу валют було ЕКЮ¹¹⁸, його вартість визначали як середньозважена курсів дванадцяти валют, що були залучені на той момент до процесу монетарної інтеграції. Цей період характеризувався чотирма основними фазами турбуленцій.

У першу фазу, яка тривала з 1979 по 1985 р., все ще зберігався контроль над ринком спостерігалися різні рівні інфляції, дефіциту бюджету та державного боргу. тривалі дисбаланси були спричинені фіксованими курсами валют, а це породжувало необхідність часто уточнювати офіційні паритети, що ставило під сумнів ефективності запровадження Європейського механізму регулювання валютних курсів¹¹⁹.

Протягом другої фази, яка тривала із 1986 по 1991 р., частика країн об'єднання змогла справитися з інфляційним тиском та прирівняти його до рівня Німеччини. Поступово знизилася кількість уточнень паритетів, а контроль за рухом капіталів послаблювався та у 1990 р. був заборонений. Беручи до уваги факт неможливого одночасного досягнення вільного руху факторів виробництва та товарів, автономії монетарної політики та фіксованих валютних курсів («неможлива трійцю») центральні банки, що приєдналися до ERM, фактично відмовились від проведення незалежної валютної політики (рис. 6.3).

Європейський союз / ЄВС

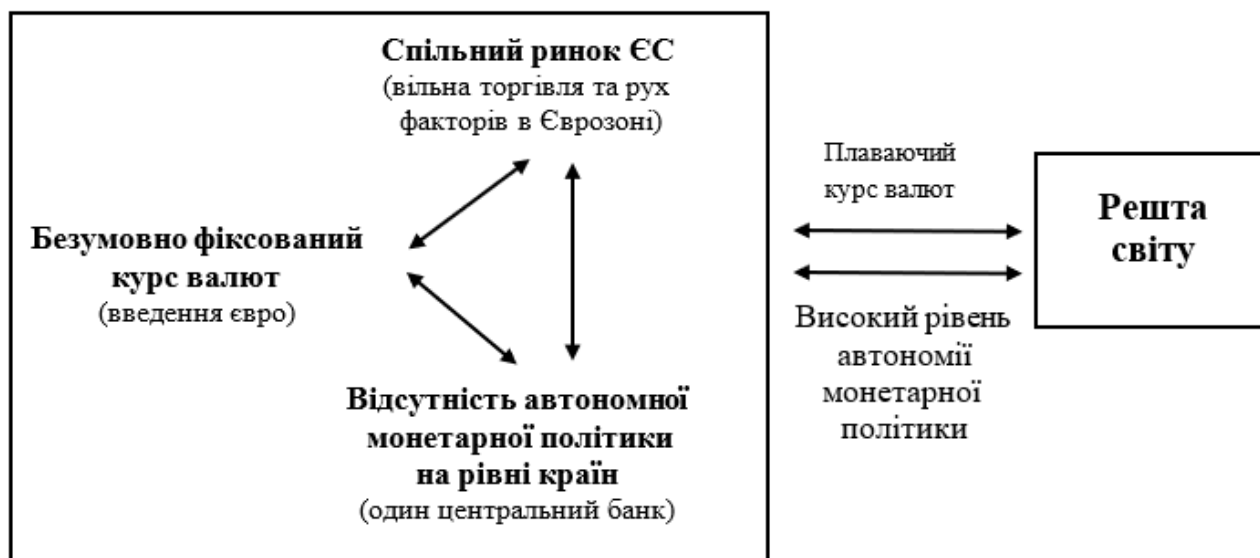

Рис. 6.3. Подолання «неможливої трійці» європейським способом¹²⁰

¹¹⁸ З англ. *European Currency Unit*

¹¹⁹ ERM

¹²⁰ На основі ідей Mongelli F. (2002). «New» views on the optimum currency area theory: what is EMU telling us? Working Paper Series. *European Central Bank*, April. URL: <https://econpapers.repec.org/paper/ecbec-bwps/20020138.htm>.

Тривалість третьої фази ЄВС складала менше одного року (вересень 1992 р. – березень 1993 р.). В цей період спостерігалася одна з найбільших криз механізму ЄВС. Зростав дисбаланс паритетів через те, що деякі країни не могли справитися з інфляцією. Проведення Бундесбаномк надто жорсткої політики, позиція Данії щодо Маастрихтського договору, ситуація з переоцінкою окремих валют спричинили спекулятивні атаки, що поставило під ЄВС. Як результат Велика Британія та Італія залишили ERM, межі коливань якого було розширено від $\pm 2,25$ до $\pm 15\%$.

Завершальна четверта фаза проходила до введення євро. 11 країн-членів ЄЕС фіксували курси валют, щоб мати змогу перейти на євро. ERM II запроваджений в січні 1999 р., згідно якого відбулося скасування кошика ЕКЮ та запровадження євро у вигляді валюти-якоря. Коливання здійснювалися у межах $\pm 15\%$ відносно курсу євро.

Таким чином у 1999 р. євро запроваджується у безготівковий обіг, з 2002 р. – у готівковий. Регулювання монетарної політики на інституційному рівні проводять ЄСЦБ та ЄЦБ. Згодом до перших 11 країн долучаються ще 8, які і формують зону євро.

Окрім країн Європейського валютного союзу, валюту євро використовують 6 держав поза межами ЄС та 4 заморських території країн ЄС. А курси валют 22 країн за межами Європейського валютного союзу прив'язані до спільної валюти євро. Відмітимо, що євро за короткий період часу стало за обсягами другою світовою резервною валютою (20% світових резервів).

В процесі свого функціонування Європейський валютний союз стикається з викликами – боргова криза, ефект Брекзйт, війна на території Європи. Однак процес реформування архітектури Європейського валютного союзу триває, зокрема перший етап реформ закінчився у 2015 р., а для другого («Звіт п'яти президентів») – відведений період з 2015–2025 рр.

6.4. Плюси та мінуси монетарної інтеграції: перспективи ЄВС

Валютні союзи дуже часто розглядають як форму регіональної економічної інтеграції, тобто їх розглядають у світлі економічного союзу в системі еволюції форм інтеграції Б. Балаша¹²¹: Мотивація до створення валютного союзу

---

¹²¹ Balassa B. (2013). The Theory of Economic Integration. London: Routledge. 286 p.

характеризується різними підходами до визначення переваг та недоліків його створення. Так, до основних переваг валютного союзу належать:

1. Зниження трансакційних витрат. Емпірично цей ефект продемонстровано у моделі А. Алесіна та Р. Барро¹²².

2. Зменшення витрат на проведення хеджування ризиків, що пов'язані з валютно-курсовою волатильністю¹²³.

3. Збільшення обсягів взаємної торгівлі. Емпіричне підтвердження даного ефекту відображене в дослідженні Е. Роуза, який застосовуючи гравітаційне моделювання показав, що об'єм двосторонньої торгівлі між двох країн валютного союзу, у 3,35 рази в середньому вищий від торгівлі з іншими країнами¹²⁴.

Варто зауважити, що особливості створення валютного союзу та його ефекти слід оцінювати не тільки з позицій фіксації валютного курсу. Так, історичні та культурні взаємозв'язки між державами збільшують шанси створення валютного союзу і посилюють торговельні відносини між країнами. Крім того, держави, що створили валютний союз, з високою ймовірністю посилюють інтеграцію в інших сферах, гармонізують стандарти та зменшують торговельні бар'єри. В такому випадку вимірювання чистого ефекту збільшення торгівлі саме від монетарної інтеграції важко оцінити.

Результати ефектів від створення валютного союзу на торгівлю також залежать від особливостей та способів створення союзу. Емпірично підтверджений факт, що при використанні валюти-якоря більш розвинутої країни відбувається збільшення взаємної торгівлі на рівні 50%¹²⁵. В цьому дослідженні також виявлені фактори ймовірності формування валютного союзу, а саме географічна близькість, спільна мова, постколоніальні відносини, великий рівень розриву економічного розвитку «клієнта» та «якоря».

Підтвердження пливу валютного союзу для посилення розвитку торгівлі між країнами-членами ЄС не є однозначними, беручи до уваги високий рівень інтеграції ще до введення євро. Одне з перших дослідження проведено А. Мікко із співавторами¹²⁶ продемонструвало збільшення торгівлі на 8–16% у порівнянні із країнами-членами ЄС, які не ввели євро, та на 4–10% відносно інших

¹²² Alesina A., Barro R. J. (2000). Currency Unions. Working Paper. *National Bureau of Economic Research*. DOI: <https://doi.org/10.3386/w7927>

¹²³ Forlati C. (2015). On the benefits of a monetary union: Does it pay to be bigger? *Journal of International Economics*. Vol. 97, No 2. P. 448–463.

¹²⁴ Rose A. K. (1999). One Money, One Market: Estimating the Effect of Common Currencies on Trade. Working Paper. *National Bureau of Economic Research*, December. DOI: <https://doi.org/10.3386/w7432>

¹²⁵ Tenreyro S. (2001). On the causes and consequences of currency unions. Harvard University, Unpublished. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/b443/ae3c66a4705f3fd3c0048919209fc4fc620d.pdf>.

¹²⁶ Micco A., Stein E., Ordoñez G.L. (2003). The Currency Union Effect on Trade: Early Evidence from EMU. Research Department Publications. *Inter-American Development Bank*, Research Department, July. URL: <https://econpapers.repec.org/paper/idbwpaper/4339.htm>.

розвинутих країн. Ця модель мала уточнення, згідно яких вцілому підтверджено позитивний ефект створення Європейського валютного союзу щодо зростання взаємної торгівлі¹²⁷. У Р. Болдвіна¹²⁸ такий діапазон впливу коливався від 2%, у С. Гіль-Парежа¹²⁹ спостерігався – понад 70%.

4. Посилення процесів інтеграції на ринках капіталу. Адже теорія оптимальних валютних зон вказує на те, що створення валютного союзу повинне забезпечити взаємний обмін активами. Нижчі трансакційні витрати і усунення валютних ризиків валютного союзу спричиняє поглиблення та збільшення ліквідності фінансових ринків країн-членів, зростання взаємних інвестицій¹³⁰. Відмітимо, що фінансові ринки, які є більш інтегровані, мають змогу підвищувати ефективність розміщення капіталу, диверсифікують економічні шоки, зменшують негативний вплив на споживання¹³¹.

Економетрично оцінити на ринку капіталів ефект валютних союзів досить складно, але аналіз результатів досліджень інтеграції в ЄС після початку функціонування валютного союзу дозволяє простежити наступні наслідки¹³²:

- швидка інтеграція ринку облігацій країн ЄВС із різким зменшенням дисперсії рівня відсоткових ставок його членів;
- збільшення транскордонних купівель облігацій та акцій, зростання інтенсивності потоків ПІІ між членами ЄВС.

¹²⁷ Bun M., Klaassen F. (2002). Has the Euro Increased Trade? Rochester, NY: Social Science Research Network. URL: <https://papers.ssrn.com/abstract=338602>; Flam H., Nordström H. (2006). Euro Effects on the Intensive and Extensive Margins of Trade. Rochester, NY: Social Science Research Network. URL: <https://papers.ssrn.com/abstract=956274>; Baldwin R. E., Skudelny F., Taglioni D. (2005). Trade Effects of the Euro: Evidence from Sectoral Data. NY: Rochester. *Social Science Research Network*. URL: <https://papers.ssrn.com/abstract=668246>; Baldwin R. E. (2006). In Or Out: Does it Matter? : An Evidence-based Analysis of the Euro's Trade Effects. Centre for Economic Policy Research. 126 p.; Gil-Pareja S., Llorca-Vivero R., Martínez-Serrano J.A. (2008). Trade effects of monetary agreements: evidence for OECD countries. *European Economic Review*. Vol. 52. No 4. P. 733–755.

¹²⁸ Baldwin R. E. (2006). In Or Out: Does it Matter? : An Evidence-based Analysis of the Euro's Trade Effects. Centre for Economic Policy Research. 126 p.

¹²⁹ Gil-Pareja S., Llorca-Vivero R., Martínez-Serrano J. (2008). Trade effects of monetary agreements: evidence for OECD countries. *European Economic Review*. Vol. 52. No 4. P. 733–755.

¹³⁰ Martin P., Rey H. (2004). Financial Super-Markets: Size Matters for Asset Trade. Université Paris1 Panthéon-Sorbonne (Post-Print and Working Papers). HAL. URL: <http://econpapers.repec.org/paper/halcesptp/halshs-00176904.htm>; Papaioannou E., Portes R. (2008). Costs and benefits of running an international currency. *European Economic Papers*. Brussels: Office for Infrastructures and Logistics. 93 p.; Lane P. R. (2006). The Real Effects of European Monetary Union. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 20. No 4. P. 47–66. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.20.4.47>.

¹³¹ Silva J.M., Teneyro S. (2010). Currency Unions in Prospect and Retrospect. CEP Discussion Paper. *Centre for Economic Performance*, LSE. URL: <https://ideas.repec.org/p/cep/cepdps/dp0986.html>.

¹³² Lane P. R. (2006). The Real Effects of European Monetary Union. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 20. No 4. P. 47–66. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.20.4.47>; Kalemli-Ozcan S., Papaioannou E., Peydró J.-L. (2009). What Lies Beneath the Euro's Effect on Financial Integration: Currency Risk, Legal Harmonization, or Trade? Working Paper. *National Bureau of Economic Research*, June. DOI: <https://doi.org/10.3386/w15034>; Spiegel M.M. (2009). Monetary and Financial Integration in the EMU: Push or Pull? *Review of International Economics*. Vol. 17, No 4. P. 751–776. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9396.2009.00847.x>; Cabral N. da C., Gonçalves J.R., Rodrigues N.C. (2016). The Euro and the Crisis: Perspectives for the Eurozone as a Monetary and Budgetary Union. Berlin: Springer. 378 p.

5. Зниження рівня інфляції. Коли формуються валютні союзи із «державами-якорями», що мають більшу стабільність, «держави-клієнти» знижують інфляційні очікування, але відбувається втрата цінової стабільності. Хоча перші десятиліття діяльності Єврозони продемонстрували здебільшого дефляцію в ЄС.

Поряд з перевагами є низка недоліків, властива валютним союзам:

1. Втрата інструментарію валютної політики. Адже окремі члени ЄВС не можуть проводити автономно монетарну політику, що не дозволяє оперативно реагувати на шоки інструментами валютно-курсової політики. Та відсутність автономії монетарної політики демонструється через «неможливу трійцю» (рис. 6.4).

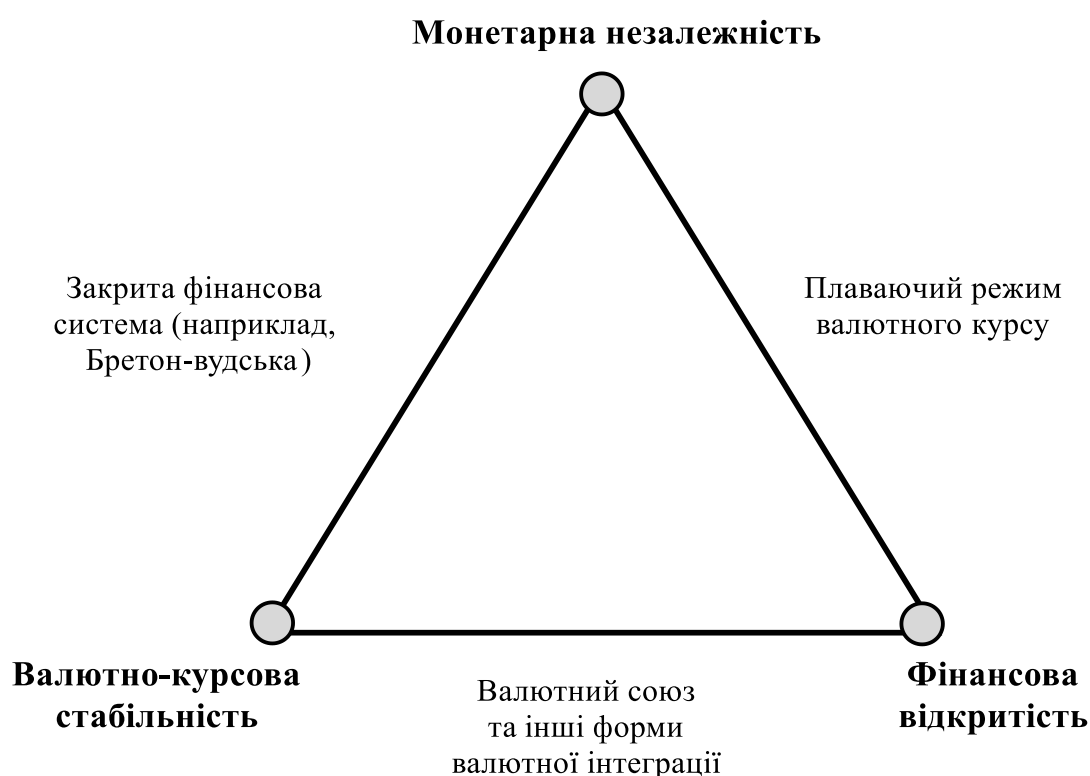

Рис. 6.4. «Неможлива трійця» Мандела–Флемінга¹³³

Теорія Р. Мандела демонструє абсолютну неефективність монетарної політики при фіксованому курсі валют (за умови ізоляції держави). При зростанні валютної інтеграції відбувається злиття центральних банків держав-членів в єдиний наднаціональний монетарний інститут. Втрата монетарної автономії кількісно оцінюється теж дуже важко.

¹³³ Mundell R. (1963). Capital Mobility and Stabilization Policy under Fixed and Flexible Exchange Rates. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*. Vol. 29, No. 4. P. 475–485. DOI: <https://doi.org/10.2307/139336>.

2. Наявність обмежень національної фіскальної політики. Ефективність фіскальної політики є високою при фіксованому валютному курсі. Цей ефект найбільш вдало демонструє модель *IS-LM*.

3. Потенційне зростання безробіття. Візьмемо припущення, що до складу валютного союзу входять країни з низькою інфляцією та профіцитом (зовнішнім), в такому випадку ця група буде домінантною і решта країн повинні зробити коригування. В свою чергу ці країни будуть змушені проводити рестриктивні заходи для зменшення зайнятості.

Таблиця 6.3

**Порівняльний аналіз переваг і недоліків
деяких типів валютних режимів**

	Валютна рада	Доларизація	Валютний союз
Переваги:			
Зменшення трансакційних витрат	+	++	++
Зменшення витрат на хеджування ризиків валютно-курсової волатильності	++	++	++
Зростання взаємної торгівлі	+	+	+++
Інтенсифікація інтеграційних процесів на ринках капіталу; Здешевлення кредитів	++	++	+++
Зменшення рівня інфляції	+++	+++	+++
Загальна довіра до фінансової системи	++	++	++
Збереження національної (валютної) ідентичності	+	-	+/-
Коллективне досягнення монетарних цілей	-	-	+
Організаційна простота	+	+++	-
Недоліки:			
Позбавлення інструментарію монетарної політики	--	----	--
Обмеження фіскальної політики	н/д	н/д	--
Можливе зростання безробіття	--	--	--
Погіршення встановленого мезо-регіонального дисбалансу	-	-	--
Втрата доходів від сеньйоражу	+	--	+/-
Загальний стримувальний ефект на економіку	--	-	+/-
Вартість зміни валютного режиму	-	----	--

4. Потенційне погіршення мезорегіонального дисбалансу. Міжнародна мобільність капіталу як правило є більш інтенсивною, ніж міжнародна мобільність робочої сили, тому є ймовірність погіршення ситуації в економіці бідніших

регіонів, що пояснюється існуванням часового лагу між міграцією капіталу і робочої сили¹³⁴.

Табл. 6.3. демонструє порівняльний аналіз базових переваг (позначення «+») та недоліків (позначення «-») режимів валютних курсів, що пов'язують з монетарною інтеграцією.

Таким чином, будь-який тип валютно-курсового режиму основною метою має досягнення операційної ефективності та фінансової стабільності. Валютний союз дозволяє знизити ймовірні негативні ефекти, пов'язані з втратою монетарної автономії через колективний процес прийняття рішень.

Контрольні запитання

1. Назвіть класичні функції міжнародної валюти.
2. Опишіть тенденції розвитку валютних відносин між країнами у сучасному світі.
3. Опишіть теоретичні підходи до розуміння валютної інтернаціоналізації
4. Які характерні особливості ринковоорієнтованого підходу до дослідження інтернаціоналізації валюти?
5. Що є фокусом геополітичного підходу дослідження інтернаціоналізації валюти?
6. Що розуміють під валютною інтеграцією?
7. Назвіть типи валютних об'єднань у відповідності до особливостей відносин між їх членами.
8. Охарактеризуйте променеві та гравітаційні валютні зони у межах валютного блоку євро.
9. Опишіть основні віхи розвитку європейської монетарної інтеграції.
10. Які основні переваги надає членство у валютному союзі?
11. Опишіть недоліки, з якими стикаються країни-члени валютного союзу.

Практичне завдання

1. Підготуйте доповідь про основні етапи монетарної інтеграції країн членів ЄС.

---

¹³⁴ Gandolfo G. (2016). International Finance and Open-Economy Macroeconomics. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.. 681 p. P. 535 URL: //www.springer.com/in/book/9783662498606.

2. Проаналізуйте ризики та загрози, з якими зіштовхнеться Україна в процесі монетарної інтеграції з країнами Європейського валютного союзу. Сформууйте таблицю з ідентифікованими ризиками та загрозами та заходами щодо їх нівелювання чи мінімізації.

Тести

1. Міра вартості як функція міжнародної валюти включає:
  - а) прив'язку курсу валют;
  - б) офіційні валютні резерви;
  - в) проведення валютних інтервенцій.

2. Засіб нагромадження як функція міжнародної валюти включає:
  - а) офіційні валютні резерви;
  - б) прив'язку курсу валют;
  - в) проведення валютних інтервенцій.

3. Засіб обігу як функція міжнародної валюти включає:
  - а) прив'язку курсу валют;
  - б) проведення валютних інтервенцій;
  - в) офіційні валютні резерви.

4. Роль урядових структур відображено у ... підході до розуміння інтернаціоналізації валюти.
  - а) ринковоорієнтованому;
  - б) інструментальному;
  - в) геополітичному.

5. Функції валюти як засобу нагромадження лежить в основі ... підходу до розуміння інтернаціоналізації валюти.
  - а) ринковоорієнтованого;
  - б) інструментального;
  - в) геополітичного.

6. Валютні об'єднання, що сформовані навколо «хаба» та кількох «променів» називають...
  - а) променеві валютні зони;
  - б) багатосторонні монетарні союзи;

в) ідіосинкратичні валютні зони.

7. Назвіть перший офіційний документ, який був вважається формальним початком монетарної інтеграції в Європі.

- а) Звіт Вернера;
- б) Меморандум Марджоліна;
- в) Маастрихтський договір;
- г) Пакт про стабільність та зростання.

8. В якому році євро запровадили у готівковий обіг?

- а) 2000 р.;
- б) 2002 р.;
- в) 1999 р.;
- г) 2010 р.

Література до розділу

Alesina A., Barro R. J. (2000). *Currency Unions. Working Paper. National Bureau of Economic Research. DOI: <https://doi.org/10.3386/w7927>*

Bacchetta P., van Wincoop E. (2005). *A Theory of the Currency Denomination of International Trade Journal of International Economics. Vol. 67, No 2. P. 295–319*

Balassa B. (2013). *The Theory of Economic Integration. London: Routledge. 286 p.*

Baldwin R. E. (2006). *In Or Out: Does it Matter? : An Evidence-based Analysis of the Euro's Trade Effects. Centre for Economic Policy Research. 126 p.*

Bénassy-Quéré A. (2015). *The euro as an international currency. Documents de travail du Centre d'Economie de la Sorbonne. Université Panthéon-Sorbonne. Centre d'Economie de la Sorbonne. URL: <https://ideas.repec.org/p/mse/cesdoc/15029.html>; Devereux M., Shi S. (2013). *Vehicle Currency. International Economic Review. Vol. 54, No 1. P. 97–133.**

Broz J.L. (2009). *The International Origins of the Federal Reserve System. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press. 1 edition. 286 p.*

Forlati C. (2015). *On the benefits of a monetary union: Does it pay to be bigger? Journal of International Economics. Vol. 97, No 2. P. 448–463.*

Helleiner E., Kirshner J. (2012). *The Future of the Dollar. Cornell University Press.*

Kenen P. (2011) *Currency internationalisation: an overview. BIS Papers chapters. Bank for International Settlements. URL: <http://econpapers.repec.org/bookchap/bisbisbpc/61-04.htm>.*

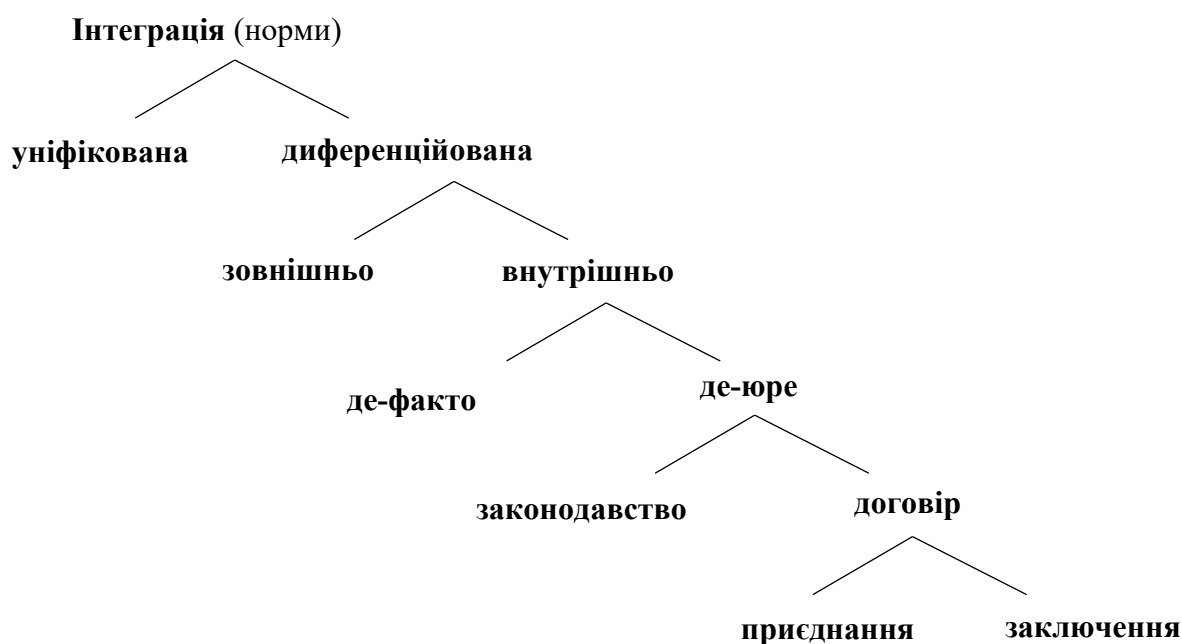
-
- Lim M. E.-G. (2006). *The Euro's Challenge to the Dollar: Different Views From Economists and Evidence From Cofer (Currency Composition of Foreign Exchange Reserves) and Other Data*. *International Monetary Fund*. 41 p.
- Matsuyama K., Kiyotaki N., Matsui A. (1993). *Toward a Theory of International Currency*. *The Review of Economic Studies*. Vol. 60, No 2. P. 283–307. DOI: <https://doi.org/10.2307/2298058>
- McCauley R.N. (2006). *Internationalising a Currency: The Case of the Australian Dollar*. *SSRN Scholarly Paper*. Rochester, NY: Social Science Research Network, December 1. URL: <https://papers.ssrn.com/abstract=1632352>.
- Mundell R. (1961). *A Theory of Optimum Currency Areas*. *The American Economic Review*. Vol. 51, No. 4. P. 657–665.
- Pittaluga G., Seghezza E. (2012). *Euro vs Dollar: An Improbable Threat*. *Open Economies Review*. Vol. 23. No 1. P. 89–108.
- Portes R., Rey H. (1998). *The Emergence of the Euro as an International Currency*. Working Paper. National Bureau of Economic Research, February. DOI: <https://doi.org/10.3386/w6424>.
- Schelkle W. (2017). *The Political Economy of Monetary Solidarity: Understanding the Euro Experiment*. Oxford: Oxford University Press. P. 12.
- Silva J.M., Tenreyro S. (2010). *Currency Unions in Prospect and Retrospect*. CEP Discussion Paper. Centre for Economic Performance, LSE. URL: <https://ideas.repec.org/p/cep/cepdp/dp0986.html>.
- Strange S. (1971). *The Politics of International Currencies*. *World Politics*. Vol. 23, No 2. P. 215–231. DOI: <https://doi.org/10.2307/2009676>.
- Swoboda A. (1969). *Vehicle currencies and the foreign exchange market: the case of the dollar*. *The International market for foreign exchange / Ed. R.Z. Aliber*. University of Chicago, Graduate School of Business. New York: Praeger.
- Tavlas G. S. (1997). *The International Use of the US Dollar: An Optimum Currency Area Perspective*. *World Economy*. Vol. 20, No 6. P. 709–747. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9701.00098>

ТЕМА 7

ПОТОЧНІ ТА МАЙБУТНІ ВИКЛИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

7.1. Концептуальні засади диференційованої інтеграції

Впродовж всієї історії функціонування Європейський Союз характеризувався значною соціально-економічною неоднорідністю та політичною диверсифікацією як щодо внутрішніх процесів, так і щодо приєднання нових членів. Із зазначеною неоднорідністю традиційно пов'язують чи не основні загрози поточного та майбутнього функціонування ЄС, тому ми зупинимось на них більш детально. Для концептуалізації поточних і майбутніх стратегічних векторів інтеграції ЄС «углиб» та «в ширину» оптимально підходить модель диференційованої інтеграції, ієрархічне дерево якої наведено на рис. 7.1.

Рис. 7.1. Концептуальне дерево диференційованої інтеграції

Джерело: Schimmelfennig F., Winzen T. Ever Looser Union?: Differentiated European Integration. Oxford University Press, 2020. 247 p.

Із правової точки зору, інтеграція у ЄС насамперед передбачає гармонізацію національного законодавства до *acquis communautaire* ЄС. **Уніфіковані** правила однаково дійсні в усіх державах-членах (і лише в державах-членах). Уніфікований *acquis* таким чином призведе до єдиного правового кордону ЄС.

Диференційовані правові норми можуть бути внутрішньо та зовнішньо диференційованими (або обома одночасно)¹³⁵. **Внутрішньо диференційовані** правила не є однаково дійсними в країнах-членах ЄС. Щоб правове правило вважалося диференційованим, принаймні одна держава-член має бути юридично звільнена або виключена з цього правила на деякий час. Навпаки, **зовнішньо диференційовані** правила ЄС є юридично дійсними протягом деякого часу принаймні в одній країні, що не є членом ЄС. Таким чином, диференційована інтеграція включає в себе всю сукупність правових норм ЄС, територіальна чинність яких не збігається з формальними організаційними кордонами ЄС. Відповідно до жаргону ЄС, ми можемо виділити *acquis uniforme* та *acquis différencié*.

Найбільш яскравим прикладом внутрішньої диференціації є ЄВС. Тільки дев'ятнадцять із двадцяти семи держав-членів прийняли євро як свою валюту. Той факт, що Косово та Чорногорія також використовують євро, не означає зовнішньої диференціації, оскільки правила, що регулюють єврозону, не застосовуються до цих країн. Найбільш інтегрованим прикладом зовнішньої диференціації є Європейська економічна зона (ЄЕЗ), до складу якої входять усі держави-члени ЄС та три держави, що не є членами ЄС (Ісландія, Ліхтенштейн і Норвегія), які дотримуються правил, що стосуються внутрішнього ринку. Шенгенська зона вільного пересування людей є прототипом як внутрішньої, так і зовнішньої диференціації.

Слід виокремити також *de jure* диференціацію, оскільки в ЄС практикується мінімальна нормативна гармонізація, що зобов'язує всі держави-члени дотримуватися певних мінімальних вимог, але дозволяє їм прийняти більш суворі стандарти. Це, приводить до **фактичної** диференціації між державами-членами, оскільки деякі приймуть суворіші внутрішні правила, ніж інші. Однак це не призводить до відмінної чинності правових норм ЄС, оскільки позитивно сформульовані мінімальні стандарти застосовуються до всіх. Те саме стосується директив або рамкових директив, які надають державам-членам певну свободу дій у перенесенні норм ЄС у національне законодавство.

Зрештою диференціація може бути закріплена або в **договорах** ЄС (первинне право), або в його **законодавчих актах** (вторинне право). У випадку договорів варто розмежовувати договори про приєднання від основних договорів ЄС.

¹³⁵ Leuffen D., Rittberger B., Schimmelfennig F. *Differentiated Integration: Explaining Variation in the European Union*. 2012th edition. Houndsmill, Basingstoke, Hampshire : Palgrave MacMillan, 2012.

Договори про приєднання містять умови приєднання для нових держав-членів. У той час як нові держави-члени в принципі зобов'язані повністю прийняти *acquis communautaire*, вони можуть бути звільнені або виключені з деяких прав або обов'язків членства на певний період часу. Основними договорами є Римські договори, Договір про Європейський Союз та їхні різноманітні редакції, а також кілька договорів, які згодом були включені до основних договорів (наприклад, Шенгенська угода) або мають бути включені пізніше (наприклад, Фіскальний пакт).

За час європейської інтеграції дослідниками та практиками сформовано комплекс понять, які деномінують як синоніми, так і різні параметри чи способи диференційованої інтеграції. Серед них можна назвати: гнучка інтеграція (англ. «*flexible integration*»), Європа двох чи багатьох швидкостей (англ. «*two-speed*» / «*multi-speed Europe*»), Європа «à la carte», Європа зі змінною геометрією (англ. «*variable-geometry Europe*»), основна / ключова Європа (англ. «*core Europe*») та ін.¹³⁶

А. Стабб запропонував класифікацію модифікацій правових режимів ЄС¹³⁷, яка може також бути застосована для здійснення типології диференційованої інтеграції із виокремленням трьох класифікаційних критеріїв:

- часу;
- простору;
- змісту.

Диференціація *за часом* породжує модель, у якій диференційована інтеграція є перехідним явищем на поступовому шляху до одноманітності. Із фокусом на зовнішню диференціацію, ця модель характеризує процес, впродовж якого європейські держави, які не є членами ЄС, поступово уніфікують власне законодавство до норм альянсу і, зрештою, повністю інтегруються в ЄС. У зазначеному випадку застосовується термін «**багатошвидкісна інтеграція**».

Диференціація *за простором* формує модель, у якій диференційована інтеграція постійно структурована у рамках певних станів, ієрархічно впорядкованих від ядра до периферії, або від внутрішнього до зовнішнього кола інтеграції. У кожній групі держав рівень інтеграції є ідентичним. Ядро рівномірно інтегроване без суттєвих диференціацій. По мірі просування від ядра до периферії, ступінь диференціації зростає. У цій моделі яскраво проявляються відмінності між внутрішньою та зовнішньою диференціацією. Зазвичай навіть найменш інтегровані держави-члени дотримуються більшої кількості норм ЄС, ніж найбільш

¹³⁶ Schimmelfennig F., Winzen T. Ever Looser Union?: Differentiated European Integration. Oxford University Press, 2020. 247 p.

¹³⁷ Stubb A. C.-G. A Categorization of Differentiated Integration. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. Vol. 34, Issue 2. P. 283–295. DOI:10.1111/j.1468-5965.1996.tb00573.x.

інтегровані держави, що не є членами. Терміни, які використовують для цього типу: «концентричні кола» або «багаторівнева інтеграція» (англ. «*multi-tier integration*»).

Нарешті, диференціація *за змістом* генерує модель, за якою політична стратегія постійно детермінує структуру диференційованої інтеграції. У цій моделі рівень інтеграції у кожному політично-економічному секторі є приблизно рівномірною. Проте держави-учасниці відмінні у кожному секторі та можуть включати як держави-члени ЄС, а також треті країни. Держави обирають із своєрідного меню політик, причому відсутні загальна конвергенція та немає стабільного ядра рівномірно інтегрованих держав-членів. Аналогії знаходимо у т. зв. «Європі *à la carte*» у А. Стабба¹³⁸, «конкуруючих юрисдикціях, що функціонально перекриваються» (англ. «*functional overlapping competing jurisdictions*», *FOCJ*) у Б. Фрея та Р. Айхенбергера¹³⁹, «*condominio*» «багатьох Європ» у Ф. Шмітттера¹⁴⁰, «багаторівневному управлінні типу 2» у Л. Гуге і Г. Маркса¹⁴¹. У цьому підручнику ми використовуватимемо адаптацію Ф. Шіммельфенніга та Т. Вінцена¹⁴² та називатимемо такий тип диференціації «багатоопціональною інтеграцією» (англ. «*multi-menu integration*»).

Зазначені відмінності є доволі важливі. По-перше, режими диференційованої інтеграції часто використовуються як синоніми, що породжує додаткову плутанину. По-друге, режими диференційованої інтеграції акцентують на різних нормативних або управлінських проблемах. Так, багатошвидкісна диференційована інтеграція відносно не проблемна, оскільки є тимчасовою і спрямованою на уніфікованість. У той же час багаторівнева диференційована інтеграція відповідає більш «імперському» баченню інтеграції, враховуючи його стійку структуру «центр-периферія»¹⁴³ і піднімає питання дискримінації та «вибору» між колами інтеграції. Мультиопціональна диференційована інтеграція, хоч і не має ієрархічних конотацій, також вимагає ретельного управління негативними наслідками, що типово для (конкуруючих) галузевих юрисдикцій. Крім того, у розрізі територіально заснованих та демократично сформованих громад, такий спосіб диференційованої інтеграції важко узгоджуються із традиційними уявленнями про

¹³⁸ Stubb A. C.-G. A Categorization of Differentiated Integration. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. Vol. 34, Issue 2. P. 283–295. DOI:10.1111/j.1468-5965.1996.tb00573.x.

¹³⁹ Frey B. S., Eichenberger R. FOCJ: Competitive governments for Europe. *International Review of Law and Economics*. Vol. 16, Issue 3. P. 315–327. DOI:10.1016/0144-8188(96)00019-1.

¹⁴⁰ Schmitter P., Marks G. Imagining the Future of the Euro-Polity with the Help of New Concepts. *Governance in the European Union*. SAGE, 1996. ISBN 978-0-7619-5135-3.

¹⁴¹ Hooghe L., Marks G. Community, Scale, and Regional Governance: A Postfunctionalist Theory of Governance, Volume II. Oxford University Press, 2016. 212 p.

¹⁴² Schimmelfennig F., Winzen T. Ever Looser Union?: Differentiated European Integration. Oxford University Press, 2020. 247 p.

¹⁴³ Beck U., Grande E. Empire Europe: Statehood and Political Authority in the Process of Regional Integration. *Political Theory of the European Union*. ed. J. Neyer., A. Wiener. Oxford, New York : Oxford University Press, 2010.

демократію. Слід проте відмітити, що зазначені три режими диференційованої інтеграції є ідеальними типами. Насправді диференціація перехідного періоду скорочується у залежності від політики та держави, та й самі держави з часом входять і виходять з різних інтеграційних рівнів.

На початкових етапах формування європейська спільнота характеризувалась простою бінарною структурою участі. Так, створене в 1952 році Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС) включало шість держав-членів, котрі підписали та ратифікували Паризький договір. Договір вказував, що «будь-яка європейська держава може подати запит на приєднання» (Ст. 98), але не передбачав жодного проміжного рівня між членством і нечленством.

Однак за понад половину століття в ЄС де факто сформувалась система диференційованої інтеграції із різними ступенями приналежності. Цей ступінь членства впливає з послідовності рішень щодо поглиблення та розширення альянсу. Причому найчастіше диференціація не є результатом, який передбачає суб'єкт, що представляє інтеграційне об'єднання, і навіть не є певним набором результатів, відносно якого держави першопочатково ведуть переговори. Швидше, вона виникає як варіант, який окреслився під час перемовин або після їх провалу.

Рис. 7.2 ілюструє послідовність процесу прийняття рішень у моделі ступеневої інтеграції. Типова бінарна організація характеризується двома ступенями членства ($n=2$): члени та нечлени. Якщо держава або група держав висувають пропозицію поглибити повноваження альянсу або розширити коло учасників у ньому, то усі члени об'єднання оцінюють власні можливості та загрози від такого рішення. У випадку відносної однорідності переваг, залежностей чи потенціалів, не виникає потреби в диференціації, і результатом є рівномірне подальше поглиблення або повне членство у випадку розширення. Проте, якщо пропозиція є суперечливою, виникають загрози вето. Держави можуть відмовитися або отримати відмову в (подальшій) інтеграції. Коли робиться пропозиція щодо поглиблення, держава-член може відмовитися брати участь у поглибленій організації – або їй можуть заборонити це робити інші держави-члени. Подібним чином країни, які не є членами організації, можуть відмовитися від членства в організації або отримати від неї відмову. Якби диференційована інтеграція не була б можливою, то результатом був би статус-кво: жодного поглиблення чи розширення.

Диференційована інтеграція є альтернативою суворому вибору між статус-кво, з одного боку, і повним членством або рівномірною інтеграцією, з іншого. У разі появи опції поглиблення інтеграційних процесів, держави-члени, що виступають проти подальшої інтеграції або непридатні для неї, матимуть можливість зберегти незмінними принципи взаємовідносин, не перешкоджаючи

державам, котрі виявили бажання підвищити рівень інтеграції об'єднання. У разі горизонтального розширення альянсу, держави, які не бажають стати повноправними членами, можуть попросити нижчий рівень членства, який дозволяє певну участь в інтегрованих політичних процесах, крім повної інтеграції.

Рис. 7.2. Послідовність процесу прийняття рішень у моделі ступеневої інтеграції

Джерело: модифікація авторів за Ф. Шіммельфеннігом та Т. Вінценом¹⁴⁴

І навпаки, держави-члени, які виступають проти розширення, можуть запропонувати державам, які не є членами, певну форму асоціації, нижчу за повне членство. Якщо ж прихильники чи противники поглиблення / розширення віддають перевагу збереженню статус-кво над диференційованим членством, то створення нового ступеня інтеграції не відбувається. У наступному раунді прийняття рішень щодо інтеграції учасники знову грають у ту саму гру розширення та

¹⁴⁴ Schimmelfennig F., Winzen T. Ever Looser Union?: Differentiated European Integration. Oxford University Press, 2020. 247 p.

поглиблення — за винятком того, що вони мають ще одну опцію результату: градуйоване членство. Цей додатковий варіант повинен полегшити адаптацію міжнародної неоднорідності та досягти згоди щодо інтеграції. В іншому випадку актори створюють інший рівень членства. Система буде характеризуватись дедалі більшим рівнем диференціації, доки не забезпечить ступінь членства, який зможе врахувати будь-яку сукупність інтеграційних переваг, які можуть виникнути при появі нової пропозиції щодо поглиблення або розширення інтеграції. Отже, новий ступінь інтеграції встановлюється, якщо держави (i) не погоджуються щодо розміщення держави в існуючій системі градуйованого членства та (ii) віддають перевагу створенню нового ступеня замість збереження статусу-кво.

7.2. Становлення ЄС як диференційованого інтеграційного альянсу

За період існування в ЄС сформувалась власна система диференційованої інтеграції, яка виявилась доволі життєздатною в часовому вимірі, постійно при цьому вдосконалюючись. Вже у 1958 р. у Римському договорі (на відміну від Паризького) була передбачена опція *асоціації* третіх країн (Ст. 238), якою вперше скористалась Греція відповідно до угоди із Європейською економічною спільнотою (ЄЕС) від 1961 р.

Наступним у часі ступенем інтеграції можна назвати створення *зони преференційної торгівлі* із ЄЕС, першим прецедентом якої стала Іспанія 1967 р., якій на той час було відмовлено у асоціації через недемократичний режим.

Коли в 1970 р. розпочались переговори про приєднання Великої Британії, Данії, Ірландії та Норвегії, інші країни-члени Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) ініціювали підписання угоди про *зону вільної торгівлі* з ЄЕС. Чотири найважливіші економіки цієї групи – Австрія, Фінляндія, Швеція та Швейцарія – виступали не лише проти повного членства, але й проти асоціації з ЄЕС, головним чином задля збереження нейтрального або позаблокового статусу у холодній війні. Проте вони водночас прагнули зберегти режим вільної торгівлі, який вони встановили з Великою Британією, Данією та Норвегією в ЄАВТ¹⁴⁵, тому угода про преференційну торгівлю розглядалась як недостатня. В якості проміжного рішення, ЄЕС ініціювало підписання Угоди про спеціальні

¹⁴⁵ Gehler, M., & Steininger, R.(eds). Die Neutralen und die Europäische Integration 1945–1995. Vienna: Böhlau, 2000.

відносини відносно промислової вільної торгівлі із цими чотирма країнами, а також Ісландією та Португалією (підписані в 1972 та 1973 роках). Норвегія уклала аналогічну угоду з ЄЕС після того, як її виборці відхилили вступ до організації на референдумі.

Після підписання ЄЕС торговельної угоди з Югославією в 1970 році, обидві сторони домовились розширити співпрацю на інші сектори економіки впродовж наступного десятиліття. Проте асоціація чи вільна торгівля були виключені, оскільки Югославія не була ані демократичною країною, ані країною з ринковою економікою. Натомість тоді вже Європейська Спільнота запровадила новий тип комплексної *Угоди про співпрацю*, підписаної врешті у 1980 році, що охоплює велику кількість сфер, включаючи енергетику, транспорт, сільське господарство, рибальство, навколишнє середовище та туризм. Домовленості щодо асоціації почали проводитись після старту демократизації Югославії наприкінці 1980-х років, але були перервані громадянською війною. Вслід за югославським прецедентом, ЄС стали широко застосовувати т. зв. Угоди про партнерство та співпрацю у відносинах із пострадянськими країнами, які перебували на невизначеному шляху під час переходу до демократії та ринкової економіки після закінчення холодної війни. Вони були відновлені після провалу угод про асоціацію із Вірменією та Азербайджаном у 2012 та 2013 роках. У 2017 році Вірменія та ЄС підписали Угоду про всеосяжне та розширене партнерство.

Як бачимо до середини 1980-х років ЄС встановлював різні ступені протоінтеграції лише для нечленів альянсу. Відправною точкою для започаткування ступенів диференційованої інтеграції між державами-членами стала *Шенгенська угода* «про поступове скасування перевірок на спільних кордонах», підписана в 1985 році лише п'ятьма з десяти членів ЄС. Ця обмежена кількість стала результатом двох типів відмов. Велика Британія (і разом з нею Ірландія), Данія та Греція відкинули ідею відмовитися від контролю над своїми державними кордонами; Італія підтримала ідею угоди, але їй на той час було відмовлено у приєднанні, оскільки вважалось, що вона не контролює свої зовнішні кордони ефективно¹⁴⁶. Тим не менш, щоб мати можливість подальшого прогресу проєкту, угода про Шенген-5 була укладена поза інституційними межами ЄС. Пізніше положення Шенгенської угоди та відповідна політика (наприклад, політика надання притулку) були реінтегровані в ЄС Амстердамським договором 1997 року, проте досі залишаються диференційованими серед членів.

Ще одним важливим ступенем інтеграції в ЄС стала підготовка підґрунтя для створення *спільного ринку* до 1993 року. Побоюючись економічних втрат

¹⁴⁶ Kölliker, A. Flexibility and European Unification: The Logic of Differentiated Integration. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2006.

через відхилення торгівлі та інвестицій, партнери із ЄАВТ прагнули долучитись до нього, без отримання повноцінного членства (за винятком Австрії). Одночасно ЄС хотіли уникнути прийому нових членів, зайняті реалізацією програми спільного ринку, тому в 1989 році було запропоновано створити *Європейську економічну зону / простір* (ЄЕЗ), що передбачає інтеграцію ринку без формального членства в ЄС. У Швейцарії Договір про ЄЕЗ було відхилено на референдумі у 1992 році. Однак, низкою двосторонніх міжнародних угод позбавлених наднаціональних інституційних механізмів, основні норми ЄЕЗ були де-факто поширені на Швейцарію до 1994 року.

У 1990 році ЄС розпочав переговори щодо впровадження *валютного союзу*, що до сьогодні є чи не найбільш фундаментальною віхою диференційованої інтеграції. Британський уряд виступав проти єдиної валюти з самого початку ініціатив; електорат Данії відхилив її на референдумі. Щоб нормативно врегулювати ці винятки, Маастрихтська угода містила офіційні «відмови» від валютного союзу для цих двох країн.

Подальша диференціація протягом 1990-х років стосувалася насамперед держав, що не є членами ЄС. Формальний статус *держави-кандидата* було запроваджено в 1997 році, для оформлення процесу вступу десяти держав із Центральної та Східної Європи. Однак фактичні перемовини розпочались лише з тими п'ятьма, які найкраще відповідали політичним критеріям вступу. Крім того, Туреччина різко відреагувала на те, що її виключили із інтеграційного процесу, заблокувавши подальші переговори з ЄС і щодо Кіпру, а також погрожуючи накласти вето на використання об'єктів НАТО для місії ЄС. Надавши Туреччині статус кандидата на членство в 1999 році, ЄС зробив поступливий жест, не зобов'язавшись вести фактичні переговори про вступ. Відтоді ЄС використовував статус кандидата, щоб винагороджувати країни, які бажають вступити до ЄС, за прогрес у належному управлінні, водночас відкладаючи рішення про відкриття переговорів про вступ.

Підсумовуючи, ЄС поступово диференціював свою структуру членства. ЄС поступово створив дев'ять додаткових формальних ступенів членства з моменту свого заснування. За винятком статусу «асоціації» за Римським договором у 1958 році, кожен новий ступінь членства був відповіддю на спірну пропозицію щодо поглиблення або розширення, яка не могла бути прийнята на основі існуючої структури членства.

Таблиця 7.1 відображає як розглянуті вище історичні етапи еволюції відносин держав із Європейським Союзом на шляху до повноцінної інтеграції, так і траєкторію подальшої диференційованої інтеграції після набуття повноцінного членства в ЄС.

Таблиця 7.1

Ступені членства в регіональній системі ЄС

Тип членства	Ступінь	Назва
Формальне членство (внутрішня диференційована інтеграція)	13	Повна інтеграція
	12	Фінансово-економічний та соціальний союз: - Соціальний союз; - Повноцінний економічний союз; - Фіскальний союз; - Банківський союз
	11	Валютний союз
	10	Зона свободи, безпеки та правосуддя (англ. <i>Area of Freedom, Security, and Justice, AFSJ</i>)
	9	Базовий економічний союз
Формальне нечленство (зовнішня диференційована інтеграція)	8	Перемовини про приєднання
	7	Кандидатство
	6	Спільний/ внутрішній ринок
	5	Асоціація
	4	Білатералізм
	3	Зона вільної торгівлі
	2	Угода про співробітництво
	1	Торговельна угода
0	Відсутні інституційні відносини	

Джерело: модифікація авторів за Ф. Шіммельфеннігом та Т. Вінценом¹⁴⁷

Основні сфери внутрішньої диференціації варіюють у досить широких межах. Так, «базовий економічний союз» є своєрідним набором мінімально необхідних параметрів інституційної інтеграції. **Зона свободи, безпеки та правосуддя** (англ. *Area of Freedom, Security, and Justice, AFSJ*) розроблена для подолання викликів, що виникають для внутрішньої безпеки ЄС внаслідок вільного пересування людей і товарів за відсутності прикордонного контролю або митного огляду по всій території Шенгенської зони, а також для захисту дотримання загальних європейських цінностей та прав людей у всьому ЄС. Напрямки, які охоплює AFSJ, включають гармонізацію міжнародного приватного права, домовленості про екстрадицію між державами-членами, політику контролю на внутрішніх і зовнішніх кордонах, спільну візову політику для подорожей, імміграційну політику та політику надання притулку, а також поліцейську та судову співпрацю¹⁴⁸.

¹⁴⁷ Schimmelfennig F., Winzen T. Ever Looser Union?: Differentiated European Integration. Oxford University Press, 2020. 247 p.

¹⁴⁸ За станом на початок 2023 р. з усіх членів ЄС лише Данія та Ірландія не входять до Зони свободи, безпеки та правосуддя. У той час як Ірландія має дозвіл, який дозволяє їй брати участь у спільному із ЄС законодавстві в кожному конкретному випадку (т. зв. «opt-in»), Данія повністю знаходиться поза Зоною свободи, безпеки та

На ступені валютного союзу (ЄВС) відбувається найбільш помітна диференціація держав-членів, яка пізніше проявляється у сучасних та потенційних майбутніх етапах інтеграції ЄС: банківському союзу (т. зв. ЄВС 2.0), фіскальному та повноцінному економічному союзу (ЄВС 3.0), що являє собою абсолютну уніфікацію економічних політик держав-членів. Звісно наведений перелік не є заключним. Можна також виділити додаткові ступені інтеграції, які неминуче з'являться в процесі поглиблення інтеграції (наприклад, спільний ринок капіталу).

Так, становлення *банківського союзу* можна характеризувати як відповідь на фінансову кризу 2008 року. В якості першого етапу Європейська комісія запровадила низку ініціатив щодо формування безпечнішого фінансового сектору для всіх 27 держав ЄС, включаючи: посилення пруденційних вимог до банків, покращений захист вкладників, правила управління установами банкрутами. Коли фінансова криза переросла в боргову кризу єврозони, стало зрозуміло, що для держав ЄВС, які особливо взаємозалежні, потрібна більш глибока інтеграція банківської системи. Ось чому на основі дорожньої карти Європейської Комісії щодо створення банківського союзу, було погоджено запровадити для банків:

- єдиний механізм нагляду (англ. «*single supervisory mechanism*», *SSM*);
- єдиний механізм врегулювання (англ. «*single resolution mechanism*», *SRM*).

Сьогодні банківський союз вважається офіційно сформованим і поширюється насамперед на держави єврозони, однак інші члени ЄС також можуть приєднатися. Після вступу Болгарії та Хорватії банківський союз тепер включає 21 державу¹⁴⁹.

Перші дві компоненти банківського союзу – *SSM* і *SRM* – уже створені та повністю функціонують. Однак робота над банківським союзом все ще триває, оскільки його третя компонента, Європейська схема страхування депозитів (англ. «*European deposit insurance scheme*», *EDIS*), запропонована Комісією в 2015 році так і не була запущена. *EDIS* повинна забезпечити сильніше та більш уніфіковане страхове покриття для всіх роздрібних вкладників у банківському союзу. Проте законодавчий процес у даному напрямку був призупинений більше ніж на сім років Європейським парламентом і Радою.

Вже у квітні 2023 року Європейська комісія прийняла пропозицію щодо коригування та подальшого зміцнення існуючої системи кризового менеджменту банків і страхування вкладів (англ. «*crisis management and deposit insurance*»,

---

правосуддя (т. зв. «*opt-out*»). Тим не менше, Данія повністю імплементує Шенгенське законодавство з 2001 року, але на міждержавній основі. Ірландія, у свою чергу, вийшла з Шенгенської зони, щоб зберегти Спільну зону подорожей.

¹⁴⁹ What Is the Banking Union. URL: https://finance.ec.europa.eu/banking-and-banking-union/banking-union/what-banking-union_en.

CMDI), приділяючи особливу увагу банкам середнього та малого розміру. Реформа покликана зміцнити SRM і стати важливим кроком в процесі остаточного інституційного завершення банківського союзу.

Фіскальний союз передбачає інтеграцію фіскальної політики держав-членів, при якій рішення щодо збирання та витрачання податків приймаються спільними інститутами. Крім того передбачається, що борг буде фінансуватися не окремими країнами, а через використання спільних облігацій. Однак фіскальний союз не передбачає централізації витрат на наднаціональному рівні. У Європейському Союзі фіскальний союз обговорюється як наступний крок до поглиблення європейської інтеграції, але за станом на початок 2023 року він розглядається здебільшого лише в теоретичній площині. Сьогодні ЄС володіє доволі обмеженими фіскальними повноваженнями, що проявляються лише у призначенні ставки ПДВ і розміру тарифів на зовнішню торгівлю, а також у наявності доволі значного бюджету для фінансування окремих видів витрат. Крім того, між членами ЄВС укладено Пакт про стабільність і зростання (англ. «*Stability and Growth Pact*», *SGP*), призначений для координації фіскальної політики держав-членів. Відповідно до Пакту, держави-члени звітують про свої економічні плани Європейській Комісії та обґрунтовують досягнення середньострокових бюджетних цілей.

Прототип моделі **соціального союзу** направленої на скорочення соціальної дивергенції розглядався як на рівні ЄС (т. зв. «Соціальна Європа»), так і виключно для ЄВС. У 2017 році дискусія щодо рівня реалізації соціальних питань була завершена впровадженням «Європейської компоненти соціальних прав»¹⁵⁰, котра, за очікуваннями, стане базовою структурою ЄВС (з вільним доступом для інших членів ЄС).

Повна інтеграція є концептуальною моделлю, згідно якої поміж державами ЄС повинні бути ліквідовані будь-які нормативно-інституціональні відмінності та кордони.

7.3. Конвергенція та дивергенція в ЄС

Одним із важливих аспектів інтеграції є скорочення розривів у рівнях розвитку між державами-членами альянсу. Звісно дивергенція є об'єктивним фактом економічного життя. Держави відрізняються між собою за багатьма

---

¹⁵⁰ European Pillar of Social Rights - Building a fairer and more inclusive European Union. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1226&langId=en>

параметрами: економічною спеціалізацією, енергетичною залежністю, географічним розташуванням, історією та іншими факторами. Крім того, динаміка економічного розвитку та потрясінь неодмінно матимуть асиметричний вплив. Як наслідок, процентні ставки та реальні обмінні курси будуть різними. Якщо ж розбіжності залишатимуться незначними (особливо в площині державного боргу), то багато з їхнім форм не становитимуть проблем для економічної взаємозалежності. Ринки (зокрема фінансові) здатні поглинути таку динаміку. Однак тривалий брак конвергенції щодо критичних економічних результатів є предметом занепокоєння та дискусій ще з моменту створення ЄС і, особливо, ЄВС та провадили подальшу диверсифікацію внутрішніх та зовнішніх інтеграційних процесів.

Підтвердження дрейфу конвергенції впродовж перших двох десятиліть ЄВС є неоднозначними. З одного боку спостерігається явна конвергенція економічних циклів, а з другого – зберігаються значні розбіжності в показниках зростання, зайнятості та державного боргу. Незважаючи на те, що дивергенція була помітною ще до 2008 року, після фінансової кризи вона суттєво зросла. Пандемія COVID також призвела до підвищення рівня заборгованості. Існує значна ймовірність, що наслідки війни в Україні посилять сумніви щодо доцільності відмінних фіскальних позицій при єдиному суб'єкті монетарної політики.

Традиційно розглядають три типи конвергенції членів інтеграційних об'єднань, досягнення яких потребує різних політичних інструментів: номінальна, реальна, інституційна. Детальніше індикатори та інструменти різних типів конвергенцій в рамках ЄС наведені в табл. 7.2.

В аспекті *реальної конвергенції* (зростання ВВП на душу населення) спостерігається наздоганяюче зростання в країнах Східної Європи, тоді як країни Південної Європи відстають (рис. 1.3). Однак визнаючи відмінності в показниках зростання між Північчю, Сходом і Півднем, варто відмітити, що держави продовжують адаптуватись до умов інтеграції, демонструючи як хороші, так і слабкі результати. Серед держав, які зіткнулися із суттєвими труднощами за останні роки, але змогли реформуватися, можна вказати Швецію, Німеччину, Ірландію, країни Балтії та Нідерланди. Наразі Португалія успішно справляється зі скороченням безробіття, що також супроводжується скороченням державного боргу після 2015 року. Причому уряд Португалії досягнув більшого прогресу по зниженню рівня безробіття, ніж в Іспанії. Наразі Італія (третя за величиною економіка в євросоні) була основною країною, яка постійно створювала проблеми альянсу з точки зору дивергенції. Актуальним є також питання чи триватиме надалі реальна конвергенція в державах Східної Європи, адже це вимагатиме змін у структурі секторів, а також удосконалення національних інституцій. Серед

можливих траєкторій розвитку східноєвропейських держав називають приклади Італії та Ірландії. Якщо в Італії також спостерігалось наздоганяюче зростання до 1980-х років, але згодом відбулась стагнація, то Ірландії вдалося успішно подолати три кризи.

Таблиця 7.2

Типи, індикатори та інструменти конвергенції в ЄС

Тип конвергенції	Індикатори	Інструменти в ЄС
Номінальна	Макро індикатори: дефіцит бюджету, державний борг, інфляція, процентна ставка	Маастрихтські критерії, Пакт про стабільність і зростання
Реальна	ВВП і ВВП на душу населення, безробіття, приріст продуктивності, реальний ефективний курс валют	Лісабонський та Європейський семестр щодо низки політичних сегментів: ринків праці, рівня інвестицій, витрат на дослідження та розробки, оподаткування, національних та європейських інвестиційних програм тощо.
Інституційна	Нагляд, суспільні процеси, ефективність правових систем, якість уряду (податкові системи, прозорість тощо), соціальні норми/довіра	Фіскальний договір (англ. <i>Fiscal Compact</i>), Фонд відновлення та стійкості (RRF) та інші фонди, механізми нагляду, тиск з боку інших членів альянсу

Джерело: 'Clingendael' Convergence Report¹⁵¹

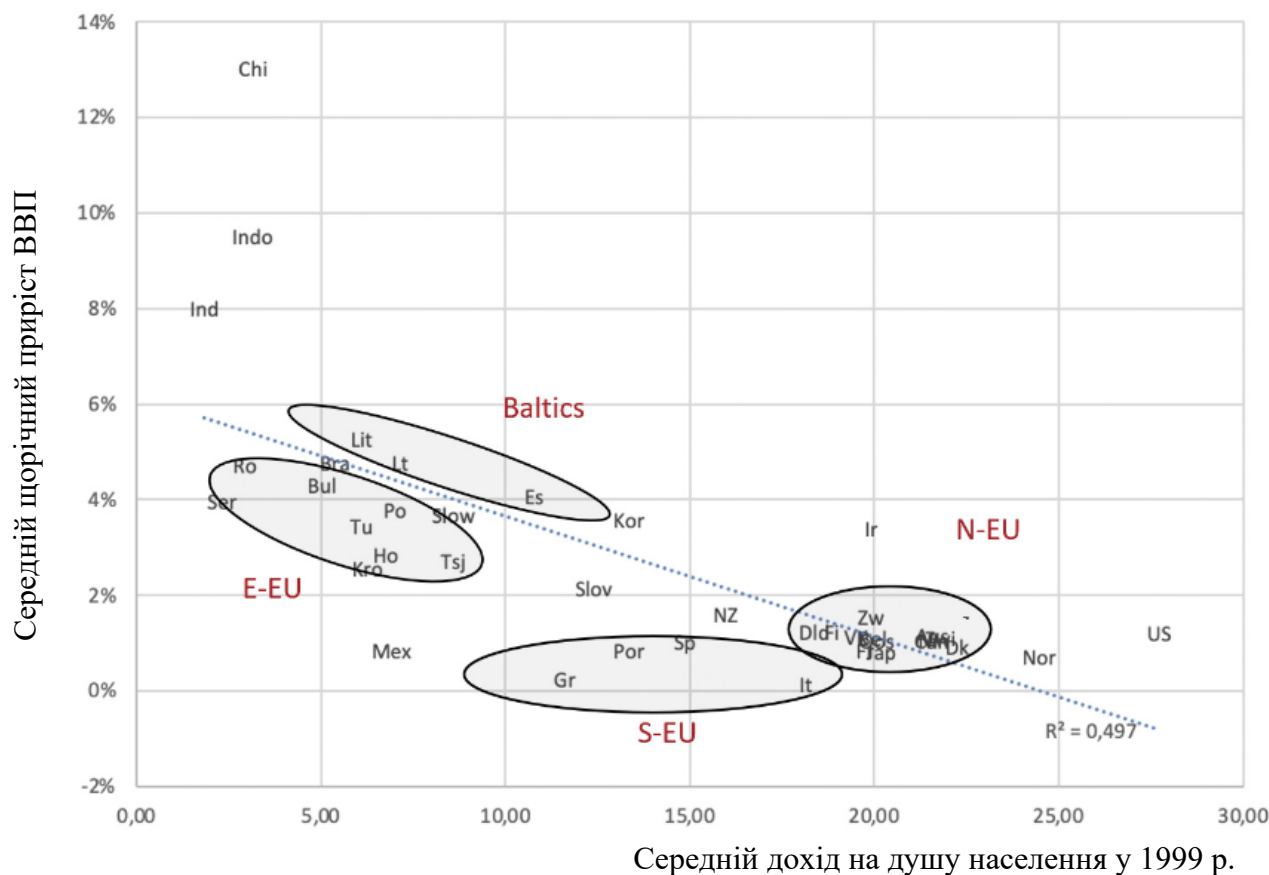
З точки зору **номінальної конвергенції**, деякі держави зберегли прийнятний рівень заборгованості або скоротили її – у деяких випадках навіть різко. Тим не менш, загальний рівень боргу в зоні євро зріс із середнього 72 відсотків ВВП у 1999 році до 86 відсотків безпосередньо перед пандемією COVID-19 і 97 відсотків у 2021 році. Слід проте відмітити, що у довготерміновій перспективі помірний рівень боргу в ЄВС не мав помітного впливу на економічне зростання¹⁵².

Однак високі рівні боргу, такі як ті, що зберігаються в Греції та Італії, неможливі без подальшої європейської фіскальної підтримки чи хеджування з боку ЄЦБ. Франція, Іспанія та Бельгія також належать до держав, які вимагають уваги до рівнів боргу та бюджетного дефіциту. Критичні рівні боргу для цих країн залежать від довіри, якою вони користуються на фінансових ринках. Ця оцінка

¹⁵¹ Schout A., Riel A. van. The state of economic convergence in the Eurozone. *Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'*. 2022.

¹⁵² *Ibid*

суверенного ризику базуватиметься на фінансових зобов'язаннях країни та ЄС, потенціалі зростання, первинних балансах і строковій структурі боргів.

Рис. 7.3. Наздоганяюче зростання за показником ВВП на душу населення (1999-2019 рр.)

Джерело: Ameco Database. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-research-and-databases/economic-databases/ameco-database_en

Крім того необхідно вирішити питання, чому пакети реформ спрацювали добре в одних країнах, але ні в інших. Складові цих пояснень, ймовірно, включатимуть здатність впроваджувати реформи та забезпечувати політичне лідерство, а також якість національних установ і незалежність національних наглядових органів.

Загалом, сьогодні ми спостерігаємо консенсус науковців щодо того, що основна відповідальність за конвергенцію лежить на національному рівні. Зросло усвідомлення того, що якість національних інституцій є ключем до забезпечення економічного зростання та якості фіскальної політики.

Аспект конвергенції є важливим для ЄС, оскільки вона допомагає зробити монетарний союз більш стійким. Проте історія показує, що валютні союзи не розпадаються, якщо не зіткнулися з глибокими внутрішніми протиріччями чи потужними зовнішніми потрясіннями (такими як війни). Приміром, конвергенція

рівнів заборгованості не є негайною вимогою для валютного союзу, якщо це не призводить до дестабілізуючих наслідків через підвищений суверенний ризик. Ринки здатні впоратися з помірними та тимчасовими розбіжностями. Натомість принциповим є наявність довіри серед національних ключових суб'єктів та фінансових ринків відносно того, що процес поступового досягнення сталого рівня заборгованості таки відбудеться, навіть якщо рівні конкурентоспроможності держав-членів не збігатимуться. Відмінності в економічних структурах і циклах існуватимуть завжди, але держави, які структурно закривають собі доступ до міжнародного ринку облігацій, загрожують економічній основі валютного союзу, оскільки вони змушені покладатися на колективні цінні папери та трансфери.

А от із політичного погляду економічна дивергенція є більшою проблемою, оскільки відмінності в безробітті та здатності реагувати на економічні та зовнішні потрясіння підбивають взаємну довіру. У часи кризи країни з надлишковою заборгованістю не мають засобів для вирішення економічних проблем, і тому їм доводиться вдаватися до експлуатації принципу солідарності. Якщо такий стан триватиме впродовж довгого часу, то неминуче виникне дискусія щодо ролі стабілізаційного механізму та з'явиться занепокоєння в державах, які зуміли скоротили борг. Проте останні десятиліття продемонстрували, що (серйозні) зовнішні потрясіння є більшою реальністю, ніж передбачалося на початку створення валютного союзу. Отже, економічна конвергенція важлива для забезпечення стійких зобов'язань. Зрештою, євро – це насамперед політичний проект.

7.4. Загрози й перспективи вертикальної та горизонтальної інтеграції ЄС

Європейський Союз бере свої витоки в якості економічного інтеграційного угруповання, однак амбіції альянсу вирізняються значно більшим масштабом. У преамбулі Договору про Європейський Союз (англ. «*Treaty on European Union*») акцентується на «...історичній важливості закінчення поділу європейського континенту», тобто мотивація творців виходить за межі суто економічних угод. У Договорі зафіксована також чітка економічна мета членів Союзу: «...зміцнення та конвергенція їхніх економік і створення економічного та валютного союзу із введенням, відповідно до положень цього Договору та Договору про

функціонування Європейського Союзу, єдиної і стабільної валюти». Преамбула також виражає рішучість Союзу сприяти економічному та соціальному прогресу населення, беручи до уваги принцип сталого розвитку».

Серед інших амбіцій ЄС можна вказати спільну зовнішню політику та політику безпеки, співпрацю в галузі оборони, вільне пересування людей і створення «зони свободи, безпеки та справедливості». Крім того, у преамбулі формулюється мета «...продовжити процес створення все тіснішого союзу між народами Європи, в якому рішення приймаються якомога ближче до громадян відповідно до принципу субсидіарності». Першу фразу цієї заяви вважали провокаційною у Великій Британії та часто цитували в дебатах навколо Brexit (на відміну від другої), хоч вона не привертає особливої уваги в інших країнах.

Зазначене в преамбулі Договору про Європейський Союз, можна тлумачити як перелік суспільних благ, які ЄС прагне надати, що демонструє, наскільки він відрізняється від інших регіональних інтеграційних проєктів. В економічному плані ЄС сьогодні є економічним і валютним союзом (ЄВС), хоча й неповним у ряді аспектів. Крім того, серед першорядних досягнень можна назвати зону вільного пересування (Шенген), охоплює більшість держав-членів, а також масштабні спільні програми для колективних досліджень, сільського господарства та сприяння економічній, соціальній та територіальній єдності через державні витрати ЄС.

Європейський Союз є правовою спільнотою із повноваженнями, які впливають із Договорів, але з обмеженням, що закон не може бути прийнятий, якщо він стосується сфери політики. Цінності відіграють центральну роль у визначенні того, що таке ЄС, та закріплені Копенгагенськими критеріями. Так, членство вимагає від країни наявності стабільних і демократичних політичних інститутів, функціонування ринкової економіки та прийняття *acquis communautaire* – законів, узгоджених з 1950-х років. Крім того, ЄС має інститути управління, які виходять за рамки інших регіональних торговельних угод. Деякі з них наслідують еквівалентні інституції національних державах, федеративних чи унітарних. Таким чином, існує правотворча спроможність, яка складається з Ради ЄС, що представляє держави-члени, та безпосередньо обраного Європейського парламенту, як голосу громадян. Така двопалатна система зустрічається в багатьох державах. Створено виконавчий орган, Європейську комісію, з одним членом (комісаром) від кожної держави-члена – усі вони призначені, а не обрані, але формально очікується, що діятимуть в інтересах Союзу в цілому, а не будуть представниками своєї країни. Проте відмінною рисою ЄС є те, що виконавча влада, Комісія, проявляється не лише у впровадженні політики ЄС, але й у тому, що вона виступає як своєрідний охоронець Договорів і має виключне право ініціативи

щодо законодавчих пропозицій. Інші агенції виконують більш спеціалізовані ролі, зокрема Європейський центральний банк (ЄЦБ), який відповідає за грошово-кредитну політику членів єврозони та за деякі інші завдання, включаючи банківський нагляд і санацію. Він має власний зовнішньополітичний апарат у Європейській службі зовнішніх дій і встановлює принципи глобальної стратегії¹⁵³.

Подальші вектори розвитку ЄС доцільно розглядати із перспектив горизонтальної та вертикальної інтеграції. Так, в контексті *горизонтальної інтеграції* виділяють наступні категорії потенційних членів об'єднання відповідно етапу проходження інтеграційного процесу:

– кандидати на етапі перемовин про членство (Албанія, Сербія, Північна Македонія, Чорногорія) – за очікуваннями повинні приєднатись до ЄС до 2025 р.;

– кандидати (Боснія та Герцеговина, Молдова, Україна);

– апліканти / потенційні кандидати (Грузія, Косово);

– кандидати із «замороженими» перемовинами (Туреччина).

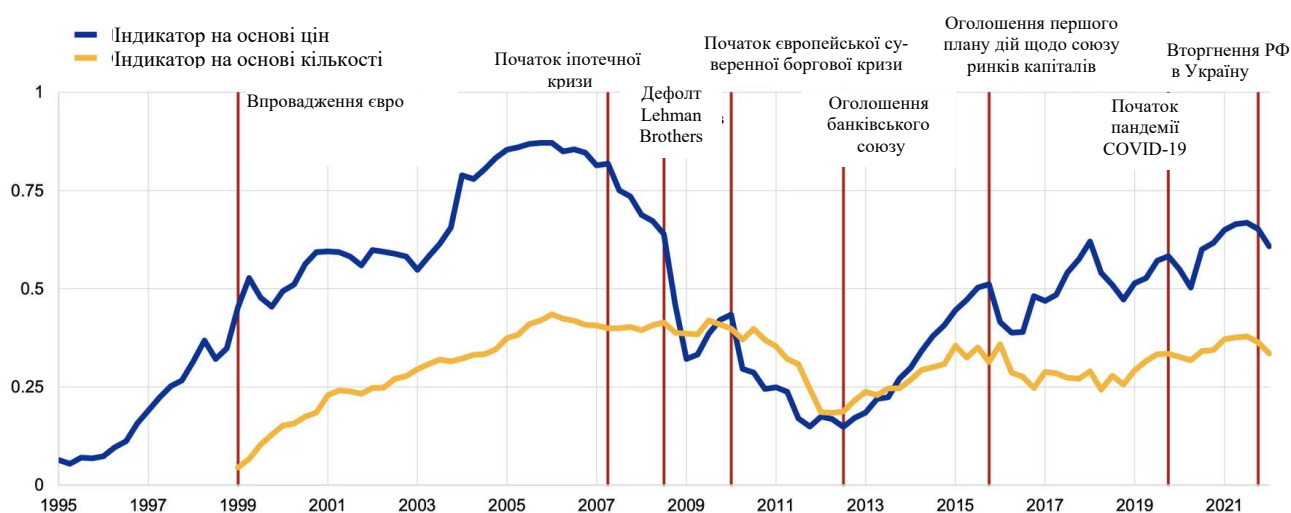
Для України найбільш актуальною є ситуація із т. зв. «Асоційованим тріо», до якого також входять Грузія та Молдова. Вони ратифікували Угоду про асоціацію з ЄС, яку Європейський парламент ухвалив у 2014 році. Держави також увійшли до поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС. До січня 2021 року Грузія та Україна готувалися офіційно подати заявку на членство в ЄС у 2024 році. Однак після вторгнення Росії в 2022 році Україна подала заявку на членство в ЄС 28 лютого 2022 року, а за нею Грузія та Молдова 3 березня 2022 року. 23 червня 2022 року Європейська рада надала статус кандидатів Молдові та Україні, а Грузію визнала потенційним кандидатом на членство. Приймаючи рішення про кандидатуру України та Молдови, Рада постановила розпочати переговори про вступ до кінця 2023 року у випадку позитивного розгляду звіту стосовно низки ключових сфер, пов'язаних із зміцненням верховенства права, боротьбою з корупцією та вдосконаленням процесів управління.

Ситуація із поглибленням *вертикальної інтеграції* ЄС є доволі неоднозначною. Європейський валютний союз пережив кілька серйозних криз, особливо протягом останніх півтора десятиліть. Кризи зазвичай супроводжувалися зменшенням фінансової інтеграції, яку часто називають фінансовою фрагментацією¹⁵⁴. Це можна побачити на рис. 7.4, який показує два сукупні індикатори фінансової інтеграції – один базується на міжнародній різниці цін на ключових

¹⁵³ EEAS. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, 2016 URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf

¹⁵⁴ Stijn Claessens, 'Fragmentation in Global Financial Markets: Good or Bad for Financial Stability?', 2019 <<https://www.bis.org/publ/work815.htm>> [accessed 18 July 2023].

фінансових ринках (зведений індикатор на основі ціни), а інший базується на транскордонних активах (зведений індикатор на основі кількості). Наприклад, Велика фінансова криза та криза європейського суверенного боргу разом призвели до зменшення фінансової інтеграції до рівнів, подібних до часів запровадження євро. Причини цих відцентрових сил багатогранні, але дві особливо важливі та взаємопов'язані полягають у тому, що ЄВС був побудований за висхідним принципом з окремих суверенних держав, де уніфікація монетарної політики не супроводжувалася відповідним фіскальним союзом. Оскільки держави-члени характеризуються різною фіскальною та економічною потужностями, вони не мають однакової здатності стабілізувати ситуацію під час криз.

Рис. 7.4. Низькочастотні зведені індикатори фінансової інтеграції Єврозони на основі ціни і кількості¹⁵⁵

(квартальні дані; індикатор на основі ціни: 1 квартал 1995 р. – 1 кв. 2022 р.;
індикатор на основі кількості: 1 кв. 1999 р. – 1 кв. 2022 р.)

Завершення пандемії COVID-19 не привело до «заспокоєння» турбулентного періоду у світі загалом та Європі зокрема. За станом на початок 2023 року можна вказати наступні ключові фактори, які зараз додають загальної невизначеності в ЄС:

- війна Росії проти України;
- повернення періоду високої інфляції;
- значний рівень державного боргу;
- напруга на фінансових ринках;
- інтенсифікація євроскептичних популістських політичних сил.

¹⁵⁵ CEPR. The Russia-Ukraine War, European Financial Integration, and Crises. 2022. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/russia-ukraine-war-european-financial-integration-and-crises>.

Так, впродовж 2022 року економічна активність в зоні євро зросла на 3,5%, що насамперед пов'язують із скасуванням обмежень, пов'язаних із COVID. Проте висока інфляція знизила приватне споживання. Певною мірою це сталося через енергетичну кризу, спричинену російською загарбницькою війною проти України. Крім того існували глибокі побоювання, що скорочення російського енергопостачання спричинить серйозну рецесію, принаймні в деяких країнах євросони. Однак, європейські країни, зокрема Німеччина, досягли значного прогресу в пошуку альтернативних постачальників газу та наповненні газосховищ до зими. Таким чином вдалося уникнути найбільш негативного сценарію.

Проте енергетична криза спровокувала не лише різке зростання роздрібних цін на енергоносії та підвищення собівартості виробництва для фірм. Вона також спричинила значну невизначеність і ускладнила планування виробництва для компаній, особливо з високим енергоспоживанням. Ці гальмівні фактори вплинули особливо в другій половині року, тоді як ефекти зростання від скасування COVID-обмежень послабилися.

У 2023 р. очікується незначне зростання економічної активності в євросоні (відповідно до економічних прогнозів ЄЦБ ВВП євросони зросте лише на 1%, при дещо більшому зростанні для всього ЄС). Однак слід взяти до уваги, що поточна напруженість на фінансовому ринку передбачає більшу невизначеність щодо прогнозованих цифр. Однією із найяскравіших економічних особливостей є повернення високої інфляції. Проте слід врахувати, що висока інфляція спричинена не лише енергетичною кризою, адже зростання цін почалося вже влітку 2021 року. Поки світ оговтувався від безпрецедентного економічного спаду, спричиненого пандемією, ланцюги поставок зазнали трансформацій. Крім того різко зріс попит на певні товари та послуги. Результатом стали вузькі місця постачання та підвищення цін, яке не припинилось навіть після здешевлення енергоносіїв. Крім того прогнози все ще містять значний елемент невизначеності, оскільки високі ціни можуть бути передані споживачам більшою мірою, ніж очікувалося раніше, що приведе до необхідності безпрецедентного зростання заробітних плат із відповідними наслідками для економіки.

Інфляційні очікування змусили Раду керуючих ЄЦБ застосовувати жорстку монетарну політику, що найбільш яскраво проявляється на графіку зміни процентної ставки (рис. 7.5). Проте підвищення страхових ставок – не єдиний інструмент, який застосував ЄЦБ. У першій половині 2022 року було припинено чисті покупки в рамках програм купівлі активів PEPP і APP, що має на меті сповільнити економічну активність.

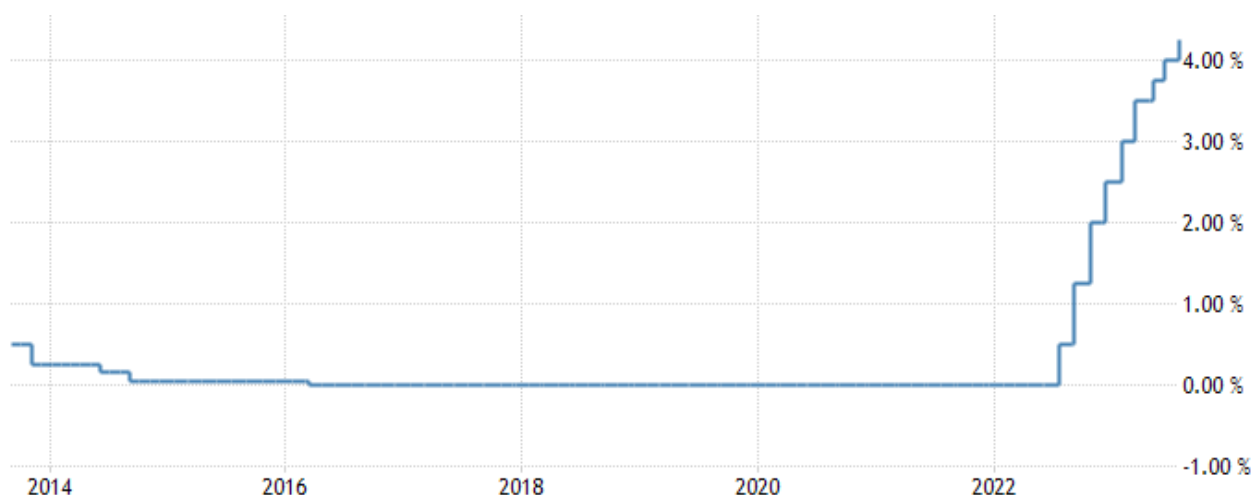

Рис. 7.5. Процентна ставка ЄЦБ

Джерело: ЄЦБ

Фіскальна політика ЄС останніх років досягла досить потужних результатів для підтримки секторів та категорій населення, котрі потерпали від турбулентних умов. Було вжито значні тимчасові заходи, а фіскальна підтримка здебільшого характеризувалась як відносно широка та нецільова. Згадані заходи в основному фінансувалися за рахунок додаткових дефіцитів¹⁵⁶.

Однак, хоча експансіоністські фіскальні заходи є доцільними для відновлення стабільності у разі шоку попиту, поточна ситуація значною мірою характеризується ефектами пропозиції та, що особливо важливо, високим інфляційним тиском. У такій ситуації експансіоністські фіскальні заходи ризикують ще більше розпалити інфляцію. Існує ризик того, що монетарна та фіскальна політика працюватимуть одна проти одної. Тому важливо, щоб у зоні євро якнайшвидше було зменшено розмір підтримки фіскальної політики. Будь-яка подальша підтримка повинна бути виключно цільовою.

Відсутність номінальної, реальної та інституційної конвергенції залишатиметься однією з головних проблем для єврозони. Незважаючи на те, що ризики гетерогенного членства були добре відомі під час створення валютного союзу, недостатня увага приділялась забезпеченню конвергенції окрім попередньо детермінованого набору критеріїв для вступу. Пакт про стабільність і зростання, ініційований у 1997 році, швидко почали сприймати як «угоду про гарну погоду».

З точки зору управління, основний напрямок реформ ЄС пропонується зосередити на розвитку спільного європейського фіскального потенціалу. Серед основних проблем при цьому очікується дискусія стосовно часток державних

¹⁵⁶ Joachim Nagel: Current Challenges Facing the European Monetary Union. 2023 URL: <https://www.bis.org/review/r230323b.htm>.

витрат і щодо рівнів багаторівневого боргу. Більше того, зближення національних державних видатків є неминучим для забезпечення стійкого економічного балансу між ринком і державним сектором.

Паралельно з дебатами щодо фіскальної спроможності, постійно ведуться політичні дебати щодо координації економічної політики, на кшталт Лісабонського процесу, семестру ЄС і нещодавнього бюджету Фонду відновлення та стійкості (англ. *Recovery and Resilience Facility, RRF*). Проте суттєвих змін тенденцій в бік конвергенції так і не було досягнуто. Нещодавно збільшення рівня боргу після зовнішніх потрясінь і нерівномірний спосіб реагування членів ЄС у поєднанні з існуючим надлишковим боргом відновили дискусію щодо конвергенції, з вивченням нових варіантів політики, включаючи більшу національну відповідальність за цільові показники боргу та матеріальні заохочення.

Існує також високий рівень консенсусу щодо необхідності формування європейського *спільного ринку капіталів* для забезпечення більш широкого розподілу ризиків між суб'єктами приватного сектора. Варто відмітити, що відповідальність за здорову фіскальну та економічну політику лежить насамперед на національних урядах. Крім того значним викликом залишається уникнення конфліктів між цілями європейської політики та національними пріоритетами.

Проте найбільшою загрозою для подальшої інтеграції в ЄС є аспект *політичної солідарності* держав-членів. Різні стратегічні вектори національних політичних програм превалювали стосовно найбільш критичних моментів розвитку інтеграційного об'єднання: подолання глобальної і боргової криз, міграційної кризи, пандемії COVID-19, підтримки України у війні проти Росії, енергетичної кризи тощо.

Вищезазначена загроза посилюється розгортанням *популістських політичних сил*, діяльність яких в основному ґрунтується в двох спектрах: протидія напливу мігрантів в ЄС та євроскептицизм загалом. Корінням соціально-економічних проблем у Європі популісти вважають європейську інтеграцію та прийняття рішень Брюсселем. Зростання популярності популістських партій не обмежується виборами в державах-членах, але також спостерігається на парламентських виборах у самому ЄС. Дослідження Pew Research Center¹⁵⁷ показує, що після виборів 2019 року *євроскептичні* партії складають 29% парламенту ЄС, що є найвищим показником в історії. Найвищі частки популістів спостерігається в парламентах Італії (58%), Угорщині (54%), Франції (44%), Польщі (44%) та

¹⁵⁷ Silver L. Populists in Europe – especially those on the right – have increased their vote shares in recent elections. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/10/06/populists-in-europe-especially-those-on-the-right-have-increased-their-vote-shares-in-recent-elections/>.

Греції (42%). Тенденція стає серйозним викликом для ЄС, оскільки ті, хто виступає проти ЄС, самі беруть участь у процесі прийняття рішень щодо майбутнього ЄС.

Нездатність ЄС ратифікувати Конституційний договір 2004 року та наступний перехід до Лісабонського договору також підкреслили межі інтеграції в ЄС. Залишається відкритим інше питання: аспект самого європейства. Які кордони Європи, як реальні, так і культурні? Багато консервативних і націоналістичних партій в Європі виступають проти будь-якого можливого розширення ЄС за рахунок мусульманських країн, таких як Західні Балкани та Туреччина¹⁵⁸. Вихід Великої Британії із ЄС (т. зв. «Брекзит») тільки посилив даний тренд, що постійно отримує додаткових імпульсів через мусування в медіа необхідності виключення чи виходу із ЄС то Польщі (т. зв. «Полекзит»), то Греції (т. зв. «Грекзит»), то Угорщини (т. зв. «Хунекзит»).

Іншим важливим викликом для ЄС залишається зміна клімату та сталий розвиток, які стали важливими аспектами дискусій щодо внутрішньої та зовнішньої політики альянсу. ЄС часто демонстрував свої амбіції бути світовим лідером у сфері кліматичної політики, зазнаючи водночас критики за певне лицемірство щодо зміни клімату та несправедливі вимоги до країн, що розвиваються. Енергетична криза та війна в Україні стали суттєвими викликами для цілі ЄС щодо кліматичної нейтральності до 2030 та 2050 років.

Отже, ЄС сьогодні перебуває у вирішальному періоді, коли перед ним постають як загрози, так і можливості для досягнення своїх цілей. Поточна ситуація багато схожа на те, що Європа переживала рівно століття тому, включаючи війну, пандемію та мінливий світ. Хоча ЄС, можливо, переживає не найяскравіші моменти в своїй історії, він усе ще залишається найуспішнішим експериментом регіональної інтеграції.

Контрольні запитання

1. Розкрийте різновиди диференційованої інтеграції.
2. Які перспективи горизонтальної інтеграції ЄС?
3. Які перспективи вертикальної інтеграції ЄС?
4. Які виклики з'явилися перед ЄС із початком військового вторгнення Росії в Україну?

---

¹⁵⁸ Bélanger M.-E., Schimmelfennig F. Politicization and rebordering in EU enlargement: membership discourses in European parliaments. *Journal of European Public Policy*. 2021. Vol. 28, Issue 3. P. 407–426.

5. Яка, на Вашу думку, причина зростання популярності ультра-правих та ультра-лівих популістських політичних партій в ЄС?
6. Що являє собою Зона свободи, безпеки та правосуддя (англ. *Area of Freedom, Security, and Justice, AFSJ*)?

Тести

7. Європейський валютний союз є прикладом такого типу диференційованої інтеграції:
- а) внутрішньої;
  - б) зовнішньої;
  - в) проміжної.
8. Диференційована інтеграція за часом по іншому називається:
- а) багатошвидкісна;
  - б) багаторівнева;
  - в) багатоопціональна;
  - г) концентричні кола.
9. Яка із наведених держав найбільше наблизилась до членства в ЄС у нормативно-інституційній площині?
- а) Україна;
  - б) Грузія;
  - в) Сербія;
  - г) Косово.
10. Який із ступенів інтеграційних альянсів вже запроваджено в ЄС:
- а) банківський союз;
  - б) фіскальний союз;
  - в) соціальний союз;
  - г) спільний ринок капіталів.
11. Конвергенція рівнів процентних ставок відноситься до:
- а) номінальної конвергенції;
  - б) реальної конвергенції;
  - в) інституційної конвергенції.

12. Як по іншому називають альянс між Європейським Союзом та Європейською асоціацією вільної торгівлі:

- а) спільний ринок;
- б) Європейська економічна зона;
- в) Європейський економічний простір;
- г) всі відповіді є вірними.

Практичне завдання

Систематизуйте основні нормативно-правові засади, що регламентують співпрацю України та ЄС та детермінують роль України в інтеграційному процесі.

Таблиця

Нормативно-правова регламентація процесу інтеграції України до ЄС

Рік	Нормативно-правовий акт	Ключові постулати

Література до розділу

Beck U., Grande E. *Empire Europe: Statehood and Political Authority in the Process of Regional Integration. Political Theory of the European Union*. ed. J. Neyer., A. Wiener. Oxford, New York : Oxford University Press, 2010.

Bélanger M.-E., Schimmelfennig F. *Politicization and rebordering in EU enlargement: membership discourses in European parliaments*. *Journal of European Public Policy*. 2021. Vol. 28, Issue 3. P. 407–426.

CEPR. *The Russia-Ukraine War, European Financial Integration, and Crises*. 2022. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/russia-ukraine-war-european-financial-integration-and-crises>.

EEAS. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, 2016* URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf

European Pillar of Social Rights - Building a fairer and more inclusive European Union. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1226&langId=en>

-
- Frey B. S., Eichenberger R. *FOCJ: Competitive governments for Europe. International Review of Law and Economics. Vol. 16, Issue 3. P. 315–327. DOI:10.1016/0144-8188(96)00019-1.*
- Gehler, M., & Steininger, R.(eds). *Die Neutralen und die Europäische Integration 1945–1995. Vienna: Böhlau, 2000.*
- Hooghe L., Marks G. *Community, Scale, and Regional Governance: A Postfunctionalist Theory of Governance, Vol-ume II. Oxford University Press, 2016. 212 p.*
- Kölliker, A. *Flexibility and European Unification: The Logic of Differentiated Integration. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2006.*
- Leuffen D., Rittberger B., Schimmelfennig F. *Differentiated Integration: Explaining Variation in the European Union. 2012th edition. Houndsmill, Basingstoke, Hampshire : Palgrave MacMillan, 2012.*
- Schimmelfennig F., Winzen T. *Ever Looser Union?: Differentiated European Integration. Oxford University Press, 2020. 247 p.*
- Schmitter P., Marks G. *Imagining the Future of the Euro-Polity with the Help of New Concepts. Governance in the European Union. SAGE, 1996. ISBN 978-0-7619-5135-3.*
- Schout A., Riel A. van. *The state of economic convergence in the Eurozone. Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'. 2022.*
- Silver L. *Populists in Europe – especially those on the right – have increased their vote shares in recent elections. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/10/06/populists-in-europe-especially-those-on-the-right-have-increased-their-vote-shares-in-recent-elections/>.*
- Stijn Claessens. *Fragmentation in Global Financial Markets: Good or Bad for Financial Stability? 2019. URL: <https://www.bis.org/publ/work815.htm>.*
- Stubb A. C.-G. *A Categorization of Differentiated Integration. JCMS: Journal of Common Market Studies. Vol. 34, Issue 2. P. 283–295. DOI:10.1111/j.1468-5965.1996.tb00573.x.*

ТЕМА 8

ОГЛЯД СВІТОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ: ПІВНІЧНА АМЕРИКА І СПІВПРАЦЯ З ЄВРОПОЮ

8.1. Регіоналізм у Північній Америці

Регіон Північна Америка вирізняється обмеженою кількістю держав (відповідно до класифікації ООН, до нього серед незалежних держав належать лише США і Канада). Однак із гео економічної перспективи регіон включає також Мексику і об'єднаний у потужний інтеграційний торговельний блок названий Північноамериканською зоною вільної торгівлі (НАФТА), яка із 2020 року реорганізована у USMCA (англ. *United States–Mexico–Canada Agreement*), яку часто називають НАФТА 2.0.

Для Північної Америки притаманні яскраво виражені процеси *регіоналізації* – позаурядової міждержавної співпраці на основі ринкових процесів, що проявляється у значній частці транскордонних зв'язків – міграційних (особливо т. зв. «*MexAmerica*» чи «*Amexica*»), культурних, ділових, наукових тощо. Натомість процеси *регіоналізму* є доволі розмиті та перебувають на базовому рівні. Тобто Північна Америка є де-факто регіоном, у якому сформувався унікальний комплекс міжнародних відносин, які є втіленням інтеграції повсякденного життя, однак регіон не вирізняється високим рівнем інституційного забезпечення. Окремо слід вказати на те, що в Північній Америці сформувалась також низка неінституціоналізованих гібридних регіонів, які вирізняються культурною (якщо не етнічною) ідентичністю: прикордонні території між США та Мексикою з одного боку; штати/провінції Вашингтон, Монтана, – Британська Колумбія, Альберта; територія в регіоні Нової Англії.

Як уже зазначалось, базовим інститутом регіоналізму у Північній Америці тривалий час була НАФТА (англ. *North American Free Trade Agreement*). Її основою вважають короткострокову Угоду про вільну торгівлю між Канадою та США, підписану в 1988 році). Після свого запуску в 1994 році НАФТА стала одним із найбільшим простором вільної торгівлі у світі (причому рівень внутрішньої торгівлі становить близько 50 відсотків загального експорту). У 2020 р.

НАФТА була модернізована до USMCA із акцентом на регламентування інтелектуальної власності та цифрової торгівлі.

Однак можна виокремити ще декілька менш формальних та більш спеціалізованих інститутів взаємної інтеграції, серед яких:

- Рада регіону Великих озер (створена у 2013 році);
- Кліматичний реєстр (2007);
- Західна кліматична ініціатива (2007);
- Партнерство безпеки та процвітання Північної Америки (2005);
- Програма північноамериканської мобільності у вищій освіті (1995);
- Тихоокеанський північно-західний економічний регіон (1991);
- Конференція губернаторів Нової Англії та прем'єрів Східної Канади (1973);
- Аризоно-Мексиканська комісія (1972).

На відміну від ЄС, північноамериканський регіоналізм орієнтований більше на співпрацю, координацію та паралельну нормативну конвергенцію, аніж на класичну інтеграцію. НАФТА/ USMCA, наприклад, ґрунтується на принципі взаємного визнання (а не правової гармонізації), неглибоких адміністративних та судових апаратах. Дрібніші регіональні альянси, такі як Західна кліматична ініціатива, часто описуються як такі, що мають «вільні» структури, з мінімалістичними міжурядовими домовленостями та гнучкою участю суб'єктів із приватного сектора та груп інтересів. Вони більше схожі на цільові та обмежені політичні угоди, ніж на міжурядові проекти з серйозними інституційними очікуваннями.

Чинники слабкої інституціоналізації доволі різноманітні. Слід в першу чергу відмітити федеративний устрій держав НАФТА/ USMCA, що ускладнює нормативну гармонізацію. Неоднорідний статус держав-членів також має значення. В альянсі присутній яскраво виражений гегемон – США, що обумовлює бажання Канади та Мексики зберегти частину суверенітету¹⁵⁹.

Разом із тим варто відмітити деякі аспекти, які додають інституційної складності інтеграційним структурам. Значну увагу привернуло включення до каркасу НАФТА Північноамериканської угоди про трудове співробітництво (*North American Agreement on Labor Cooperation, NAALC*) і Північноамериканської угоди про екологічне співробітництво (*North American Agreement on Environmental Cooperation, NAAEC*). Обидві додали прогресивні і безпрецедентні елементи – особливо у випадку навколишнього середовища – до досить стандартної торговельної угоди.

¹⁵⁹ Börzel T., Risse T. (eds). *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.

Перспективи потенційної валютної інтеграції регіону аналізувались лише у теоретичній площині та є практично нереальними у найближчому майбутньому. Яскраво вираженою валютою-лідером як за фактуруванням торгівлі, так і формуванням валютних резервів регіону є долар США. Канадський долар розглядається в якості сировинної валюти, курс якої залежить значною мірою від ціни нафти (Канада постійно перебуває в п'ятірці провідних нафтових експортерів). Із врахуванням того факту, що типово динаміка курсу долара США є обернено пропорційною до ціни нафти, а курс канадського долара прямо пропорційний, економіки двох держав зазнають суттєвих операційних втрат від постійного коливання курсів валют. Тому цілком прогнозовано, що періодично появляються публікації, котрі обґрунтовують доцільність впровадження спільної валюти для держав НАФТА/ USMCA (здебільшого мова йде виключно про союз США–Канада). Типово цю валюту, по аналогії із «євро», називають «амеро» – цю назву першим запропонував у 1999 р. Г. Грубель¹⁶⁰, якого надихнув перебіг європейської монетарної інтеграції. Теоретичні моделі, що наводяться дослідниками, пропонують різні варіанти втілення – від звичайного паритетного фіксування курсів американської і канадської валюти до резервування за долларом США статусу офіційної міжнародної розрахункової одиниці, а натомість впровадження амеро в якості регіональної валюти для НАФТА/ USMCA.

Відповідно до деяких розрахунків формування Північноамериканського валютного союзу забезпечило б скорочення на 3 млрд. дол. США втрат від валютних операцій держав-членів, а також сприяти збільшенню ВВП Канади на 33% впродовж 20-річного терміну¹⁶¹. Зацікавленість у валютному альянсі періодично «підігривається» появою у мережі Інтернет фото банкнот і монет амеро, що із часом визнаються «фейком»; також дизайнери виготовляють колекційні медалі і монети Північноамериканського монетарного союзу, що характеризуються однак виключно колекційною цінністю. Проте загалом емісія амеро розглядається як конспірологічна гіпотеза не підкріплена політичною підтримкою ні у США, що уже досягнули глобального валютного домінування, ні у Канаді й Мексиці, що не бажають позбавлятися національної монетарної ідентичності (при валютній інтеграції, вплив т. зв. «канадського кошмару» тотального контролю видається особливо яскравим)¹⁶².

¹⁶⁰ Grubel H. G. *The case for the amero: the economics and politics of a North American Monetary Union*. Fraser Institute, 1999.

¹⁶¹ Robson W. B., Laidler D. *No small change: the awkward economics and politics of North American monetary integration*. Commentary-CD Howe Institute. 2002. No. 167. P. 1.

¹⁶² Лизун М. В. *Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції*: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2017. 426 с.

8.2. Процеси регіоналізації в Північній Америці

Як ми уже відмічали раніше, регіон Північної Америки вирізняється насамперед спонтанними децентралізованими процесами регіоналізації, які преважують над офіційним регіоналізмом. Соціологи, антропологи та географи виокремили низку де-факто регіонів у Північній Америці, що є географічними територіями, котрі охоплюють прикордонні райони або США та Мексики, або США та Канади, на яких відбуваються інтенсивні міжнародні взаємозв'язки не обрамлені офіційними регіональними інституціями (навіть якщо іноді вони є результатом державних ініціатив). Традиційно в Північній Америці детермінують такі типи регіоналізаційних структур: міграційні мережі, культурні та етнічні простори, економічні «обмінники», епістемічні спільноти експертів і професіоналів приватного сектора, а також окремо виділяють політику конвергенції. У більшості випадків регіоналізація охоплює субнаціональні одиниці двох держав, а не усіх трьох держав разом (як у випадку НАФТА/ USMCA).

Міграційні мережі зосереджені в основному на кордоні США та Мексики, тому їх часто називають «*MexAmerica*» або «*Amexica*». За даними Прикордонного патруля США кількість осіб, що перетинали південний кордон держави знову суттєво зросла після пандемічного періоду і становила понад 1 млн. 600 тис. легальних мігрантів у 2021 р.¹⁶³ та орієнтовно 3-7 тис. нелегальних перетинів щодня¹⁶⁴. Слід проте відмітити тенденцію до відносного скорочення частки мексиканців у міграційних потоках (від 98% у 2000 р. до 37% у 2021 р.) та суттєве збільшення кількості громадян інших держав (рис. 8.1), насамперед Гондурасу (19% усіх візитів у 2021 р.), Гватемали (17%), Сальвадору (6%). На порядок зросла кількість мігрантів із Еквадору, Бразилії, Нікарагуа та Венесуели.

Штати США, котрі стали основними територіями для міграційних каналів із Мексики наведені на рис. 8.2.

Дослідники також ведуть мову про 500 тис. американців, що проживають у Мексиці досить близько до кордону, понад 26 000 американських компаній, що працюють на південь від нього, і, звичайно, мільйони мексиканців, котрі

---

¹⁶³ Southwest Land Border Encounters | U.S. Customs and Border Protection URL: <<https://www.cbp.gov/newsroom/stats/southwest-land-border-encounters>> [accessed 14 August 2023].

¹⁶⁴ Sullivan E. Number of Migrants Crossing U.S. Southern Border Is Down. But for How Long?, *The New York Times*, 3 July 2023, section U.S. <<https://www.nytimes.com/2023/07/03/us/politics/migrants-mexico-border.html>> [accessed 14 August 2023].

поселились у США¹⁶⁵. Громади поблизу кордону США та Мексики також являють собою регіональні культурні та етнічні простори – місця зі значним збігом цінностей, традицій і практик: поява нової мови («спангліш»), об'єднання архітектурних стилів, спільні музика, кулінарія та цінності.

Рис. 8.1. Часка громадян Мексики та інших держав у потоках офіційних мігрантів на південному кордоні США¹⁶⁶

Рис. 8.2. Зміна кількості в'їздів через південний кордон серед штатів США¹⁶⁷

Дослідники також ведуть мову про 500 тис. американців, що проживають у Мексиці досить близько до кордону, понад 26 000 американських компаній, що працюють на південь від нього, і, звичайно, мільйони мексиканців, котрі

¹⁶⁵ Börzel T., Risse T. (eds). *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.

¹⁶⁶ Gramlich J. and Scheller A. What's Happening at the U.S.-Mexico Border in 7 Charts, *Pew Research Center* <<https://www.pewresearch.org/short-reads/2021/11/09/whats-happening-at-the-u-s-mexico-border-in-7-charts/>> [accessed 14 August 2023].

¹⁶⁷ *Ibid.*

поселились у США¹⁶⁸. Громади поблизу кордону США та Мексики також являють собою регіональні культурні та етнічні простори – місця зі значним збігом цінностей, традицій і практик: поява нової мови («спангліш»), об'єднання архітектурних стилів, спільні музика, кулінарія та цінності.

У випадку **економічних «обмінників»** дослідники акцентують на зростанні кількості т. зв. «макіладорів» (ісп. «*maquiladora*» – плата за помол муки) – експортоорієнтованих американських складальних підприємств у Мексиці, розташованих, як правило, в безпосередній близькості від американо-мексиканської кордону, які експлуатують дешеву робочу силу та брак екологічного законодавства в державі розміщення. Ці підприємства тісно інтегровані в американський ланцюг промислових поставок і, зрештою, обслуговують його. Паралельно відбувається формування складну транскордонної мережі економічної діяльності, що включає торгівлю готовими товарами, рух робочої сили та значну кількість фінансових операцій. У випадку ж американо-канадського кордону спостерігаються більш збалансовані економічні зв'язки із виділенням трьох районів: Північний Захід (видобування природних ресурсів, виробництво споживчих товарів, рух робочої сили), Середній Захід (промислове виробництво, особливо Детройт–Віндзор) і Північний Схід (деревообробна промисловість, рибальство)¹⁶⁹. Паралельно в обох випадках здійснюється неофіційна та часто незаконна економічна діяльність – від торгівлі людьми до торгівлі наркотиками.

Також відмічають зростання **локалізованих транскордонних епістемічних спільнот**, які активізуються для вирішення конкретних суспільних питань. Співпраця між громадянами, університетами, некомерційними організаціями та міською владою яскраво спостерігалась, наприклад, у чотирьох мексикансько-американських містах (Пасо-дель-Норте, Амбос-Ногалес, регіон Чотирьох долин у Південній Каліфорнії та Тіхуана – Сан-Дієго) стосовно кліматичних змін¹⁷⁰. На північному заході Тихого океану, у свою чергу, екологи Канади та США спільно забезпечують збереження Каскадії в межах біологічних екосистем, а не національних кордонів. Схожі приклади допомагають сформуванню спільну регіональну ідентичність зі спільними регіональними цінностями.

Отже, процеси регіоналізації зазвичай концентруються в окремих прикордонних областях Північної Америки. Проте окремі процеси відбувається по всій території континенту (або в окремих місцевостях у всіх трьох країнах). Особливо

¹⁶⁸ Börzel T., Risse T. (eds). *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.

¹⁶⁹ Brunet-Jailly E. In the Increasingly Global Economy, Are Borderland Regions Public Management Instruments?, *International Journal of Public Sector Management*, 25.6/7 (2012), 483–91 <<https://doi.org/10.1108/09513551211260685>>.

¹⁷⁰ Lara-Valencia F., Giner M. E. Local Responses to Climate Change Vulnerability Along the Western Reach of the US–Mexico Border, *Journal of Borderlands Studies*, 28.2 (2013), 191–204

це стосується розширених мереж професіоналів та експертів (включно з державними службовцями), які співпрацюють та обмінюються інформацією, заохочуючи розповсюдження політичних програм, сприяючи правовому зближенню в таких різноманітних сферах, як міграція, банкрутство та зміна клімату.

8.3. Північноатлантичний регіоналізм: співпраця із європейськими державами

Загальна картина процесів регіоналізму у Північній Америці буде неповною, якщо не провести аналіз взаємозв'язків держав регіону (насамперед, звичайно, США та Канади) із Європою та не оцінити їх геополітичної ролі в світі.

У контексті панатлантичного регіоналізму Північної півкулі найбільшу роль відіграють три наявні або потенційні інститути / вектори:

- Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство (англ. *Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP*) між США та ЄС;
- Всеохоплююча економічна та торговельна угода (*Comprehensive Economic and Trade Agreement, CETA*) між Канадою та ЄС;
- Організація Північноатлантичного договору, НАТО (англ. *North Atlantic Treaty Organization, NATO*).

Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство, також відоме як Трансатлантична зона вільної торгівлі, ініційовувалось в якості всеохоплюючої торговельної угоди між ЄС і США, спрямованої на зниження тарифів у широкому діапазоні економічних секторів і взаємне визнання регулювань та стандартів. Потенційно ця угода між двома найбільшими економіками світу мала стати неймовірним прецедентом розвитку вільної торгівлі у світі. Перемовини про створення розпочались в 1990-х роках, потім відновились у 2007 і 2013 роках. Однак суттєвого прогресу зрештою не було досягнуто і, зрештою, президент США Д. Трамп оголосив про припинення діалогу в даній сфері в 2016 році, ініціювавши натомість торговельну війну із ЄС. У 2018 р. було оголошено своєрідне перемир'я і знову з'явилися чутки про відновлення ТТІР, але з 2019 року Європейська комісія їх розглядає як не актуальні. Із 2021 р. торговельний діалог між ЄС та США ведеться в межах **Ради ЄС-США з торгівлі та технологій** (англ. *EU-US Trade and Technology Council*)¹⁷¹. Хоча існують побоювання, що, на

¹⁷¹ European Commission, 'EU-US Trade and Technology Council' <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-us-trade-and-technology-council_en> [accessed 13 August 2023].

відміну від ТТІР, ціллю якого було об'єднання ринків, Рада більшою мірою зосереджена на розділенні внутрішніх та зовнішніх ринків учасників перемовин¹⁷². Традиційно вважається, що основним проблемним моментом у налагодженні торговельного діалогу між США та ЄС є не стільки скорочення тарифів (адже вони вже характеризуються незначними розмірами), скільки регулятивне поле. Наприклад, ЄС характеризується дуже суворим режимом контролю за геномодифікованими продуктами, а США є основним виробником та експортером у даному сегменті. Не можна також ігнорувати «побоювання» ЄС щодо захоплення власних ринків американськими ТНК, що викликало численні протести проти ТТІР у багатьох європейських містах.

Всеохоплююча економічна та торговельна угода між Канадою та ЄС була укладена 2014 р., затверджена Європейським парламентом 2016 р., однак потребує додатково ратифікації національними органами влади кожної із держав-членів ЄС, що наразі не було здійснено (станом на 2023 рік лише 16 держав ратифікували угоду). Разом із тим угода вважається частково діючою, усуваючи 98% попередньо існуючих торговельних тарифів між державами¹⁷³. Як і ТТІР, СЕТА спрямована на значне зниження тарифів у багатьох секторах та усунення регулятивних і стандартних бар'єрів у торгівлі; до цього можна додати також взаємне відкриття ринків державних закупівель. З огляду на її сферу дії за межами митних тарифів, СЕТА було названо першим великим прикладом «преференційних торговельних угод наступного покоління»¹⁷⁴ і, ймовірно, вплине в майбутньому на дизайн наступників ТТІР.

Організація Північноатлантичного договору, або по іншому **Північноатлантичний альянс НАТО** безумовно є найважливішим (особливо після початку війни в Україні) геополітичним блоком, котрий об'єднує держави Європи та Північної Америки. НАТО є міжурядовим військовим альянсом із штаб-квартирою в Брюсселі, сукупні військові витрати держав-членів якого становлять до 70 відсотків від загальних світових витрат¹⁷⁵. Із часу створення у 1949 році до альянсу поступово приєдналося 28 держав-членів. Чи не найважливішою рисою НАТО є стаття 5, яка вимагає від держав-членів прийти на допомогу будь-якій державі-члену, яка зазнала збройного нападу.

¹⁷² Robert Schuman Centre for Advanced Studies, A New Approach in the Transatlantic Trade and Investment Partnership, *European University Institute* URL: <<https://www.eui.eu/news-hub?id=a-different-approach-in-the-new-transatlantic-trade-and-investment-partnership>> [accessed 13 August 2023].

¹⁷³ European Commission, 'EU-Canada', 2023 <https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/canada/eu-canada-agreement_en> [accessed 13 August 2023].

¹⁷⁴ Leblond P. The Canada-EU Comprehensive Economic and Trade Agreement: More to It Than Meets the Eye, 2010.

¹⁷⁵ Börzel T., Risse T. (eds). *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.

ЄС та НАТО поєднує тривала історія співпраці, коріння якої сягають спільного протистояння соціалістичному табору. ЄС де-факто делегував НАТО охоронну функцію, враховуючи те, що більшість держав ЄС є членами обох альянсів (за винятком Австрії, Кіпру, Ірландії, Мальти та Швеції, котра вже ініціювала процедуру вступу). Однак де-юре в ЄС із 2017 р. функціонує Постійне структуроване співробітництво (англ. *Permanent Structured Cooperation, PESCO*) задля комплексної інтеграції збройних сил держав-членів (до нього не входить лише Мальта). Разом із Скоординованим щорічним оглядом оборони (CARD), Європейським оборонним фондом і можливостями військового планування та поведінки (MPCC) PESCO формує оборонний пакет ЄС. Очікується, що після початку військової агресії РФ ЄС значною мірою посилить власну оборонну спроможність поза межами НАТО.

Слід також відмітити, що співпраця НАТО із європейськими державами не обмежується виключно ЄС. Серед засновників НАТО були представники Європейської асоціації вільної торгівлі (Норвегія, Ісландія) та Велика Британія. До складу НАТО також входять Туреччина, Албанія, Чорногорія, Північна Македонія, які наразі не є членами ЄС.

Наведені три інституції є ключовими структурами північної панатлантичної співпраці. Разом із тим можна навести приклади менш масштабних спільних ініціатив: співпраця між НАФТА та ЄАВТ, двосторонні угоди (на кшталт Німеччина–США, Канада – Франція), лінгвістичні та культурні організації та ін.

Контрольні запитання

1. Розкрийте основні віхи розвитку регіоналізму в Північній Америці.
2. Які основні засади функціонування інтеграційної організації НАФТА/USMCA?
3. Які чинники перешкоджають розвитку глибших форм інтеграції (на зразок ЄС) у Північній Америці?
4. Охарактеризуйте процеси регіоналізації в Північній Америці. Чому, на Вашу думку, регіоналізація домінує над регіоналізмом на континенті?
5. Із чим пов'язані труднощі у становленні економічних інтеграційних альянсів між Європою та Північною Америкою?
6. Дайте характеристику трансформації ролі НАТО після початку вторгнення РФ в Україну.

Практичне завдання

1. Підготуйте коротку доповідь про співпрацю України із державами та організаціями Північної Америки.
2. Складіть таблицю, котра відображає основні віхи інтеграції України в НАТО та співпрацю із альянсом:

Таблиця

Співпраця України з НАТО

Дата	Захід / Угода	Коротка характеристика

Тести

1. У Північній Америці домінують процеси:
  - а) регіоналізму;
  - б) регіоналізації;
  - в) регіональної інтеграції.

2. Основний економічний блок Північної Америки до 2020 р.:
  - а) НАФТА;
  - б) НАТО;
  - в) НІКА;
  - г) НОТА.

3. Протягом останнього десятиліття частка мексиканців серед мігрантів, що перетинають південний кордон США має тенденцію до:
  - а) скорочення;
  - б) зростання;
  - в) залишається незмінною.

4. Транснаціональні корпорації США, що функціонують у Мексиці мають неформальну назву:
  - а) матадори;
  - б) маракуї;
  - в) мастодонти;

г) макіладори.

5. Унікальний мовний синтез, що історично сформувався у районах на кордоні США та Мексики має назву:

- а) амеро;
- б) англінью;
- в) спангліш;
- г) есперанто.

6. Яка із зазначених держав не є засновницею НАТО:

- а) Велика Британія;
- б) Ісландія;
- в) Норвегія;
- г) Німеччина.

7. Яка із зазначених держав не є членом НАТО:

- а) Австрія;
- б) Туреччина;
- в) Греція;
- г) Фінляндія.

Література до розділу

Лизун М. В. *Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції : монографія*. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 453 с.

The Oxford Handbook of Comparative Regionalism, ed. by Tanja A. Börzel and others. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016.

Grubel H. G. *The case for the amero: the economics and politics of a North American Monetary Union*. Fraser Institute, 1999.

Robson W. B., Laidler D. *No small change: the awkward economics and politics of North American monetary integration*. Commentary-CD Howe Institute. 2002. No. 167. P. 1.

U.S. *Customs and Border Protection*. *Southwest Land Border Encounters* URL: <https://www.cbp.gov/newsroom/stats/southwest-land-border-encounters> [accessed 14 August 2023].

Sullivan E. *Number of Migrants Crossing U.S. Southern Border Is Down. But for How Long?*, *The New York Times*, 3 July 2023, section U.S. URL: <https://www.nytimes.com/2023/07/03/us/politics/migrants-mexico-border.html> [accessed 14 August 2023].

-
- Gramlich J., Scheller A. *What's Happening at the U.S.-Mexico Border in 7 Charts*. Pew Research Center URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2021/11/09/whats-happening-at-the-u-s-mexico-border-in-7-charts/> [accessed 14 August 2023].
- Brunet-Jailly E. *In the Increasingly Global Economy, Are Borderland Regions Public Management Instruments?* *International Journal of Public Sector Management*, 25.6/7 (2012), 483–91. URL: <https://doi.org/10.1108/09513551211260685>.
- Lara-Valencia F., Giner M.O E., *Local Responses to Climate Change Vulnerability Along the Western Reach of the US–Mexico Border*. *Journal of Borderlands Studies*, 28.2 (2013), 191–204 URL: <https://doi.org/10.1080/08865655.2013.854656>.
- European Commission. *EU-US Trade and Technology Council*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-us-trade-and-technology-council_en [accessed 13 August 2023].
- Robert Schuman Centre for Advanced Studies. *A New Approach in the Transatlantic Trade and Investment Partnership*, European University Institute URL: <https://www.eui.eu/news-hub?id=a-different-approach-in-the-new-transatlantic-trade-and-investment-partnership> [accessed 13 August 2023].
- European Commission. *EU-Canada, 2023* URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/canada/eu-canada-agreement_en [accessed 13 August 2023].
- Patrick Leblond, *'The Canada-EU Comprehensive Economic and Trade Agreement: More to It Than Meets the Eye'*, 2010.
- .

ТЕМА 9

ОГЛЯД СВІТОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ: ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА, КАРИБСЬКИЙ БАСЕЙН І СПІВПРАЦЯ З ЄВРОПОЮ

Розвиток міжнародних економічних відносин в цілому та інтеграційних процесів зокрема в другій половині ХХ століття та впродовж двох десятиліть ХХІ ст. найбільш інтенсивно проходив у Європі. Причини цього здебільшого носять об'єктивний характер. Але помилково буде вважати, що інші частини світу, серед яких Латинська Америка, дані тенденції обійшли стороною. При цьому справедливо буде зауважити, що там вони розпочались із певним часовим лагом відносно Європи. Підставами цього головним чином є наступний ряд чинників. По-перше, більшість країн Південної Америки здобули незалежність в ХІХ столітті. До того моменту їх економіки носили яскраво виражений залежний колоніальний характер та орієнтувались на екстенсивний розвиток. По-друге, основу національних економік регіону складав аграрний сектор, розвиток промисловості відставав від Європи та Північної Америки і був представлений здебільшого сировинними галузями. По-третє, відсутність хоча б однієї потужної економіки, яка б могла виступити ініціатором, епіцентром та локомотивом регіонального співробітництва.

Саме тому в Латинській Америці початок активного та систематичного формування інституційних механізмів міжнародного економічного партнерства припадає на початок 50-х рр. ХХ ст. Саме в цей час починають закладатись контакти, які впродовж наступних десятиліть втілились у ряд нових регіональних міжнародних організацій. В цьому ряду доцільно згадати засновані у 1960 р. Латиноамериканську асоціацію вільної торгівлі (LAAFT, яка згодом, у 1980 р., була переформатована у Латиноамериканську асоціацію інтеграції LAIA), у 1961 р. – Центральноамериканський спільний ринок (САСМ), у 1969 р. – Андська група. Та найбільш відомий і вдалий інтеграційний проект регіону – Південний спільний ринок МЕРКОСУР – був утворений на початку 90-х рр. ХХ ст. Причому заслуговує на увагу той факт, що досвід останнього є предметом для досліджень вчених-міжнародників в контексті можливостей його використання у інших

частинах світу¹⁷⁶.

Щодо інтеграційних процесів у центральній Америці, то тут ще більше далась взнаки відсутність суб'єктів великих або хоча б середніх економічних масштабів. Але і в цих державно-територіальних формуваннях робляться спроби налагодити регіональну співпрацю, найвідомішим представником якої є Карибська асоціація вільної торгівлі, що сьогодні більш відома під іншою назвою – Карибський спільний ринок CARICOM (заснована у 1973 р.).

9.1. Історична ретроспектива Латиноамериканської інтеграції.

Перший відомий інтеграційний проект у Південній Америці був започаткований у 1960 р. і називався **Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі** (ЛАВТ). Угода про створення даної структури була підписана 18 лютого 1960 р. в столиці Уругваю м. Монтевідео. Її учасниками стали Аргентина, Бразилія, Мексика, Парагвай, Перу, Уругвай та Чилі. Юридичної сили даний документ набрав з початком 1962 р. Основні сподівання країн, які створили ЛАВТ знаходились у площині лібералізації внутрішньо-регіональної торгівлі: очікувалось, що протягом 12 років члени об'єднання скасують всі тарифні та нетарифні обмеження в експортно-імпортній діяльності у відносинах між собою. Додатковим завданням визначалось створення дієвого бар'єру проти економічної експансії США та їх найближчих партнерів, які володіючи незрівнянно сильнішим потенціалом, маючи у активі найновіші технології, підкріплені практично необмеженим капіталом, мали незаперечні конкурентні переваги відносно слабших країн Латинської Америки. Також очікувалось, що буде досягнуто позитивної динаміки в розвитку ряду галузей економіки за рахунок налагодження та координації міжнародної кооперації між членами ЛАВТ.

Частково на підставі позитивних очікувань, частково – виходячи із перших позитивних результатів функціонування число учасників почало зростати вже з 1961 р., коли Угоду Монтевідео підписали Еквадор та Колумбія, у 1966 р. до ЛАВТ вступила Венесуела, а у 1967 р. – Болівія.

У 1980 р. Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі була реорганізована у **Асоціацію латиноамериканської інтеграції** (відома під аббревіатурою

---

¹⁷⁶ Shahid Yusuf; Simon J Evenett Can East Asia compete? : innovation for global markets / Shahid Yusuf; Simon J Evenett. – Washington, D.C.: World Bank, 2002. – 212 p.

ALADI – ісп. Asociación Latinoamericana de Integración). Від моменту створення до 11 членів додалися ще 2. Так, 6 листопада 1998 р., Республіка Куба була прийнята як країна-член на десятому засіданні Ради Міністрів резолюцією 51(X), ставши повноправним членом ALADI 26 серпня 1999 р. Аналогічною процедурою, 29 квітня 2009 р. в рамках п'ятнадцятого засідання Ради Міністрів повноправним членом ALADI з 2012 р. стала Республіка Панама¹⁷⁷. Про бажання приєднатися до об'єднання заявляли представники Нікарагуа. Більше того, у серпні 2011 р. ця країна отримала необхідні дві третини голосів дійсних членів (при відсутності негативного голосування) і була визнана офіційним претендентом на вступ та веде роботу по досягненню необхідних критеріїв членства. Необхідно відзначити, що станом на 2023 р. ситуація з даного питання не змінилась.

У даний час ALADI є одним з найбільших латиноамериканських інтеграційних угруповань. Крім всіх тих же функцій і завдань, які були в ЛАВТ, повноваження ALADI охоплюється цілий спектр додаткових питань і сфер діяльності, до яких серед іншого належать санітарні та фітосанітарні норми, питання екології та захисту навколишнього середовища, стандартизація та контроль якості продукції, контроль за цінами та антимонопольне регулювання.

Інституційна структура організації включає в себе Раду міністрів закордонних справ, конференцію з оцінки та зближення, комітет представників і Генеральний секретаріат.

Вищим органом ALADI є Рада міністрів закордонних справ. Саме нею приймаються рішення з приводу стратегічних для об'єднання питань. Всі робочі питання належать до компетенції Конференції з оцінки та зближення, яка здійснює постійний моніторинг реалізації домовленостей, що діють в рамках ALADI. Вона ж розробляє пропозиції щодо нових можливих кроків, які б поглиблювали існуючу інтеграцію.

Політичні питання та компетенція щодо переговорного процесу під егідою Асоціації належать Комітету представників. Він включає до свого складу по одному представнику кожної країни-члена, рішення приймаються більшістю у дві третини голосів. За технічні питання роботи ALADI відповідає постійно діючий Генеральний секретаріат. У ньому працює технічний та адміністративний персонал. Генеральний секретар має двох заступників, всі вони обираються на термін 3 роки з правом повторного переобрання.

В цілому, функціонування ALADI може бути оцінено позитивно, оскільки воно було своєрідним першопроходцем у інтеграції серед країн Латинської Америки. Досвід Латиноамериканської асоціації вільної торгівлі, а потім і

---

177 Países Miembros de Asociación Latinoamericana de Integración URL: <https://www.aladi.org/sitioaladi/paises-miembros/>

Латиноамериканської асоціації інтеграції в подальшому був використаний при створенні нових інтеграційних формувань регіону. Він же продемонстрував політикам та підприємцям регіону всі переваги від реалізації широкомасштабного міжнародного економічного партнерства. В той же час, не можна не відзначити, що окремі положення, які були закладені в установчі документи даної організації, не виконуються, а головна мета – створення спільного ринку – залишається не реалізованою.

Наступним за хронологією створення був інший проект – **Центральноамериканський спільний ринок (САСМ)**. Базувався на підписаній в кінці 1960 р. та ратифікованій у 1961 р. угоді про створення спільного ринку між кількома країнами Центральної Америки, до яких належали Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Сальвадор. В 1963 р. до них приєдналась Коста-Ріка.

Попри те, що регіональна торгівля між країнами об'єднання за час з 1960 р. по 2022 р. виросла з 30 млн. дол. США до 3000 млн. дол. США в 2000 р. та до 15 059,9 млн. дол. США в 2022 р.¹⁷⁸ (тобто динаміка може бути охарактеризована як позитивна із тенденцією до зростання), навряд чи це можна вважати винятково досягненням Центральноамериканського спільного ринку, особливо в перші декілька десятиліть існування об'єднання. Справа в тому, що у лютому 1969 р. Нікарагуа без узгодження з іншими партнерами в односторонньому порядку прийняла рішення відновити використання митних тарифів проти товарів з інших країн організації. І хоча вже наступного місяця ця країна під зовнішнім тиском була змушена відмовитись від даного рішення, консультації в рамках САСМ тривали ще деякий час. Після чого, у липні 1969 р. вони втратили зміст – між двома країнами об'єднання – Сальвадором та Гондурасом спалахнула війна, яка увійшла в історію під умовною назвою «футбольної»¹⁷⁹, крім того Нікарагуа виступила на стороні останнього. Попри те, що безпосередньо бойові дії тривали всього один тиждень, повноцінний мирний договір між супротивниками було підписано тільки 30 жовтня 1980 р., а остаточне розмежування кордонів між ними проведене у відповідності до рішення Міжнародного Суду ООН від 11 вересня 1992 р. Впродовж часового проміжку 60-80-х рр. ХХ ст. мали місце і ряд переворотів та громадянських воєн в країнах регіону. Очевидно, що такі події не сприяють не те що міжнародній інтеграції, але й звичайному розвитку.

Саме через зазначені вище причини Центральноамериканський спільний ринок відновив свою діяльність лише у середині 80-х рр. В цей час країни-члени

¹⁷⁸ Розраховано за даними: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx

¹⁷⁹ «Футбольна війна» – збройний конфлікт між Сальвадором та Гондурасом, гаряча фаза якого тривала з 14 по 20 липня 1969 р. Таку назву війна отримала через те, що остаточним детонатором, який спровокував перехід усіх наявних претензій країн одна до одної до бойових дій, стала поразка команди Гондурасу збірній Сальвадору у плей-офф серії відбіркового етапу чемпіонату світу з футболу 1970 р.

змогли досягнути певної внутрішньополітичної стабільності, що одразу дало можливість інтенсифікувати зовнішні контакти. Як ілюстрацію прикладів можна згадати угоду від 1985 р. про тарифи на імпорту або договір між САСМ та Європейським економічним співтовариством. В наступні роки на базі об'єднання було створено Центральноамериканський парламент.

Новий імпульс Центральноамериканський спільний ринок отримав в квітні 1993 р. Саме тоді усіма членами організації було підписано договір, яким передбачалось збільшення кількості товарів у взаємній торгівлі, відносно котрих діяли б знижені або нульові митні тарифи, спрощення переміщення фізичних осіб та капіталів між державами.

Вже в ХХІ ст. САСМ почав приносити певні дивіденди своїм учасникам в тому вигляді, в якому це задумувалось при його створенні у 1960 р. Так, за останні 20 років сумарний обсяг експорту країн САСМ виріс з 13 160 млн. дол. США у 2003 р. до 58 675 млн. дол. США у 2022 р.¹⁸⁰, що означає ріст у 4,5 рази. При цьому експорт товарів з країн САСМ в межах об'єднання виріс з 3 067 млн. дол. США у 2003 р. до 15 060 млн. дол. США у 2022 р., або у 4,9 рази.

Станом на кінець 2022 р. між країнами-учасниками даного інтеграційного проекту діє режим вільної торгівлі, який охоплює до 96% загального обсягу товарів, що переміщуються через їх митні кордони. Разом з тим, існує список винятків, які наводяться у додатку А до загального договору про економічну інтеграцію Центральної Америки і на які не поширюються спеціальні торгові режими САСМ. Перелік таких товарів містить 2 групи: 1) з обмеженнями у всіх країнах-членах і 2) з двосторонніми обмеженнями. До першої з них належать необсмажена кава та тростинний цукор. Друга група є більш обширною і містить: смажену каву (Коста-Ріка в торгівлі з Сальвадором, Гватемалою, Гондурасом та Нікарагуа; підлягають сплаті митні збори на імпорту), етиловий спирт (Сальвадор в торгівлі з Гондурасом та Коста-Рікою; підлягає контролю за імпортом), нафтопродукти та дистильовані алкогольні напої (Гондурас і Сальвадор; підлягають сплаті митні збори на імпорту).

Правову основу САСМ складають 5 ключових документів.

1. Загальний договір про економічну інтеграцію Центральної Америки. Підписаний 13 грудня 1960 року. Є юридичним документом, що створює Центральноамериканський спільний ринок, який охоплює Коста-Ріку, Сальвадор, Гватемалу, Гондурас та Нікарагуа на основі створення зони вільної торгівлі і прийняття єдиного тарифу Центральної Америки. У цьому документі також відображено зобов'язання створити Митний союз між їх територіями.

¹⁸⁰ Розраховано за даними: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx

2. Тегусігальпський протокол. Підписано 13 грудня 1991 р. Гватемалою, Гондурасом, Коста-Рікою, Нікарагуа, Панамою та Сальвадором. Згідно з цим протоколом система центральноамериканської інтеграції (ЦАІ) створюється як інституційна основа регіону на основі та у розвиток САСМ, до складу якої входять первинні держави-члени САСМ, включаючи Панаму як державу-члена. У грудні 2000 р. уряд Белізу приєднався до ЦАІ як держава-член, а в грудні 2003 р. Домініканська Республіка приєдналася до ЦАІ як асоційована держава.

Основною метою ЦАІ є здійснення інтеграції Центральної Америки з тим, щоб зробити її регіоном миру, свободи, демократії і розвитку.

3. Протокол до загального договору про економічну інтеграцію Центральної Америки (Гватемальський протокол). Даний документ від 29 жовтня 1993 р. встановлює та зміцнює підсистему економічної інтеграції, адаптуючи її до нових інституційних рамок ЦАІ та поточних потреб держав регіону. Головним завданням підсистеми економічної інтеграції визначено досягнення справедливого та стійкого економічного і соціального розвитку країн Центральної Америки, що призведе до добробуту їх народів і зростання всіх країн-членів завдяки процесу, який дозволить трансформувати і модернізувати їх виробничі, соціальні та технологічні структури, підвищити конкурентоспроможність і домогтися ефективної і динамічної реінтеграції Центральної Америки в міжнародну економіку.

У Гватемальському протоколі держави-учасниці зобов'язуються на добровільній, поступовій, взаємодоповнюючій і поступальній основі створити Центральноамериканський економічний союз, розвиток якого має відповідати потребам країн, що входять в цей регіон.

Підсистема економічної інтеграції включає Гватемалу, Гондурас, Коста-Ріку, Нікарагуа, Панаму, Сальвадор та Панаму, приєднання якої було завершено у травні 2013 р.

Для забезпечення функціонування формування було створено інституційну структуру, яка включає головні органи, адміністративно-технічні підрозділи, відокремлені установи.

До головних органів належать:

- a) Рада міністрів з економічної інтеграції.
- b) міжсекторальна Рада міністрів з економічної інтеграції.
- c) секторальна Рада міністрів з економічної інтеграції.
- d) Виконавчий комітет з економічної інтеграції.

Адміністративно-технічними органами є

- a) Секретаріат центральноамериканської економічної інтеграції.
- b) Секретаріат центральноамериканської сільськогосподарської ради.
- c) Секретаріат центральноамериканської валютної ради.

d) Секретаріат центральноамериканської туристичної інтеграції.

Відокремленими установами є:

a) Центральноамериканський банк економічної інтеграції.

b) Центральноамериканський інститут державного управління.

c) Центральноамериканський інститут промислових досліджень і технологій.

Виокремленим консультативним органом є Консультативний Комітет з економічної інтеграції.

4. Конвенція про тарифний та митний режим Центральної Америки. Підписана в м. Гватемала в грудні 1984 р. Відповідно до неї встановлюється новий тарифний і митний режим в Центральній Америці для задоволення потреб поживлення і реструктуризації процесу економічної інтеграції, а також потреб її економічного і соціального розвитку.

5. Договір про інвестиції та торгівлю послугами. Підписаний президентами країн Центральної Америки в м. Сан-Сальвадор 24 березня 2002 р. На даний час діє з поправками, внесеними Протоколом від 22 лютого 2007 р. та Протоколом від 27 липня 2011 р.

Зазначений документ має своїми цілями створення правової основи для лібералізації торгівлі послугами та для інвестицій між сторонами у відповідності до Генерального договору про економічну інтеграцію Центральної Америки та Генеральної угоди про торгівлю послугами, яка є частиною Угоди про СОТ, а також інших двосторонніх та багатосторонніх інструментів інтеграції та співробітництва. Така структура орієнтована на допомогу у просуванні інтересів сторін на основі взаємної вигоди та досягнення загального балансу прав та обов'язків сторін. Крім того, Договір дозволяє забезпечити стимулювання розширення та диверсифікації торгівлі послугами та інвестицій між сторонами.

Розглядаючи еволюцію інтеграційних процесів у Центральній та Південній Америці неможливо обійти увагою ще один проект – **Андське співтовариство** (англ. *Andean Community*), і хоча воно не співставне за значенням МЕРКОСУР чи КАРИКОМ, свій вагомий внесок у налагодження економічного партнерства воно зробило.

Перший крок в історії даного об'єднання було зроблено в 1969 р. шляхом підписання Картахенської угоди. Засновниками його виступили Болівія, Еквадор, Колумбія, Перу та Чилі. В 1973 р. до Андського пакту, як ще називалась дана організація на початку своєї історії і як нерідко називають зазначену структуру сьогодні, приєдналась Венесуела. Проте в 1976 р. Чилі фактично виходить зі складу об'єднання, змінивши свій статус із дійсного члена на країну-спостерігача. Причина такого різкого курсу в поведінці країни на зовнішній арені була

доволі типова для Латинської Америки: в Чилі стався переворот і нова влада різко переглянула більшість основних положень як внутрішньої так і зовнішньої політики.

В 1979 р. в рамках Андського пакту робляться кроки на подальшу інституціоналізацію партнерства між його членами. Зокрема, створюються Андський парламент, Андська Рада міністрів закордонних справ та Суд справедливості.

В 1993 р. Болівія, Венесуела, Еквадор та Колумбія створюють зону вільної торгівлі, в рамках якої вже наступного року починає діяти спільний зовнішній тариф. В березні 1996 р., реалізуючи положення Протоколу, який був підписаний у м. Трухільо (Перу), засновується Андська інтеграційна система, а назва співтовариства набуває нинішнього виду: Андське співтовариство.

Важливим етапом у розвитку Співтовариства стало підписання Рамкової угоди про заснування зони вільної торгівлі з МЕРКОСУР у 1998 р. Основні положення угоди почали діяти з 2005 р. Саме тоді Аргентина, Бразилія, Парагвай та Уругвай набули статусу асоційованих членів організації. В 2006 р. аналогічний статус отримало Чилі. Щоправда при цьому через повільність імплементації ряду положень партнерства між Андським співтовариством та МЕРКОСУР того ж року Венесуела оголосила про свій перехід з однієї організації у другу. Іншою причиною такого кроку знову ж стала політика: тодішній Президент Венесуели У.Чавес заявив, що угоди про вільну торгівлю, які були укладені між Колумбією та Перу з одного боку та Сполученими Штатами Америки з іншого, порушують умови партнерства, які були закладені Андським співтовариством, а тому перебування в ньому буде суперечити інтересам Венесуели. Тільки на початку 2020 р. ця країна розпочала діалог про можливе повернення в дану структуру.

Станом на 2023 р. Андське співтовариство має ряд партнерських угод як з країнами, які отримали статус спостерігачів при об'єднанні (Греція, Іспанія, Марокко, Туреччина), так і з іншими міжнародними організаціями (Євразійський економічний союз). В перспективі можливим є злиття даного об'єднання з МЕРКОСУР. В такому разі воно може припинити своє існування як самостійна інтеграційна одиниця. Проте на цьому шляху ще чимало не реалізованого, тому говорити про швидкий кінець даної структури передчасно.

Сьогодні Андське співтовариство є повноцінною міжнародною організацією, головними цілями якої називаються «сприяння розвитку країн-учасниць за допомогою їх інтеграції та соціально-економічного співробітництва; прискорення економічного зростання і забезпечення зайнятості; створення латиноамериканського спільного ринку»¹⁸¹. Задля їх реалізації структури Співтовариства

¹⁸¹ Comunidad Andina – URL: <https://www.comunidadandina.org/>

систематично працюють над розробкою та впровадженням уніфікованої економічної політики, гармонізованого законодавства та поглибленням взаємних зв'язків як між окремими регіонами, так і між країнами в цілому.

З-поміж інших міждержавних інтеграційних об'єднань Андське співтовариство виділяється запровадженням так званого «спільного режиму відносно іноземного капіталу, торгових марок, патентів, ліцензій»¹⁸². Особливість його полягає в тому, що він був спробою обмежити вплив закордонних корпорацій. Специфіка регіону полягала в тому, що брак капіталів та технологій помножений на корупційну складову відкривав двері країн регіону для міжнародних транснаціональних та мультинаціональних корпорацій, які ігнорували потреби місцевого населення, використовуючи власне домінуюче і нерідко монополістичне положення на ринку тієї чи іншої держави. Саме такий стан справ і був покликаний змінити вищезазначений спільний режим. В результаті, чимало іноземних підприємств, які створювались з другої половини 70-х рр. ХХ ст. або пізніше, одразу або через деякий час переходили у статус національних або зі змішаною формою власності. Обмежувались суми капіталу, який можна було вивести в інші юрисдикції впродовж року (особливо це стосувалось отриманих прибутків). Крім того, окремі галузі національної економіки країн-членів ставали недоступними для іноземного капіталу (наприклад, засоби масової інформації або транспорт).

Інституційну структуру Андського співтовариства складають Президентська Рада, Рада міністрів закордонних справ та Комісія Андського співтовариства.

Початково вищим органом була Рада міністрів закордонних справ. Сьогодні її функції є дещо обмеженими. За нею залишились координація міжнародного співробітництва у проміжку між зустрічами на вищому рівні, а також взаємодія з іншими регіональними об'єднаннями. З 1990 р. вищим органом Співтовариства стала Президентська Рада, яка складається з глав держав-членів. Саме вона приймає рішення з питань оцінки ефективності здійснених кроків на шляху інтеграції, розробляє нові рішення, розглядає в разі необхідності інші стратегічні питання.

Комісія Андського співтовариства є доволі специфічним органом який поєднує функції законодавчого та виконавчого органу міжнародної організації. Так, з одного боку, вона розробляє рішення в сфері торгівлі, які в разі їх прийняття набувають обов'язкового характеру. З іншого боку, на відміну від аналогічних підрозділів в інших організаціях світу, де законодавчою діяльністю займаються спеціально обрані делегати, вона складається з офіційних представників

¹⁸² Comunidad Andina – URL: <https://www.comunidadandina.org/>

країн-членів, які в національних урядах займають посаду міністра торгівлі або аналогічну за компетенцією. При цьому для розгляду спеціальних тем можуть залучатись фахівці відповідного профілю.

Допоміжні функції в Андському співтоваристві виконують Секретаріат, Андський парламент у ролі парламентської асамблеї для законодавців країн-членів, Андський Суд, Андська корпорація розвитку та інші.

Економічну ефективність Андського співтовариства дозволяють оцінити окремі результати зовнішньоекономічної діяльності країн-членів об'єднання. Так, в 2003 р. обсяг експорту товарів державами Андського співтовариства склав 29 831,4 млн. дол. США. В 2022 р. даний показник досягав вже 148 560,7 млн. дол. США¹⁸³. Тобто за підсумками минулого року виробники об'єднання змогли запропонувати світу у 5 разів більше товарів, ніж 20 років назад. Недоліком та потенційною проблемою є той факт, що впродовж зазначеного проміжку часу загальне сальдо зовнішньої торгівлі країн Андського співтовариства з усім світом змінилось із позитивного на негативне. Причому з 2013 р. така ситуація зберігається без змін. В довгостроковій перспективі така ситуація може негативно позначитись на добробуті розглядуваних країн. Разом з тим, структура імпорту в останні роки сюди показує, що перші місця за обсягами належать товарним групам, які у Стандартній міжнародній торговельній класифікації (SITC) включені до секції 8 – різна виготовлена продукція. Саме товари даних позицій при правильній реалізації промислової політики на національному рівні можуть дозволити здійснити модернізацію економіки і збільшити потенціал країни в системі міжнародного поділу праці. І тут допомога Андського співтовариства буде максимально необхідною. Якщо ж в майбутньому учасники даного об'єднання зможуть реалізувати ідею об'єднання з найпотужнішою структурою регіону – МЕРКОСУР, то Південна Америка зможе стати другим після Європи континентом, де створено всеохоплюючу організацію для розкриття потенціалу регіональної інтеграції.

Щодо партнерства України з даними державами, то попри наявний потенціал, воно перебуває на мінімальних значеннях: навряд чи показники на рівні 0,1% у експортно-імпортній діяльності з країнами Андського співтовариства можуть задовольняти інтереси обох сторін щодо такого співробітництва.

¹⁸³ Розраховано за даними: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx

9.2. Південний спільний ринок

МЕРКОСУР в інтеграційних процесах у Латинській Америці.

Одним із найвагоміших у світі інтеграційних утворень і, безумовно, найбільшим у Латинській Америці є МЕРКОСУР (аббревіатура походить від іспанського *Mercado Común del Sur*, що означає Південний спільний ринок).

Початок даному об'єднанню було покладено у 80-х рр. ХХ ст. Саме тоді на фоні достатньо успішних результатів інших інтеграційних структур регіону влада Аргентини та Бразилії ініціювали діалог про усунення бар'єрів у економічній співпраці між собою. Додатковими аргументами на користь пошуку партнерів серед країн свого континенту були, по-перше, географічна, культурна, цивілізаційна близькість, по-друге, обидві ці держави незадовго до того позбулись влади військової диктатури і потребували значних коштів для проведення ринкових перетворень. Саме тому на порядок денний були винесені питання інтеграції та співробітництва.

Першим кроком у даному напрямі стало підписання у 1986 р. Декларації Ігуасу. Незабаром її доповнила Програма інтеграції та економічного співробітництва, яка знімала бар'єри у двосторонній торгівлі між цими країнами та дозволяла їм виступати єдиним фронтом у міжнародних економічних відносинах. Одним із додаткових протоколів до зазначеної програми навіть передбачалось формування валютного союзу із спільною для обох країн валютою, але даний задум так і не був реалізований. Всього ж за проміжок 1984-1989 рр. уряди Бразилії та Аргентини підписали між собою 24 двосторонніх протоколи, які регулювали взаємовідносини між ними у різних сферах соціально-економічних відносин.

Наступним кроком двостороннього співробітництва стало підписання 6 липня 1990 р. Акту Буенос-Айресу, яким створювався митний союз між Аргентиною та Бразилією. Усунення всіх бар'єрів в торгівлі з третіми країнами та уніфікацію митних тарифів передбачалось закінчити до кінця 1994 р. Проте саме в цей час влада ще двох Латиноамериканських країн – Парагваю та Уругваю – висловила зацікавленість у приєднанні до даного інтеграційного проекту та його інституціоналізації.

За підсумками багатосторонніх переговорів вже 26 березня 1991 р. була укладена Асунсьйонська угода, згідно до якої Аргентина, Бразилія, Парагвай та Уругвай створили зону вільної торгівлі, яка сьогодні стала загальновідомою під

назвою МЕРКОСУР. В 1994 р. ці ж країни підписали Протокол Ору-Прету, який закладав програму переходу даного об'єднання до рівня митного союзу.

Основний зміст об'єднання був чітко визначений у ст. 1 Асунсьйонської угоди. Зокрема, завданнями МЕРКОСУР називались:

✓ вільне переміщення товарів, послуг, факторів виробництва (капіталу та робочої сили), а також скасування митних тарифів та нетарифних обмежень торговельного обороту;

✓ запровадження єдиних митних тарифів та проведення єдиної торговельної політики відносно третіх країн або об'єднанням країн, а також координація мікроекономічної політики державами-членами з питань, що стосуються зовнішньої торгівлі, сільського господарства, промисловості, фіскальної та валютної політики, а також капіталів, послуг, митного регулювання, транспорту, зв'язку і інших питань, які повинні бути узгоджені з метою забезпечення умов конкуренції між цими країнами;

✓ досягнення згоди про гармонізацію законодавства країн-членів у тих галузях, де це необхідно для досягнення закріплення інтеграційного процесу¹⁸⁴.

В грудні 2003 р. було підписано Угоду про економічну комплементарність в рамках МЕРКОСУР з Колумбією, Еквадором і Венесуелою. Даним документом формувались рамкові умови для наступного створення зони вільної торгівлі між зазначеними країнами та організацією. Тим не менше, вже 8 липня 2004 р. члени МЕРКОСУР погоджуються із тим, щоб прийняти Венесуелу у члени даного об'єднання із випередженням термінів. В дійсності ж оформлення усіх необхідних юридичних процедур розтягнулось до 2013 р., але вже в серпні 2016 р. з політичних причин членство Венесуели у МЕРКОСУР було призупинене на невизначений термін¹⁸⁵.

В 2012 р. про бажання стати членом даної організації заявила влада Болівії, зокрема ця країна підписала ряд договорів, обов'язкових для членів МЕРКОСУР, але поки що має статус тільки асоційованого члена, який перебуває у стадії набуття повноцінного членства. Крім Болівії, ще 6 країн мають статус асоційованого члена (Гайана, Еквадор, Колумбія, Перу, Суринам, Чилі), дві – Нова Зеландія та Мексика – держави-спостерігачі. Як зазначалось вище, останніми роками активізувались контакти МЕРКОСУР із Андським співтовариством саме на рівні організацій. В перспективі це може забезпечити додаткову інтенсифікацію інтеграційних процесів у Латинській Америці.

¹⁸⁴ Mercosur free trade agreement – URL <https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=fta/agreements/mercosurfta.pdf>

¹⁸⁵ Станом на червень 2023 р. офіційний статус членства Венесуели у МЕРКОСУР – призупинене.

Як і у будь-якій іншій організації, у МЕРКОСУР є своя інституційна структура, що забезпечує її функціонування. За ступенем розвитку вона поступається структурі ЄС. Головними причинами цього є зосередженість суто на економічному партнерстві та небажання країн латиноамериканського регіону надавати тут будь-якому об'єднанню наднаціонального характеру.

Найважливішими органами МЕРКОСУР є:

- Рада спільного ринку;
- Група спільного ринку;
- Торгова комісія МЕРКОСУР;
- Спільна парламентська комісія;
- Економіко-соціальний консультативний комітет;
- Адміністративний секретаріат МЕРКОСУР.

Вищим органом МЕРКОСУР є *Рада спільного ринку*. Вона несе відповідальність за виконання Асунсьйонського договору та додаткових протоколів і угод, для чого наділена повноваженнями розробляти та самостійно проводити власну політику у межах компетенції. Країни-члени у Раді представлені міністрами закордонних справ та з питань економіки (в залежності від національної специфіки назви відповідних органів виконавчої влади можуть відрізнятися, тому мова йде про сфери відповідальності представників держав). При необхідності на зустрічі запрошуються президенти членів МЕРКОСУР. Як правило, засідання проводяться не менше одного разу на рік, хоча при потребі можуть скликатись додаткові сесії даного органу. Головування здійснюється по чергово усіма державами-членами згідно до алфавітного порядку, термін головування складає 6 місяців, після чого переходить до наступної країни.

Рада спільного ринку здійснює права юридичної особи і від імені організації має право укладати угоди з третіми країнами, групами країн та міжнародними організаціями. Вона ж наділена правом створювати або ліквідувати додаткові або допоміжні органи, приймати рішення з фінансових або бюджетних питань. Рішення Ради спільного ринку мають обов'язковий характер для всіх держав-членів МЕРКОСУР.

Виконавчим органом МЕРКОСУР є *Група спільного ринку*, на яку покладено завдання здійснювати перманентний моніторинг реалізації положень Асунсьйонського договору, розробляти та приймати резолюції, а також здійснювати кроки, необхідні для імплементації рішень, прийнятих Радою спільного ринку. На дану Групу покладено завдання координувати макроекономічну та торговельну політику країн-членів, здійснювати зносини з третіми державами, а у разі потреби – виконувати функції органу з врегулювання суперечок. Для успішного

їх виконання Група може створювати спеціальні робочі підгрупи або наради, які розглядатимуть окремі питання.

До складу Групи входять по чотири постійних члени та стільки ж їх заступників від кожної держави, яка входить до МЕРКОСУР. Як правило, представники країн обираються з числа осіб, що обіймають посади (або їх аналоги) у наступних владних структурах: міністерстві закордонних справ, міністерстві економіки, центральному банку. Регулярні збори Групи відбуваються щокварталу, але при потребі можуть бути скликані і спеціальні збори. Більшість рішень у даному органі приймаються консенсусом при обов'язковій участі усіх країн-членів.

Поточну роботу Ради спільного ринку та Групи спільного ринку забезпечує *Адміністративний секретаріат*, який публікує необхідні документи, здійснює їх переклад на інші офіційні мови організації, забезпечує їх зберігання, доводить їх зміст до відома усіх зацікавлених сторін.

На Адміністративний секретаріат покладено обов'язок реєструвати списки експертів та арбітрів від кожної держави-члена, які при потребі залучаються для консультацій або арбітражного вирішення спорів між країнами, що входять до даної організації, їх юридичними або фізичними особами у межах компетенції МЕРКОСУР.

Крім органів, які збираються епізодично, в будь-якій економічній організації є потреба у наявності органу, який міг би функціонувати на постійній основі, або шляхом частих регулярних зустрічей. Саме до останнього типу належить *Торгова комісія МЕРКОСУР*, яка серед іншого відстежує загальну торговельну політику, торгівлю країн-членів між собою в межах організації та з третіми державами. На даний орган покладено завдання узагальнювати інформацію по укладених торгових угодах, виявляти можливі протиріччя із міжнародним або національним законодавством для країн-членів, запобігати недобросовісній торговельній практиці, а також вдосконалювати механізми захисту прав споживачів. При необхідності *Торгова комісія МЕРКОСУР* може створювати технічні комітети для дослідження та розв'язання окремих питань в межах своєї компетенції. Для прикладу нижче наведено перелік комітетів, які у різний час працювали або продовжують свою роботу під егідою Торгової комісії МЕРКОСУР:

- Комітет з регулювання тарифів та класифікації товарів;
- Комітет з регулювання митних питань;
- Комітет з регулювання торговельних норм;
- Комітет з регулювання публічної політики;
- Комітет по захисту конкуренції;
- Комітет з регулювання політики у сфері конкуренції;

- Комітет з питань недобросовісної конкуренції;
- Комітет з захисту прав споживачів;
- Комітет з питань нетарифних обмежень;
- Комітет з питань транспорту;
- Комітет з текстилю.

Стаття 21 Протоколу Ору-Прету закріплює за Торговою комісією право розглядати скарги, подані національними відділеннями Торгової комісії та тими, що надійшли від держав-членів, юридичних або фізичних осіб, якщо скарги подані з питань, які належать до компетенції Торгової комісії.

Для діалогу між представниками законодавчої влади країн-членів та усестороннього сприяння інтеграції в структурі органів передбачено Спільну парламентську комісію МЕРКОСУР, яку в грудні 2006 р. змінив *Парламент МЕРКОСУР*. Даний орган складається з рівної кількості парламентських представників кожної з держав-членів. До його компетенції віднесено нагляд за інтеграційними процесами, інформування національних законодавчих органів та інших зацікавлених суб'єктів. Крім того, даний орган також має повноваження розробляти і передавати на розгляд та подальше затвердження Радою спільного ринку директив та інших документів як консультативного, так і директивного характеру.

Свою специфіку в МЕРКОСУР має процедура реалізації прийнятих рішень. Так, Протокол Ору-Прету передбачає, що норми, прийняті організацією, мають обов'язковий характер. Держави-члени взяли на себе зобов'язання приймати всі необхідні заходи для реалізації рішень МЕРКОСУР. В разі необхідності, вони повинні бути інкорпоровані у національне законодавство із додержанням процедури, передбаченої законодавством кожної із країн-членів. Разом з тим, порівнюючи ситуацію із ЄС, можна звернути увагу на той факт, що на відміну від європейського об'єднання, головний Латиноамериканський економічний блок не передбачає у Асунсьйонському договорі, як і у Протоколі Ору-Прету прямого та негайного застосування норм, прийнятих органами МЕРКОСУР.

Процедура інкорпорації рішень згідно правових норм, прийнятих у МЕРКОСУР, передбачає проходження декількох етапів:

- 1) одразу після прийняття норм держави-члени повинні прийняти необхідні заходи для їх інкорпорування в національне законодавство, після чого повідомити Адміністративний секретаріат;
- 2) після того, як усі держави-члени приведуть своє законодавство у відповідність з прийнятими нормами та проінформують про це Адміністративний секретаріат, останній зобов'язаний повідомити про це кожному із членів;
- 3) норми вступають у силу одночасно на території усіх країн-членів протягом 30 днів після дати повідомлення Адміністративного секретаріату.

Дана система повинна забезпечити справедливу ситуацію, коли одні і ті ж норми починають діяти для всіх одночасно. Разом з тим, це дещо уповільнює реалізацію прийнятих рішень та вимагає відносно більше часу на процедурні питання, ніж це має місце, наприклад, у ЄС.

Для оцінки економічного потенціалу МЕРКОСУР та окремих результатів його діяльності доцільно звернути увагу на динаміку ряду ключових показників, які наведено у табл. 9.1 (відзначимо, що дані Венесуели через специфічний статус цієї країни у МЕРКОСУР до порівняння не включені).

Як демонструють дані табл. 9.1, за 30 років, які минули з моменту створення МЕРКОСУР, усім державам-членам даного об'єднання вдалось покращити ключові показники власного соціально-економічного розвитку. Так, на 77 млн. чоловік виросла загальна кількість населення цих країн.

Таблиця 9.1

Ключові соціально-економічні показники країн членів МЕРКОСУР¹⁸⁶

Показник	Аргентина		Бразилія		Парагвай		Уругвай		Всього	
	1991	2021	1991	2021	1991	2021	1991	2021	1991	2021
Населення (млн. чол.)	33,1	45,5*	153,3	215,3*	4,2	6,8*	3,1	3,4*	193,7	271,0*
ВВП (млрд. дол. США)	205,6	487,2	380,4	1609,0	7,2	40,5	11,1	59,3	604,3	2 196,0
ВВП на душу населення (дол. США)	6210	10761	2481	7507	1715	6035	3539	17313	3120	10120
Сума накопичених прямих іноземних інвестицій (млн. дол. США)	11524	98928	38580	592761	499	6302	704	31448	51 307	729 439
Сума накопичених прямих іноземних інвестицій на душу населення (дол. США)	348	2169	254	2770	115	873	225	9023	265	2692
Експорт товарів (млн. дол. США)	11978	77935	31620	280815	737	10547	1605	9541	45 940	378 838
Імпорт товарів (млн. дол. США)	8272	63185	22947	234690	1460	13560	1637	10320	34 316	321 755
Сальдо зовнішньої торгівлі товарами (млн. дол. США)	3 706	14750	8673	46 125	-723	-3013	-32	-779	11 624	57 083

* – дані 2022 р.

Зросли показники валового внутрішнього продукту в абсолютних значеннях та у розрахунку на душу населення. Останнє особливо показове, якщо врахувати вищезгадане зростання населення. В 14 разів зросла сума накопичених прямих іноземних інвестицій, у 8 разів – обсяги експорту товарів, у 5 разів – сума позитивного сальдо зовнішньої торгівлі.

Особливо важливо для інтеграційного об'єднання, що зростають і показники зовнішньоекономічної активності у відносинах всередині самого МЕРКОСУР. За даними порталу Trademap сума експорту у взаємній торгівлі членів

¹⁸⁶ Розраховано за даними <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

організації між собою виросла з 15,1 млрд. дол. США у 2003 р. до 48,0 млрд. дол. США у 2022 р. Причому, якщо в 2003 р. на першому місці тут були товари, які належать до товарної групи «паливо мінеральне, нафта та продукти їх перегонки», тобто до сировинної продукції, то в 2022 р. першість перейшла до товарів груп 84 та 87 за міжнародною товарною класифікацією SITC, куди належить продукція машинобудування з високим ступенем переробки. Тобто у торговельно-економічних відносинах МЕРКОСУР демонструє позитивну динаміку та наявність значного потенціалу для подальшого розвитку.

Працює МЕРКОСУР і над вдосконаленням міжблокової торгівлі. Так, 23 серпня 2019 р. в Буенос-Айресі було підписано угоду з Європейською асоціацією вільної торгівлі. На даний час зовнішньоторговельний оборот між цими двома об'єднаннями знаходиться на рівні близько 6 млрд. дол. США. Щодо торговельних контактів між МЕРКОСУР та ЄС, то тут період найбільшого розквіту припав на 2001-2010 роки, впродовж яких зовнішньоторговельний оборот між ними стрімко зростав (з 42,1 млрд. дол. США у 2001 р. до 103,6 млрд. дол. США у 2010 р.). Але подальше запровадження протекціоністських заходів Європейським Союзом і дія інших негативних чинників, які вплинули на світову торгівлю в цілому, призвели до того, що в 2020 р. даний показник опустився до найнижчого значення за десятиліття і склав 72,7 млрд. дол. США. Перші позитивні зміни намітились в 2021 р., коли зовнішньоторговельний оборот між МЕРКОСУР та ЄС виріс до 98,5 млрд. дол. США¹⁸⁷.

Разом з тим, перспективи організації далеко не безхмарні. Для цього також є ряд причин і далеко не всі вони належать до сфери економіки або права. Так, попри реалізацію інтеграційних проектів, історія взаємовідносин між державами регіону містить сліди протиріч минулого, далеко не найвищою стабільністю відрізняються політичні системи країн-членів, в яких періодично трапляються позапланові зміни у керівництві країн, що впливає і на зовнішньополітичний та зовнішньоекономічний їх курс.

Щодо перспектив розвитку, то багато залежатиме від того, чи буде реалізовано проект приєднання до МЕРКОСУР країн Андського співтовариства, чи ні. Позитивний вплив на регіон може мати участь Бразилії у іншому об'єднанні – БРІКС, завдяки якому Латинська Америка зможе отримати додаткове пожвавлення з головною регіональною організацією регіону – МЕРКОСУР.

¹⁸⁷ Всі цифрові дані тут наведено за: <https://www.trademap.org>

9.3. КАРИКОМ як вершина економічної інтеграції Карибського басейну.

Найбільша інтеграційна структура Карибського басейну Карибське співтовариство КАРИКОМ (англ. CARICOM – Caribbean Community) офіційно було утворено в 1973 р. Разом з тим, виникло воно не на порожньому місці.

Після Другої світової війни в світі поширились антиколоніальні тенденції. Все більше народів та територій заявляли свої претензії на незалежність. Зачепив даний процес і Карибський басейн, де була велика кількість британських острівних володінь. Для забезпечення перехідного етапу на шляху до власної державності ними було створено Федерацію Вест-Індії. І хоча проіснувала вона дуже короткий проміжок часу (з 1958 по 1962 рр.), розпавшись через численні протиріччя між її членами, продемонструвала необхідність конструктивного діалогу та пошуку «точок дотику», якими дуже часто в міжнародних відносинах стають саме економічні питання. Вже у 1968 р. новоствореними державами було організовано Карибську асоціацію вільної торгівлі (Caribbean Free Trade Association – CARIFTA). Ініціаторами її створення виступили офіційні особи Барбадосу та Британської Гайани. Згодом до них приєдналась Антигуа та Тринідад і Тобаго. В результаті декількох раундів проведених переговорів було підписано угоду про створення CARIFTA. З інтервалом у декілька місяців до них приєднались Домініка, Гренада, Сент-Кітс/Невіс/Ангілья, Сент-Люсія та Сент-Вінсент, Ямайка, Монтсеррат, Британський Гондурас (Беліз).

Головними завданнями даної організації були суто торговельно-економічні питання: розширення обсягів торгівлі та диверсифікація товарної номенклатури, спрощення та, за можливості, скасування тарифних і нетарифних обмежень в експортно-імпортній діяльності, запровадження та підтримка чесної вільної конкуренції. Окремо в угоді про створення CARIFTA згадувались питання сприяння промисловому розвитку менш розвинутих країн, розвитку кокосової промисловості (для цього передбачалась спеціальна угода про олію та жири), раціоналізації сільськогосподарського виробництва.

В цілому, з даними завданнями CARIFTA впоралась доволі успішно, тому цілком логічно, що учасники об'єднання почали ставити питання поглиблення інтеграції до рівня спільного ринку. В зв'язку з тим, що функціонал CARIFTA не в повній мірі дозволяв це реалізувати, було прийнято рішення не модифікувати його, а створити нову міжнародну організацію, в основі якої лежали б інтеграційні процеси. Дане рішення було закріплене 4 липня 1973 р. в Чагуарамаській

Угоді, яку підписали 4 країни: Барбадос, Гайана, Тринідад і Тобаго, Ямайка. Нею ж оговорювалось, що CARIFTA припинить своє існування, коли всі її члени завершать процес переходу в новостворене Карибське співтовариство КАРІКОМ. Ще одним важливим для регіону результатом діяльності CARIFTA став Карибський банк розвитку, який продовжив свою діяльність і в подальшому.

Всього членами КАРІКОМ стали 15 країн: Антигуа і Барбуда, Багами, Барбадос, Беліз, Гайана, Гаїті, Гренада, Домініка, Монтсеррат, Сент Вінсент та Гренадини, Сент Кітс та Невіс, Сент-Люсія, Суринам, Тринідад і Тобаго, Ямайка. Крім зазначених держав-членів, КАРІКОМ має також 5 асоційованих членів (Ангілья, Бермудські острови, Британські Віргінські острови, Кайманові острови, Острови Теркс і Кайкос – всі названі території мають статус британських заморських володінь, а тому не є повноцінними суверенними учасниками організації) та 9 спостерігачів (Аруба, Венесуела, Греція, Домініканська Республіка, Колумбія, Кюрасао, Мексика, Пуерто Ріко, Сінт Мартен).

Оскільки з часом та по мірі приєднання нових членів положення Чагуарамаської Угоди все менше відповідали потребам учасників, в 2001 р. було підписано оновлену її редакцію, яка чинна до сьогоднішнього дня. Уважне співставлення попередньої та поточної версій документу дозволяє зробити висновок про те, що вона поєднує елементи таких інтеграційних рівнів, як спільний ринок та економічний союз, залишаючи відкритими двері для подальшого поглиблення партнерських відносин.

Для належного функціонування КАРІКОМ, як і будь-яка інша організація, має власну систему органів управління. В цілому, вона є значно простіша, ніж в інших значимих регіональних економічних організацій.

Очільником КАРІКОМ є Головуючий, даний пост по черзі переодить від однієї країни-члена до іншої. Його займає глава держави (для республік) або глава уряду (для королівств).

Виконавчі функції в організації покладено на своєрідний кабінет міністрів, до складу якого входять глави урядів держав-членів. За взаємною домовленістю між ними розподілені різні сфери та питання, які стосуються регіонального розвитку та інтеграції.

Йому підпорядковується Постійний комітет міністрів, який включає в себе профільних міністрів національних урядів, котрі відповідають за окремі сфери соціально-економічного життя країн-членів.

Головним адміністративним органом є *Секретаріат Карибського співтовариства*, генеральний секретар якого виконує обов'язки виконавчого директора. Він відповідає за зовнішню політику та міжнародні економічні контакти.

Разом з тим, у КАРІКОМ створено цілий ряд органів та структур «другого плану», які відповідають за вузькоспеціалізовані питання. До них можна віднести Раду з фінансів та планування, Раду з питань зовнішніх зносин та у справах Співтовариства, Раду з питань людського та соціального розвитку, Раду з торгівлі та економічного розвитку, Комітет з правових зв'язків, Бюджетний комітет, Комітет керуючих центральних банків тощо.

Для того, щоб охарактеризувати результати функціонування КАРІКОМ, доцільно звернутись до основних показників його соціально-економічного розвитку та їх динаміки (табл. 9.2).

Таблиця 9.2

Ключові соціально-економічні показники країн членів КАРІКОМ¹⁸⁸

Показник	Одиниця виміру	1974	1991	2021
Чисельність населення	тис. чол.	10251,1	13176,8	18933,9
ВВП	млн. дол. США	9131,0	24632,9	93220,3
ВВП на душу населення	дол. США	890,7	1869,4	4923,5
Сума накопичених прямих іноземних інвестицій	млн. дол. США	...	4557,9	85389,7
Сума накопичених прямих іноземних інвестицій на душу населення	дол. США	...	345,9	4509,9

Як видно із табл. 9.2, загальна динаміка наведених показників є зростаючою. Хоча самі по собі обсяги ВВП і накопичених прямих іноземних інвестицій в абсолютних значеннях та у розрахунку на душу населення не дають вичерпної відповіді на запитання про якість життя та ефективність економіки у зазначених країнах та об'єднанні, разом з тим ситуації, коли наведені індикатори зростають, а загальна картина має негативну динаміку, є вкрай нетиповими. Тому логічним буде висновок про наявність у країнах-членах КАРІКОМ позитивних зрушень в соціально-економічному житті. Для того, щоб доповнити картину розвитку об'єднання, доречно звернути увагу на групу показників, яка розкриває сутність процесів у базовій для КАРІКОМ сфері діяльності – зовнішній торгівлі (табл. 9.3).

¹⁸⁸ Розраховано за даними <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

Таблиця 9.3

Динаміка експортно-імпоротної діяльності КАРІКОМ в ХХІ ст.
(у млн. дол. США)¹⁸⁹

Показник	2003	2013	2021
Експорт товарів, всього	7922,2	26671,7	19337,3
Імпорт товарів, всього	12904,7	36125,4	31331,6
Зовнішньоторговий оборот в торгівлі товарами	20 826,9	62 797,1	50 668,9
Зовнішньоторговельне сальдо в торгівлі товарами	-4 982,5	-9 453,7	-11 994,3
Експорт товарів, в країни-члени-КАРІКОМ	1440,7	4006,6	2340,1

Як бачимо з табл. 9.3, має місце загальна тенденція до зростання обсягів продукції, яку не змогли переломити навіть негативні події міжнародного середовища та епідемія COVID-19, що відчутно вплинули не лише на КАРІКОМ, але і на все світове співтовариство.

Як бачимо, Карибський регіон також не залишився осторонь процесів міжнародної економічної інтеграції. Причому активною є співпраця не тільки всередині блоку, але і з іншими державами та об'єднаннями. Так, з 2013 р. КАРІКОМ співпрацює з Європейським Союзом в межах угоди, відомою під назвою CARIFORUM.

У 2017 р. угоду про торговельно-економічне співробітництво з КАРІКОМ підписала Куба, яка все активніше налагоджує контакти із своїми сусідами по регіону.

Таким чином, Центральна і Південна Америка та Карибський басейн – регіони, де також активно використовують такий важливий в сучасних умовах інструмент міжнародного економічного партнерства як міжнародна інтеграція.

Контрольні запитання

1. Які чинники і як впливали на формування інтеграційних процесів у країнах Центральної та Південної Америки?
2. Що спільного і що відмінного в інтеграційних процесах Центральної та Південної Америки?
3. Які країни і з якою метою утворили МЕРКОСУР?

¹⁸⁹ <https://www.trademap.org>

4. Назвіть основні правові акти, які визначають правові основи функціонування МЕРКОСУР.

5. Наскільки вагомою є роль КАРІКОМ у розвитку інтеграційних процесів в Карибському басейні?

6. Які перспективи поглиблення міжнародного економічного партнерства між країнами Америки?

7. Якими можуть бути основні сценарії взаємодії найбільших інтеграційних об'єднань Центральної та Південної Америки з Європейським Союзом?

Тести

1. Яка країна ніколи не була членом Андського співтовариства?

- A. Болівія
- B. Венесуела
- C. Еквадор
- D. Парагвай

2. Яка організація відома запровадженням «Спільного режиму відносно іноземного капіталу, торгових марок, патентів, ліцензій»?

- A. МЕРКОСУР
- B. КАРІКОМ
- C. Андське співтовариство
- D. Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі

3. Яка міжнародна організація вважається першопрохідцем у регіональній інтеграції в Південній Америці?

- A. LAAFT
- B. КАРІКОМ
- C. МЕРКОСУР
- D. NAFTA

4. Якої країни не було в числі засновників МЕРКОСУР?

- A. Аргентина
- B. Бразилія
- C. Болівія
- D. Уругвай

5. Яке інтеграційне об'єднання веде діалог на предмет входження у МЕРКОСУР?
- A. Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі
  - B. Центральнопівденноамериканський спільний ринок
  - C. Карибське співтовариство
  - D. Андське співтовариство
6. Вищим органом МЕРКОСУР є:
- A. Парламентська комісія
  - B. Група спільного ринку
  - C. Рада спільного ринку
  - D. Торговельна комісія
7. Членство якої країни у КАРИКОМ призупинялось впродовж декількох років?
- A. Венесуела
  - B. Гаїті
  - C. Ямайка
  - D. Тринідад і Тобаго

Література до розділу

- General treaty on Central American economic integration between Guatemala, El Salvador, Honduras and Nicaragua signed at Managua, on 13 December 1960 (Central American Economic Integration (CACM) Free trade agreement) – URL: <https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=fta/agreements/cacmfta.pdf>*
- LAIA free trade agreement – URL: <https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=fta/agreements/laiافتa.pdf>*
- Lorresti R. (2007). Constituciones del Mercosur. Buenos Aires: Editorial La Ley.*
- Mercosur: Between Integration and Democracy (Dominguez F., Guedes De Oliveira M., Eds.). (2004). Bern: Peter Lang GmbH.*
- Mercosur free trade agreement – URL <https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=fta/agreements/mercosurfta.pdf>*
- O'Brien, D. (2011), CARICOM: Regional Integration in a Post-Colonial World. European Law Journal, 17: 630-648. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2011.00570.x>*
- Payne, Anthony (2008) The political history of Caricom. Ian Randle Publishers, 306 p.*
- Shahid Yusuf; Simon J Evenett Can East Asia compete? : innovation for global markets / Shahid Yusuf; Simon J Evenett. – Washington, D.C. : World Bank, 2002. – 212 p.*

*Treaty establishing the Caribbean Community (Caricom free trade agreement) – URL:
<https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=fta/agreements/caricomfta.pdf>*

WTO. Regional trade agreements. URL: <http://rtais.wto.org/UI/PublicAIIRTAList.aspx>

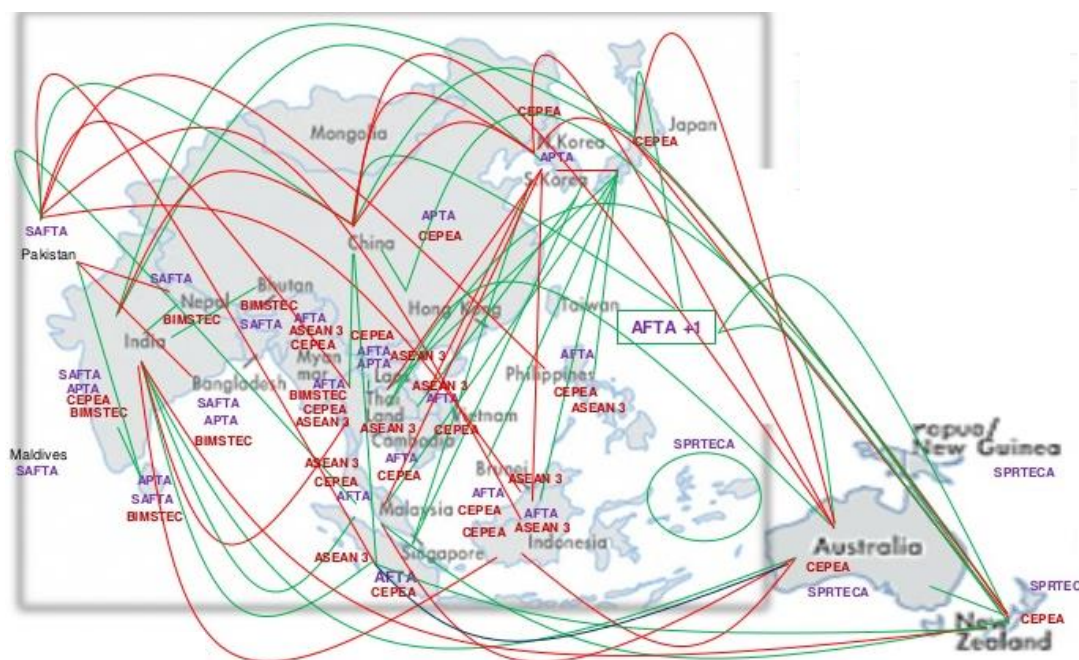
ТЕМА 10

ОГЛЯД СВІТОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ: АЗІЯ І СПІВПРАЦЯ З ЄВРОПОЮ

10.1. Процеси регіоналізму в Азії

Процеси регіональної економічної інтеграції в Азії вирізняється значно меншою інтенсивністю у порівнянні із іншими частинами світу. Численні дво- і багатосторонні торговельні договори низької ефективності в регіоні отримали неформальну назву «ефект миски локшини» (візуалізовано на рис. 10.1).

Серед прикладів регіоналізму в неарабській Азії можна згадати: Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Асоціацію регіонального співробітництва Південної Азії (SAARC), Програму регіонального економічного співробітництва в Центральній Азії (CAREC), Шанхайську організацію співробітництва та ін.

Рис. 10.1. «Ефект миски локшини» регіоналізму в Азії

Джерело: Frost & Sullivan Asia Pacific mega trends URL: <https://www.slideshare.net/FrostandSullivan/frost-sullivan-asia-pacific-mega-trends>.

Центром регіоналізму у Південно-Східній Азії традиційно вважають Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН)¹⁹⁰ у форматах АСЕАН+3 (включаючи Японію, Китай¹⁹¹ та Південну Корею) або АСЕАН+6 (до котрої додаються також Австралія, Нова Зеландія та Індія). Заключною метою розширених форматів АСЕАН є формування Східноазійської Спільноти відповідно до прототипу ЄС.

Поміж валютних інтеграційних об'єднань в Азії можна вказати лише Валютний союз Сінгапуру і Брунею, а також зону індійської рупії (включаючи Бангладеш і Непал), що мають швидше локальне, а не регіональне значення. Провідною валютою розрахунків і резервів у регіоні є долар США (т. зв. східноазійський доларовий стандарт), попри спроби БРІКС до дедоларизації.

Першим прикладом на шляху валютної інтеграції регіону можна назвати Чіангмайську ініціативу (англ. *Chiang Mai Initiative*) десятка членів АСЕАН+3, котру запустили після азійської кризи 1997-го р.. Угода передбачає формування міждержавної валютної своп-угоди через створення стабілізаційного пулу валютних резервів¹⁹². Інші проєкти валютної та споріднених сфер:

– Азійський облігаційний фонд (англ. *Asian Bond Fund*), метою якого є ефективний викуп державних цінних паперів створений 11-ма членами форуму східноазійських і тихоокеанських центральних банків (англ. *Executives' Meeting of East Asia-Pacific Central Banks, EMEAP*);

– Регулярні збори міністрів фінансів АСЕАН+3 (англ. *Economic Review and Policy Dialogue, ERPD*) задля виявлення регіональних економічних турбуленцій.

У цілому дослідники здебільшого дійшли консенсусу щодо недоцільності введення спільної валюти у Азії. Натомість пропонуються два потенційних напрями розвитку валютної координації у регіоні. Згідно першого сценарію необхідно сформувати кошик валют, до якого прив'язуються національні валюти держав регіону¹⁹³. Альтернативний сценарій передбачає запровадження системи спільної паралельної валюти¹⁹⁴ (як назва Азійським банком розвитку пропонується термін АКЮ – Азійська валютна одиниця (англ. *Asian Currency Unit – ACU*) по аналогії із єкю.

¹⁹⁰ До організації входять Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, М'янма, Малайзія, Сінгапур, Тайланд, Філіппіни.

¹⁹¹ Із Гонконгом включно.

¹⁹² За станом на 2012 р. його обсяг перевищував 240 млрд. дол. США

¹⁹³ Kawasaki K., Ogawa E. What should the weights of the three major currencies be in a common currency basket in East Asia? *Asian Economic Journal*. 2006. Vol. 20, No. 1. P. 75–94.

Gudmundsson M. Near-Term exchange rate flexibility in East Asia: precursor to regional monetary union? *Pacific Economic Review*. 2008. Vol. 13, No. 1. P. 62–82.

¹⁹⁴ Mundell R. Does Asia need a common currency? *Exchange Rate Regimes and Macroeconomic Stability*. Springer, 2003. P. 61–75.

Eichengreen B. The parallel-currency approach to Asian monetary integration. *American Economic Review*. 2006. Vol. 96, No. 2. P. 432–436.

10.2. Азія у регіональній стратегії ЄС

Унаслідок поступу США у розвитку Транстихоокеанського торговельного партнерства (ТТР), що створює найбільший у світі торговельний пакт з одинадцятьма економічними гравцями, Європа явно залишається позаду, а її амбіції щодо реформування глобальних інституцій у світлі програми сталого міжнародного співробітництва можуть бути зруйнованими.

Чи не залишилося місця для охопленої кризою Європи у відносно динамічній і процвітаючій Азії? Це може бути надто песимістичною оцінкою, враховуючи, що ЄС все ще присутній як основний донор допомоги в 19 країнах Азії, реалізуючи допомогу розвитку, фінансовану інструментом співробітництва з метою розвитку і спрямовану на викорінення бідності, зелене зростання, сприяння регіональній торгівлі та інтеграції, а також підтримці політичної та соціальної стабільності.

Регіональне багаторічне індикативне програмування (МІР) Європейської комісії для Азії виділяє значні кошти на розвиток азійської політики. Згідно з МІР, відносини ЄС та Азії охоплюють Афганістан, Бангладеш, Бутан, Камбоджу, Китай, Індію, Індонезію, Північну Корею (неактивна), Лаос, Малайзію, Мальдіви, Монголію, М'янму, Непал, Пакистан, Філіппіни, Шрі-Ланку, Таїланд і В'єтнам.

З моменту ухвалення документу «Європейська стратегія безпеки: Безпечна Європа в кращому світі» у 2003 році ЄС прагне позиціонувати себе як глобального гравця, беручи на себе відповідальність за межами Європи та просуваючи свої економічні інтереси та інтереси безпеки в усьому світі. Таким чином у центрі уваги є зміни клімату, ядерні ризики, тероризм і організована злочинність, сталий розвиток, заснований на справедливих режимах торгівлі, а також на стабільній і справедливій міжнародній фінансовій системі. Ці виклики викликають глобальну стурбованість і вимагають скоординованої глобальної відповіді.

У незліченних деклараціях ЄС зробив ці напрями невід'ємною частиною свого офіційного дискурсу. Що стосується Східної Азії, то цей аспект був більш детально розроблений у Керівних принципах політики у Східній Азії 2007 року, оновлених у 2012 році, щоб розширити підхід ЄС до регіону, охоплюючи торгівлю та інвестиції, енергетичну безпеку, зміну клімату та міжнародну допомогу розвитку. Не в останню чергу завдяки повороту США до Азії та Тихого океану стратегічне значення регіональної політики та економічного розвитку стало чітко помітним.

Верховному представнику ЄС із закордонних справ і політики безпеки Ф. Могеріні є 2015р. було доручено розробити до червня 2016 р. нову «Глобальну стратегію ЄС щодо зовнішньої політики та політики безпеки». Оглядовий документ під назвою «Європейський Союз у мінливому глобальному середовищі», поширений у червні 2015 року для початку дискусії, згадує «округлений підхід ЄС до Азії» без подальших уточнень, що це може бути.

У документі прямо згадуються «зусилля Китаю щодо розвитку інфраструктурних зв'язків із Центральною та Південно-Східною Азією, а також Європою» та «зростання регіональних і субрегіональних угруповань у Східній Азії» як джерело динамізму та поточну «геоекономічну мега-тенденцію»¹⁹⁵. У той же час цей оглядовий документ для обговорення стратегії піддавав критиці Китай за порушення прав людини та військову наполегливість в Східно- та Південно-Китайському морях, ідентифікуючи його як потенційну загрозу для торговельних шляхів, фінансових потоків і регіонального порядку у цій частині світу, яка має першочергове значення для ЄС»¹⁹⁶. Як оглядовий документ для глобальної стратегії ЄС, він містить детальний огляд викликів і складнощів, розповідає про переміщення та розповсюдження влади від держави тощо, але він не визнає фундаментальної геополітичної трансформації влади, яка відбувається за останнє десятиліття. Меншою несподіванкою є те, що в документі робиться висновок про те, що ЄС більше не може дозволити собі «розкіш» вертикальної та географічної ізоляції у виробленні політики. З точки зору імплементації, дискусійний документ головним чином обстоює мету прийняття комплексного підходу та необхідність спільної роботи інституцій ЄС і держав-членів. Таким чином, девізом оглядового документа є «об'єднані» дії та підхід «усього уряду». Враховуючи численні внутрішні кризи та фокус зовнішньої політики, спрямований на південне сусідство, ризик полягає в тому, що стратегія ЄС в Азії буде визначатися, а зовнішні дії ЄС керуватимуться зовнішніми подіями. Замість того, щоб активно робити значну заявку на участь Європи в Азії, підхід ЄС виглядає реактивним і нерішучим.

У зв'язку з фінансовою кризою в західних, особливо європейських, країнах і появою нових держав важливі зміни відбулися і в міжнародному ландшафті розвитку. Перш за все, Китай стає все більш центральним серед «нових донорів» у розвитку торгівлі та співпраці в Азії, і на сьогоднішній день він, безумовно, став кардинальним фактором. Відповідно до сприйняття власної ролі як суб'єкта міжнародного співробітництва, ЄС сприяє сталому розвитку, інклюзивному

¹⁹⁵ Henökl, T. and Reiterer, M. (2015), *Orchestrating Multilateralism: Cases of EU and Asian Interregional Engagement, Regions and Cohesion*, 5 (3).

¹⁹⁶ *Ibid.*

зростанню та справедливій торгівлі, а через це – глобальному миру та безпеці. Навпаки, головні наміри Китаю часто зображуються як менш альтруїстичні та безпосередньо пов'язані з політичними та економічними цілями.

У стратегічних дебатах дедалі більше уваги приділяється зв'язку між зовнішньою політикою, орієнтованою на інтереси, і конкретними характеристиками та пріоритетами секторів розвитку та гуманітарної сфери. Навколишнє середовище, освіта, охорона здоров'я, а також безпека, торгівля та фінансова політика розглядаються як взаємозалежні комплекси питань, які часто називають зв'язками безпеки та розвитку, розвитку та торгівлі або безпеки, розвитку та міграції. Поточні реформаторські амбіції в кількох із цих сфер політики, процес нової стратегії ЄС і нова парадигма глобального розвитку, втілена в Цілях сталого розвитку 2015 року (також відомих як рамка ЦСР і Порядок денний до 2030 року), підкреслюють поступове зміщення фокусу в режим «ЄС зовнішнє залучення».

З боку ЄС очікується синергійний ефект у сферах розв'язання конфліктів та врегулювання криз, сприяння демократії, верховенству права та стабільності з економічним співробітництвом та розвитком безпеки, що включає виміри традиційних та нетрадиційних питань безпеки, а також безпеки людини, неможливо створити сталий розвиток і суспільний добробут; з іншого боку, щоб створити тривалий мир і стабільність, необхідно побудувати стійкі громади, підтримуючи економічну діяльність для підтримки засобів до існування місцевого населення. Справедлива торгівля, у свою чергу, збільшує шанси на процвітання, у той же час мир і певний економічний рівень необхідні для вступу в справедливий і взаємовигідний обмін товарами та послугами. Економічна діяльність і торгівля спричиняють взаємозалежність і можуть допомогти стабілізувати нестабільні суспільства та регіони. Вони також відіграють важливу роль у досягненні важливих ЦСР.

Нарешті, держави, суспільства, а також етнічні чи релігійні спільноти, пов'язані між собою торговельними відносинами, як правило, менш схильні вдаватися до насильства для врегулювання соціальних чи політичних конфліктів і ставати жертвами нестабільності чи інституційної невдачі. Періодичні потоки біженців із конфліктних регіонів і загалом зростаючі рівні міграційних потоків – як в Азії, так і в Європі – і водночас позитивна віддача від інвестицій у багатьох сферах міжнародного співробітництва та розвитку акцентують увагу на центральній важливості участі в цих довгострокових і багатогранних викликах створення стійких суспільств і побудови сталої економіки. Для тих, хто розробляє політику, особливий виклик полягає в забезпеченні узгодженості політики між безпекою та стабільністю, демократичними цінностями, довгостроковим

економічним розвитком і незалежністю гуманітарної політики на кількох рівнях управління.

Геоекономічні і геополітичні зрушення, розвиток яких прискорився у 20-х роках XXI століття, спонукає ЄС до пошуку нових форм і методів регіональної політики в Азії. Особливо це торкається Китаю, який став практично другим глобальним лідером. З огляду на це, серед цілей ЄС важливу роль відіграє залучення Китаю до спільної відповідальності за мир і стабільність. Лідери ЄС вважають, що Китай може відігравати важливу роль у розв'язанні російсько-української війни через тісні відносини з Росією, а розроблений Китаєм «мирний план» принаймні показує готовність китайців брати участь у вирішенні конфлікту. Під час відвідування Китаю у квітні 2023 року Президента Європейської Комісії Урсули фон дер Ляйн і президента Франції Емманюеля Макрона засвідчили, що Євросоюз, не відмовляючись від союзу з США, теж хоче самоствердитися у контексті азійської політики і починає знаходити для цього кошти.

10.3. Ключові пріоритети стратегії ЄС в Азії

ЄС пишається своєю ключовою роллю в переговорах щодо Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року, узгодженого в Нью-Йорку у вересні 2015 року всіма державами-членами ООН. Ні окремі країни, ні ЄС не мають засобів для подолання глобальних загроз і викликів. Тероризм, збройні конфлікти, інфекційні захворювання чи зміна клімату вимагають спільних підходів у різних секторах політики та національних кордонах. Тому Європа також активно просуває багатосторонні глобальні структури управління та міжнародний розвиток, наголошуючи на міжрегіональній взаємодії, і таким чином пропагує власну модель регіональної інтеграції в інших географічних зонах.

Протягом останніх 20 років ЄС надав значну підтримку регіоналізації в Азії. Але чи може модель ЄС бути успішною в азіатському контексті, де суперництво між США та Китаєм призводить до політики сили та загострення проблем безпеки? Наявність регіонального гегемона та відсутність загрози існуванню роблять малоімовірним те, що Азія запровадить ефективні механізми регіонального управління. «Геополітично це означає, що завдання, яке стоїть перед азіатським регіоналізмом, є геркулесовим у порівнянні з тим, що ми бачили під час європейського проекту». Європейська політика багатосторонньої взаємодії як

«нормального підприємця» може працювати як буфер і додавати «м'який плюс», зосереджуючись на міжнародних нормах, сталому розвитку, розбудові інституцій і режиму, тим самим пом'якшуючи тертя між двома сильними гравцями». Показуючи, що «оркестровка» може зробити для формування глобальної державної політики, наведений тут аргумент підкреслює потенційні місця для міжрегіональної взаємодії на користь економічного співробітництва, торгівлі та передачі знань, щоб сприяти зростанню, гідних робочих місць, здоров'я та добробуту, результатом яких є регіональний розвиток, стабільність та стійкість.

Оркестровка, дистанційне управління через координацію посередників і цілей, тобто міжнародних організацій і третіх країн, може значно розширити та додати спроможності амбіціям ЄС щодо просування інноваційних елементів глобальної державної політики та нових транснаціональних структур управління. На противагу цьому ефекту зростаюча залежність ряду країн з низьким рівнем доходу від китайських інвестицій та діяльності у сфері співпраці все більше викликає занепокоєння серед політиків. Той факт, що ЄС сам по собі не зробив внесок у створення Азійського банку інфраструктурних інвестицій у березні 2015 року, тоді як це зробили чотирнадцять його держав-членів, можна інтерпретувати як брак координації та втрачену можливість. У той час як ЄС у минулому проектував образ актора глобального розвитку, який керується цінностями – хоча й з деякими розбіжностями між дискурсом і діями – тепер, схоже, він пробуджується до мінливого глобального порядку. Здається, що дискусії наразі зводяться до досить прямолінійного обґрунтування: якщо ЄС хоче бути надійним глобальним актором, який має значення, він має просувати власний порядок денний та інтереси через свою зовнішню діяльність, щоб мати можливість формують майбутнє міжнародного співробітництва. Оскільки Китай швидко засвоює уроки з власних успіхів і невдач, а також європейських успіхів і невдач, Європі потрібно буде інвестувати в оркестрування своїх партнерів у всьому світі, щоб перетворити свій порядок денний співпраці та, зокрема, цілі сталого розвитку в спільний інтерес для широкого кола людей і перевести їх у спільні дії глобального управління. Політика зовнішньої допомоги Китаю викликала підозру як щодо її намірів, так і щодо результатів, і розглядалася як засіб насамперед захисту власних політичних та економічних інтересів. Водночас, враховуючи постійне зростання напруженості в Південно-Східному Китайському морі, мирна та процвітаюча Азія становить європейський стратегічний інтерес з точки зору міжнародної безпеки та глобального економічного розвитку. Крім того мовчазна підтримка керівництва Північної Кореї перед обличчям постійних провокацій Пхеньяна ставить під загрозу глобальну безпеку.

В інституційному плані ЄС може використати свій досвід процесів обговорення та створення коаліцій, а також свою природну схильність до узгодженого порядку як приклад для регіональної співпраці деінде. «Компульсивна багатосторонність» ЄС¹⁹⁷ може додатково сприяти «передачі управління»¹⁹⁸. Реформування глобальної інституційної архітектури та реалізація переліку з 17 цілей сталого розвитку може також надати можливість запитати, чи посткризова Європа стала менш привабливим партнером, чи заходи, прийняті для забезпечення європейської економічної та фінансової стабільності, визнаються такими, що є прикладом успішного чи адекватного антикризового менеджменту. Це важливо для довіри до європейського проекту, свідчення солідарності та лояльності, як прикладу надійної та непохитної взаємопідтримки. Сміт припускає, що зовнішній вплив ЄС «зазнав шкоди через відкриття його власної вразливості у світлі боргової кризи єврозони, а привабливість ЄС як позарегіонального партнера була заплямована його внутрішньою економікою і фінансовими труднощами». Особливо цікавими будуть відповіді двох регіональних сил в Азії - реакції Японії та Китаю, що можуть інформувати азіатів про здатність ЄС вирішувати проблеми та спроможність спільного управління кризами, коротше кажучи, про його привабливість як партнера та моделі для наслідування. Недемократичний дрейф у деяких державах ЄС, загроза скасування Шенгенської угоди та BREXIT ще більше посилюють скептицизм. Подібним чином те, як Європа впорається з кризою біженців і чи перемаже підхід гуманності та солідарності, може мати вирішальне значення для довіри до ЄС як сили добра та морального авторитету, який може законно давати поради та сповідувати свої цінності в інших місцях.

Отже, зовнішню політику ЄС протягом тривалого часу критикували за поділ і жорсткий розподіл між секторами політики, що є прямим наслідком ієрархічної організаційної структури з різними вертикальними «компетенціями-феодами», розташованими поруч. Інституційна спадщина ЄС виявляє внутрішню тенденцію тримати різні сфери зовнішньої діяльності окремо, розділяючи компетенцію та відповідальність між рівнями ЄС та країн-членів, що перешкоджає узгодженості та колективним діям. Тому ЄС має навести порядок у своєму домі, переконавшись, що він залишається привабливим партнером як для розвинутих країн, так і для країн, з трансформаційною економікою ті країн, що розвиваються. Постійні згадки про процвітаючий ЄС і його знижену спроможність діяти через фінансову кризу (на відміну від ЄС на піку свого розвитку в 2003 році, коли

¹⁹⁷ Smith, M. (2013). 'Beyond the comfort zone: internal crisis and external challenge in the European Union's response to rising powers', *International Affairs*, 89(3): 668

¹⁹⁸ Börzel, T.A., & van Hüllen, V. (2015). Introduction. In T.A. Börzel & V. van Hüllen (Eds.), *Governance transfer by regional organizations* (pp. 3–21). Basingstoke: Palgrave Macmillan

була прийнята перша Стратегія безпеки, і на відміну від Китаю, що стрімко зростає донедавна), висвітлюють зростаючу взаємозалежність і закликають до більшої співпраці. Ініціативи Китаю щодо Нового шовкового шляху та згаданий вище АПВ, заснований у 2015 році, є вираженням зусиль Китаю щодо розвитку інфраструктурних зв'язків із Центральною та Південно-Східною Азією, а також Європою. З точки зору глобального сталого та інклюзивного розвитку, ЄС має як великий інтерес, так і потенціал для того, щоб робити внесок і відігравати проактивну роль у регіоні. Послідовно співпрацюючи зі своїми азіатськими партнерами, ЄС (разом із США) може мати певний вплив на Китай і, застосовуючи свою «соціалізуючу» силу, спонукати Китай поважати загальні норми та практику, і таким чином сприяти інтеграції Китаю в міжнародне співтовариство¹⁹⁹. Обґрунтована дискусія щодо великої європейської стратегії має вирішити питання про те, чи має ЄС або, у негативному випадку, як він може набути альтернативну «розумну» здатність забезпечення лідерства в пошуках узгодженого міжнародного порядку, що також приносить користь країнам, що розвиваються.

Виклики для Європи величезні: протягом більше десяти років розширення Європейського Союзу та інституційні реформи, не в останню чергу його зовнішні дії, поглинали багато уваги та енергії європейських політиків, і з 2008 року увага зосереджена на європейській борговій кризі. З прибуттям на європейську територію важливої та все ще зростаючої кількості біженців ЄС працює в постійному надзвичайному режимі, стикаючись із загрозами розпаду. Увага та ресурси зовнішньої допомоги більше, ніж будь-коли, зосереджені на південному сусідстві ЄС та африканських країнах, звідки відбуваються основні міграційні рухи до Європи. Східна Азія – з появою Китаю та наступними змінами в регіональній політичній динаміці та її глобальними наслідками – ризикує бути маргіналізованою в глобальному баченні ЄС. Багатосторонню взаємодію в Азії, і зокрема партнерство АСЕАН-ЄС, слід розглядати як засіб протидії цій тенденції згасання впливу ЄС в Азії. Міжрегіональні відносини ЄС-Азія є засобом сприяння глобальному розвитку, оскільки, по суті, міжрегіоналізм є формою багатостороннього співробітництва, тобто «спосіб дій, який залучає декілька держав, які працюють разом на практиці». При цьому політика розвитку ЄС повинна буде зосередитися на способах спільного оркестрування багатосторонньої співпраці, встановлення міжнародних норм і побудови режиму. У такій перспективі відносини АСЕАН та ЄС стають ключовим місцем для оркестровки переваг обох сторін щодо багатосторонньої архітектури глобального управління. Тут ЄС має брати участь у

¹⁹⁹ Reilly, J. (2012). 'A Norm-Taker or a Norm-Maker? Chinese Aid in Southeast Asia. *Journal of Contemporary China*, 21(73):71-91 Reilly, B. (2013). 'Southeast Asia: In the Shadow of China'. *Journal of Democracy* 24(1): 156-164

структурних змінах міжнародних режимів, щоб зробити їх більш інклюзивними та сталими. Європа могла б взяти на себе провідну роль у покращенні орієнтації на розвиток багатосторонніх торговельних угод, таких як Регіональне всеосяжне економічне партнерство в Азії, Угода про торгівлю послугами (TISA) або Угода про екологічні товари (EGA), а також у просуванні поваги до стандартів праці, захисту працівників і людини, зокрема прав жінок і дітей. ЄС має керувати та координувати формування глобальних планів і державних політик як умови для розвитку, зокрема у сфері торгівлі, податків, інвестиційної цілісності (наприклад, вплив на засоби до існування та продовольчу безпеку). Глобальні фінансові інституції повинні стати «за своєю природою розвивальними». Водночас політика ЄС вимагає інтеграції розвитку, зокрема у сфері торгівлі та фінансових потоків (включаючи глобальні стандарти доброчесності та боротьбу з корупцією та ухиленням від сплати податків); видобутку ресурсів, погіршенні навколишнього середовища та вирубці лісів; сільському господарстві, продовольчій безпеці та захопленні землі; рибальстві та управлінні морем; охороні здоров'я, освіті, передачі технологій і навичок; міграції, мобільності робочої сили та взаємозв'язку суспільств.

Один із способів досягти цього — поставити розвиток у центр ширшої зовнішньої політики ЄС, розумно використовувати синергію з різних сфер політики та організувати потенціал зовнішніх дій для досягнення максимальної узгодженості та ефективності. Першим кроком є покращення координації донорів між ЄС та державами-членами, наприклад шляхом спільного програмування допомоги. Європа повинна надати НРС необмежений доступ до ринку та скасувати експортні субсидії для промислово розвинених країн на внутрішньому, регіональному та багатосторонньому рівнях. У Південно-Східній Азії слід докладати зусиль для інвестування в інфраструктуру, сільськогосподарські дорадчі служби, дослідження біорізноманіття та навчання, щоб забезпечити функціонування місцевих товарних ринків і обмежити нестабільність цін. Додаткові дії однаково необхідні щодо зміни клімату, зеленого зростання, екологічно стійкої та справедливої торгівлі, спільних технологій та інновацій, макроекономічної координації, а також спільних стандартів і зобов'язань у сфері міграції. Зайве говорити, що результати діяльності ЄС у цій сфері будуть вирішальними для довіри до нього як моделі. Для досягнення своїх цілей ЄС потребує проактивного та комплексного підходу, встановлення амбітних цілей та забезпечення узгодженості зі своїм Порядком денним сталого розвитку на період до 2030 року, а також йому необхідно заручитися підтримкою своїх азіатських партнерів.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте основні інтеграційні об'єднання Азії.
2. Чому, на Вашу думку, в Азії не сформувались «глибокі» форми регіональної інтеграції.
3. Охарактеризуйте форми та методи регіональної політики в країнах Азії.
4. Яким чином ЄС підтримує розвиток регіональної інтеграції країн Азії?

Література до розділу

- Булатова О. В. *Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів : монографія* / Олена Валеріївна Булатова. – Донецьк: ДонДУ, 2012. – С. 17
- Ballassa B. *The Theory of Economic Integration* / B. Ballassa. – Homewood, Illinois: Richard D. Irvin, 1961. – 304 P.
- Börzel, T.A., & van Hüllen, V. (2015). Introduction. In T.A. Börzel & V. van Hüllen (Eds.), *Governance transfer by regional organizations* (pp. 3–21). Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Henökl, T. and Reiterer, M. (2015), *Orchestrating Multilateralism: Cases of EU and Asian Interregional Engagement, Regions and Cohesion*, 5 (3).
- Reilly, J. (2012). 'A Norm-Taker or a Norm-Maker? Chinese Aid in Southeast Asia'. *Journal of Contemporary China*, 21(73):71-91
- Reilly, B. (2013). 'Southeast Asia: In the Shadow of China'. *Journal of Democracy* 24(1): 156-164
- Smith, M. (2013). 'Beyond the comfort zone: internal crisis and external challenge in the European Union's response to rising powers', *International Affairs*, 89(3): 668

ТЕМА 11

ОГЛЯД СВІТОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ: АРАБСЬКИЙ СВІТ І СПІВПРАЦЯ З ЄВРОПОЮ

11.1. Європа та арабський світ: компаративний аналіз регіонів (за методикою PEST-аналізу)

Для компаративного регіонального аналізу важливо, передусім, визначитися із поняттям і означенням регіону, який прийнято в міжнародних відносинах називати арабським світом. Загалом «арабський світ» є сконструйованою дефініцією і специфічним регіоном, географічні межі та рівень регіоналізму в якому залишаються відкритими для дискусії.

Взагалі вихідною формою дефініції «арабський світ» часто вважають термін «араби». Прийняте середньовічними арабськими істориками та філологами поняття «араби» не мало чіткої етнічної приналежності, а обмежувалось переважно географічною ознакою. Воно застосовувалося для позначення усєї території Аравійського півострова – «Землі арабів», «Країни арабів», «Острова арабів» та середовища домінування арабської мови. У першій половині 8 століття цей термін почав поширюватися разом із експансією новоутвореної імперії Халіфату, ісламом, арабською мовою і культурою далеко за межі Аравійського півострова. У результаті виникла нова етносоціальна спільнота, яка називала себе словом «араби»²⁰⁰.

У сучасному трактуванні термін «арабський світ» вперше використав ліванський письменник і мислитель Мішель Чиха у журналі арабської політичної думки «La Nation Arabe» («Арабська нація»), який видавався французькою мовою в Женеві з 1930 по 1938 рр.²⁰¹ Цей термін він застосував для позначення країн і територій, де домінує арабська мова, щоб підкреслити цим самим їхні спільні культурні, історичні та мовні характеристики.

---

²⁰⁰ Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-43148>.

²⁰¹ La Nation Arabe. Кембриджські архівні видання. Cambridge University Press. URL: <https://web.archive.org/web/20150402123258/http://www.archiveeditions.co.uk/titledetails.asp?tid=69>

Загалом концепція арабського світу набула популярності на початку 20 століття в період арабського інтелектуального та культурного відродження, відомого як Нахда. Арабські інтелектуали та націоналісти прагнули визначити та об'єднати арабомовне населення на різних територіях, наголошуючи на спільній ідентичності та спільному спадку. Відтоді термін «арабський світ» широко використовується для позначення країн і регіонів Північної Африки, Близького Сходу та Аравійського півострова, де розмовляють арабською мовою і де існують культурні та історичні зв'язки з арабською цивілізацією. Проте межі та склад арабського світу можуть змінюватися залежно від різних точок зору та контексту. Так, наприклад, у Кембриджському словнику англійської мови слово «араб» визначається як «людина із Західної Азії чи Північної Африки, яка розмовляє арабською як рідною мовою»²⁰². У словнику Merriam Webster, цей термін визначається як «представник семітського народу Аравійського півострова» та «представник арабомовного народу»²⁰³. Іншими словами, цей термін тісно пов'язаний з арабською мовою та культурою, які ілюструють однорідність арабів. У статті під назвою «Хто такий араб?» Ватт і Качія стверджують, що «протягом багатьох століть основою культурної ідентичності та спорідненості арабів була, перш за все, релігійна ознака. Релігія ісламу стала історичним поштовхом до створення величезного суспільства, до якого належали араби. Однак ще сильнішою ознакою спорідненості серед мусульман була арабська мова, яка мала особливий статус як мова одкровення. Арабські мовні та літературні стандарти залишалися однорідними в різних регіонах арабського світу і навіть в інших ісламських провінціях»²⁰⁴.

Отже, безсумнівним є те, що термін арабський світ тісно пов'язаний з арабською мовою, релігією та культурою. У цьому розділі приймається найпоширеніша форма географічного визначення арабського світу, який об'єднує 12 країн Близького Сходу (*Бахрейн, Ємен, Ірак, Йорданія, Сирія, Катар, Кувейт, Ліван, ОАЕ, Оман, Палестинська Автономія, Саудівська Аравія*) та 10 країн Північної Африки (*Алжир, Єгипет, Лівія, Мавританія, Марокко, Судан, Туніс, Сомалі, Джибуті, Коморські острови*), спільними ознаками яких є арабська мова в статусі офіційної мови та зовнішньополітична приналежність до Ліги арабських держав (ЛАД) – міждержавної регіональної організації, створеної у 1945 році. Загалом площа, яку займають країни арабського світу складає 13 млн км² (для порівняння площа Європи – 10 млн км²).

²⁰² Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/arab>

²⁰³ Merriam Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Arab>.

²⁰⁴ Ватт, В. М. та Качія, П. (nd) Хто такий араб? Університет Пенсільванії: Центр африканських досліджень. URL: http://www.africa.upenn.edu/K-12/Who_16629.html.

Подібно до більшості регіонів світу, регіоналізм в арабському світі має свої особливості, зумовлені політичними, економічними, соціокультурними і технологічними чинниками.

При проведенні компаративного аналізу двох регіонів – Європи та арабського світу доцільно застосувати метод PEST-аналізу, який є широко використовуваним інструментом для вивчення факторів макросередовища, які впливають чи потенційно можуть впливати на розвиток цих регіонів загалом та регіоналізму в них, зокрема. PEST-метод зазвичай, використовується для: 1) комплексного аналізу регіонів з урахуванням широкого діапазону факторів (політичних, економічних, соціальних і технологічних); 2) оцінки зовнішнього середовища, розробки стратегії регіоналізації і прийняття рішень; 3) оцінки потенційних ризиків за умов невизначеності; 4) дослідження міжнародних ринків та оцінки стратегічного позиціонування регіону; 5) оцінки політичного та регуляторного ландшафту; 6) міжнародного порівняння країн чи регіонів. Загалом, метод PEST-аналізу є універсальним практичним і адаптивним підходом до оцінки впливу зовнішнього середовища на регіони, що допомагає зрозуміти контекст, у якому приймаються рішення та розробляються стратегії регіоналізації.

Для проведення компаративного аналізу країн Європи та арабського світу з використанням методу PEST-аналізу доцільно акцентувати увагу на факторах, критеріях та індикаторах, відображених у табл. 11.1.

Аналіз *політичних факторів* передбачає порівняння політичної структури та її впливу на процеси прийняття рішень у Європі та арабському світі; оцінку рівня політичної стабільності та впливу конфліктів або геополітичної динаміки на обидва регіони; оцінку рівня політичної інтеграції, співпраці та характеру функціонування регіональних організацій в обох регіонах. Порівнюючи системи управління в Європі та арабському світі, можна побачити помітні відмінності у формах правління, політичній стабільності та процесах прийняття рішень. Зокрема, Європа складається з різноманітних політичних структур, включаючи парламентські республіки (Німеччина); республіки змішаного типу (наприклад, Франція президентсько-парламентська республіка); конституційні монархії (наприклад, Іспанія, Швеція, Великобританія). При цьому Європейський Союз, як регіональне інтеграційне об'єднання, має власну політичну структуру з наднаціональною інституційною системою, до складу якої входять Європейська комісія, Європейський парламент і Рада Європейського Союзу. Натомість арабський світ охоплює різноманітні політичні структури, включаючи республіки, монархії та гібридні системи. Такі республіки, як Єгипет і Сирія, мають президентську систему, тоді як конституційні монархії, такі як Йорданія та Марокко, мають поєднання монархічної та парламентської систем.

Таблиця 11.1

**Фактори, критерії та індикатори для проведення
компаративного аналізу з використанням PEST-методу**

PEST	Фактори	Критерії	Індикатори
P	Політичні	Політичні структури	Форми правління і державний устрій
		Політична стабільність	Рівень конфліктності або геополітичної динаміки
		Процеси прийняття рішень	Рівень політичної інтеграції, участь країн у міжнародних організаціях
E	Економічні	Економічне зростання	Темпи зростання ВВП
		Торгівля та інвестицій	Обсяги торгівлі, інвестиційні потоки, рівень розвитку економічного партнерства
		Галузі та сектори економіки	Домінуючі галузі та сектори
		Економічні виклики	Рівень безробіття, нерівність доходів, інфляція та фіскальна політика
S	Соціально-культурні	Культурне розмаїття	Культурні та релігійні особливості, традиції, мова
		Цінності	Суспільні погляди, соціальні норми та цінності
		Освіта та грамотність	Рівень грамотності та доступ до освіти
		Демографія	Динаміка чисельності населення, вікова структура та моделі міграції
T	Технологічні	Технологічний прогрес	Рівень технологічного розвитку, інновацій та впровадження нових технологій
		Цифрова інфраструктура	Доступність і якість цифрової інфраструктури, проникнення Інтернету та рівень цифровізації
		Дослідження та розробки	Інвестиції в дослідження та розробки, наукове співробітництво та технологічні можливості

Більшість європейських країн мають довгу історію політичної стабільності, яка характеризується мирною передачею влади та встановленими демократичними інститутами. Європейські країни загалом користуються високим рівнем політичної стабільності, хоча в останні роки іноді траплялися проблеми та зміни через такі фактори, як економічні кризи, проблеми міграції та активізація націоналістичних рухів. Варто зазначити, що більшість країн арабського світу історично теж тривалий час характеризувалися політичною стабільністю, однак базованою на авторитарній владі у формі спадкової монархії, військової хунти чи до смертної президентської вертикалі. Такі режими довгий час мали передбачуваність у зв'язках із зовнішнім світом і «забезпечували порівняно безконфліктне

суспільство у межах окресленого режимом політичного коридору»²⁰⁵. Однак, у результаті «Арабської весни», – серії революційних змін, політичних заворушень, потужних протестів і громадянських виступів, ситуація докорінно змінилася. Деякі країни зіткнулися з посиленням політичної нестабільності і зміною політичних режимів (як у Лівії і Єгипті), державними переворотами і громадянським опором (як у Судані навесні 2019 р.), зі зміцненням авторитарних режимів (як у Сирії) і «тихими революціями» (як в Алжирі у 2018-2019 рр.), а також внутрішніми і регіональними конфліктами та боротьбою за демократичні реформи. Загалом у країнах, де режими встояли чи відновилися, переважно посилюється соціальне та політичне напруження, що несе загрозу повторних повстань і посилення фундаменталістських режимів²⁰⁶.

Коли йдеться про процеси прийняття рішень у Європі, то варто зазначити, що вони відрізняються залежно від державного устрою кожної країни, але загалом базуються на демократичних принципах. Європейські країни часто дотримуються системи стримувань і противаг, забезпечуючи розподіл влади та її підзвітність. На процеси прийняття рішень в арабському світі впливає державний устрій та модель управління кожної країни. Так, наприклад, у деяких країнах повноваження щодо прийняття рішень можуть бути зосереджені в руках одного лідера чи правлячої партії з обмеженим політичним плюралізмом та без участі громадян. Однак останніми роками були зроблені спроби сприяти політичним реформам, посилити участь громадян і вдосконалити практику державного управління.

Підсумовуючи, важливо зазначити, що це лише загальні риси, а загалом політичні структури, стабільність і процеси прийняття рішень можуть суттєво відрізнятися між окремими країнами Європи та арабського світу. Крім того, політична динаміка та обставини можуть змінюватися з часом, впливаючи на системи управління в кожному регіоні.

Аналіз *економічних факторів* передбачає порівняння темпів зростання ВВП, економічних показників та рівнів розвитку в Європі й арабському світі; динаміки обсягів торгівлі, інвестиційних потоків та економічного партнерства в кожному регіоні; оцінку домінуючих галузей, рівня диверсифікації економіки та секторів, що розвиваються, в обох регіонах; визначення економічних проблем (таких як безробіття, нерівність доходів, інфляція тощо).

Практично всі європейські країни мають розвинену ринкову економіку з високим ВВП на душу населення та потужним вторинним і третинним

²⁰⁵ Концепція зовнішньої політики України. Експертні рекомендації / Під заг. редакцією Є. Габер, С. Корсунського, Г. Шелест. К.: Фонд імені Фрідріха Еберта. 2020. 108 с. С.74.

²⁰⁶ *Ibid.*

секторами; у цих країнах досить диверсифікована економіка, яка забезпечує високу продуктивність і вирізняється потужними експортно-орієнтованими галузями. Єврозона (валютний союз європейських країн) має значний вплив на регіональну економічну інтеграцію та стабільність. Натомість економіку арабського світу представляють в основному країни-експортери нафти, найбільшими з яких є Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати, а також країни, які не виробляють нафту, такі наприклад, як Єгипет і Йорданія, але при цьому досягли прогресу в диверсифікації своєї економіки та інвестуванні в такі сектори, як туризм, фінанси та виробництво. Відтак країни регіону відрізняються за рівнем ВВП на душу населення, економічною диверсифікацією і, водночас, залежністю від нафтових доходів. Часто країни арабського світу називають «енергетичними монархіями» де нафта і газ є основою «пустельної економіки»²⁰⁷. До прикладу, країни Близького Сходу забезпечують понад третину світового поживання стратегічно важливих вуглеводнів.

Особливістю Європейського Союзу є те, що тут досягнуто найвищого рівня економічної інтеграції між державами-членами та створено єдиний ринок, що загалом сприяє вільній торгівлі товарами і послугами, руху капіталу і робочої сили, а також транскордонній торгівлі та інвестиціям. Єврозона зі своєю спільною валютою ще більше посилила економічну інтеграцію та співпрацю. Країни арабського світу доклали значних зусиль для посилення економічної інтеграції через регіональні організації, такі як Ліга арабських держав і Рада співробітництва Перської затоки. Однак регіональна торгівля в арабському світі залишається відносно обмеженою порівняно з ЄС. Такі інтеграційні ініціативи, як Велика Арабська зона вільної торгівлі (Greater Arab Free Trade Area – GAFTA) та Арабський митний союз (Arab Customs Union – ACU), спрямовані на сприяння торгівлі між арабськими країнами, стикаються з проблемами, пов'язаними з політичними конфліктами, регуляторними бар'єрами та недостатнім рівнем розвитку інфраструктури. Внутрішньо-регіональна торгівля в регіоні арабського світу демонструє відсутність взаємодоповнюваності, оскільки моделі торгівлі складаються з сировини та продукції сільського господарства. Має місце розрив у ВВП на душу населення між країнами Перської затоки та рештою арабських країн, що є однією з причин неспроможності економічної єдності²⁰⁸.

Більшість європейських країн залучають значні інвестиції завдяки своєму стабільному діловому середовищу, добре розвиненій інфраструктурі, якісному

²⁰⁷ «Енергетичні» монархії Близького Сходу. Нафта та газ як основа «пустельної» економіки. Борисфен Інтел. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/архив-региони/архив-близького-сходу/архив-іншій-восток/енергетическіе-монархії-близького-восток/

²⁰⁸ Regionalism Revisited in the Post-Arab Spring Middle East / by *Ayşegül Sever*. Apr 8, 2019. URL: <https://lseideas.medi.umd.edu/regionalism-revisited-in-the-post-arab-spring-middle-east-25843457b1a8>

людському капіталу та міцній законодавчій базі. ЄС забезпечує єдиний ринок і спільну інвестиційну політику, що заохочує транскордонні інвестиції в регіоні. Натомість арабський світ неоднорідний щодо привабливості для ПІІ. Деякі країни зі сприятливим бізнес-середовищем, такі як ОАЕ та Катар, залучили значні іноземні інвестиції. Однак інші країни стикаються з проблемами, пов'язаними з політичною нестабільністю, бюрократичними перепонами та недостатньою інфраструктурою, що перешкоджає притоку інвестицій. Для покращення бізнес-середовища та залучення інвестицій тут були докладені значні зусилля та проведені економічні реформи.

Разом з тим, європейські країни стикаються з такими проблемами, як старіння населення, соціально-економічна нерівність усередині ЄС і необхідність адаптації до технологічного прогресу та глобалізації. При цьому їх перевагою є розвинена промисловість, потужний інноваційний сектор та міцна інституційна база. Натомість країни арабського світу стикаються з проблемами, пов'язаними з політичною нестабільністю, безробіттям серед молоді, економічною нерівністю та залежністю від нафтових доходів у деяких країнах. Однак регіон також має значні можливості, такі як стратегічне географічне розташування для торгівлі та логістики, потенціал для диверсифікації економіки та залучення інвестицій у відновлювані джерела енергії, молоде та зростаюче населення.

Аналіз *соціально-культурних факторів* передбачає дослідження культурного розмаїття, традицій, мови та релігійних впливів в Європі та арабському світі; оцінку соціальних норм та цінностей, поширених в кожному регіоні; порівняння систем освіти і рівня грамотності; чисельності населення, вікової структури та моделей міграції в обох регіонах.

Домінуючою релігією в Європі є християнство, включаючи католицизм, протестантизм і східне православ'я. Однак існує також значна присутність інших релігійних груп, включаючи іслам, іудаїзм, індуїзм і буддизм. Загалом Європа вирізняється релігійною різноманітністю. Натомість арабський світ є переважно мусульманським, а домінуючою релігією є іслам. Проте в регіоні є також християнські та інші релігійні громади. Відтак, ісламські традиції, звичаї та цінності мають сильний вплив на соціокультурну динаміку арабських суспільств, а також на їх економіку і фінансову систему.

Європа також відрізняється мовним розмаїттям, основними з яких є англійська, французька, німецька, іспанська, італійська. Країни Європи мають власні національні мови, а деякі регіони мають регіональні мови або мови нацменшин. Натомість арабська мова (з різними діалектами та регіональними варіаціями) є основною мовою арабського світу. Вона має культурне та релігійне значення, слугуючи об'єднуючою мовою для арабських громад.

Європа має багату культурну спадщину, сформовану століттями історією, мистецтво, архітектуру, літературу, музику. Кожна європейська країна має свої власні культурні традиції та звичаї, що призводить до різноманітного культурного ландшафту. Арабський світ також має глибоку культурну спадщину, на формування якої вплинули стародавні цивілізації і, зокрема, ісламська. Кожна арабська країна має власну унікальну культуру, разом з тим арабську культуру об'єднують спільні елементи, включаючи літературу, каліграфію, музику, танці, кухню та звичаї.

Європейські країни відомі своїм високим рівнем людського розвитку, включаючи освіту, охорону здоров'я та системи соціального забезпечення. Освіта тут розглядається як шлях до особистісного зростання, професійного розвитку та соціальної мобільності. Тому європейські країни віддають пріоритет інвестиціям в освіту, що є основою формування людського капіталу та потужного науково-дослідного потенціалу. Показники людського розвитку помітно відрізняються в арабському світі. Деякі країни досягли значного прогресу в освіті та охороні здоров'я (наприклад, Об'єднані Арабські Емірати та Катар доклали значних зусиль для вдосконалення систем освіти та сприяння інноваціям і дослідженням), тоді як інші країни стикаються з проблемами, пов'язаними з доступом до якісної освіти. Саме тому арабський світ надає великого значення розвитку освіти, намагаючись покращити освітні системи та збільшити доступ до якісної освіти. У регіоні все більше уваги приділяється науковим дослідженням, інноваціям та професійному навчанню.

Аналіз *технологічних факторів* передбачає порівняння рівня технологічного розвитку, інновацій та впровадження нових технологій у Європі та арабському світі; доступності та якості цифрової інфраструктури, проникнення Інтернету та рівня цифровізації в кожному регіоні; рівня інвестицій в дослідження та розробки, рівня наукового співробітництва та технологічних можливостей в Європі та арабському світі.

Як відомо технологічні фактори відіграють вирішальну роль у розвитку та формуванні конкурентоспроможності країн і регіонів. Загалом Європа має добре розвинені технологічну інфраструктуру і транспортні мережі, а також доступ до сучасних систем зв'язку. Багато європейських країн інвестували значні кошти в розбудову високошвидкісних інтернет-мереж і цифрової інфраструктури. В арабському світі технологічна інфраструктура відрізняється у розрізі країн. Якщо Об'єднані Арабські Емірати і Катар, зробили значні інвестиції в сучасну інфраструктуру та високошвидкісне підключення до Інтернету, то інші країни стикаються з проблемами, пов'язаними з обмеженим доступом до технологій, особливо в сільській місцевості.

Європа завжди вирізнялася акцентом на інноваціях, дослідженнях і розробках. Багато європейських країн мають добре розвинені дослідницькі установи, університети і технопарки, які сприяють науковому прогресу та технологічним інноваціям. Європейські країни були в авангарді проривів у різних галузях, включаючи машинобудування, фармацевтику, відновлювані джерела енергії та інформаційні технології. Арабський світ впродовж останніх років також все більше зосереджується на сприянні інноваціям і науково-дослідним розробкам. Деякі арабські країни інвестували у створення науково-технологічних парків, дослідницьких та інноваційних центрів. Останнім часом країни арабського світу є полігоном для розвитку культури стартапів і підприємництва. Зокрема, такі країни, як Об'єднані Арабські Емірати, Єгипет і Йорданія, стали центрами стартапів, розвитку інновацій і культури підприємництва. Тут докладаються значні зусилля для забезпечення фінансування і менторської підтримки стартапів, просування інноваційних галузей.

Сучасна Європа має процвітаючу цифрову економіку та сектор електронної комерції. Багато європейських країн мають добре розвинені онлайн-ринки, цифрові платіжні системи та платформи електронної комерції. ЄС запровадив правила та політику для підтримки транскордонної електронної комерції, захисту прав споживачів і конфіденційності даних. Сучасний арабський світ також є регіоном зростання цифрової економіки та сектору електронної комерції. У таких країнах, як Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія та Єгипет, спостерігається значне зростання онлайн-бізнесу, цифрових платформ і систем електронних платежів.

Європа приділяє особливу увагу розвитку цифрових навичок і освіті. Багато європейських країн інтегрували програми цифрової грамотності у свої системи освіти, щоб озброїти людей необхідними навичками для цифрової ери. Країни арабського світу визнають важливість цифрових навичок та інвестують в програми цифрової освіти задля підвищення цифрової грамотності та забезпечення навчання новим технологіям. Зокрема, впроваджуються такі ініціативи, як академії програмування, семінари з цифрових навичок і платформи онлайн-навчання.

Підсумовуючи вищезазначене, важливо зауважити, що метод PEST-аналізу забезпечує основу для системного аналізу та порівняння різних факторів, що впливають на геополітичне та соціально-економічне середовище в різних країнах та регіонах. Однак для більш глибокого аналізу необхідно враховувати конкретний контекст і особливості кожного регіону, вивчати додаткові фактори, необхідні для проведення дослідження.

11.2. Регіоналізм в арабському світі

Поняття та форми регіоналізму в арабському світі

Регіоналізм в арабському світі є частиною більш широких наукових дискусій, що базуються на різних точках зору і методологічних підходах. Концептуально регіоналізм найчастіше розглядається у контексті таких позитивних процесів, як регіональна співпраця, інтеграція і формування взаємодоповнюючої ідентичності в межах географічно визначеної території. Разом з тим, регіоналізм в епоху глобалізму часто інтерпретується з негативної точки зору, як конкуруючий і конфліктуючий феномен²⁰⁹.

Як позитивне явище, регіоналізм може проявлятися економічною, політичною та безпековою співпрацею, що базується на спільних інтересах і цінностях; а також регіональною інтеграцією задля досягнення спільних цілей між країнами чи спільнотами в певному географічному регіоні. У цьому сенсі регіоналізм може мати різні форми прояву, серед яких політична, економічна, культурна та соціальна співпраця.

У *політичному* контексті регіоналізм часто передбачає створення регіональних організацій або інституцій, які сприяють співпраці та прийняттю рішень між державами-членами. Ці організації можуть мати власні органи управління, спільні політику та механізми для вирішення регіональних проблем і сприяння регіональному розвитку.

В *економічному* плані регіоналізм передбачає формування регіональних економічних співтовариств або торговельних угод, спрямованих на посилення економічної інтеграції, сприяння торгівлі й інвестиціям, руху товарів і послуг у межах регіону. Такі угоди можуть включати домовленості про спільний ринок, митні союзи або зони вільної торгівлі між країнами-членами.

У *соціальному та культурному* плані регіоналізм сприяє зміцненню регіональної ідентичності, культурному обміну та співпраці в таких сферах, як освіта, мистецтво, спорт і туризм задля збереження регіональної спадщини, традицій і мов, сприяючи відчуттю приналежності та солідарності у регіоні.

Таким чином, регіоналізм як позитивне явище, розглядається як спосіб вирішення державами спільних проблем, залучення ними спільних ресурсів і досягнення спільних інтересів в межах регіонів. Він спрямований на зміцнення регіональної співпраці, єдності та розвитку, враховуючи різноманітність та унікальні

---

²⁰⁹ Sever Ayşegül. Globalism, Regionalism and the Middle East. URL: <https://www.e-ir.info/2018/10/12/globalism-regionalism-and-the-middle-east/>

характеристики регіону. При цьому регіоналізм може набувати різних форм і мати різний ступінь інтеграції чи співпраці, залежно від конкретного контексту та цілей відповідного регіону.

Так, наприклад, в Європі регіоналізм найбільше проявляється через регіональну інтеграцію в межах Європейського Союзу (ЄС) – наднаціональної організації, яка складається з 27 європейських країн, що добровільно вирішили об'єднатися у певних сферах економіки і політики. ЄС сприяє політичній інтеграції, економічному співробітництву та соціальній згуртованості серед держав-членів, створивши спільну політику та спільні інституції, щоб сприяти прийняттю рішень та з метою координації спільної діяльності.

У науковому дискурсі також є різні точки зору щодо ідентифікаційних ознак, на яких базується регіоналізм. Даючи визначення регіонам, науковці підкреслюють різні ідентифікаційні критерії, яким мають відповідати країни чи спільноти для того, щоб бути або стати регіоном. Так, наприклад, Брюс М. Рассет наголошує на таких факторах, як *географічна близькість, соціальна та культурна однорідність, економічна взаємозалежність, наявність політичних інститутів*²¹⁰. Схожої точки зору притримуються Луї Дж. Канторі та Стівен Л. Шпігель, які вважають необхідними для визначення регіону такі критерії, як: *географічна суміжність; спільні історичні, культурні та мовні зв'язки; міжнародна взаємодія*²¹¹. Однак останнім часом спостерігається зміщення акценту з географічних критеріїв ідентифікації регіонів на політичні та ціннісні характеристики. Так, Дж. Пітер Катценштайн вважає, що регіони є *«соціальними та когнітивними конструкціями, які вкорінені в політичній практиці»*²¹².

Виходячи з вищезазначеного дискурсу, виникає питання, за якою ознакою ідентифікувати регіоналізм в арабському світі? Беручи до уваги культурну та релігійну спільність, арабський світ можна розглядати як регіон. Різноманітні дослідження, зокрема, Звіт про розвиток людського потенціалу в арабських країнах за 2002 рік, припускають, що «можливо, жодна інша група держав у світі не має такого ж потенціалу для співпраці та інтеграції, як арабські країни»²¹³, оскільки ця територія має загальний історичний досвід та арабо-мусульманську ідентичність з відносно високим рівнем культурної, релігійної та мовної однорідності. Регіон також характеризується високим ступенем взаємодії, що базується на

²¹⁰ Russett, Bruce M. International Regions and the International System, 1969. *Inter-university Consortium for Political and Social Research [distributor]*, 2006-01-12. URL: <https://doi.org/10.3886/ICPSR05652.v1>

²¹¹ Cantouri Louis J., Spiegel Steven L. The International Politics of Regions: A Comparative Approach. *International Studies Quarterly*, Volume 13, Issue 4, December 1969, Pages 361–380. URL: <https://doi.org/10.2307/3013600>

²¹² Katzenstein, J. Peter. Regionalism and Asia. *New Political Economy*. Abingdon: Nov 2000. Vol. 5, Iss. 3; 353 p. URL: <https://pkatzenstein.org/data/Regionalism%20and%20Asia.doc>

²¹³ UN Human Development Report (UNDP). 2002. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/263/hdr_2002_en_complete.pdf

широких родинних зв'язках і присутності транснаціональних акторів (у тому числі, ісламістів, мігрантів, представників бізнес-структур, транснаціональних арабських ЗМІ, таких як al-Jazeera та al-Arabiya), які формують «новий арабський простір»²¹⁴. Разом з тим, у науковому дискурсі існує також консенсус, що регіоналізм в арабському світі, в сенсі соціальної та політичної згуртованості, економічної взаємозалежності, чи функціонування наднаціональних регіональних інституцій, не є характерним явищем²¹⁵. Відтак, дефіцит регіонального співробітництва в арабському світі призвів до того, що його називають «регіоном без регіоналізму» або «простором слабого регіоналізму»²¹⁶. У порівнянні з Азією, Африкою, Латинською Америкою, а надто з Європою, регіоналізм в арабському світі часто розглядається як винятковий, такий, що протистоїть глобальним тенденціям економічного та політичного лібералізму, а також регіоналізму в епоху глобалізації. Серед загальновизнаних причин слабкої регіональної співпраці та інтеграції серед країн арабського світу фахівці називають такі, як: відсутність впродовж тривалого часу життєздатних держав; авторитарну природу арабських держав; постійно присутній зовнішній вплив²¹⁷.

Класичним прикладом регіоналізму в арабському світі є Ліга арабських держав, яка є регіональною організацією, що складається з 22 держав-членів. Ліга арабських держав покликана сприяти співпраці, координації та інтеграції між арабськими країнами в різних сферах, включаючи політику, економіку, культуру та соціальну співпрацю. Її діяльність спрямована на вирішення регіональних проблем і сприяє єдності країн арабського світу у таких питаннях, як вирішення конфліктів, економічний розвиток, захист арабської ідентичності та спадщини.

Арабський регіоналізм також представлений Радою співробітництва Перської затоки, яка складається з шести арабських країн, розташованих на Аравійському півострові і має на меті посилення економічної інтеграції, співпраці у сфері безпеки та культурного обміну між державами-членами.

Крім вищезазначеного, регіоналізм в арабському світі (як до прикладу і в Європі) можна спостерігати в різних регіональних ініціативах, угодах і форумах, які сприяють співпраці з конкретних питань. Це можуть бути торговельні угоди,

²¹⁴ Regionalism Revisited in the Post-Arab Spring Middle East / by Ayşegül Sever. Apr 8, 2019. URL: <https://lsideas.medium.com/regionalism-revisited-in-the-post-arab-spring-middle-east-25843457b1a8>

²¹⁵ Vignal L. The Transnational Middle East. People, Places, Borders. 1st Edition. London: Routledge. 2016. URL: https://books.google.co.uk/books?id=NTMIDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

²¹⁶ Sever Ayşegül. Globalism, Regionalism and the Middle East. URL: <https://www.e-ir.info/2018/10/12/globalism-regionalism-and-the-middle-east/>

²¹⁷ Regionalism Revisited in the Post-Arab Spring Middle East / by Ayşegül Sever. Apr 8, 2019. URL: <https://lsideas.medium.com/regionalism-revisited-in-the-post-arab-spring-middle-east-25843457b1a8>

програми культурного обміну, регіональні безпекові альянси та проєкти спільного розвитку.

Ліга арабських держав

Першою офіційною міждержавною регіональною організацією країн арабського світу стала Ліга арабських держав (ЛАД), яка була створена ще в 1945 році з метою сприяння співпраці, посилення координації та інтеграції держав-членів у сфері політичних, культурних, економічних і соціальних програм, а також забезпечення посередництва у врегулюванні спорів між ними або суперечок між ними і третіми сторонами. Державами-засновницями ЛАД стали Єгипет, Ірак, Йорданія, Ліван, Саудівська Аравія, Сирія та Ємен. Зараз організація налічує 22 країни і базується на спільній культурі і мові. Ліга арабських держав реалізує політичні, економічні, соціальні та культурні програми, які спрямовані на підтримку інтересів держав-членів. Вона виступає своєрідним форумом держав-членів для координації їхніх політичних позицій, обговорення питань, що мають спільний інтерес, а також для врегулювання міждержавних суперечок і конфліктів. За процедурою голосування в Раді Ліги кожній державі-члену належить один голос; а проголосовані рішення є обов'язковими до виконання лише для тих держав, які голосували за них.

Основна мета організації – служіння загальному благу всіх арабських держав, що знаходить конкретизацію у прагненні посилити співпрацю та солідарність між арабськими країнами; намагання захищати та просувати спільні інтереси держав-членів; сприяти координації політики між державами-членами з різних регіональних і міжнародних питань для підтримки арабської єдності та досягнення спільних цілей (рис. 11.2).

Спільними стратегічними цілями ЛАД є:

1. Зміцнення арабської солідарності через посилення співпраці і взаєморозуміння між арабськими країнами, формування єдності та колективної сили в арабському світі.

2. Захист політичних, економічних, соціальних і культурних інтересів держав-членів і спільне просування арабських інтересів на усіх регіональних і міжнародних платформах.

3. Підтримка миру, стабільності і безпеки в арабському регіоні шляхом мирного врегулювання конфліктів і боротьби з тероризмом.

4. Розширення арабської співпраці та посилення співпраці між державами-членами в різних сферах, включаючи політику, економіку, культуру та соціальний розвиток, для досягнення спільного прогресу та процвітання.

Рис. 11.2. Функціональне призначення Ліги арабських держав

З огляду на мету, стратегічні цілі та сфери міждержавної співпраці, основними завданнями Ліги арабських держав є:

– *політична координація* (Ліга бере участь у політичній координації та консультаціях між державами-членами щодо регіональних питань, конфліктів і криз; співпраця щодо мирного вирішення суперечок, підтримки політичної стабільності та заохочення до діалогу і переговорів);

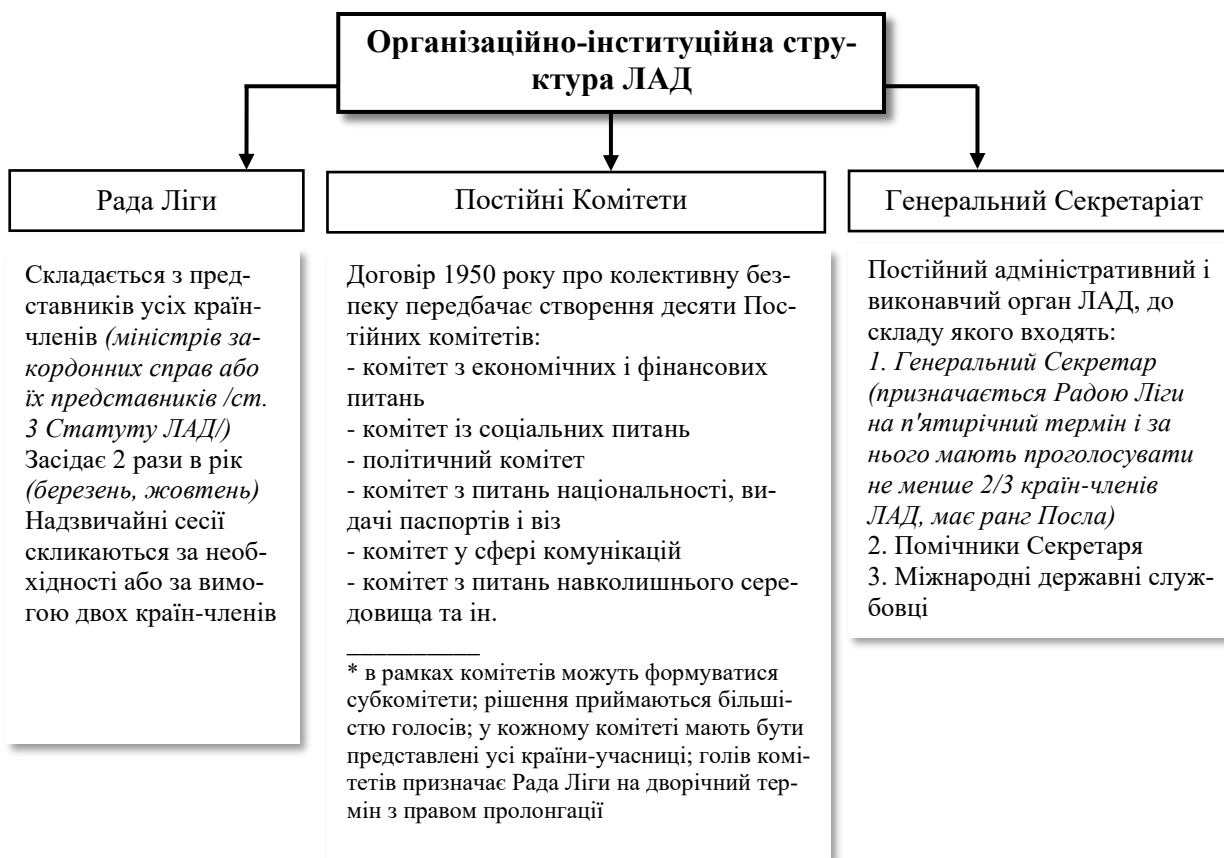
– *економічна інтеграція* (Ліга арабських держав сприяє економічному співробітництву та інтеграції між державами-членами для сприяння економічному розвитку, торгівлі, інвестиціям і спільним економічним проектам; вона спрямована на створення спільного економічного ринку між арабськими країнами);

– *соціальна та культурна співпраця* (Ліга підтримує соціальну та культурну співпрацю між державами-членами, включаючи освіту, науку, культуру та ініціативи соціального розвитку; її діяльність спрямована на збереження та популяризацію арабської культурної спадщини та самобутності);

– *співпраця у юридичній сфері* (Ліга сприяє правовому та судовому співробітництву між державами-членами, включаючи гармонізацію законів,

удосконалення правової бази та сприяння судовому співробітництву для забезпечення справедливості та верховенства права).

Таким чином, концептуально і відповідно до ідейного задуму Ліга арабських держав служить міждержавною регіональною платформою для співпраці, координації та вирішення спільних проблем арабських країн, які прагнуть досягнути єдності, розвитку і стабільності в арабському світі (Рис. 11.3).

Рис. 11.3. Організаційно-інституційна структура Ліги арабських держав

Однак на практиці, характерний країнам арабського світу державо-центричний егоїзм, завжди був проти сильних субдержавних і наддержавних ідентичностей. Відтак відчуття арабської приналежності країн регіону не призвело до спільного розуміння загальних норм, які кожна арабська держава має прийняти. Навіть сильна привабливість арабського націоналізму (панарабізму) не призвела до міжнаціональної єдності, а спільні наддержавні ідентичності не сприяли регіональному співробітництву²¹⁸.

Ліга арабських держав, як регіональна міждержавна організація, отримала лише обмежену автономію від своїх держав-членів, які вважали за краще не делегувати організації жодної вищої ролі за рахунок послаблення національного

²¹⁸ Regionalism Revisited in the Post-Arab Spring Middle East / by Ayşegül Sever. Apr 8, 2019. URL: <https://lseideas.mediium.com/regionalism-revisited-in-the-post-arab-spring-middle-east-25843457b1a8>

суверенітету. Як зазначено в Статуті Ліги арабських держав, державний суверенітет є пріоритетом для будь-якої держави-члена, і кожна держава зобов'язується не втручатися в питання, пов'язані з режимом одна одної²¹⁹.

З огляду на зазначене, існуючу співпрацю між авторитарними державами Ліги арабських держав можна трактувати як «авторитарний регіоналізм» або «регіоналізм, що посилює авторитарні режими»²²⁰, за якого статус, легітимність і загальні інтереси арабських режимів зміцнюються через Лігу. У цьому контексті Чарльз Тріпп наводить переконливий аргумент про те, що «лідери, які не бажають йти на компроміси з місцевими електоратами, тим паче, не бажають йти на компроміси з сусідніми державами»²²¹. Очевидно, саме тому, Ліга арабських держав виявилася нездатною самостійно врегулювати регіональні кризи, у тому числі й спровоковані «Арабською весною». Коли в 2011 році спалахнули арабські повстання, головною проблемою держав-членів ЛАД було те, як зупинити ці хвилі «розширення прав і свобод громадськості»²²². І хоча опір авторитаризму в арабському світі був очевидним, не існувало механізмів підтримки демократичного транзиту в цьому регіоні, на відміну від Європейського Союзу (ЄС) і пострадянської Європи після 1989 року. Власна стабільність і національна безпека стали визначальними для держав-членів Ліги. Це можна підтвердити на прикладі лівійської кризи. Коли вибухнула лівійська криза, Ліга спочатку здавалася досить зацікавленою у її врегулюванні, прийнявши радикальне рішення втрутитися у внутрішні справи однієї з арабських країн. Але згодом вона винесла це питання на розгляд Ради Безпеки ООН, яка санкціонувала військове втручання проти режиму Каддафі. У результаті «політики невтручання» Ліга поступово відійшла на другий план, поступившись США та Європі у врегулюванні кризи, включаючи у тому числі масове бомбардування Лівії військовими НАТО.

Іншим прикладом може слугувати конфлікт в Сирії. Ліга арабських держав спочатку також зайняла активну позицію щодо Сирії, призупинивши членство держави через політику Асада щодо сирійського цивільного населення. Однак вона не змогла запропонувати арабське врегулювання громадянської війни в

²¹⁹ Charter of the League of Arab States. 22 March 1945. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/125350/8005_arableaguecharter.pdf

²²⁰ Libman A., Obidenkova A.. Understanding authoritarian regionalism. *Journal of Democracy*. October 2018, Volume 29. P. 151–165. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/understanding-authoritarian-regionalism/>; Börzel T., Risse T. (eds). *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.

²²¹ Sever Ayşegül. Globalism, Regionalism and the Middle East. URL: <https://www.e-ir.info/2018/10/12/globalism-regionalism-and-the-middle-east/>

²²² *Ibid.*

Сирії, і Сирія все більше ставала «ганьбою» для Ліги. Уже через якийсь час ЛАД віддала перевагу спільній місії спостерігачів з ООН у 2012 та 2013 роках²²³.

Оскільки Ісламська держава Іраку та Сирії (ІДІЛ), Іран, Росія та інші зовнішні сили набували визначального впливу в Сирії, Ліга залишалася неефективною. Вона зосередилася на захисті вцілілих режимів серед своїх держав-членів та їхніх союзників. З цією метою у 2015 році Ліга розпочала формування об'єднаних військових сил, що складаються з приблизно 40 000 військовослужбовців. Це стало новим викликом в умовах зростання загроз щодо безпеки в Ємені²²⁴. Саудівська Аравія рішуче підтримала це рішення, оскільки вона втрутилася в конфлікти в Бахреїні у лютому 2011 року та Ємені у 2015 році, а також надала підтримку місцевим опозиційним групам у Сирії²²⁵, незважаючи на принцип невтручання, який зафіксований у Статуті Ліги.

Отже, незважаючи на те, що Ліга арабських держав є найбільшим проявом регіоналізму в арабському світі, вона також вважається «вираженням неспроможності арабського світу досягти своїх спільних цілей»²²⁶. ЛАБ не змогла досягти задовільного і справедливого вирішення палестинського питання, яке, фактично, було основною причиною її існування протягом семи десятиліть; а також не змогла досягти координації, співпраці чи узгодженості в діях серед своїх держав-членів.

Рада співпраці країн Перської затоки

Окрім Ліги арабських держав, ще однією інституційною регіональною організацією, яка перевірила свою спроможність протистояти регіональним викликам в умовах «Арабської весни», є Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ). Рада була заснована як субрегіональна організація ще в 1981 році в результаті занепокоєння щодо можливих негативних наслідків іранської революції 1979 року.

Рада співробітництва країн Перської затоки є регіональною політичною та економічною організацією, яка об'єднує шість арабських країн Перської затоки: Бахреїн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівську Аравію та Об'єднані Арабські

²²³ Sever Ayşegül. Regionalism Revisited in the Post-Arab Spring Middle East. LSE IDEAS Strategic Update. Apr 8, 2019. URL: http://eprints.lse.ac.uk/107800/1/LSE_IDEAS_Regionalism_Middle_East_April_2019.pdf

²²⁴ Жукорська Я.М. Ліга арабських держав: питання розвитку та перспективи. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 1. 2016 р. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6646/1/%D0%96%D1%83%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%AF.pdf>

²²⁵ Colombo, Silvia and Eman Ragab. Foreign Relations of the GCC Countries amid Shifting Global and Regional Dynamics, *The International Spectator* 52, No.2, 1–2. URL: https://www.iai.it/sites/default/files/editorial_note_2017_2.pdf

²²⁶ Awad Ibrahim. Arab Nationalism, Regionalism, and Regional Integration. URL: <https://www.thecairoreview.com/essays/arab-nationalism-regionalism-and-regional-integration/>

Емірати. Організація заснована 25 травня 1981 року в Абу-Дабі (Об'єднані Арабські Емірати) і діє на підставі Статуту.

Головними цілями Ради співробітництва Перської затоки є:

– *розширення співпраці та інтеграції* (Рада має на меті сприяти співпраці та інтеграції між державами-членами в різних сферах, у тому числі в таких як політика, економіка, оборона, безпека, культура та соціальна сфера);

– *сприяння економічному розвитку* (Рада співробітництва країн Перської затоки прагне зміцнити економічні зв'язки між державами-членами та сприяти економічному зростанню і диверсифікації, сприяючи створенню спільного ринку, митного союзу та валютного союзу);

– *забезпечення регіональної безпеки та стабільності* (метою Ради є посилення регіональної безпеки та стабільності шляхом колективної співпраці, спільних військових навчань та обміну розвідувальною інформацією та інформацією з питань безпеки між державами-членами);

– *сприяння культурному та соціальному співробітництву* (Рада заохочує культурний обмін, соціальний розвиток і співпрацю у таких сферах, як освіта, охорона здоров'я, спорт і туризм між країнами-членами).

Організаційно Рада співробітництва Перської затоки діє через різні установи та органи, включаючи Вищу раду, Раду міністрів і спеціалізовані комітети. Вища рада складається з глав держав-членів і є вищим органом, що приймає рішення. До Ради міністрів ЛАД входять міністри закордонних справ держав-членів. Рада міністрів відповідає за виконання рішень Вищої ради (рис. 11.4).

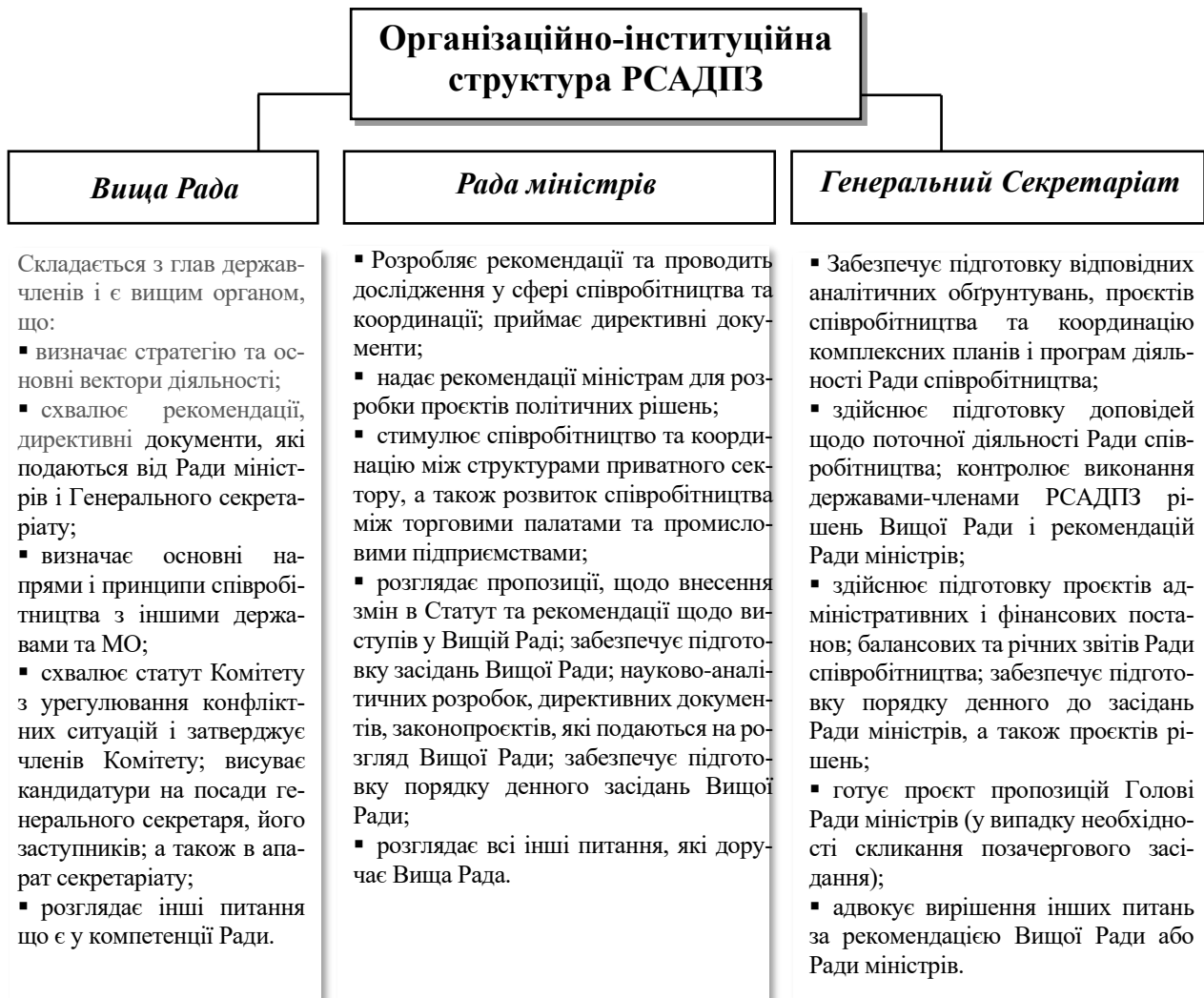
Загалом Рада відіграє значну роль у регіональних відносинах, зокрема у вирішенні спільних проблем і сприянні співпраці держав у регіоні Перської затоки. Важлива роль належить Раді у таких ініціативах, як розробка інфраструктурних проєктів, розвиток спільних інвестиційних підприємств та координація політичних питань, що стосуються регіону.

До протистояння між Саудівською Аравією та Катаром РСАДПЗ вважалася найкращим прикладом міждержавного регіоналізму серед країн арабського світу на Близькому Сході²²⁷. В період після «Арабської весни» й ослаблення політичного статусу Єгипту, розколу Лівії та Сирії регіон Перської затоки дедалі більше ставав домінуючим субрегіоном на Близькому Сході²²⁸. Тим не менш, такий розвиток подій не сприяв регіоналізму в Перській затоці, який поступився

²²⁷ Bianco, Cinzia and Gareth Stenfield. The intra-GCC crises: mapping GCC fragmentation after 2011. *International Affairs*. Volume 94, Issue 3, May 2018, Pages 613–635, URL: <https://doi.org/10.1093/ia/iiy025>

²²⁸ Santini, Ruth Hanau. A New Regional Cold War in the Middle East and North Africa: Regional Security Complex Theory Revisited. *The International Spectator*. VOL. 52, No.4, 2017. P. 93–111. URL: <https://www.iai.it/sites/default/files/hanausantini.pdf>

місцем новій політичній напруженості, загостривши старі міжконфесійні протиріччя між сусідами.

Рис. 11.4. Організаційно-інституційна структура Ради співробітництва арабських держав Перської затоки

Зокрема, Саудівська Аравія намагалася мобілізувати сунітські арабські країни під своєю гегемонією проти піднесення шіїтського блоку на чолі з Іраном. В контексті регіонального конфесійного розколу (тобто так званої нової арабської холодної війни), Саудівська Аравія не змогла досягти успіху. Конфесійне зіткнення з Іраном також не призвело до внутрішньосунітської єдності. Розбіжності у сприйнятті загрози з боку Ірану та «Братів-мусульман» спричинили найсерйозніший розрив між Саудівською Аравією та Катаром у рамках РСАДПЗ і призвели до найгіршого хаосу за всю 38-річну історію існування організації. Не тільки конфесійний розкол, але й роздробленість серед мусульман-сунітів щодо підтримки «Братів-мусульман» спотворили солідарність арабів-сунітів і підірвали авторитет ісламу як джерела єдності в регіоні. Катар відмовився визнати

«Братів-мусульман» терористичною організацією, незважаючи на протилежні погляди Саудівської Аравії та РСАДПЗ. У 2017 році Бахрейн, Саудівська Аравія та ОАЕ розірвали усі відносини з Катаром і оголосили бойкот цій країні. Водночас Саудівська Аравія звернулася до США, намагаючись зміцнити свої військові зв'язки зі США²²⁹. Відтак не лише країни регіону, але й їхні західні партнери – США та ЄС – дедалі частіше віддають перевагу двостороннім принципам перед багатосторонніми в регіоні арабського світу. Так, зокрема, ЄС сприйняв авторитарні режими регіону MENA²³⁰ «як незамінних союзників у боротьбі з тероризмом і нелегальною міграцією»²³¹.

Окремо варто звернути увагу на розвиток відносин між ЄС і Радою співробітництва країн Перської затоки, що базується на Документі про співпрацю, підписаному в 1989 році²³². Документ встановлює регулярний діалог щодо співпраці між ЄС і Радою співробітництва щодо економічних відносин, зміни клімату, енергетики, навколишнього середовища та досліджень.

Рамкова угода про співпрацю 1989 року створила Спільну Раду та Спільний Комітет Співпраці, в межах яких відбуваються регулярні «Зустрічі високопосадовців» і «Зустрічі міністрів» між ЄС і країнами Ради. Крім того, було започатковано серію діалогів, які зосереджуються на конкретних темах, таких як питання, пов'язані з торгівлею та інвестиціями (Діалог про торгівлю та інвестиції, 2017), а також питаннях прямої допомоги ЄС країнам Перської затоки в їхніх економічних стратегіях диверсифікації на основі обміну інформацією ЄС досвідом і експертизою (Діалог про диверсифікацію економіки, 2019). Останній досяг успіху у визначенні нових можливостей для бізнесу та сфер економічного співробітництва між двома регіонами, а також між ЄС та окремими країнами Ради співробітництва.

Крайнє засідання Спільного комітету співробітництва ЄС-РСАДПЗ відбулося в Ер-Ріяді 3 лютого 2021 року. За ним відбулося засідання Спільної ради міністрів ЄС-РСАДПЗ у Брюсселі 21 лютого 2022 року.

Європейський Союз присутній у регіоні завдяки трьом представництвам ЄС, акредитованим у шести країнах Ради співробітництва, зокрема Представництву ЄС у Саудівській Аравії, акредитованому в РСАДПЗ, що охоплює Бахрейн,

²²⁹ Santini, Ruth Hanau. A New Regional Cold War in the Middle East and North Africa: Regional Security Complex Theory Revisited. *The International Spectator*. VOL. 52, No.4, 2017. P. 93–111. URL: <https://www.iai.it/sites/default/files/hanausantini.pdf>

²³⁰ MENA – англomовний акронім від словосполучення «Middle East and North Africa», який використовується як узагальнена назва регіону у складі Близького Сходу та Північної Африки.

²³¹ Harders, Cilja. Junetta, Anetta and Lina Khatib. Europe and the Arab world: neighbours and uneasy partners in a highly conflictual context. *International Politics*. VOL. 54 (2), 2017. P. 1-19. URL: https://www.researchgate.net/publication/317747878_Europe_and_the_Arab_world_neighbours_and_uneasy_partners_in_a_highly_conflictual_context

²³² Cooperation Council (GCC) and the EU. EU relations with the Gulf Cooperation Council. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/gulf-cooperation-council-gcc-and-eu_en

Оман і Саудівську Аравію; Представництву ЄС в Об'єднаних Арабських Еміратах та Представництву ЄС у Державі Кувейт, яке також акредитоване у Катарі. У лютому 2022 року оголошено про відкриття представництва ЄС у Досі. А 18 травня 2022 року Комісія та Високий представник представили Спільне повідомлення про стратегічне партнерство з країнами Перської затоки, пропонуючи розвиток всеосяжного та міцнішого партнерства між ЄС і Радою співробітництва та її державами-членами.

Для налагодження діалогу та зміцнення співпраці з країнами РСАДПЗ у стратегічних сферах взаємного інтересу ЄС фінансує різні проекти в регіоні і, зокрема такі як: 1) Мережа чистої енергії ЄС-РСАДПЗ²³³; 2) проєкт «Діалог ЄС-РСАДПЗ щодо економічної диверсифікації»²³⁴; 3) розширений політичний діалог, співробітництво та розширення ЄС-РСАДПЗ.

Крім того, у лютому 2022 року Спільний комітет із співробітництва ЄС і РСАДПЗ схвалив Програму співробітництва на період 2022-2027 років, спрямовану на посилення партнерства між ЄС та РСАДПЗ. Цей крок має надзвичайно важливе значення, оскільки країни Перської затоки стали ключовими гравцями на міжнародній арені у вирішенні ключових глобальних викликів сучасності, таких як боротьба зі зміною клімату, зелений перехід, COVID-19 і відновлення після пандемії, а також забезпечення зростаючого глобального розвитку та гуманітарних потреб.

11.3. Відносини між ЄС та державами арабського світу. Союз для Середземномор'я

Ще однією міжурядовою організацією, яка була створена в 2008 році в регіоні арабського світу в результаті Барселонського процесу та Євро-Середземноморського партнерства є Союз для Середземномор'я (Union for the Mediterranean – UfM). Союз для Середземномор'я сприяє діалогу, співпраці та інтеграції між країнами Європи та Середземноморського басейну.

Союз для Середземномор'я складається з 42 країн-членів, включаючи 27 держав-членів Європейського Союзу та 15 країн Південного та Східного

²³³ EU-GCC Clean Energy Technology Network. Fostering clean energy partnerships. URL: <https://www.eugcc-clean-energy.net/>

²³⁴ The EU-GCC Dialogue on Economic Diversification. Project. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/EU-intheGCC_en

Середземномор'я. До середземноморських країн належать Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Марокко, Палестина, Туніс, Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Чорногорія, Північна Македонія (приєдналася до UfM на сьомому регіональному форумі UfM 24 листопада 2022 року), Сербія і Туреччина. Наразі призупинено членство Сирії у Союзі, а Лівія має статус спостерігача. З 2012 року ЄС виконує роль співголови в UfM разом із Йорданією, а також надає значне фінансування. Зокрема, операційний бюджет Союзу для Середземномор'я до 50% фінансується Європейським Союзом, а іншу половину – внесками держав-членів Союзу для Середземномор'я.

Основними стратегічними цілями Союзу для Середземномор'я є:

- *зміцнення регіональної стабільності*, зокрема, UfM покликаний посилити співпрацю та діалог між країнами-членами, сприяючи стабільності, миру та спільному процвітання в Середземноморському регіоні;

- *сприяння регіональній економічній інтеграції* (UfM має на меті стимулювати економічну інтеграцію, торгівлю та інвестиції між державами-членами, підтримуючи сталий розвиток, створення робочих місць та регіональне економічне зростання);

- *посилення культурного обміну і соціального діалогу*, сприяючи розумінню, толерантності та взаємній повазі між різними культурами та цивілізаціями в Середземноморському регіоні;

- *вирішення спільних викликів*, з якими стикаються середземноморські країни, включаючи зміну клімату, погіршення стану навколишнього середовища, дефіцит води, енергетичну безпеку, міграцію та соціально-економічну нерівність;

- *підтримка регіональних проєктів та ініціатив*, сприяючи реалізації регіональних проєктів та ініціатив у різних секторах, таких як транспорт, відновлювана енергетика, управління водними ресурсами, освіта, дослідження та інновації, щоб сприяти співпраці та сталому розвитку.

Метою Союзу для Середземномор'я є посилення регіональної співпраці, міждержавного діалогу, впровадження конкретних проєктів та ініціатив з відчутним впливом на громадян країн Європи та Середземноморського басейну. Діяльність Союзу базується на методології, що зорієнтована на дії та спільне прагнення створити ефективні зв'язки між політичним виміром і його оперативним перетворенням у конкретні проєкти та ініціативи на місцях для адекватного вирішення викликів регіону і його ключових взаємопов'язаних пріоритетів. Ця методологія складається з трьох компонентів, так званих «Трьох П»: політичних форумів, діалогових платформ і регіональних проєктів (рис. 11.5).

Рис. 11.5. Трьохкомпонентна модель регіонального співробітництва, діалогу і впровадження конкретних проєктів та ініціатив Союзу для Середземномор'я²³⁵

Союз для Середземномор'я вибудовує свою діяльність навколо політичного виміру, формою вияву якого є політичні форуми та зустрічі міністрів і представників урядів, які визначають його стратегічні вектори розвитку шляхом ухвалення спільного регіонального порядку денного. Щорічно, з 2015 року, міністри закордонних справ країн Союзу для Середземномор'я зустрічаються на Регіональному форумі під спільним головуванням віце-президента ЄС та міністра закордонних справ Йорданського Хашимітського Королівства для визначення стратегічних сфер і пріоритетів. Декларації, прийняті консенсусом 43 міністрів, визначають обсяг і цілі спільного порядку денного. Тоді як галузеві зустрічі на рівні профільних міністрів доповнюють політичний діалог, окреслюючи ключові стратегічні пріоритети в регіоні.

На Сьомому регіональному форумі, що відбувся 24 листопада 2022 року в Барселоні міністри закордонних справ акцентували увагу на необхідності ліквідації дисбалансу між Північчю та Півднем на благо наступних поколінь²³⁶.

Загалом з часу заснування було організовано понад 20 галузевих зустрічей міністрів Союзу для Середземномор'я під головуванням ЄС та Йорданії у таких важливих сферах для регіону, як енергетика, транспорт, розширення прав і можливостей жінок, співпраця у галузі промисловості, навколишнє середовище, боротьба зі зміною клімату, цифрова економіка, торгівля, працевлаштування, водна політика і сталий розвиток міст.

²³⁵ Union for the Mediterranean. URL: <https://ufmsecretariat.org/what-we-do/>

²³⁶ UfM: Joint Conclusions by the Jordanian and EU co-presidency on the Seventh Regional Forum of the Union for the Mediterranean Barcelona, 24 November 2022. URL: https://www.ceas.europa.eu/sites/default/files/documents/UfM%20CoChairs%20Conclusions_24%20November%202022.pdf

Декларації міністрів дозволяють Секретаріату УфМ відповідним чином структурувати платформи для регіонального діалогу та співпраці. Ці регіональні діалогові платформи об'єднали мережею співпраці понад 30 000 зацікавлених сторін із усього Середземномор'я (у тому числі, міжнародні організації, представників громадянського суспільства, міжнародні фінансові установи, агенції розвитку, організації приватного сектору, університети тощо). Регіональні діалогові платформи є координаційними платформами для обміну найкращими практиками і для просування конкретних спільних проєктів.

Секретаріат, що базується в Барселоні, забезпечує оперативне виконання регіональних пріоритетів, визначених на зустрічах міністрів Союзу для Середземномор'я. Секретаріат сприяє проєктам та ініціативам регіональної співпраці, які спрямовані на вирішення соціально-економічних проблем та проблем регіональної стабільності (Рис. 12.5).

З 2012 року понад 60 проєктів регіональної співпраці з бюджетом понад 5 мільярдів євро отримали знак УфМ, з яких 10 було завершено.

Секретаріат УфМ діє як каталізатор проєктів, супроводжуючи промоутерів протягом життєвого циклу проєкту та посилюючи регіональний діалог, формуючи синергію для партнерства. Він забезпечує постійну підтримку щодо реалізації проєктів через технічну експертизу, можливості для налагодження зв'язків, а також аналізує особливо інноваційні ідеї з метою їх масштабування на регіональному рівні.

Рис. 11.6. Проєкти та ініціативи регіональної співпраці Союзу для Середземномор'я²³⁷

²³⁷ Union for the Mediterranean. URL: <https://ufmsecretariat.org/what-we-do/>

UfM присвоює свій бренд цим проектам регіонального співробітництва за однострійною підтримкою 43 країн, які зустрічаються на регулярній основі. Це дозволяє організаторам проектів мобілізувати уряди та зацікавлені сторони, підвищити обізнаність і видимість, а також отримати доступ до потужної мережі донорів і фінансових установ. Союз для Середземномор'я також підтримує або приєднується до ініціатив з установами-партнерами з двосторонніми або багатосторонніми угодами чи Меморандумами про взаєморозуміння.

Таким чином, Союз для Середземномор'я діє через різні структури та механізми, включаючи зустрічі міністрів і представників урядів на високому рівні, а також зустрічі в межах тематичних робочих груп. Будучи форумом для політичного діалогу, координації політики та реалізації проектів між країнами-членами Союз доповнює двосторонні відносини між Європейським Союзом та середземноморськими країнами арабського світу, надаючи багатосторонню платформу для співпраці. Його діяльність спрямована на сприяння стабільності, процвітання та інтеграції середземноморського регіону в цілому.

11.4. Новий регіональний підхід і регіоналізація в арабському світі

Концепція міцної національної арабської держави впродовж ХХ століття формувала основу регіональної співпраці країн арабського світу і, передусім на Близькому Сході. Політика регіоналізму в арабському світі активізувалася на початку 2000-х років під впливом глобальних тенденцій регіональної інтеграції та міждержавної співпраці задля посилення механізмів регіонального співробітництва, економічної інтеграції, політичного діалогу та вирішення спільних проблем у сфері безпеки. Однак з початку «Арабської весни» посилюється своєрідний когнітивний дисонанс у концептуальних та прагматичних поглядах на регіоналізм серед країн арабського світу.

«Арабська весна» («Arab Spring») – це серія вуличних протестів, революцій і внутрішніх військових конфліктів в арабських країнах, які почалися наприкінці 2010 року з Тунісу й швидко охопили більшість країн Північної Африки і Близького Сходу. Загалом соціальними протестами, мирними демонстраціями та збройними зіткненнями було охоплено два десятки країн арабського світу. Назва «Арабська весна» походить від історичних паралелей із революціями 1848-1849 рр. у країнах Європи, які відомі під назвою «Весни народів», вказуючи цим

самим на масовий характер і прагнення народів країн арабського світу до змін і політичних реформ, на кшталт рухів, які спостерігалися в Європі в минулому²³⁸.

У перші дні «Арабської весни» масовий вплив вуличних протестів проти автократичних правителів у Тунісі та Єгипті поширився на інші арабські країни, породивши надію, що в регіоні арабського світу почнеться «нова ера регіональної єдності». Адже, коли в регіоні одночасно прокотилася хвиля синхронних демонстрацій, арабський світ здавався найбільш об'єднаним, ніж будь-коли раніше. Ця єдність також продемонструвала нові способи і форми взаємодії в регіоні – від написання блогів і масової участі в демонстраціях до транснаціональної мобільності²³⁹. Однак, поряд із посиленням нових мережевих взаємозв'язків між транскордонними акторами, в регіоні посилювався феномен «фрагментації держав арабського світу». Передусім йдеться про Сирію, Ємен і Лівію, та негативний вплив такої фрагментації на сусідні держави, що призвело до послаблення регіональної співпраці держав арабського світу на інституційному і міждержавному рівні. У підсумку усе це загострило й актуалізувало проблему захисту територіальної національної ідентичності. Натомість такі зовнішні ініціативи, як Євро-Середземноморське партнерство чи Великий Близький Схід, які просували регіональну співпрацю з метою координації регіональної безпеки, втратили довіру та вплив.

З огляду на вищезазначене, надзвичайно актуальною для розуміння поточних проблем регіоналізму і майбутніх форм регіоналізації в регіоні арабського світу стала концепція «нового регіонального підходу». Як зазначають Бйорн Хеттне та Фредерік Содербаум, «новий регіональний підхід, розглядаючи регіон як простір, відкритий для реконструкції, прийняття множинності акторів і різних форм регіоналізації, може запропонувати кращу перспективу для арабського світу»²⁴⁰. При цьому важливо звернути увагу на певні відмінності щодо розуміння таких процесів регіональної співпраці як регіоналізм і регіоналізація, що є доречним в контексті регіону арабського світу.

Передусім варто зазначити, що регіоналізм і регіоналізація є двома поняттями, які часто використовуються як синонімічний ряд і, водночас, як наукові терміни для характеристики різних форм і етапів регіонального співробітництва

²³⁸ Weyland K. The Arab Spring: why the surprising similarities with the revolutionary wave of 1848? Perspectives on Politics. Cambridge. 2012. No 10(4). P. 917–934. URL: <https://www.proquest.com/docview/1240201853>

²³⁹ Cavatorta, Francesco. Arab Spring: The Awakening of Civil Society. A General Overview. *School of Law and Government Dublin City University*, 2012. URL: <https://www.iemed.org/publication/arab-spring-the-awakening-of-civil-society-a-general-overview/>

²⁴⁰ Hettne, Björn and Frederick Söderbaum. The Future of Regionalism: old divides, new frontiers. *Regionalization and Global Governance: The Taming of Globalization?*, Editors: Andrew Cooper, Chris Hughes, Philippe De Lombaerde. *Routledge*. January 2008. P. 61–80. URL: https://www.researchgate.net/publication/259713955_The_Future_of_Regionalism_Old_Divides_New_Frontiers

та взаємодії. Вивчення регіонального співробітництва в регіоні арабського світу стало особливо необхідним після «Арабської весни». Вивчаючи інтенсивність і різноманітність транснаціональних взаємодій на противагу послабленню міжнародного співробітництва національних держав, вчені почали розглядати регіон арабського світу, з одного боку, як «зону динамічної регіоналізації», а з іншого – як «поганий приклад міждержавного регіоналізму»²⁴¹. Іншими словами, якщо регіоналізм зазвичай розглядають як очолюваний державами проєкт, спрямований на реорганізацію конкретного регіонального простору за окресленими економічними, інституційними чи політичними векторами, який ініціюється «зверху-вниз», то регіоналізація визначає більш спонтанні, ендогенні процеси, які йдуть «знизу-вгору» і, які залучають і об'єднують, у тому числі, недержавних акторів у різноманітних мережах²⁴². Таким чином, два поняття – регіоналізм і регіоналізація – тісно переплітаються, і їх часто важко розрізнити. Проте, варто зазначити, що регіоналізація та регіоналізм сприймаються по-різному з точки зору учасників, які беруть участь у них, і, зокрема щодо способу їх включення в регіональні процеси – «зверху-вниз» чи «знизу-вгору», а також щодо врахування результатів і процедур. З огляду на зазначене, питання полягає не в тому, чи має місце регіоналізм серед країн арабського світу, а в тому, яку форму він приймає, або які особливості демонструє.

З початку «Арабських революцій» у регіоні арабського світу з'явилася надія на поширення міжнародного ліберального порядку та демократії серед усіх верств суспільства, включаючи молодих активістів, профспілкових діячів, представників середнього класу, жінок, студентів, які об'єдналися, щоб виступити проти економічних злиднів, політичних репресій, корупції та несправедливості²⁴³. Важливо також наголосити, що ці повстання були ініційовані «знизу-вгору», і цим суттєво відрізнялися від попередніх повстань, очолюваних певними авторитарними чи військовими лідерами, коли організації громадянського суспільства залишалися і діяли під прямим контролем «відповідних урядів». Опитування, проведені на піку демонстрацій у 2011 році, показали, що переважна більшість респондентів вірили в можливість існування «об'єднаної арабської нації»²⁴⁴.

²⁴¹ Santini, Ruth Hanau. A New Regional Cold War in the Middle East and North Africa: Regional Security Complex Theory Revisited. *The International Spectator*. VOL. 52, No.4, 2017. P. 93–111. URL: <https://www.iai.it/sites/default/files/hanausantini.pdf>

²⁴² Matteo Legrenzi and Marina Calculli. Regionalism and Regionalization in the Middle East: Options and Challenges, IPI Paper. 2013. URL: https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/publications/ipi_e_pub_regionalism_me.pdf

²⁴³ Sawani, Youssef Mohammad. The 'end of pan-Arabism' revisited: reflections on the Arab Spring. *Contemporary Arab Affairs*, VOL. 5 (3). P. 382-397. URL: https://www.researchgate.net/publication/241713300_The_end_of_pan-Arabism_revisited_Reflections_on_the_Arab_Spring

²⁴⁴ *Ibid.*

На жаль, розширення «арабського простору», яке з ентузіазмом вітали під час «Арабської весни», не стало позитивною формою регіонального співробітництва заради спільної справи. Арабським активістам і вуличним протестам бракувало спільного керівництва і спільного бачення, за допомогою якого можна було б здійснити реальну трансформацію. Тому на хвилі «Арабської весни» конфлікт став своєрідним імпульсом («спусковим крючком») для зростання мобільності людей з усіх соціальних класів і професій, а події після «Арабської весни» привели до нової форми регіоналізації – збільшення кількості біженців. Сусідні країни конфліктних регіонів арабського світу зіткнулися з великою кількістю вимушених мігрантів та розширенням транскордонної радикалізації. Триваючі громадянські війни та їхні наслідки для всього регіону зробили арабський світ більш взаємопов'язаним у негативному сенсі, оскільки ці наслідки глибоко відчужуються та спостерігаються не лише в регіоні, але й у всьому світі.

Разом з тим, регіоналізація креативних індустрій в арабському світі, таких як арабська література та кіно, продовжує сприяти тому, що арабські народи дедалі більше усвідомлюють інтегрованість арабського регіонального простору. Крім того, важливу роль у регіоналізації арабського світу відіграють трудові мігранти, які формують своєрідне «магнітне поле» між арабськими державами. Тому, незважаючи на обмеження транснаціональної мобільності в арабському світі «через відсутність фізичної транспортної інфраструктури, обмежені фінансові ресурси та прикордонні режими і конфлікти» регіоналізація все ж таки відбувається²⁴⁵.

Таким чином, арабський світ не можна трактувати як «регіон без регіоналізму», а швидше варто розглядати як «регіон зростаючих людських контактів, транснаціональних рухів і недержавних суб'єктів»²⁴⁶. Проте ці ознаки високого рівня регіоналізації не сприяють кращій регіональній співпраці та інтеграції, а радше є джерелом конфліктів і напруги як в регіоні, так і в світі загалом. Адже триваючі конфлікти та загрози безпеці підривають довіру та впевненість між арабськими країнами і, цим самим, призводять до розколу, політичної та економічної фрагментації між ними, ускладнюючи досягнення консенсусу та єдності в регіональних питаннях. Під час конфліктів і загроз країни, як правило, віддають перевагу своїй національній безпеці та стабільності над регіональним співробітництвом, а ресурси та увага, які можна було б приділити регіональним ініціативам, перенаправляються на вирішення проблем внутрішньої безпеки. Окрім

²⁴⁵ Vignal L. *The Transnational Middle East. People, Places, Borders*. 1st Edition. London: Routledge. 2016. URL: https://books.google.co.uk/books?id=NTMIDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

²⁴⁶ Sever Ayşegül. *Globalism, Regionalism and the Middle East*. URL: <https://www.e-ir.info/2018/10/12/globalism-regionalism-and-the-middle-east/>

цього тривалі конфлікти в регіоні вже призвели до міграційної кризи та потоків біженців, накладаючи додатковий тягар на приймаючі країни, впливаючи на їхню стабільність і здатність брати участь у регіональній співпраці. Регіональні конфлікти часто потребують зовнішнього посередництва та механізмів їхнього вирішення. Своєю чергою залучення зовнішніх акторів може ускладнити динаміку регіонального співробітництва та досягнення політичного консенсусу.

Однак, незважаючи на ці виклики, регіональні конфлікти неодноразово слугували каталізатором для поглибленої співпраці між арабськими країнами задля вирішення спільних загроз. Адже врегулювання конфліктів потребує політичної волі, діалогу та регіональної співпраці у сфері безпеки та зміцнення довіри між арабськими країнами. Саме тому концепція «нового регіоналізму», що розвивається впродовж останніх років в арабському світі, поступово сприяє формуванню нових моделей співпраці, інтеграції та взаємодії між арабськими країнами в регіоні Північної Африки та Близького Сходу. Новий регіоналізм на практиці означає зміну підходів до регіональної співпраці і вимагає переходу від традиційних моделей державо-центричних альянсів до більш складних і різноманітних форм регіональної мережевої взаємодії. Можна виокремити декілька ключових рис, якими характеризується новий регіоналізм в арабському світі.

По-перше, арабські країни проявляють підвищений інтерес до економічної інтеграції задля сприяння торгівлі, інвестиціям та економічному розвитку в регіоні. Це, своєю чергою, призвело до створення різноманітних економічних блоків і угод, таких як Велика Арабська зона вільної торгівлі (GAFTA) і Арабський митний союз (АСУ), діяльність яких спрямована на сприяння лібералізації торгівлі, зменшенню торговельних бар'єрів і посилення економічної співпраці між арабськими країнами.

По-друге, зважаючи на перманентні виклики безпеці в регіоні, арабські країни визнали важливість більш тісної співпраці у сфері безпеки для вирішення спільних викликів. Країни об'єднують спільні зусилля у боротьбі з тероризмом та екстремізмом, у питаннях врегулювання безпеки кордонів, обміну розвідувальними даними та беруть участь у військовому співробітництві, у тому числі спільних військових навчаннях.

По-третє, арабські країни беруть участь у більш широкому політичному діалозі та дипломатичних ініціативах задля вирішення регіональних проблем і конфліктів. Йдеться передусім про концентрацію спільних зусиль у забезпеченні стабільності та врегулюванні конфліктів; сприяння співпраці між країнами арабського світу у боротьбі з тероризмом, екстремізмом і некерованою міграцією.

По-четверте, дедалі більше уваги приділяється сприянню культурним та суспільним обмінам між країнами арабського світу, зміцненню почуття спільної ідентичності та спадщини.

По-п'яте, спостерігається розвиток інституційних рамок та організацій для сприяння регіональній співпраці. Не зважаючи на те, що Ліга арабських держав продовжує відігравати центральну роль у сприянні співпраці та координації між арабськими державами з різних політичних, економічних і соціальних питань, арабські країни формують нові альянси та партнерства за межами регіону арабського світу. Вони прагнуть до співпраці іншими державами та міжнародними організаціями для вирішення спільних проблем і просування спільних інтересів.

По-шосте, новий регіоналізм також передбачає спільні зусилля для вирішення спільних проблем розвитку, таких як енергетика і розвиток інфраструктури, дефіцит води, зміна клімату та економічна нерівність. Такі ініціативи спрямовані на сприяння сталому розвитку, спільному використанню ресурсів і налагодженню контактів між людьми.

Підсумовуючи вищезазначене, важливо наголосити, що регіоналізм в арабському світі не позбавлений викликів. Історичні конфлікти, політичні розбіжності та відмінні національні інтереси арабських країн часто перешкоджають інтеграції та співпраці. Класичні форми міждержавного регіоналізму, такі як Ліга арабських держав і РСАДПЗ, неодноразово демонстрували свою неефективність. Саме тому арабський світ залишається регіоном, який важко асоціювати зі співробітництвом чи інтеграцією. Разом з тим, «Арабська весна» зробила регіон більш взаємопов'язаним, незважаючи на триваючі громадянські війни та їхні наслідки для всього регіону. Відтак з'являються нові форми регіоналізму та регіональної співпраці в арабському світі. Новий регіоналізм тут обумовлений сукупністю факторів, включаючи прагнення до більшої самозабезпеченості, необхідності вирішення спільних проблем і прагнення до колективного регіонального впливу. Його мета – зберегти і розвинути спільні історичні, культурні та мовні зв'язки між арабськими країнами, адаптуючись до мінливої геополітичної динаміки та глобальних тенденцій. Враховуючи всю невизначеність і виклики в регіоні, варто згадати застереження Фосетта про те, що «не існує ні ідеального регіону, ні єдиного порядку денного, до якого прагнуть усі регіони. Регіони, як і держави, мають різний склад, можливості та прагнення»²⁴⁷.

²⁴⁷ Fawcett, Louise. The Middle East in the international system: improving, understanding and breakingdown the international relations/area studies divide. *Working Paper*. 2017. URL: <http://dro.dur.ac.uk/21627/>

11.5. Політика України в регіоні: можливості та ризики

Регіон арабського світу є об'єктом геостратегічних інтересів ключових світових лідерів. Тому все частіше звучить ідея про наміри США змінити політичну карту регіону та пришвидшити його геополітичну трансформацію²⁴⁸. Геостратегічне позиціонування України на ринку арабського світу має важливе значення, оскільки це регіон із достатньо великим споживчим попитом – 22 країни з понад 400 мільйонним населенням. Арабські ринки є актуальними для співпраці в таких галузях як: продукти харчування, агроіндустрія, енергетика та інші галузі²⁴⁹. Разом з тим, політика геостратегічного позиціонування має як потенційні можливості, так і ризики.

Загалом в усіх країнах арабського світу Україна (з позицій співпраці) розглядається у двох протилежних аспектах. З одного боку, це держава-експортер якісних продуктів харчування і доступних для опанування машин і механізмів (зокрема, військової техніки); тут можна здобути достатньо якісну і порівняно дешеву вищу освіту; в Україні привітне і толерантне до іноземців європейське населення, а також досить хороші умови для їхнього життя. Проте, з іншого боку, Україна – це держава, яка не змогла створити сильні інститути та проводити передбачувану зовнішню політику (зокрема йдеться й про зернову кризу 2022 року); також це держава, яка «з власної вини стала жертвою агресивного сусіда»; і яка «занадто демократична», що зближує її з «ворожими ісламові США та країнами Європи»²⁵⁰ (рис. 11.7).

Серед можливих векторів двостороннього співробітництва України з країнами арабського світу варто акцентувати увагу на таких:

1) *економічна співпраця* (арабський світ багатий на природні ресурси, і має потенційні сфери для активізації торговельно-економічної співпраці та інвестицій, особливо в таких секторах, як енергетика, сільське господарство, інфраструктура та технології; країни регіону є перспективним і найвигіднішим споживчим ринком для традиційних українських товарів);

²⁴⁸ Koppel, O., Gasparian, A. The American factor in the transformation of the Middle East. *American history and politics*. 2016, 2, P. 128–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2016_2_19.

²⁴⁹ Арабський бізнес налагоджує тіснішу співпрацю з Україною. *Укрінформ*. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2865372-arabskij-biznes-nalagodzue-tisnису-spivpracu-z-ukrainou-organizatori-auabi-2020.html>

²⁵⁰ Концепція зовнішньої політики України. Експертні рекомендації / Під заг. редакцією Є. Габер, С. Корсунського, Г. Шелест. К.: Фонд імені Фрідріха Еберта. 2020. 108 с. С.76.

S (strengths) – сильні сторони	W (weaknesses) – слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • якісна і відносно дешева вища освіта • толерантне до іноземців європейське населення та комфортні умови для їх життя • якісні продукти харчування • якісні і доступні для опанування машини та механізми (<i>у тому числі, військова техніка</i>) • країни арабського світу є «експортним ринком» для України (<i>основними товарними групами для торгівлі є: зернові, продукція металургійного комплексу, курятина та молочні продукти</i>) • затребуваність країнами арабського світу кваліфікованої робочої сили (<i>для сфери ІТ, менеджерських і логістичних послуг</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> • побутова корупція, «культура домовленостей», можливість недотримання законодавства тощо • складна безпекова ситуація, слабкі інститути і неможливість вести передбачувану політику (<i>стереотип, що Україна стала жертвою політики агресивного сусіда</i>) • Україна «занадто демократична», що зближує її з «ворожими ісламові США та Європою» • просування українських товарів і послуг на ринках арабського світу гальмується браком фахівців зі знаннями мови, культури та звичаїв регіону
O (opportunities) – можливості	T (threats) – загрози
<ul style="list-style-type: none"> • важливо визначити в країнах арабського світу суперників (<i>РФ</i>), поміркованих конкурентів (<i>КНР</i>) та можливих союзників (<i>ЄС та США</i>) • країни арабського світу є перспективним та вигідним ринком для традиційних українських товарів • можливість військово-технічного співробітництва та військового навчання (<i>набутий ЗСУ досвід може бути цікавим для країн регіону</i>) • активізація торговельно-економічного, гуманітарного та військово-технічного співробітництва (<i>країни арабського світу є потенційними реципієнтами продукції українського ВПК</i>) • співпраця у сфері ІТ, охорони здоров'я, у вищій та професійній освіті, будівництві 	<ul style="list-style-type: none"> • активне проникнення РФ на Близький Схід і в Північну Африку зумовило слабке геополітичне позиціонування України в регіоні арабського світу, яке у тому числі фіксується у міжнародних інституціях • зменшення частки традиційних українських продуктів на ринках країн арабського світу • втрата українською економікою прибуткових ринків і неможливість їх диверсифікації • значний вплив терористичних та екстремістських організацій в регіоні та загроза їх проникнення в Україну • регіон арабського світу залишається місцем економічного та політико-безпекового протистояння між Євроатлантичним та Російсько-Китайським вибором

Рис. 11.7. SWOT-аналіз геостратегічного позиціонування України в регіоні арабського світу

2) зміцнення політичних і дипломатичних відносин з арабськими країнами може сприяти Україні у налагодженні співпраці в регіональних і міжнародних питаннях задля підтримки своїх національних інтересів і пріоритетів; при цьому важливо визначити суперників (*РФ*), поміркованих конкурентів (*КНР у сфері ІТ*) та можливих союзників (*ЄС і США*) в регіоні арабського світу;

3) розвиток культурних і освітніх обмінів, які можуть сприяти взаєморозумінню, культурній обізнаності та освітній співпраці, що сприятиме зв'язкам між людьми та розвитку культурної дипломатії, співпраці у сфері ІТ, охорони здоров'я, у вищій і професійній освіті);

4) *співпраця у сфері безпеки* – це, з одного боку, можливість гуманітарного (військового) навчання (наприклад, набутий ЗСУ досвід є цікавим для країн даного регіону як на рівні базової військової підготовки, так і офіцерських курсів підвищення кваліфікації), а також військово-технічного співробітництва (зокрема, країни арабського світу є потенційними реципієнтами продукції українського ВПК); з іншого боку, співпраця у сфері безпеки – це можливості для зміцнення зусиль у боротьбі з тероризмом, у сфері обміну розвідданими й оборонної співпраці, що загалом сприятимуть регіональній стабільності та посиленню безпеки України.

Серед потенційних ризиків можна виокремити такі: політична і економічна нестабільність; культурні та релігійні відмінності; виклики безпеці. Більшість країн арабського світу пережили політичну нестабільність, збройні конфлікти або перехідний період. Невизначеність і зміни в політичному ландшафті можуть вплинути на дипломатичні відносини між Україною і країнами регіону арабського світу та порушити економічну співпрацю між ними. Окрім цього, слід додати економічні ризики, такі як нестабільність ринку, коливання цін на нафту, торговельні бар'єри, які також можуть вплинути на економічне співробітництво України з арабськими країнами. Відтак, економічні спади чи політичні зміни в країнах арабського світу можуть мати потенційні негативні наслідки для торгівлі та інвестиційних можливостей в регіоні.

Не менш важливо враховувати культурні та релігійні відмінності, які також можуть створювати проблеми з точки зору розуміння та адаптації до місцевих звичаїв, традицій і норм. Для розбудови дипломатичних відносин Україні важливо орієнтуватися в культурній ідентичності країн арабського світу, сприяти взаємній повазі та розумінню.

Внаслідок «Арабської весни» в регіоні посилилась не лише політична нестабільність, але й загострилися ризики та загрози безпеці. Зокрема, різко посилілися міграційні процеси, зросло соціальне і політичне напруження, загроза фундаменталістських режимів. Окремим аспектом безпекової ситуації в регіоні є загроза тероризму, екстремізму і регіональних конфліктів. Ці виклики можуть мати наслідки для участі України в регіоні, зокрема з точки зору співпраці у сфері безпеки.

Щоб вибудувати ефективну політику геостратегічного позиціонування в регіоні арабського світу Україні необхідно застосувати збалансований підхід до управління ризиками та потенційними можливостями. Цей підхід передбачає ведення дипломатичного діалогу, розбудову міцних партнерських відносин, проведення ретельної оцінки ризиків та активну участь у регіональних форумах і організаціях. Для України вкрай важливо розробити комплексну стратегію своєї

присутності в арабському світі, з урахуванням національних інтересів, зміцнення економічної співпраці та культурного взаєморозуміння, вирішення питання безпеки та регіональної стабільності.

Контрольні запитання

1. Що таке регіоналізм і як він проявляється в Європі та арабському світі?
2. У чому схожість і відмінності між європейським регіоналізмом і арабським регіоналізмом?
3. Які історичні та геополітичні фактори вплинули на регіоналізм у регіоні арабського світу?
4. Які основні діючі міждержавні регіональні організації в арабському світі та, яка їх мета? Як регіональні інтеграційні процеси сприяють регіоналізму в арабському світі?
5. Які економічні, політичні та соціальні наслідки регіоналізму в арабському світі?
6. Як регіональні конфлікти та виклики безпеці впливають на регіональне співробітництво та інтеграцію країн арабського світу?
7. Які виклики та можливості для співпраці між Європою та арабським світом? Яка роль Союзу для Середземномор'я у відносинах між ЄС та країнами арабського світу?
8. У чому полягає концепція «нового регіонального підходу» в регіоні арабського світу і, яка роль «Арабської весни» у «фрагментації держав арабського світу»?
9. Які ризики і можливості геостратегічного позиціонування України в регіоні арабського світу?

Тести

1. Що є основою культурної ідентичності та спорідненості країн арабського світу?
  - A. Етнічна приналежність
  - B. Географічна ознака

- C. Релігійні переконання
  - D. Мовна однорідність
2. Які країни входять до складу арабського світу за географічною ознакою?
- A. 12 країн Близького Сходу та 10 країн Північної Африки
  - B. 12 країн Близького Сходу та 15 країн Північної Африки
  - C. 12 країн Близького Сходу
  - D. 15 країн Північної Африки
3. Яким чином регіоналізм може проявлятися в економічному плані?
- A. Формуванням регіональних організацій та інституцій
  - B. Політичною співпрацею між країнами
  - C. Формуванням спільного ринку і зони вільної торгівлі
  - D. Міжнародною взаємодією
4. Як регіоналізм інтерпретується в епоху глобалізму?
- A. Конкуруючий і конфліктуючий феномен
  - B. Спосіб вирішення спільних проблем
  - C. Форма політичної регіональної співпраці
  - D. Феномен інтеграції і створення регіональних організацій
5. Що є основною метою створення Ліги арабських держав?
- A. Політична співпраця і координація регіональних процесів
  - B. Сприяння економічному розвитку
  - C. Захист культурної спадщини і арабської мови
  - D. Загальне благо арабських держав
6. Якими є спільні стратегічні цілі Ліги арабських держав?
- A. Зміцнення африканської солідарності
  - B. Створення спільного економічного ринку
  - C. Підтримка регіональної стабільності
  - D. Розвиток космічних технологій
7. Як Ліга арабських держав відреагувала на арабські повстання в 2011 році?
- A. Підтримала права і свободи громадськості
  - B. Активно втручалася в внутрішні справи країн
  - C. Захищала стабільність режимів
  - D. Підтримала механізми демократичного транзиту
8. Які проблеми стали важливими в діяльності Ліги арабських держав у процесі вирішення лівійської кризи?

- A. Координація дій між державами-членами
- B. Врегулювання конфлікту в Лівії
- C. Створення об'єднаних військових сил
- D. Підтримка опозиційних груп у Лівії

9. Які стратегічні цілі визначалися у Програмі співробітництва між ЄС і РСАДПЗ на період 2022-2027 років?

- A. Посилення економічного співробітництва
- B. Відкриття нових представництв ЄС у регіоні
- C. Розвиток стратегічного партнерства
- D. Вирішення ключових глобальних викликів

10. У яких країнах Ради співробітництва арабських держав Перської Затоки є представництва Європейського Союзу?

- A. Саудівська Аравія та Бахрейн
- B. Оман та Саудівська Аравія
- C. ОАЕ та Катар
- D. Бахрейн, Оман та Саудівська Аравія

11. Як ЄС сприймає авторитарні режими в регіоні MENA?

- A. Як ворогів
- B. Як союзників у боротьбі з тероризмом та нелегальною міграцією
- C. Як перешкоду для співпраці
- D. Як потенційних партнерів у збалансуванні глобальних сил

12. Яка організація вважалася найкращим прикладом міждержавного регіоналізму серед країн арабського світу на Близькому Сході перед протистоянням між Саудівською Аравією та Катаром?

- A. Організація Об'єднаних Націй (ООН)
- B. Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ)
- C. Організація країн арабського світу (ОАС)
- D. Ліга арабських держав (ЛАД)

13. Які основні стратегічні цілі Союзу для Середземномор'я?

- A. Протистояння тероризму
- B. Розширення шенгенської зони
- C. Зміцнення регіональної стабільності, економічна інтеграція, культурний обмін, вирішення спільних викликів та регіональні проекти
- D. Створення загального валютного союзу

14. Яка методологія лежить в основі діяльності Союзу для Середземномор'я та скільки компонентів вона включає?
- А. «Трьох С» з компонентами – економічна співпраця, політична стабільність, екологічна сталість
  - В. «Трьох Р» з компонентами – розвиток, регулювання, регіоналізація
  - С. «Трьох П» з компонентами – політичні форуми, діалогові платформи, регіональні проекти
  - Д. «Двох Е» з компонентами – економіка, ефективність
15. Яка головна мета діяльності Союзу для Середземномор'я?
- А. Підвищення геополітичного впливу в Європі
  - В. Створення економічного союзу між країнами-членами
  - С. Стимулювання стабільності, процвітання та інтеграції середземноморського регіону
  - Д. Забезпечення безпеки та контролю над міграційними потоками
16. Яким чином Союз для Середземномор'я сприяє масштабуванню інноваційних ідей на регіональному рівні?
- А. Надає фінансування для інноваційних проєктів
  - В. Аналізує ідеї і реалізовує їх на регіональному рівні
  - С. Допомогає залучити іноземних інвесторів
  - Д. Підтримує створення потужної мережі донорів і фінансових установ
17. Що спричинило активізацію політики регіоналізму в арабському світі на початку 2000-х років?
- А. Глобальні тенденції регіональної інтеграції та міждержавної співпраці
  - В. Економічний спад у багатьох країнах
  - С. Загострення військових конфліктів на Близькому Сході
  - Д. Вплив міжнародних організацій на регіон
18. Що таке «Арабська весна»?
- А. Серія масових вуличних протестів у Європі
  - В. Зміна кліматичних умов у регіоні арабського світу
  - С. Серія масових протестів, революцій та військових конфліктів у країнах арабського світу
  - Д. Серія військових конфліктів на Аравійському півострові
19. Яке заявлене назвою «Арабська весна» наявне історичне пояснення?
- А. Сезон весни, коли починаються масові демонстрації в регіоні

- В. Паралелі з революціями у Європі у 19 столітті, відомими як "Весна народів"
- С. Перехід від автократії до демократії у регіоні
- Д. Впровадження реформ із забезпеченням прав людини

20. Яке розуміння регіональної співпраці закладено в концепцію «нового регіонального підходу»?

- А. Централізований підхід з домінуванням країн-лідерів
- В. Розгляд регіону як відкритого простору з різними формами регіоналізації
- С. Політична інтеграція на рівні країн-учасниць
- Д. Запровадження демократії в країнах регіону

Практичні завдання

1. Проведіть компаративний аналіз країн Європи та арабського світу за методикою PEST-аналізу. Які геополітичні, економічні, соціокультурні та технологічні фактори вплинули на регіоналізм в арабському світі?

2. Охарактеризуйте можливі вектори двостороннього співробітництва України з країнами арабського світу у таких сферах, як економічна співпраця, зміцнення політичних і дипломатичних відносин, розвиток культурних і освітніх обмінів, співпраця у сфері безпеки. Подайте результати у формі SWOT-аналізу.

Література до розділу

- Awad Ibrahim. Arab Nationalism, Regionalism, and Regional Integration. URL: <https://www.thecairoreview.com/essays/arab-nationalism-regionalism-and-regional-integration/>*
- Bianco, Cinzia and Gareth Stenfield. The intra-GCC crises: mapping GCC fragmentation after 2011. International Affairs. Volume 94, Issue 3, May 2018, Pages 613–635, URL: <https://doi.org/10.1093/ia/iyy025>*
- Börzel T., Risse T. The Oxford Handbook of Comparative Regionalism. Oxford University Press. 1 February 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>*
- Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/arab>*
- Cantouri Louis J., Spiegel Steven L. The International Politics of Regions: A Comparative Approach. International Studies Quarterly, Volume 13, Issue 4, December 1969, Pages 361–380. URL: <https://doi.org/10.2307/3013600>*

- Cavatorta, Francesco. Arab Spring: The Awakening of Civil Society. A General Overview. School of Law and Government Dublin City University, 2012. URL: <https://www.iemed.org/publication/arab-spring-the-awakening-of-civil-society-a-general-overview/>*
- Charter of the League of Arab States. 22 March 1945. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/125350/8005_arableaguecharter.pdf*
- Colombo, Silvia and Eman Ragab. Foreign Relations of the GCC Countries amid Shifting Global and Regional Dynamics, The International Spectator 52, No.2, 1–2. URL: https://www.iai.it/sites/default/files/editorial_note_2017_2.pdf*
- Cooperation Council (GCC) and the EU. EU relations with the Gulf Cooperation Council. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/gulf-cooperation-council-gcc-and-eu_en*
- EU-GCC Clean Energy Technology Network. Fostering clean energy partnerships. URL: <https://www.eugcc-cleanenergy.net/>*
- Fawcett, Louise. The Middle East in the international system: improving, understanding and breakingdown the international relations/area studies divide. Working Paper. 2017. URL: <http://dro.dur.ac.uk/21627/>*
- Harders, Cilja, Junetta, Anetta and Lina Khatib. Europe and the Arab world: neighbours and uneasypartners in a highly conflictual context. International Politics. VOL. 54 (2), 2017. P. 1–19. URL: https://www.researchgate.net/publication/317747878_Europe_and_the_Arab_world_neighbours_and_uneasy_partners_in_a_highly_conflictual_context*
- Hettne, Björn and Frederick Söderbaum. The Future of Regionalism: old divides, new frontiers. Regionalization and Global Governance: The Taming of Globalization?, Editors: Andrew Cooper, Chris Hughes, Philippe De Lombaerde. Routledge. January 2008. P. 61–80. URL: https://www.researchgate.net/publication/259713955_The_Future_of_Regionalism_Old_Divides_New_Frontiers*
- Human Development Report 2020. The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. December 15, 2020. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2020>*
- Katzenstein, J. Peter. Regionalism and Asia. New Political Economy. Abingdon: Nov 2000. Vol. 5, Iss. 3; 353 p.*
- Koppel, O., Gasparyan, A. The American factor in the transformation of the Middle East. American history and politics. 2016, 2, P. 128–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2016_2_19.*
- Libman A., Obidenkova A.. Understanding authoritarian regionalism. Journal of Democracy. October 2018, Volume 29. P. 151–165. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/understanding-authoritarian-regionalism/>*
- Matteo Legrenzi and Marina Calculli. Regionalism and Regionalization in the Middle East: Options and Challenges, IPI Paper. 2013. URL: https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/publications/ipi_e_pub_regionalism_me.pdf*
- Randall Mikkelsen. UPDATE 2-US clout down, risks up by 2025 – intel outlook. URL: <https://www.reuters.com/article/newsOne/idUSN2041155720081120>*
- Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia. October 2020 URL: <https://www.imf.org/en/Publications/REO/MECA/Issues/2020/10/14/regional-economic-outlook-menapcca#stats>*

- Regionalism Revisited in the Post-Arab Spring Middle East* / by Ayşegül Sever. Apr 8, 2019. URL: <https://lseideas.medium.com/regionalism-revisited-in-the-post-arab-spring-middle-east-25843457b1a8>
- Russett, Bruce M. *International Regions and the International System*, 1969. Inter-university Consortium for Political and Social Research [distributor], 2006-01-12. URL: <https://doi.org/10.3886/ICPSR05652.v1>
- Santini, Ruth Hanau. *A New Regional Cold War in the Middle East and North Africa: Regional Security Complex Theory Revisited*. *The International Spectator*. VOL. 52, No.4, 2017. P. 93–111. URL: <https://www.iai.it/sites/default/files/hanausantini.pdf>
- Sawani, Youssef Mohammad. *The 'end of pan-Arabism' revisited: reflections on the Arab Spring*. *Contemporary Arab Affairs*, VOL. 5 (3). P. 382-397. URL: https://www.researchgate.net/publication/241713300_The_'end_of_pan-Arabism'_revisited_Reflections_on_the_Arab_Spring
- Sever Ayşegül. *Globalism, Regionalism and the Middle East*. URL: <https://www.e-ir.info/2018/10/12/globalism-regionalism-and-the-middle-east/>
- Sever Ayşegül. *Regionalism Revisited in the Post-Arab Spring Middle East*. LSE IDEAS Strategic Update. Apr 8, 2019. URL: http://eprints.lse.ac.uk/107800/1/LSE_IDEAS_Regionalism_Middle_East_April_2019.pdf
- Simone Tagliapietra. *The political economy of Middle East and North Africa oil exporters in times of global decarbonisation*. 2017. April, 11. URL : [http://bruegel.org/2017/04/the-political-economy-of-middle-east-and-north-africa-oil-exporters-in-times-of-global-decarbonisation/?utm_content=buffer28bd0&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer+\(bruegel\)](http://bruegel.org/2017/04/the-political-economy-of-middle-east-and-north-africa-oil-exporters-in-times-of-global-decarbonisation/?utm_content=buffer28bd0&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer+(bruegel))
- UfM: *Joint Conclusions by the Jordanian and EU co-presidency on the Seventh Regional Forum of the Union for the Mediterranean Barcelona, 24 November 2022*. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/UfM%20CoChairs%20Conclusions_24%20November%202022.pdf
- UN Human Development Report (UNDP). 2002. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/263/hdr_2002_en_complete.pdf
- Union for the Mediterranean. URL: <https://ufmsecretariat.org/what-we-do/>
- Vignal L. *The Transnational Middle East. People, Places, Borders*. 1st Edition. London: Routledge. 2016. URL: https://books.google.co.uk/books?id=NTMIDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gsb_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Weyland K. *The Arab Spring: why the surprising similarities with the revolutionary wave of 1848? Perspectives on Politics*. Cambridge. 2012. No 10(4). P. 917–934. URL: <https://www.proquest.com/docview/1240201853>
- Арабський бізнес налагоджує тіснішу співпрацю з Україною. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2865372-arabskij-biznes-nalagodzue-tisnisu-spiivpracu-z-ukrainou-organizatori-auabi-2020.html>
- «Енергетичні» монархії Близького Сходу. Нафта та газ як основа «пустельної» економіки. Борисфен Інтел. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/axiv-regioni/axiv-blizkij-sxid/axiv-inshij-vostok/jenergeticheskie-monarhii-blizhnego-vostoka/
- Жукорська Я.М. Ліга арабських держав: питання розвитку та перспективи. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 1. 2016 р. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/>

<bitstream/316497/6646/1/%D0%96%D1%83%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%AF..pdf>

Іващук І., Заставний А. Країни Близького Сходу в глобальній економіці: сучасні тенденції розвитку та питання безпеки. Економічний аналіз. 2021 рік. Том 31. № 2. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1940>

Концепція зовнішньої політики України. Експертні рекомендації / Під заг. редакцією Є. Габер, С. Корсунського, Г. Шелест. К.: Фонд імені Фрідріха Еберта. 2020. 108 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/16594.pdf>

Коппель О., Гаспарян А. Американський чинник трансформації Близького Сходу. Американська історія та політика. 2016. № 2. С. 128-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2016_2_19

Кулаковський П. М. Країни світу: державний устрій. Навчально-наочний посібник. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 164 с.

ТЕМА 12

ОГЛЯД СВІТОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ: АФРИКА НА ПІВДЕНЬ ВІД САХАРИ І ЄВРОПА

12.1. Історичні передумови виникнення та розвитку регіональної інтеграції у країнах Центральної та Південної Африки.

На думку значного числа антропологів саме Африка стала колыскою нинішньої людської цивілізації. Разом з тим, історична специфіка розвитку народів та країн даного континенту, їх взаємодії між собою та з мешканцями інших частин світу призвели до того, що механізми інтеграції тут з'явилися одними з останніх на планеті. Значним негативним чинником, який стримував не тільки взаємодію між країнами, але і самі процеси державотворення, була колоніальна система, встановлена європейськими країнами та США. Вона перешкоджала реалізації права африканських народів на самовизначення, гальмувала розвиток продуктивних сил, призводила до виснаження ресурсів регіону в інтересах метрополій.

Ситуація почала змінюватись тільки після Другої світової війни. Причому більшість країн Центральної та Південної Африки отримали незалежність в 60-х рр. ХХ ст. Датою завершення даного процесу можна вважати 21 березня 1990 р. Саме в цей день набула суверенного статусу Намібія.

Як бачимо, співставивши наведені дати із хронологією інтеграційних процесів у інших частинах світу²⁵¹, в той час, коли у Європі активно йшла розбудова мережі міжнародних організацій, серед яких попередник ЄС – Європейське Економічне Співтовариство та Рада Європи, під егідою якої починає діяльність Європейський Суд з прав людини, у Азії діють Ліга арабських держав та йдуть розмови про створення АСЕАН, в Америці заснуються Латиноамериканська

---

²⁵¹Детальніше про це можна прочитати у відповідних розділах даного посібника

асоціація вільної торгівлі (LAAFT) та Центральноамериканський спільний ринок (САСМ), в цей же час країни Африки тільки починають створювати власні держави. Очевидно, що часовий лаг в багатьох питаннях, серед яких і розвиток інтеграції, у даній ситуації був неминучим.

Ще один факт, який треба тримати в пам'яті, розглядаючи розвиток міжнародних відносин у Африці: в силу історичних особливостей розвитку, впливу сусідніх регіонів та географічного масштабу, тут сформувалось три цивілізаційно-відмінних осередки розвитку: північна Африка із значним впливом Європи та ісламського світу; басейн Нілу, який базувався на єгипетській культурі і поступово інтегрувався у вищеназваний центр; Африка на південь від Сахари або як її іноді називають «справжня Африка». І хоча у профільних дослідженнях останню нерідко називають штучно синтезованим поняттям, можна погодитись із позицією, яка полягає у тому, що, безумовно, відмінності між великою кількістю народів, які населяють зазначену частину Африки, є, але в дослідженнях глобальних питань їх все ж можна об'єднати в єдине ціле.

Додаткові проблеми для розвитку Африканського континенту були створені в далекому минулому колонізаторами, які крім всього іншого, керувались відомим принципом «розділяй та володарюй». При цьому межі між територіями, які в подальшому стали державними кордонами, прокладались без врахування етнічного складу зазначених земель. Як наслідок, один народ міг бути розділений між кількома колоніями (наприклад, західноафриканський народ хауса, частина якого опиналась у контрольованому Францією Нігері, а інша – у «британській» Нігерії), або в межах однієї території були змушені співіснувати до сотні різних етносів. Подекуди наслідки цього могли бути справді катастрофічними, як це сталось, наприклад, в Руанді у 1994 р.

Наслідки колоніалізму проявляються і у XXI столітті: з одного боку, ряд проблем у взаємовідносинах між народами Африки виник саме у той час і продовжує існувати донині, з іншого, попри ліквідацію колоній, колишні метрополії продовжують подекуди сприймати африканські території як власну вотчину, боляче реагуючи на співпрацю країн регіону з будь-якою іншою державою, особливо якщо мова йде про партнерів рівня G-20 або BRICS. Дещо парадоксально на перший погляд, але додаткової гостроти проблемі додає значна кількість природних ресурсів, у тому числі дефіцитних, якими багатий африканський континент. Річ у тім, що задля доступу до них як економічно високорозвинені країни, так і міжнародний бізнес залучають максимально можливі для них економічні, правові, політичні, дипломатичні, а подекуди і військові інструменти. У місцевих держав в таких умовах банально бракує можливостей щоб щось протиставити для захисту власних національних інтересів. Іноді єдиним дієвим варіантом

буде звернення до тих, хто зможе виступити конкурентом для зазначених «неоколоніалістів». Проблема буде в тому, що скоріш за все, такий конкурент навряд чи сильно відрізнятиметься від своїх потенційних візаві, а ціна за послугу «захисту» може виявитись вищою за ту, від якої даний «захист» повинен здійснюватись.

В той же час, однозначно стверджувати, що більш розвинені країни стали для Африки «злом», також не зовсім коректно: системи освіти і охорони здоров'я в більшості держав континенту створено саме європейцями. Вони ж стояли за першими інтеграційними кроками. Так, в 1910 р. ще в умовах колоніальної системи було створено Південноафриканський митний союз. До його складу увійшли британські колонії Ботсвана, Лесото, Свазіленд, Південна Африка. Після здобуття незалежності названими країнами в 1969 р. шляхом підписання нової угоди було оновлено правову основу даного об'єднання. В подальшому до даного союзу долучилась Намібія. В країнах-членах Південноафриканського митного союзу діє спільний митний тариф, здійснюється вільна торгівля товарами, гарантовано безмитний транзит вантажів, а також досягнуто домовленості про спільну митну політику відносно інших країн світу.

Ще одне об'єднання колоніального періоду, яке після його завершення трансформувалось у дві повноцінних міжнародних організації, – зона франка в складі колоній Франції у тропічній Африці. Саме на її основі були створені Західноафриканський валютний союз у 1962 р. та Центральнафриканський валютний союз у 1972 р. Перший із них згодом у 1994 р. було реорганізовано у Західноафриканський економічний і валютний союз. Другий у тому ж 1994 р. послужив основою для заснування Центральнафриканського валютно-економічного співтовариства (СЕМАК).

Разом з тим, названі структури були тільки своєрідною увертюрою для створення повноцінних міжнародних організацій та поширення інтеграційних процесів. Каталізатором даних процесів стало створення в 1963 р. *Організації африканської єдності*. Її засновниками виступили 32 держави континенту (Алжир, Берег Слонової Кістки²⁵², Бурунді, Верхня Вольта, Габон, Гана, Гвінея, Дагомея, Ефіопія, Камерун, Конго (Браззавіль), Конго (Леопольдвіль), Ліберія, Лівія, Мадагаскар, Мавританія, Малі, Марокко, Нігер, Нігерія, Об'єднана Арабська Республіка, Руанда, Сенегал, С'єрра Леоне, Сомалі, Судан, Танганьїка, Того, Туніс, Уганда, Центральнафриканська Республіка, Чад). Серед її цілей стаття 2 Статуту Організації африканської єдності називала: «сприяння єдності та солідарності африканських держав; координацію співробітництва для досягнення

²⁵² Назви країн наведено станом на 1963 р. згідно до установчого договору організації.

кращого життя народів Африки; сприяння міжнародному співробітництву»²⁵³. Для їх досягнення той же документ передбачав координацію політики країн-членів у таких сферах, як «(а) політичне та дипломатичне співробітництво; (b) економічне співробітництво, включаючи транспорт і зв'язок; (c) освітнє та культурне співробітництво; (d) співробітництво в галузі охорони здоров'я, санітарії та харчування; (e) науково-технічне співробітництво»²⁵⁴.

До моменту ліквідації в 2002 р. загальна кількість членів, які приєдналися до даної Організації, становила 48 держав. Причин, які підштовхнули учасників об'єднання до суттєвої реорганізації, було декілька. Серед іншого, звучала критика щодо неефективності та розбіжності в політичних питаннях. Проте найбільш істотною проблемою була відсутність реальних інтеграційних тенденцій всередині континенту, а ті, що фіксувались, не носили системного характеру. Додатковим негативним моментом була відсутність стабільності у політичних режимах, які в багатьох країнах Африки доволі часто змінювались шляхом військових переворотів. Як наслідок, зовнішній курс держави міг непрогнозовано змінитись на прямо протилежний, залежно від уподобань та поглядів обмеженого кола осіб.

Саме тому було прийнято рішення реорганізувати Організацію африканської єдності на нову інституційну структуру, яка б враховувала світові тенденції у даному питанні та регіональну специфіку. Нею став *Африканський Союз*, утворений 9 липня 2002 р. До його членів ввійшли практично усі держави континенту, тому за їх кількістю – 55 – дане об'єднання є найбільшою регіональною організацією, які на даний момент функціонують у світі. Необхідно відзначити, що станом на травень 2023 р. членство 4 країн (Буркіна-Фасо, Гвінея, Малі, Судан) призупинене через військові перевороти в цих державах, а пункт р ст. 4 Установчого Акту Африканського Союзу засуджує та відкидає неконституційну зміну влади в членах об'єднання, через що ще 8 країн в різний час побували в статусі «з призупиненим членством» до моменту відновлення демократичної влади у них. 9 країн з інших частин світу мають статус спостерігачів. Ними є: Ізраїль, Казахстан, Латвія, Мексика, Об'єднані Арабські Емірати, Палестина, Сербія, Туреччина та Україна.

Найкраще цілі новоствореного Африканського Союзу можна побачити у його Установчому Акті. Зокрема, стаття 3 відзначає, що «Цілями Союзу є:

а) досягти більшої єдності та солідарності між африканськими країнами та народами Африки;

²⁵³ Charter of The Organization of African Unity. Done at Addis Ababa, on 25 May 1963 – URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20479/volume-479-I-6947-English.pdf>

²⁵⁴ *Ibid.*

- b) захищати суверенітет, територіальну цілісність та незалежність своїх держав-членів;
- c) прискорити політичну та соціально-економічну інтеграцію континенту;
- d) сприяти та захищати спільні позиції африканських країн з питань, що цікавлять континент та його народи;
- e) заохочувати міжнародне співробітництво з належним урахуванням Статуту Організації Об'єднаних Націй та Загальної декларації прав людини;
- f) сприяти миру, безпеці та стабільності на континенті;
- g) заохочувати демократичні принципи та інститути, участь населення та добре управління;
- h) заохочувати та захищати права людини і народів відповідно до африканської хартії прав людини та народів і інших відповідних документів з прав людини;
- i) створити необхідні умови, які дозволять континенту грати належну йому по праву роль у світовій економіці і на міжнародних переговорах;
- j) сприяти сталому розвитку на економічному, соціальному та культурному рівнях, а також інтеграції африканських економік;
- k) заохочувати співпрацю у всіх сферах людської діяльності з метою підвищення рівня життя африканського населення;
- l) координувати та гармонізувати політику між існуючими та майбутніми регіональними економічними спільнотами для поступового досягнення цілей Союзу;
- m) сприяти розвитку континенту шляхом заохочення досліджень у всіх галузях, зокрема в галузі науки та техніки;
- n) співпрацювати з відповідними міжнародними партнерами у викоріненні запобіжних захворювань та зміцненні доброго здоров'я на континенті.»²⁵⁵

Як видно із даної статті установчого документу, головні завдання Африканського Союзу зосереджені на відстоюванні незалежності його членів, гарантування дотримання в регіоні міжнародного права та прав людини, забезпеченні умов для економічного партнерства та інтеграції.

Вищим органом в даному об'єднанні є Асамблея Африканського Союзу. В ній усі члени представлені главами держав або главами урядів. По аналогії з організаціями із інших регіонів світу, створено представницький орган для діалогу між законодавцями країн-членів – Панафриканський парламент, делегати до якого обираються від усіх держав.

---

²⁵⁵ Constitutive Act of The African Union – URL: https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf

Функції виконавчих органів в Африканському Союзі (АС) розподілені між двома представницькими структурами. Першою з них є Виконавча Рада, до складу якої входять міністри закордонних справ країн-членів. Вона збирається декілька разів на рік. Її завданнями є проведення консультацій з важливих питань та підготовка проектів рішень для Асамблеї АС. Другим органом є Комітет постійних представників, до нього входять послы держав Африканського Союзу, акредитовані в столиці Ефіопії м. Аддис-Абебі, в якому розташовано штаб-квартиру організації. В його рамках діє декілька підкомітетів із бюджетних питань, аудиту, економічних та торгових питань тощо. Важливим з позиції економічного партнерства підрозділом виступає Економічна, Соціальна та Культурна Рада.

В складі Африканського Союзу діють також відповідні структури, покликані забезпечити ефективне функціонування на території країн континенту системи міжнародного права та захисту прав людини. Це Африканська комісія з прав людини та народів (ACHPR), Африканський суд з прав людини та народів (AfCHPR), комісія Африканського союзу з міжнародного права (AUCIL), Консультативна рада Африканського союзу з питань корупції (AUABC) та Африканський Комітет експертів з прав та добробуту дитини. Африканський союз також веде роботу над створенням ряду континентальних фінансових установ (зокрема офіційні документи Африканського Союзу згадують Африканський центральний банк, Африканський Інвестиційний банк та Африканський валютний фонд).

Як зазначено в документах Африканського Союзу, головним його стратегічним завданням є перетворення континенту на інтегрований, процвітаючий та мирний регіон. Для визначення орієнтирів у досягненні даної мети у травні 2013 р. було прийнято Програму до 2063 р. (Agenda-2063), якою визначені конкретні соціально-економічні та інтеграційні кроки. Серед можливих кроків з розширення участі Африканського Союзу у міжнародному житті розглядається варіант із залученням його до складу G-20.

Разом з тим, даний напрямок міжнародного партнерства у Африці хоча і розглядається сьогодні як ключовий, не носить виняткового характеру. Більше того, як видно із прикладів розвитку інтеграції у інших регіонах світу²⁵⁶, без реальної економічної бази яка базується на спільності інтересів та поєднанні ресурсного потенціалу, торговельно-економічних та інвестиційних можливостей учасників процесу, міжнародній кооперації, очікувати значних успіхів не доводиться. Саме тому істотне значення для майбутнього інтеграції у Африці має розвиток *Африканського економічного співтовариства* (African Economic Community АЕС).

²⁵⁶ Див. відповідні розділи даного підручника

Перші кроки у напрямку до його формування були зроблені впродовж 80-х рр. ХХ ст. Зокрема, у 1980 р. Організація африканської єдності прийняла Лагоський план дій з економічного розвитку Африки на 1980-2000 роки. У ньому стверджувалось, що причинами відсутності істотного прогресу у розвитку соціально-економічних відносин на даному континенті є суттєві недоліки програм структурної перебудови, які просувались групою Світового Банку та Міжнародним Валютним Фондом²⁵⁷. Зазначалось, що ідеї неолібералізму, які лежали в основі рекомендацій зазначених фінансових організацій, замість модернізації економічних систем країн Африки, поглиблювали наявні протиріччя та взаємозалежності, формуючи передумови для неокolonіалізму, де домінуюча роль відводилась не фізичному контролю за захопленими територіями, а фінансово-економічному. Тому автори Лагоського плану дій наголошували на необхідності зменшення кількості товарів сировинного характеру, проведення індустріалізації та усунення диспропорцій та дискримінації при участі африканських країн у торгівлі товарами та послугами. Для цього пропонувався комплекс заходів у таких сферах як промисловість та сільське господарство, перегляд підходів до використання природних ресурсів, а також забезпечення якісних змін в освіті та охороні здоров'я для підвищення якості життя та ефективності людських ресурсів, у боротьбі за права жінок. Окремо виділялись наука і розвиток технологій, транспорт і зв'язок, торгівля та фінанси, енергетика та екологія.

Однак після 1990 р. Лагоський план дій фактично почав відходити на другі ролі у міжнародних відносинах на африканському континенті у зв'язку із прийняттям нових рішень, які були більш актуальні для даного регіону. Щодо самого Лагоського плану дій, то з кожним роком його ефективність знижувалась. Причинами стали не обов'язковість виконання прийнятих рішень, відсутність дієвих механізмів контролю за їх реалізацією та способів впливу на порушників, переважання власних інтересів політичних груп в окремих країнах над ідеями загального добробуту усіх мешканців регіону. При цьому недоліки при імплементації Лагоського плану дій все-таки показали можливості для створення загальноафриканської організації, в основі якої лежала б саме економічна інтеграція.

З цією метою 3 червня 1991 р. у столиці Нігерії підписується Абуджійський договір, який набув юридичної сили з 12 травня 1994 р. Згідно нього створювалось Африканське економічне співтовариство. Усвідомлюючи масштаби континенту, масштаби поставлених завдань та різницю у потенціалах країн-учасниць, вперше у історії інтеграційних процесів було використано поетапно-блоковий підхід у формуванні об'єднання. Тобто передбачалось відійти від

²⁵⁷ Eyoh, D. (1998). African Perspectives on Democracy and the Dilemmas of Postcolonial Intellectuals. *Africa Today*, 45(3/4), 281–306. <http://www.jstor.org/stable/4187229>

одномоментного створення пан-африканської організації, яка з тих же причин, що і її попередниці, скоріш за все зазнала б невдачі. Для цього вся Африка була розподілена на декілька регіонів, в кожному з яких передбачалось створити власну інституційну структуру. При цьому всі вони повинні були забезпечити рівномірний розвиток інтеграції та вихід всіх таких об'єднань на «спільний знаменник» орієнтовно в середині XXI ст. і тільки після того перейти від суб-регіональної економічної інтеграції до всеосяжного міжнародного економічного партнерства в рамках континенту.

В цілому ж, формування Африканського економічного співтовариства передбачалось здійснити у 6 кроків (деякі з них вже реалізовано).

1-й етап було завершено в 1999 р. В його рамках здійснювалось посилення регіональної економічної співпраці, було створено суб-регіональні структури в тих частинах Африки, де їх ще не існувало.

Про завершення 2-го етапу було заявлено в 2007 р., тут було зафіксовано посилення інтеграції всередині таких структур та проведення гармонізації між ними. В кожній із них проводилась робота по стабілізації тарифних та нетарифних бар'єрів, встановлювались графіки їх усунення, відбувалась гармонізація митних тарифів.

3-й етап в цілому було завершено у 2021 р. Його реалізація передбачала формування зон вільної торгівлі та митного союзу всередині кожного із регіональних та суб-регіональних блоків.

Орієнтовною датою завершення етапу за номером 4 названо 2023 р. (в початкових документах була інша дата – 2019 р., але ускладнення інтеграції по мірі зростання її якісного рівня призвела до зміщення термінів вправо). Саме до його завершення передбачено створення єдиного для всієї Африки митного союзу та зони вільної торгівлі. За умови своєчасного виконання попереднього етапу можливою стане реалізація 5 етапу (створення спільного ринку Африки до кінця 2025 р., усунення перешкод на шляху вільного переміщення фізичних осіб) та 6 етапу (створення загальноафриканського економічного, а в ідеалі і валютного союзу з власним Африканським Центральним Банком до кінця 2028 р.), після цього в програмних документах йде мова і про скликання континентального парламенту.

12.2. Реалізація інтеграційних проектів на території Африки на південь від Сахари

В рамках реалізації задуму про створення Африканського економічного співтовариства передбачалось заснувати або реорганізувати 8 регіональних економічних співтовариств, які повинні були сприяти налагодженню інтеграції у межах свого регіону та створити дієве підґрунтя для подальшої еволюції загальноафриканського економічного партнерства. Цими «колонами» співробітництва (даний термін можна зустріти як у офіційних документах²⁵⁸ так і у наукових виданнях²⁵⁹) стали:

1. Співтовариство держав Сахелю та Сахари (CEN-SAD);
2. Спільний ринок Східної та Південної Африки (COMESA);
3. Східноафриканське співтовариство (EAC);
4. Економічне співтовариство Центральноафриканських держав (ECCAS/CEEAC);
5. Економічне співтовариство країн Західної Африки (ECOWAS);
6. Міждержавний Орган із питань розвитку (IGAD);
7. Південноафриканське співтовариство розвитку (SADC);
8. Союз Арабського Магрибу (UMA).

У зв'язку із специфікою географічного положення та наявністю економічних інтересів у різних частинах континенту, деякі країни увійшли одразу у декілька таких утворень. Ще однією специфічною рисою стало те, що не всі із зазначених «колон» змогли забезпечити ефективне власне функціонування і, як результат, станом на 2023 р. якщо і не ліквідовані де-юре, то де-факто знаходяться у стані глибокої гібернації.

Так, *Співтовариство держав Сахелю та Сахари (CEN-SAD)* було засноване у 1998 р. такими країнами як Буркіна-Фасо, Лівія, Малі, Нігер, Судан, Чад. У проміжку з 1999 р. по 2008 р. його поповнили (у алфавітному порядку): Бенін, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Джибуті, Еритрея, Єгипет, Кенія, Коморські острови, Кот-д'Івуар, Ліберія, Мавританія, Марокко, Нігерія, Сан-Томе і Принсіпі, Сенегал, Сомалі, Сьєрра-Леоне, Того, Туніс, Центрально-Африканська Республіка. Всього членами Співтовариства стали 29 країн, що є найбільшим

²⁵⁸ United Nations Economic Commission for Africa. Key Pillars of Africa's regional integration – URL: <https://archive.uneca.org/oria/pages/key-pillars-africa%E2%80%99s-regional-integration>

²⁵⁹ Yusuf, A. A., & Ouguergouz, F. (2012). *The African Union: Legal and Institutional Framework: A Manual on the Pan-African Organization*. Martinus Nijhoff Publishers. 576 p.

кількісним показником з-поміж інших «колон африканської інтеграції». Разом з тим, оскільки всі без винятку держави увійшли до складу ще щонайменше одного із регіональних об'єднань під егідою Африканського економічного співтовариства, активність власне CEN-SAD було зведено до мінімуму (дані про останній саміт в рамках організації датовані 2013 р.) і є всі підстави припускати, що незабаром CEN-SAD згідно права міжнародних організацій може бути оголошено таким, що припинило своє існування по факту бездіяльності.

Спільний ринок Східної та Південної Африки (COMESA) є регіональним об'єднанням, яке в 2023 р. налічує 21 країну-члена, в яких мешкає 639,6 млн. чол.²⁶⁰ і яке простягається через всю східну частину континенту з півночі на південь. COMESA було засновано в 1994 р. Дійсними членами організації є: Бурунді, Демократична Республіка Конго, Джибуті, Еритрея, Есватіні²⁶¹, Ефіопія, Замбія, Зімбабве, Кенія, Коморські острови, Мавританія, Мадагаскар, Малаві, Руанда, Судан, Уганда. З 1999 р. по 2018 р. до даного переліку долучились Єгипет, Лівія, Сейшельські острови, Сомалі та Туніс. В той же час, заради об'єктивності слід згадати і про те, що ще 5 країн, які в 1994 р. були в числі засновників COMESA, в проміжку 1997-2007 рр. залишили дане об'єднання. Це держави південноафриканського регіону Ангола, Лесото, Мозамбік, Намібія, Танзанія, які вирішили сконцентрувати свої зусилля в питаннях інтеграції в межах іншої структури – Південноафриканського співтовариства розвитку (SADC).

Ст. 4 Установчого договору про створення COMESA встановлює конкретні зобов'язання для членів організації. Серед іншого, до їх числа віднесено:

- створити митний союз, скасувати всі нетарифні бар'єри в торгівлі між собою; встановити загальний зовнішній тариф; співпрацювати в митних процедурах і діяльності;
- прийняти загальну систему митних гарантій за облігаціями;
- спростити та узгодити свої торгові документи та процедури;
- встановити умови, що регулюють реекспорт товарів з третіх країн в рамках Спільного ринку;
- встановити правила походження щодо продуктів, що походять з держав-членів;
- розробити правила для полегшення транзитної торгівлі в рамках Спільного ринку;
- забезпечити належні сприятливі умови для участі приватного сектора в економічному розвитку та співпраці в рамках Спільного ринку;
- співпрацювати в галузі промислового розвитку;

²⁶⁰ Дані ЮНКТАД за 2022 р. – <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

²⁶¹ На момент вступу в COMESA держава носила назву Свазіленд.

- прийняти загальні стандарти, системи вимірювань та методи забезпечення якості щодо товарів, що виробляються та продаються на загальному ринку;
- забезпечити сприятливий стабільний і безпечний інвестиційний клімат;
- співпрацювати у валютно-фінансових питаннях і поступово забезпечувати конвертованість своїх валют і та сформувати основи для остаточного створення валютного союзу;
- узгодити свою макроекономічну політику;
- усунути перешкоди для вільного переміщення послуг і капіталу в рамках Спільного ринку;
- співпрацювати в розвитку сільського господарства;
- прийняти загальну сільськогосподарську політику;
- підвищення регіональної продовольчої забезпеченості;
- співпрацювати в експорті сільськогосподарської продукції;
- координувати свою політику щодо створення агропромислових комплексів;
- співпрацювати в галузі сільськогосподарських досліджень та поширення знань;
- сприяти розвитку сільських районів;
- узгодити методологію збору, обробки та аналізу інформації, необхідної для досягнення цілей спільного ринку;
- гармонізувати або наблизити свої закони в тій мірі, в якій це необхідно для належного функціонування спільного ринку;
- сприяти прискореному розвитку найменш розвинених країн і економічно неблагополучних районів шляхом здійснення спеціальних програм і проектів в різних сферах економічного розвитку;
- прийняти регіональну політику, яка буде враховувати всі можливі економічні проблеми, з якими держави-члени можуть зіткнутися в ході здійснення зазначеного Договору, пропонувати шляхи і засоби усунення таких проблем таким чином, який буде задовольняти умовам справедливого і збалансованого розвитку в рамках Спільного ринку;
- усунути перешкоди для вільного пересування людей, робочої сили і послуг, права на установу для інвесторів і права на проживання в рамках Спільного ринку;
- заохочувати співпрацю між собою в соціальних і культурних питаннях;
- співпрацювати в галузі туризму та розвитку дикої природи та управління ними;
- співпрацювати в освоєнні природних ресурсів, енергетики та навколишнього середовища та управління ними;

– спільно робити такі інші кроки, які необхідні для досягнення цілей спільного ринку.

– визнати унікальну позицію Лесото, Намібії та Есватіні в контексті Спільного ринку та надати Лесото, Намібії та Есватіні тимчасові винятки з повного застосування певних положень зазначеного Договору.

Для здійснення ефективної діяльності угодами про створення Спільного ринку Східної та Південної Африки передбачено функціонування декількох управлінських органів та доволі розгалуженої мережі інституційних структур. Так, управління здійснюється структурою під назвою «Орган управління КО-МЕСА» (COMESA Authority), до складу якої входять глави держав або урядів країн-членів. Раз на рік вони збираються на саміти, які проводяться почергово у різних державах. Разом з тим, за потреби будь-який член може звернутись із проханням про проведення позачергового саміту для врегулювання важливих термінових питань. Рішення приймаються консенсусом і є обов'язковими до виконання усіма суб'єктами, на кого поширюється юрисдикція COMESA. Розв'язання поточних питань покладено на Раду Міністрів, до якої зазвичай входять міністри, відповідальні за закордонні справи, економіку або зовнішню торгівлю. В разі потреби на Раду Міністрів можуть запрошуватись профільні міністри з інших питань, розгляд яких виноситься на порядок денний.

Для врегулювання можливих суперечок в структурі об'єднання створено Суд COMESA, який має достатньо широкі повноваження та його рішення мають пріоритет над рішеннями судів національного рівня. Суд приймає позови від держав-членів, фізичних та юридичних осіб, що стосуються питань у межах компетенції COMESA. Він же має право розглядати позови, подані проти самої організації. Ще однією функцією даного Суду є роль міжнародної арбітражної установи для вирішення спорів за комерційними угодами.

Серед інших органів в структурі COMESA особливо слід виділити: Банк торгівлі та розвитку Східної та Південної Африки, Кліринговий дім COMESA, Асоціацію комерційних банків COMESA, Компанію з перестрашування COMESA, Регіональну інвестиційну агенцію. Всі вони покликані надавати допомогу місцевому бізнесу у різноманітних ситуаціях, які виникають у ході зовнішньоекономічної діяльності.

Економічні результати діяльності COMESA дозволяють описати наступні цифри. Сума накопичених прямих іноземних інвестицій в країни організації зростає з 31,6 млрд. дол. США в 1994 р. до 358,6 млрд. дол. США в 2021 р. Зростання склало більш ніж 11,3 рази. В перерахунку на душу населення даний показник продемонстрував дещо скромніші темпи – всього 5,8 рази: з 101 до 585 дол. США на одну особу. Найкращі показники продемонстрували Сейшельські острови –

33718 дол. США на одну особу в 2021 р., найгірший результат – в Бурунді – всього 20 дол. США на одну особу у 2021 р.²⁶²

В цілому, COMESA посприяла країнам-учасникам дещо покращити власні показники зовнішньоекономічної діяльності. Разом з тим, дані щодо зовнішньої торгівлі членів об'єднання показують, що основні їх партнери продовжують залишатись за межами Африканського континенту, а отже і потенціал інтеграції реалізується поки що не у повну міру. Так, якщо експорт товарів з COMESA виріс з 28,5 млрд. дол. США в 2003 р. до 176,8 млрд. дол. США у 2022 р., де ріст склав 6,2 рази, то експорт в межах об'єднання за цей же час виріс у 3,4 рази, а абсолютні значення будуть ще скромніші – 3,1 млрд. дол. США у 2003 р. і 10,5 млрд. дол. США у 2022 р.²⁶³ Не зазнала істотних змін і структура експортних та імпорتنних потоків: найбільший інтерес у зарубіжних партнерів викликають товари сировинного призначення, в той час, як із за кордону надходять товари із високим ступенем обробки та доданої вартості, що закономірно призводить до тривалої тенденції негативного зовнішньоторговельного сальдо, яке на фоні обмежених інших надходжень формує негативний платіжний баланс країн, що входять до COMESA (в 2021 р. позитивний платіжний баланс мали тільки Замбія та Лівія).

Схожі економічні питання доводиться вирішувати іншій регіональній організації, котра географічно зосередилась у центральній та східній частинах Африки, яка відома як *Східноафриканське співтовариство (ЕАС)*. Дана схожість частково пояснюється тим, що сюди входять деякі країни, представлені і у COMESA. Необхідно відзначити, що нинішнє Східноафриканське співтовариство є другою спробою створити таку організацію, перша була здійснена в проміжку 1967-1977 рр. в складі Кенії, Уганди та Танзанії, ці ж країни впродовж 1977-1999 рр. періодично повертались до діалогу про можливості налагодження більш тісного економічного партнерства. Тільки в 1999 р. було підписано угоду, яка передбачала запровадження спільного митного тарифу, вільний транзит товарів, гармонізація в питаннях стандартизації та сертифікації товарів, забезпечення валютної стабільності. Таким чином, ЕАС було засноване у 2001 р. Кенією, Танзанією та Угандою, до яких в 2007 р. додалися Бурунді та Руанда, у 2016 р. – Південний Судан, а у 2022 р. – Демократична Республіка Конго. Таким чином в 2023 р. до складу ЕАС входить 7 країн.

Безумовним позитивом ЕАС є те, що дана організація є однією із небагатьох, де повністю реалізовано інтеграційні механізми зони вільної торгівлі та митного союзу. В той же час, відносно останнього можна вести дискусію, оскільки

²⁶² Дані ЮНКТАД за 2022 р. – <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

²⁶³ Розраховано за даними: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx

попри політичні заяви з цього приводу, існує доволі значний перелік винятків із загального зовнішнього тарифу та безмитного переміщення товарів та послуг, що обмежує потенціал укладених угод про перехід до вищих рівнів інтеграції.

Якщо прийняти до уваги, що більшість країн об'єднання за структурою своєї економіки є аграрними державами, а промисловість головним чином базується на технологіях, що втрачають актуальність, і обмежується невеликим числом товарів, що особливо відчутно при формуванні структури національного експорту країн ЕАС, то стає зрозумілим, чому саме економічний ефект від функціонування об'єднання відчувається доволі слабо. Додатковий дезінтегруючий ефект створює відсутність чітких термінів запровадження наступних кроків по поглибленню співробітництва, відсутність рішучості у реалізації вже узгоджених і прийнятих рішень та проблеми із розумінням спільної мети такого партнерства на національному рівні практично у кожній країні ЕАС.

Таким чином, майбутнє Східноафриканського співтовариства ставить ряд запитань, відповіді на які повинні дати самі члени даної спільноти. При цьому навіть за негативних сценаріїв говорити про проблеми для Африканського економічного співтовариства не доводиться, оскільки партнери по ЕАС беруть участь ще як мінімум в одному проекті, які складають «колони африканської інтеграції».

В середині 60-х рр. ХХ ст. розпочався шлях іншого об'єднання, яке було створено у центрі континенту. Тут все розпочалось із Браззавільської угоди 1964 р., згідно до якої Камерун, Центральна-Африканська Республіка, Чад, Республіка Конго та Габон домовлялись про заснування митного союзу із зоною вільної торгівлі. В 1983 р. до них приєдналась Екваторіальна Гвінея. В подальшому митний та Економічний союз Центральної Африки було перетворено на Економічне та валютне співтовариство Центральної Африки, в якому було створено повноцінний валютний союз з єдиною валютою – центральноафриканським франком. Одночасно із цим зазначені держави продовжували консультації відносно розширення партнерства і 18 жовтня 1983 р. створюється *Економічне співтовариство Центральноафриканських держав (ЕССАС/СЕЕАС)*, членами якого стали також Бурунді, Конго, Руанда, Сан-Томе і Принсіпі. Реальне функціонування ЕССАС бере початок з 1985 р., при цьому практично до кінця 90-х ХХ ст. воно періодично призупинялось через ряд війн, які мали місце в регіоні. В тому числі були випадки, коли члени даного об'єднання опинялись по різні сторони лінії фронту, що очевидно не сприяло встановленню реального партнерства.

У питаннях взаємодії між Африканським економічним співтовариством та ЕССАС необхідно звернути увагу на те, що реальні кроки тут розпочались не в 1994 р., коли було оголошено 8 колон африканського партнерства, а в 1999 р.,

коли центральноафриканський блок повноцінно поновив свою діяльність. Того ж року до ЕССАС приєдналась Ангола, яка стала 11 членом співтовариства.

В цілому, Економічне співтовариство Центральноафриканських держав має розвинену структуру управлінських органів, яка включає в себе Конференцію глав держав та урядів, Раду міністрів, Генеральний секретаріат, Суд співтовариства, консультативну комісію та цілий ряд допоміжних органів і структур, спрямованих у своїй роботі на досягнення цілей об'єднання.

Правову основу Співтовариства складають Договір про заснування Економічного Співтовариства Центральноафриканських держав, Протокол про створення міжпарламентської мережі ЕССАС, Пакт про взаємодопомогу між державами-членами ЕССАС, Протокол відносно укладення пакту про взаємну безпеку в Центральній Африці. Останнє є особливо важливим, зважаючи на те, що починаючи з кінця 80-х і до сьогодні попри діалог щодо всеосяжного економічного партнерства, пріоритетним залишається підтримання миру та безпеки у регіоні як своїми силами, так і за участю сил під егідою ООН та ЄС, які є важливими партнерами ЕССАС з даного питання.

Основний зміст та напрямки саме економічного співробітництва розкривають назви протоколів, прийнятих в порядку доповнення до Установчого договору ЕССАС. Найважливішими із них є:

- Протокол про правила походження товарів, що підлягають торгівлі між державами-членами ЕССАС;
- Протокол про нетарифні торговельні бар'єри;
- Протокол про реекспорт товарів в рамках ЕССАС;
- Протокол про транзит і транзитні споруди;
- Протокол про митне співробітництво в рамках ЕССАС;
- Протокол про Фонд компенсації втраченої вигоди;
- Протокол про свободу пересування і права на проживання громадян держав-членів в рамках ЕССАС;
- Протокол про Координаційний центр для ЕССАС;
- Протокол про співробітництво в галузі розвитку сільського господарства між державами-членами ЕССАС;
- Протокол про співробітництво в галузі промислового розвитку між державами-членами ЕССАС;
- Протокол про співробітництво в галузі транспорту і комунікацій між державами-членами ЕССАС;
- Протокол про співробітництво в галузі науки і техніки між державами-членами ЕССАС;

- Протокол про енергетичне співробітництво між державами-членами ECCAS;
- Протокол про співробітництво в галузі природних ресурсів між державами-членами ECCAS;
- Протокол про співробітництво в галузі розвитку людських ресурсів, освіти, професійної підготовки та культури між державами-членами ECCAS;
- Протокол про співробітництво в галузі туризму між державами-членами ECCAS;
- Протокол про спрощення та гармонізацію торговельних документів і процедур в рамках ECCAS;
- Протокол про стан країн, що не мають виходу до моря, частково обмежені у виході до моря, острівних, частково острівних та/або найменш розвинених країн.

Щодо висновків відносно економічних результатів діяльності ECCAS, то вони багато в чому схожі до наведених раніше по COMESA. Безумовно, абсолютні величини будуть відрізнятись, але загальні ситуація та тенденції, а також причини їх формування демонструватимуть високий рівень співставності.

Однією із найбільш відомих із регіональних організацій Африки є *ECOWAS – Економічне співтовариство країн Західної Африки*. В утворене у шляхом підписання угоди у м. Лагос у 1975 р. об'єднання стали входити наступні держави: Бенін, Буркіна-Фасо, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кот-д'Івуар, Ліберія, Малі, Мавританія, Нігер, Нігерія, Сенегал, С'єрра-Леоне, Того. В 1976 р. відбулось єдине розширення ECOWAS – членом стало Кабо-Верде. Щоправда станом на 2023 р. даний перелік зазнав певних змін: в 2000 р. співтовариство залишила Мавританія, яка в 2017 р. уклала з ECOWAS угоду про асоційоване членство, а повноваження Буркіна-Фасо, Гвінеї та Малі призупинені у зв'язку із військовими переворотами у цих країнах до моменту відновлення демократично обраної влади.

Оскільки для Західної Африки частими є військові перевороти та різноманітні заворушення, які істотно обмежують демократичні процеси в відповідних країнах, ECOWAS крім суто економічних функцій виконує також завдання із сфери миротворчої діяльності та підтримання законності в державах-членах.

Згідно до ст. 3 п.1 Угоди про заснування ECOWAS, «метою спільноти є сприяння співпраці та інтеграції, що веде до створення Економічного союзу в Західній Африці з метою підвищення рівня життя її народів, а також підтримки та зміцнення економічної стабільності, зміцнення відносин між державами-

членами та сприяння прогресу та розвитку Африканського континенту.»²⁶⁴

Ст. 3 п.2 вищезазначеної Угоди конкретизує завдання, які необхідно реалізувати для досягнення мети спільноти. До них належать:

✓ «Гармонізація та координація національної політики та просування інтеграційних програм, проектів та заходів, особливо в галузі продовольства, сільського господарства та природних ресурсів, промисловості, транспорту та комунікацій, енергетики, торгівлі, грошей та фінансів, оподаткування, політики економічних реформ, людських ресурсів, освіти, інформації, культури, науки, технології, послуг, охорони здоров'я, туризму, юридичних питань;

✓ Гармонізація і координація політики у сфері охорони навколишнього середовища;

✓ Сприяння створенню спільних виробничих підприємств;

✓ Створення спільного ринку за допомогою:

- лібералізації торгівлі шляхом скасування серед держав-членів митних зборів, що стягуються з імпорту та експорту, і скасування серед держав-членів нетарифних бар'єрів з метою створення зони вільної торгівлі на рівні Співтовариства;

- прийняття єдиного зовнішнього тарифу та спільної торговельної політики щодо третіх країн;

- усунення у відносинах між державами-членами перешкод для вільного пересування людей, товарів, послуг і капіталу, а також для права на проживання та установа;

✓ Створення Економічного Союзу шляхом прийняття спільної політики в економічному, фінансовому, соціальному та культурному секторах, а також створення валютного союзу.

✓ Сприяння створенню спільних підприємств суб'єктами підприємництва приватного сектору та іншими економічними операторами, зокрема шляхом прийняття Регіональної угоди про транскордонні інвестиції;

✓ Вжиття заходів щодо інтеграції приватного сектора, зокрема щодо створення сприятливих умов для розвитку малих і середніх підприємств;

✓ Створення сприятливого правового середовища;

✓ Гармонізація національних інвестиційних кодексів, що веде до прийняття єдиного інвестиційного кодексу спільноти;

✓ Гармонізація стандартів і заходів;

✓ Сприяння збалансованому розвитку регіону з приділенням уваги

²⁶⁴ Economic Community of West African States (ECOWAS) Revised Treaty – URL: <https://ecowas.int/publication/treaty/>

особливим проблемам кожної держави-члена, особливо проблем країн, що не мають виходу до моря і малих острівних держав-членів;

✓ Заохочення та зміцнення відносин і сприяння потоку інформації, особливо серед сільського населення, жіночих і молодіжних організацій та соціально-професійних організацій, таких як асоціації засобів масової інформації, ділових чоловіків і жінок, працівників і профспілок;

✓ Прийняття общинної демографічної політики, що враховує необхідність забезпечення балансу між демографічними факторами і соціально-економічним розвитком;

✓ Створення фонду співпраці, компенсації та розвитку;

✓ Будь-яка інша діяльність, яку держави-члени можуть вирішити здійснювати спільно з метою досягнення цілей громади.»²⁶⁵

Інституційну структуру ECOWAS складають Рада Глав держав та урядів, Рада міністрів, Економічна і соціальна Рада, Парламент ECOWAS, Суд, Виконавчий секретаріат, а також ряд технічних та допоміжних органів.

Специфічною рисою забезпечення інтеграції в рамках ECOWAS є формування в межах об'єднання двох «під-організацій»: Західно-Африканського Економічного та Монетарного союзу (UEMOA) та Західно-Африканської Монетарної зони (WAMZ). Перша із них включає 8 здебільшого франкомовних країн регіону та базується на використанні спільної валюти – африканського франка UEMOA, друга об'єднує 6 англомовних держав спільноти, яка планує запровадити іншу спільну валюту «еко» для формування власного валютного союзу. В 2019-2020 рр. держави UEMOA досягли домовленості про реформування африканського франка даного об'єднання²⁶⁶ з перейменуванням його також у «еко». Це викликало ряд дискусій всередині ECOWAS. Після консультацій представники UEMOA та WAMZ досягли згоди, що поки-що назва «африканський франк» збережеться, а ці дві групи і далі працюватимуть над тим, щоб орієнтовно до 2028 р. перейти на єдину валюту «еко».

Щодо реформування франка UEMOA, то дискусії навколо назви – суто декоративна сторона, справжні зміни значно глибші і пов'язані з бажанням країн регіону позбутись колоніального впливу колишніх метрополій. Адже початково питання емісії даної валюти знаходились у руках французького казначейства, яке з однієї сторони гарантувало стабільність африканського франка, а з іншої мало прямий вплив на дану валюту. Крім того, його представники входили до складу

²⁶⁵ Economic Community Of West African States (ECOWAS) Revised Treaty – URL: <https://ecowas.int/publication/treaty/>

²⁶⁶ Нагадаємо, що є ще одна валюта під назвою африканський франк, запроваджений Східноафриканським співтовариством

органів управління даної валютної зони, а країни-члени були зобов'язані зберегти 50% власних резервів саме у Франції. В рамках узгоджених змін вплив колишньої метрополії в даному питанні держави УЕМОА повністю не усунули, але ступінь незалежності у валютно-фінансових питаннях підвищили на декілька порядків. В майбутньому планується звести сторонній вплив на валютний союз в рамках ECOWAS до мінімуму. В той же час, численні внутрішні конфлікти в країнах-членах актуалізують питання про досяжність поставлених завдань у такі терміни.

Для підвищення інтеграції у даному об'єднанні країнам-членам доцільно спробувати підвищити ступінь зацікавленості у взаємній торгівлі між собою, оскільки це один із найбільш дієвих способів інтенсифікації партнерства у міжнародних економічних відносинах. Оскільки в товарному експорті країни ECOWAS попри зростання загальних обсягів реалізації за час з 2003 р. по 2022 р. у понад 3,5 рази, частка, яка припадає на партнерів по об'єднанню, не перевищує 10% впродовж всього даного часу.

Разом з тим, не менш важливим завданням є забезпечення політичної стабільності, оскільки без цього є загроза втрати всіх позитивних результатів в питаннях інтеграції, які вже були досягнуті раніше.

Значно менше, у порівнянні з ECOWAS, в питаннях інтеграції просунулись справи на іншій стороні континенту. Створений у 1986 р. Міжурядовий орган з питань посухи та розвитку (IGADD), який в 1996 р. був «перезапущений» у форматі *Міждержавного Органу із питань розвитку (IGAD)* попри спроби налагодити економічну співпрацю, в т.ч. і під егідою Африканського економічного співтовариства, практично не досягнув поставлених перед собою завдань. До нього увійшли 8 країн: з 1986 р. Джибуті, Ефіопія, Кенія, Сомалі, Судан, Уганда, з 1993 р. Еритрея (в 2007 р. залишила об'єднання, щоб в 2011 р. повернутись знову), з 2011 р. Південний Судан (в 2021 р. членство призупинене).

Поясненнями відсутності дієвих результатів в питаннях інтеграції можуть бути: по-перше, проблеми в сфері безпеки в ряді країн-членів (наприклад, Сомалі та Південний Судан); по-друге, держави, які сюди входять, не відрізняються економічним добробутом, а частина взагалі належить до найбільш бідніших держав світу; по-третє, як і для інших країн регіону, сировинний характер економіки без перспектив зміни ситуації навіть у середньостроковій перспективі.

Ще більш сумнівними з позиції Африканського економічного співтовариства стали результати, досягнуті у **Союзі Арабського Магрибу (УМА)**. Організація започаткована у 1989 р. у складі Алжиру, Лівії, Мавританії, Марокко та Тунісу, спочатку демонструвала повільну співпрацю саме у економічній сфері. Потім стан справ ускладнився по мірі наростання політичних протиріч між

країнами-членами. Щодо Лівії, то тривалий час ця країна перебувала під зовнішніми санкціями через правління Муаммара Каддафі, а після його вбивства у 2011 р. дана країна внаслідок громадянської війни при участі зовнішніх акторів де-факто виявилась розколотою на декілька фрагментів, які не контролюються єдиною владою, а тому про реалізацію міжнародних інтеграційних проектів тут не доводиться вести мову. Більше того, через позицію Марокко, сьогодні Союз Арабського Магрибу дистанціюється від Африканського економічного співтовариства, залишаючись одним із «стовпів інтеграції» тут тільки номінально.

Якщо згадати про те, що країни Арабського Магрибу цивілізаційно є ближчими ісламському світу, а не африканському, говорити про перспективи їх участі в інтеграції в межах континенту може тільки абсолютний оптиміст. Більш реалістичною буде точка зору, що в майбутньому Африканському економічному співтоваристві буде об'єднано всі або практично всі країни цієї частини світу за винятком північних держав, які і входять до УМА.

Останньою «колоною» інтеграції є *Південноафриканське співтовариство розвитку (SADC)*. Засновано її було в 1992 р. як правонаступницю Конференції з координації розвитку Півдня Африки (утворена в 1980 р.). З 1980 р. участь тут брали Ангола, Ботсвана, Есватіні, Лесото, Малаві, Мозамбік, Танзанія, Замбія та Зімбабве. В 1990 р. на стадії переговорів про формування SADC сюди приєднуються Намібія та Південна Африка. В 1995 р. ряди членів поповнює Маврикій, в 1997 р. – Демократична Республіка Конго та Сейшельські острови, в 2005 р. – Мадагаскар. Таким чином, станом на 2023 р. в Південноафриканському співтоваристві розвитку беруть участь 16 країн.

Оскільки в дане об'єднання входять практично всі країни півдня Африки, дане Співтовариство має потенціал щодо розширення своєї активності. Про це ж свідчать сфери, в яких налагоджено партнерські відносини: починаючи від проблематики миру та, в разі потреби, миротворчої діяльності, і закінчуючи вузько-спеціалізованими галузями економіки. Для їх правового закріплення та надання обов'язкового характеру прийнятим рішенням, в SADC в різні роки підписано 27 додаткових протоколів, спрямованих на створення сприятливіших умов соціально-економічного життя або покращення різних аспектів існування громадян країн-членів Співтовариства.

Роботу Співтовариства організовують Саміт (складається із голів держав або урядів), Рада Міністрів, Орган із політики, оборони та безпеки, Трибунал, Секретаріат та національні комітети SADC.

12.3. Міжнародне партнерство Африки з іншими регіонами світу: проблеми і перспективи

Як видно із попереднього підрозділу, ключовим інтеграційним проектом сучасної Африки є Африканське економічне співтовариство. Разом з тим, суто ним все міжнародне економічне партнерство у регіоні не обмежується.

Так, з більшим або меншим успіхом реалізується ще близько десятка різноманітних проектів, найбільш відомими із яких є Велика Арабська зона вільної торгівлі (GAFTA) (організація, до складу якої увійшли чимало держав Близького Сходу, в тому числі за межами Африки), Економічне співтовариство країн Великих озер (CEPGL), Комісія Індійського океану (COI), Об'єднання Ліптако-Гурма (LGA), Союз країн басейну річки Мано (MRU).

В той же час, важливим партнером для більшості африканських країн залишається Європейський Союз. Так, за 20 років обсяг експорту з Африки до ЄС виріс у більш ніж у 3,3 рази з 68,5 млрд. дол. США²⁶⁷ до 229,6 млрд. дол. США у 2022 р. При цьому питома вага ЄС в африканському експорті поступово зменшується: з 47,3% у 2003 р. до 34,7% у 2022 р. Разом з тим, понад 2/3 усього експорту із країн Африки до ЄС складають товари сировинного походження.²⁶⁸

Щодо імпорту з ЄС до Африки, то за аналогічний період часу вартість усіх ввезених товарів зросла майже в 3 рази (з 61,7 млрд. дол. США в 2003 р. до 182,6 млрд. дол. США у 2022 р.). При цьому питома вага європейського імпорту тут скоротилась із 41,7% до 26,3%²⁶⁹. Домінуючими товарними позиціями впродовж всього часу були і залишаються ті, що належать до промислової продукції із високим ступенем обробки, а також високотехнологічні та інноваційні товари.

Поряд з тим, робити висновок про скорочення європейського впливу на африканський континент не зовсім коректно: достатньо міцними залишаються контакти колишніх метрополій із своїми минулими колоніями, а широке поширення європейських мов у Африці робить можливою культурну та науково-освітню співпрацю. Налагодження всеосяжного партнерства із даною частиною світу належить до одного із важливих напрямків зовнішньої політики Європейського Союзу.

Разом з тим, і для ЄС залишається доволі широкий простір для діяльності

²⁶⁷ Наведені дані стосуються ЕС-27

²⁶⁸ Розраховано за даними: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx

²⁶⁹ *Ibid.*

в питаннях взаємодії з народами Африки. Так, однією з гострих проблем для ЄС є розміщення біженців з декількох частин світу, де рівень життя та інші гострі чинники змушують людей шукати кращої долі в Європі. Коли число таких вимушених і добровільних мігрантів перевищило всі розумні межі, в Брюсселі та інших європейських столицях постало запитання, як зупинити цей потік та, в ідеалі, повернути його назад. Рецепти цього є різні, жоден із запропонованих поки що не дав потрібного результату. Хоча розв'язання лежить на поверхні. Образно кажучи, лікувати необхідно першопричину, а не наслідки: за умови ефективної політики безпеки та при підвищенні рівня добробуту зі значною долею ймовірності можна стверджувати, що значна частина мігрантів надала б перевагу поверненню в рідні для себе місця. Для цього необхідно спрямувати інвестиції не на вивезення дешевої сировини, а на створення промислових виробництв, яке дало б населенню африканських країн стабільну роботу, а самими державам необхідну фінансову базу для власного розвитку. Такі кроки були б справедливими і з позиції відшкодування негативних наслідків десятиліть колоніалізму, причому більш дієвими у порівнянні з політичними деклараціями, якими як правило закінчується будь-який діалог з цього приводу.

Знову слід звернути увагу і на неокolonіальні підходи, які залишаються в менталітеті державного менеджменту в ряді європейських країн. Так, попри заяви про свободу, рівність, братерство між людьми, народами та країнами, щойно мова заходить про бізнес-інтереси, геополітичні та геоeкономічні цілі, декларації відходять в сторону, відкриваючи простір для жорстких і прямолінійних інструментів зовнішньої політики, використання яких протирічить Статуту Організації Об'єднаних Націй та Заключному Акту Наради з безпеки і співробітництва у Європі. Зважаючи на те, що даними міжнародними нормативними актами були затверджені загальні принципи міжнародного права, одними із котрих є принцип суверенної рівності держав, принцип рівноправності та самовизначення націй та народів, принцип мирного співробітництва, то дотримання відповідними європейськими партнерами зазначених засад дозволило б знизити напругу в світі в цілому та на африканському континенті зокрема.

Окремий інтерес представляє питання співпраці між країнами Африки та Україною. Необхідно відзначити, що вітчизняним бізнесом даний напрямок зовнішньоекономічної діяльності використовувався вкрай обмежено. Так, попри значну кількість держав у даному регіоні, його частка в українському експорті в ХХІ ст. не перевищувала 10%, імпорт же з Африки знаходився в цей же час межах, що не перевищували 2%. В майбутньому над зміною ситуації на даному напрямі необхідно буде докласти немало зусиль. Але це стане можливим не раніше закінчення війни в Україні. Проблема полягає у логістичних маршрутах та

їх безпеці. Стабільних та безризикових станом на 2023 р. не залишилось, а це істотно обмежує і без того незначні обсяги співпраці між Україною та Африкою.

Контрольні запитання

---

1. Якими є причини повільного розвитку інтеграційних процесів у Африці в ХХ столітті?
2. Яке значення для розвитку Африки мав рух деколонізації?
3. Які регіональні організації і з якою метою були створені в рамках Африканського економічного співтовариства?
4. Чому не всі регіональні економічні організації мають успіх в реалізації інтеграційних проектів?
5. Які валютні союзи функціонують в рамках інтеграційних об'єднань у Африці та які їх перспективи?
6. Яка регіональна інтеграційна організація у Африці є найбільш успішною і чому?

Тести

---

1. Яка організація стала відправним пунктом розвитку співробітництва та інтеграції незалежних африканських країн?
  - A. Економічне співтовариство Центральноафриканських держав
  - B. Африканський союз
  - C. Організація африканської єдності
  - D. Африканське економічне співтовариство
2. Як називався перший документ, який передбачав створення загальноафриканської інтеграційної організації?
  - A. Дакарський протокол
  - B. Комюніке Аддис-Абеби
  - C. Лагоський план дій
  - D. Дарфурська декларація
3. В рамках якої організації планується запровадження спільної валюти «еко»?
  - A. ECCAS
  - B. ECOWAS
  - C. COMESA
  - D. SADC

4. Яка із наведених організацій не належить до «колон» Африканського економічного співтовариства?
- A. Економічне співтовариство країн Західної Африки (ECOWAS)
  - B. Міждержавний Орган із питань розвитку (IGAD)
  - C. Південноафриканське співтовариство розвитку (SADC)
  - D. Економічне співтовариство країн Великих озер
5. Як називається організація, яка включає в себе всі держави Південної Африки?
- A. IGAD
  - B. COMESA
  - C. ECOWAS
  - D. SADC
6. Яка країна тривалий час брала участь у забезпеченні функціонування західноафриканського франка?
- A. Великобританія
  - B. Сполучені Штати Америки
  - C. Франція
  - D. Швейцарія

Література до розділу

-
-
- Assessing Regional Integration in Africa V. Towards an African Continental Free Trade Area. ECA, AU, ADB, 2014. – 190 p.*
- Charter of The Organization of African Unity. Done at Addis Ababa, on 25 May 1963 – URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20479/volume-479-I-6947-English.pdf>*
- Constitutive Act of The African Union – URL: https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf*
- Dinka T., Kennes W. Africa's Regional Integration Agreements: History and Challenges. September 2007. DP 74. – 15 p.*
- Economic Community Of West African States (ECOWAS) Revised Treaty – URL: <https://ecowas.int/publication/treaty/>*
- Eyoh, D. (1998). African Perspectives on Democracy and the Dilemmas of Postcolonial Intellectuals. Africa Today, 45(3/4), 281–306. URL: <http://www.jstor.org/stable/4187229>*
- United Nations Economic Commission for Africa. Key Pillars of Africa's regional integration – URL: <https://archive.uneca.org/oria/pages/key-pillars-africa%E2%80%99s-regional-integration>*
- Yusuf, A. A., & Ouguerouz, F. (2012). The African Union: Legal and Institutional Framework: A Manual on the Pan-African Organization. Martinus Nijhoff Publishers. 576 p.*

ТЕМА 13

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ

При розгляді теми «Європейська інтеграційна стратегія України» основну увагу слід акцентувати на питаннях, які пов'язані з концептуальними засадами, системними детермінантами та критеріями, на яких базується формування та реалізація європейської інтеграційної стратегії; узагальнити історичний шлях та значення європейської інтеграції для політичного, економічного та соціального розвитку України у контексті її прагнень наблизитися до європейських цінностей, принципів, норм і стандартів; розглянути цілі та пріоритети процесу євроінтеграції України з урахуванням ключових сфер і секторів, на яких зосереджені інтеграційні зусилля та основні реформи.

13.1. Концептуальні засади та системні детермінанти європейської інтеграційної стратегії

З початку 2000-х років Україна прямує до європейської інтеграції, що передбачає економічне і політико-правове наближення до європейських міждержавних структур та, в кінцевому підсумку, повноправне членство в ЄС.

Концептуально і в широкому розумінні стратегія європейської інтеграції стосується плану та набору дій, спрямованих на сприяння інтеграції країни в Європейський Союз (ЄС), у тому числі в європейську політичну, економічну та правову систему. Вона охоплює різні політики, реформи та ініціативи, спрямовані на узгодження систем, стандартів і правил країни з системами, стандартами та правилами держав-членів ЄС.

Розглядаючи концептуальні засади європейської інтеграційної стратегії, варто наголосити, що вони базуються на цінностях і принципах, які лежать в

основі процесу європейської інтеграції і, цим самим, визначають спосіб співпраці та взаємодії між державами-членами Європейського Союзу (ЄС) та спрямовані на досягнення спільних цілей та інтересів країн ЄС. Іншими словами, концептуальні засади визначають орієнтири та цілі європейської інтеграції і слугують основою для розвитку європейської інтеграційної стратегії. Конкретна реалізація цих засад відбувається через розробку та впровадження нормативно-правових актів, договорів та політичних документів на рівні Європейського Союзу та національному рівні держав-членів.

Серед ключових концептуальних засад, на яких формуються стратегічні цілі і завдання європейської інтеграції слід виділити такі:

- *мир та стабільність*, що є одним із головних завдань європейської інтеграції, яке досягається через зміцнення співробітництва між державами, уникнення конфліктів та спільне розв'язання проблем;

- *спільні цінності* (ЄС ґрунтується на спільних цінностях, таких як демократія, права людини, свобода, рівність та правова держава, які визначають основу спільної європейської ідентичності та взаємодії між державами-членами);

- *економічна інтеграція* (один з ключових аспектів європейської інтеграції полягає у створенні єдиного ринку та спільної економічної політики, що передбачає зниження тарифних бар'єрів, спільну валютну політику (у зоні євро), спільні правила конкуренції та координацію економічної політики);

- *солідарність* (європейська інтеграція побудована на принципі солідарності між державами-членами, яка передбачає, що країни сприяють одна одній, діляться відповідальністю та ресурсами для досягнення спільних цілей, включаючи соціальну солідарність, економічну допомогу та солідарність у питаннях безпеки);

- *політика розширення* (Європейський Союз розширюється шляхом прийому нових держав-членів, які відповідають певним критеріям щодо демократії, прав людини, економічної стабільності та інших стандартів; політика розширення сприяє зміцненню спільного простору безпеки, стабільності та економічного розвитку);

- *спільна зовнішня політика* (Європейський Союз здійснює спільну зовнішню політику з метою забезпечення безпеки, стабільності та просування спільних інтересів у світі, що включає, своєю чергою, спільну позицію щодо міжнародних відносин, торгівлі, розвитку та зміцнення міжнародних організацій).

Зазначені концептуальні засади визначають фундаментальні принципи та ідеї євроінтеграції, а також основи формування та реалізації європейської інтеграційної стратегії. Вони окреслюють загальний напрямок та орієнтири для досягнення стратегічної мети – набуття повноправного членства в ЄС.

На практиці стратегія європейської інтеграції зазвичай охоплює декілька сфер, включаючи політичну співпрацю, економічну інтеграцію, гармонізацію законодавства, соціальну згуртованість та інституційні реформи. У цьому контексті вона зорієнтована на зміцнення політичних зв'язків, посилення економічної співпраці, сприяння регіональній стабільності, просування демократії та прав людини, а також на реальне сприяння спільній європейській ідентичності. Водночас стратегія передбачає прийняття та імплементацію законів і правил ЄС, узгодження національної політики та стандартів із рамками ЄС, участь у програмах та ініціативах ЄС, участь у діалозі та співпраці з інституціями та державами-членами ЄС. Це часто вимагає значних реформ у таких сферах, як публічне управління, верховенство права, лібералізація ринку, соціальна політика та екологічні стандарти.

Стратегія європейської інтеграції, як правило, реалізується країнами, які прагнуть стати членами Європейського Союзу, або тими, хто прагне тіснішої співпраці з ЄС через угоди про асоціацію, угоди про вільну торгівлю чи інші форми партнерства. Вона служить дорожньою картою для трансформації країни та наближення її до норм, цінностей і стандартів ЄС, що спрямована на досягнення повної інтеграції та переваг, які з нею пов'язані, таких як доступ до єдиного ринку ЄС, участь у процесах прийняття рішень в ЄС і посилення політичного впливу на європейській арені.

Таким чином, концептуальні засади євроінтеграції створюють основу для формування системних детермінантів, які впливають на всі аспекти європейської інтеграції, включаючи політичні, економічні, правові та соціальні виміри. Концептуальні засади окреслюють цілі, принципи та ідеї, на яких базується європейська інтеграція, а системні детермінанти визначають фактори, які впливають на реалізацію цих засад і впровадження політик та заходів, спрямованих на досягнення цілей євроінтеграції. Взаємозв'язок між концептуальними засадами євроінтеграції та її системними детермінантами відображає причинно-наслідкові зв'язки між цими двома аспектами європейської інтеграції та є необхідною умовою для успішної євроінтеграції і досягнення цілей європейської інтеграційної стратегії.

Під системними детермінантами європейської інтеграційної стратегії слід розуміти фундаментальні фактори, які визначають і впливають на процес європейської інтеграції. Ці детермінанти можна класифікувати на кілька ключових категорій (рис. 13.1).

Визначальними у європейській інтеграційній стратегії є *політичні фактори*, у тому числі, політична стабільність, демократичне врядування та відданість політичних лідерів європейській інтеграції. Іншими словами, наявність

стабільної політичної системи, ефективних демократичних інститутів і сильної підтримки керівництва є важливими для просування на шляху євроінтеграції.

Не менш важливими факторами, що сприяють успішній інтеграції є *економічні фактори*, зокрема, економічна стабільність, ринкові реформи та здатність відповідати економічним критеріям. Йдеться, передусім, про фундаментальні економічні засади, включаючи здорову макроекономічну політику, конкурентне ділове середовище та готовність і здатність запроваджувати економічні стандарти ЄС.

Рис. 13.1. Системні детермінанти європейської інтеграційної стратегії

Серед визначальних факторів європейської інтеграційної стратегії слід розглядати *юридичні та інституційні чинники* – добре функціонуючу правову систему та інституційну спроможність узгодити національне законодавство із законодавством ЄС. Інституційні чинники включають реформи державного апарату, судової системи, адміністративних процедур, боротьбу з корупцією, підвищення ефективності державного управління та забезпечення правової держави. Таким чином, критично важливими для євроінтеграції є здатність ухвалювати та виконувати закони і правила ЄС, створювати незалежні й ефективні інституції, забезпечувати верховенство права.

Вирішальну роль у формуванні стратегії інтеграції відіграють *соціальні чинники* – ставлення, цінності та сприйняття громадянами європейського проєкту, оскільки обізнаність громадськості, залучення та участь громадян у процесі

інтеграції є важливими для його успіху. Іншими словами, громадська підтримка та схвалення суспільством європейської інтеграції є важливими факторами.

На стратегію інтеграції також впливають *регіональні та міжнародні фактори*, і зокрема такі як: позиціонування країни у регіональному вимірі, геополітична динаміка та суб'єктність у міжнародних відносинах. Важливими визначальними факторами є співпраця з сусідніми країнами, регіональна стабільність і здатність керувати зовнішніми викликами та можливостями.

На стратегію інтеграції впливають також *фактори Європейського Союзу* або політика, пріоритети та умови, встановлені самим Європейським Союзом. Йдеться передусім про критерії вступу до ЄС, політику розширення ЄС, рівень підтримки та допомоги, які надає ЄС, а також еволюцію інституцій і політик ЄС, які в сукупності формують стратегічні рішення та дії держав-кандидатів на вступ до Європейського Союзу.

Важливими є фактори, що передбачають здатність держави до *економічної і соціальної згуртованості* як всередині країни так і з країнами ЄС. Усунення регіональних диспропорцій, зменшення соціальної нерівності та забезпечення інклюзивного зростання сприяють загальному процесу інтеграції і є визначальними факторами європейської інтеграційної стратегії.

Не менш важливими детермінантами європейської інтеграційної стратегії є *комунікації та публічна дипломатія*. Вибудовування системи стратегічних комунікацій, у тому числі, формування громадської думки, довіри та підтримки серед різних зацікавлених сторін як усередині країни, так і в ЄС допомагає сформувати стратегію інтеграції та сприяти позитивному сприйняттю процесу. Таким чином, ефективні комунікаційні стратегії, інструменти та методи публічної дипломатії є вирішальними системними детермінантами європейської інтеграційної стратегії.

Усі окреслені вище системні детермінанти взаємодіють між собою і відіграють важливу роль у формуванні стратегії європейської інтеграції. Застосування комплексного та цілісного підходу, який враховує усі ці детермінанти, є важливим для формулювання та впровадження ефективної й успішної стратегії європейської інтеграції.

Системні детермінанти впливають на вибір та формулювання критеріїв євроінтеграції, оскільки вони (критерії) визначають оціночні параметри або стандарти, за якими оцінюються досягнення та прогрес у напрямку європейської інтеграції. Вони допомагають визначити, наскільки успішно країна реалізує стратегію європейської інтеграції, відповідає вимогам та стандартам ЄС, а також досягає поставлених цілей.

Іншими словами, системні детермінанти визначають ключові фактори, які впливають на процес формування і реалізації стратегії, тоді як критерії визначають параметри, за якими відбувається оцінка прогресу та досягнень в контексті системних детермінантів. Наприклад, якщо одним з системних детермінантів є політична стабільність, то критерієм може бути оцінка стабільності політичних інституцій, рівня демократії та правової держави. Взаємозв'язок між ними допомагає забезпечити цілісний та системний підхід до реалізації європейської інтеграційної стратегії.

Критерії, які використовуються для визначення стратегії європейської інтеграції, відрізняються залежно від конкретного контексту та цілей країн, які прагнуть до інтеграції. Однак деякі загальні критерії, які часто розглядаються, включають політичні, економічні та «*acquis communautaire*», які ще називають «копенгагенськими критеріями»; а також ті критерії, які оцінюють регіональну стабільність і готовність до співпраці, інституційну спроможність і громадську підтримку євроінтеграції (рис. 13.2).

Рис. 13.2. Критерії євроінтеграції

Розглянемо ці критерії детальніше.

1. *Політична стабільність і демократія*. Інтеграція в ЄС зазвичай вимагає стабільної політичної системи з розвиненими демократичними інститутами, повагою до верховенства права та захистом прав людини. Відтак, країни-кандидати

на вступ до ЄС мають продемонструвати відданість демократичним цінностям і здатність підтримувати демократичні принципи.

2. *Економічна сумісність*. Економічні критерії є вирішальними для європейської інтеграції. Країни, які прагнуть приєднатися до ЄС або поглибити свою інтеграцію, оцінюються на основі таких факторів, як потужність і стабільність їхньої економіки, рівень ринкових реформ, здатність забезпечити виконання законодавства про конкуренцію та здатність виконувати зобов'язання членства в ЄС (наприклад, прийняття валюти євро).

3. *Узгодження з Acquis Communautaire*. «Acquis Communautaire» передбачає сукупність законів, правил і політик ЄС, які повинні бути прийняті та впроваджені країнами-кандидатами. Приведення у відповідність із *acquis* є основним критерієм для інтеграції та вимагає адаптації національного законодавства до вимог ЄС у таких секторах, як сільське господарство, торгівля, навколишнє середовище, правосуддя та права людини.

4. *Інституційна спроможність*. Відповідно до цього критерію країни-кандидати мають продемонструвати свою здатність ефективно впроваджувати і виконувати закони та правила ЄС. Це включає наявність добре функціонуючих державних інституцій, судової системи та регуляторних органів, здатних забезпечувати дотримання принципів, норм і правил ЄС.

5. *Регіональна стабільність і співпраця*. Як відомо, ЄС приділяє велике значення регіональній стабільності та добросусідським відносинам. Тому важливо, щоб країни, які прагнуть інтеграції, вирішили будь-які невирішені суперечки чи конфлікти й долучилися до спільних зусиль зі своїми сусідніми країнами.

6. *Громадська підтримка*. Підтримка населенням стратегії європейської інтеграції також є вирішальним критерієм. Громадська думка та відданість громадян європейському проєкту можуть вплинути на успіх і сталість інтеграційних зусиль.

Підсумовуючи важливо зазначити, що конкретні критерії та вимоги до європейської інтеграції можуть змінюватися залежно від контексту, країни чи регіону та етапу інтеграції (наприклад, членство в ЄС, угоди про асоціацію чи інші форми співпраці). Європейський Союз та його країни-члени оцінюють кожну країну-кандидата чи партнера окремо, беручи до уваги їхні унікальні обставини та прогрес у виконанні критеріїв інтеграції.

13.2. Етапи формування та реалізації євроінтеграційної політики України

З часу здобуття незалежності, Українська держава чітко визначилася зі стратегічним вектором свого руху – стати повноправним членом ЄС та утверджувати високі демократичні стандарти в Україні; а на міжнародній арені – здобути статус активного промоутера європейських цінностей та налагодити більш тісну співпрацю в межах політичної асоціації й економічної інтеграції між Україною та Європейським Союзом.

Разом з тим, доводиться констатувати, що європейська інтеграція України – це «багаторівневий, динамічний і тривалий процес, який має складну, часом драматичну еволюцію і залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів»²⁷⁰.

Під європейською інтеграцією України варто розуміти процес, що передбачає її економічне і політико-правове наближення до європейських міждержавних структур. Як уже зазначено вище, цей процес триває з 2000-х років і планується завершити вступом України до ЄС.

Розглядаючи концептуальні засади й особливості формування та реалізації євроінтеграційної політики України за часів її незалежності, український вчений і дослідник Валерій Резніков пропонує таке її трактування: «Концептуальні засади державної стратегії щодо європейської інтеграції України – це узагальнююча концепція дій країни на довготривалий період (за відповідними етапами), певна модель реалізації місії та досягнення довгострокових цілей, яка визначає перспективу її розвитку, основні напрями та пріоритети діяльності в євроінтеграційній сфері»²⁷¹.

Загалом за характером реалізації та отриманими здобутками державну політику у сфері євроінтеграції України можна поділити на декілька етапів. Незважаючи на те, що конкретна мета і тривалість кожного етапу можуть змінюватися залежно від контексту та відрізняються у розрізі країн та етапів інтеграції (наприклад, угоди про асоціацію, повноправне членство в ЄС, чи інші форми співпраці) загалом можна окреслити такі основні етапи євроінтеграції у широкому розумінні (рис. 13.3).

²⁷⁰ Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики: Проект здійснено за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Київ: Центр Разумкова, Видавництво «Заповіт», 2020. 99 с. С. 4.

²⁷¹ Резніков В.В. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 1(44). С. 66.

Рис. 13.3. Основні етапи євроінтеграції у широкому розумінні

Підготовчий етап передбачає: 1) визначення стратегічної цілі (на цьому етапі країна встановлює стратегічну мету європейської інтеграції, висловлюючи свою відданість тіснішій співпраці та можливому членству в Європейському Союзі); 2) формування законодавчої та інституційної бази (Україна починає приймати законодавство та створювати інституції, необхідні для приведення у відповідність зі стандартами та вимогами ЄС, що передбачає правові реформи, розбудову інституційної спроможності та створення механізмів координації європейської інтеграції); 3) просвітницька діяльність та залучення громадськості (докладаються зусилля для підвищення обізнаності громадськості про європейську інтеграцію, інформування про переваги та проблеми та залучення різних зацікавлених сторін, включаючи організації громадянського суспільства, підприємства та громадян).

Другий етап – *Угода про асоціацію та поглиблення співпраці*, що передбачає: 1) проведення серії переговорів та підписання Угоди про асоціацію, метою якої є встановлення більш тісної політичної асоціації та економічної інтеграції між Україною та ЄС); 2) імплементацію положень Угоди про асоціацію, яка охоплює такі сфери, як торгівля, політичний діалог, галузева співпраця та наближення законодавства до стандартів ЄС.

Етап *реформ і адаптації законодавства* передбачає: 1) гармонізацію законодавства України з нормами та стандартами ЄС у різних секторах, включаючи економіку, правосуддя, навколишнє середовище та соціальну політику; 2) проведення структурних реформ для покращення та забезпечення прозорості публічного управління, верховенства права та економічної конкурентоспроможності (включає реформи у сферах судової системи, державного управління, антикорупційних заходів, бізнес-середовища та соціальної політики); 3) розбудову інституційної спроможності України (зосередження на посиленні інституційної спроможності для ефективного впровадження та забезпечення виконання законодавства ЄС, включаючи зміцнення адміністративних структур, покращення надання державних послуг та вдосконалення нормативно-правової бази).

Поглиблення галузевого співробітництва та інтеграції поєднує, з одного боку, секторальні реформи (Україна надає пріоритет реформам у секторах, які відповідають стандартам і практикам ЄС і, зокрема у таких сферах, як сільське господарство, енергетика, транспорт, навколишнє середовище, цифровізація та соціальна політика); а з іншого боку – економічну інтеграцію (Україна прагне поглибити економічну інтеграцію з ЄС, узгоджуючи свою торговельну політику, нормативну базу та ринкову практику з єдиним ринком ЄС через сприяння лібералізації торгівлі, залучення іноземних інвестицій та стимулювання економічної співпраці).

Останній етап – *отримання статусу кандидата та повна інтеграція в ЄС*, що передбачає: 1) переговори про вступ (країна починає офіційні переговори з ЄС щодо членства, вирішуючи невирішені питання та виконуючи вимоги для вступу); 2) повноправне членство (після виконання критеріїв вступу та виконання необхідних зобов'язань Україна стає повноправним членом Європейського Союзу, бере участь у процесах прийняття рішень в межах ЄС і користується правами та перевагами членства в ЄС).

Важливо зазначити, що описані етапи не є лінійними, і в процесі реалізації євроінтеграційної політики України виникали їх різні варіації. Більше того, тривалість і складність кожного етапу відрізнялися залежно від різних внутрішніх і зовнішніх факторів. Враховуючи геополітичні події, внутрішні реформи, зовнішні виклики та темпи інтеграції в ЄС можна виокремити чотири основні етапи в

процесі реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України (табл. 13.1).

Таблиця 13.1

Цілі та пріоритети державної політики у сфері європейської інтеграції України в історичному контексті²⁷²

Характеристика етапу	Основні результати
1	2
I етап (1991-2000 рр.) Визнання України партнером у відносинах з ЄС	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ вибір Україною європейського шляху розвитку, налагодження відносин з ЄС, закладання фундаменту для подальших дій щодо української євроінтеграції (1992 р.); ▪ підписано Угоду про партнерство та співробітництво з державами-членами ЄС (червень 1994 р.); ▪ вступ України до Ради Європи (1995 р.); ▪ затверджено план дій у межах Європейської політики сусідства; ▪ порушено питання про надання Україні статусу країни з ринковою економікою; про безвізовий режим з ЄС; а також про спільну розбудову кордону Україна – ЄС; ▪ затверджено Стратегію інтеграції України до ЄС (червень 1998 р.). 	<p>Укладено Угоду про партнерство та співпрацю між Україною та ЄС (червень 1994 р.), що замінила Угоду про торгівлю та співробітництво від 1989 року між ЄС і колишнім Радянським Союзом і започаткувала перспективу майбутньої зони вільної торгівлі.</p>
II етап (2000 – 2013 рр.) Затвердження Програми інтеграції України до ЄС	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ утворено інститут Уповноваженого України з питань європейської інтеграції; ▪ започатковано діяльність Державної ради з питань європейської та євроатлантичної інтеграції; ▪ розроблено і затверджено план дій Україна – ЄС (2005 р.); ▪ започатковано створення бази для набуття Україною повноправного членства в ЄС; ▪ розпочато реалізацію заходів у межах Плану дій «Україна – ЄС»; ▪ покладено початок адаптації законодавства України до законодавства ЄС; ▪ розпочато підготовку кадрів для роботи на євроінтеграційному напрямі; 	<p>Україна приєдналася до Східного партнерства ЄС (2009 р.), оновлено правову базу між ЄС та Україною, замінено попередні угоди про партнерство та співпрацю і розпочато роботу над Угодами про асоціацію, та створення поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі, лібералізацію візового режиму;</p>

²⁷² Систематизовано та побудовано за: Кривоногова А. В. Історія української євроінтеграції: відносини між Україною та ЄС. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11329/1/Krivanogova_%20386-391.pdf; Резніков В.В. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 1(44). С. 66-72.

Продовження табл. 13.1

1	2
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Україна почала брати участь у програмі «Партнерство заради миру» та заходах Ради євроатлантичного партнерства. 	<p>Завершено процедуру парафування Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (30 березня 2012 р.); Відкладено підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (21 листопада 2013 р.), за рішенням КМУ</p>
<p>III етап (2014 – 2021 рр.) Перетворення євроінтеграційної стратегії України з декларативного зовнішньополітичного курсу на комплексну політику внутрішніх реформ</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ прийнято рішення РНБО України щодо невідкладних заходів з європейської інтеграції (22 лютого 2014 р.); ▪ укладено Угоду про асоціацію між Україною та ЄС (16 вересня 2014 р.); ▪ ратифіковано Угоду про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (з 01 січня 2016 р.); ▪ запроваджено безвізовий режим з ЄС для громадян України (з 11 червня 2017 р.); ▪ КМУ схвалив Стратегію комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 рр. (25 жовтня 2017 р.); ▪ внесено зміни до Конституції щодо стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС та в НАТО (березень 2019 року); ▪ активізовано роботу урядового офісу, який займається питаннями європейської та євроатлантичної інтеграції і відповідає за організаційну, інформаційну й експертно-аналітичну підтримку КМУ у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції; ▪ Україна та ЄС підписали Угоду «Про єдиний авіаційний простір», так званий «Авіаційний безвіз» з ЄС (12 жовтня 2021 р.); ▪ започатковано амбіційний проєкт «Асоційоване тріо» (Україна-Грузія-Молдова) в рамках «Східного партнерства» (30 листопада 2021 р.). 	<p>Укладено Угоду про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.); реформи, закріплені в УА/ПВЗВТ, були спрямовані на покращення загального бізнес-клімату в Україні, у т.ч. приборкання корупції та усунення протекціоністських заходів для підвищення довіри інвесторів.</p> <p>Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (DCFTA) (2016 р.) була тимчасово застосована як важлива віха у двосторонніх торговельних відносинах; український бізнес отримав пільговий доступ до найбільшого міжнародного ринку.</p> <p>Угода про асоціацію з поглибленою та всеосяжною зоною вільної торгівлі (DCFTA) та безвізовий режим для громадян України за біометричними паспортами (2017 р.).</p> <p>Курс на Європейський Союз і НАТО закріплено в Конституції України (2019 р.).</p>

Продовження табл. 13.1

1	2
IV етап (з лютого 2022 рр.) «Прискорена процедура» вступу України до Європейського Союзу	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Україна подала заявку на вступ до ЄС за «прискореною процедурою» (28 лютого 2022 р.); ▪ Європейський парламент проголосував за резолюцію (637 голосів «за»; 13 – «проти»; 26 – «утрималися»), закликавши інституції ЄС надати Україні статус кандидата на членство (1 березня 2022 р.); ▪ системний оператор електромережі НЕК «Укренерго» – NPC Ukrenergo об'єднався із синхронною мережею континентальної Європи і став частиною ENTSO-E (16 березня 2022 року); ▪ у ході неформального саміту країн ЄС, держави-члени підтримали європейські амбіції України та висловили пропозицію Європейській комісії надати висновки стосовно заявки на членство в ЄС (25 березня 2022 р.); ▪ Урсула фон дер Ляєн, президентка Європейської комісії, передала Україні опитувальник для отримання статусу кандидата (8 квітня 2022 р.); ▪ Президент України передав заповнену анкету-опитувальник главі представництва ЄС в Україні (18 квітня 2022 р.); ▪ під час саміту ЄС Україна отримала статус країни-кандидата на членство в Європейському Союзі (23 червня 2022 р.). 	Європейська рада надала Україні статус країни-кандидата <i>(23 червня 2022 р.).</i>

Таким чином, Україна впродовж багатьох років працює над стратегією європейської інтеграції, причому в останнє десятиліття цей процес помітно прискорився (Рис. 13.4).

Рис. 13.4. Основні здобутки на шляху європейської інтеграції України

Таким чином, у рамках стратегії європейської інтеграції України на кожному з етапів розроблялися та впроваджувалися стратегічні вектори державної політики у різних сферах, галузях та секторах економіки і суспільного життя, з урахуванням вимог, правил та положень євроінтеграційних рамкових документів.

13.3. Процедура вступу до ЄС: основні кроки сучасного етапу

Отримання повноцінного членства Україною в Європейському Союзі є питанням поточного порядку денного, яке активно обговорюється в контексті майбутнього розширення ЄС з лютого 2022 року. Адже 28 лютого 2022 року, Україна подала заявку до Ради ЄС про вступ до Європейського Союзу. Ця заявка була подана за прискореною процедурою і має на меті поступову інтеграцію України в єдиний ринок ЄС та набуття повноцінного членства в Європейському Союзі. Наразі Україна є однією з восьми країн-кандидатів на вступ до ЄС (окрім Албанії, Боснії і Герцеговини, Сербії, Молдови, Північної Македонії, Чорногорії та Туреччини).

Процедура вступу до ЄС визначає кроки та критерії, які країна має виконати, щоб стати членом Європейського Союзу. Цей процес включає кілька етапів, і конкретні критерії, які можуть відрізнятися залежно від країни та політичних обставин. Однак загальна процедура вступу до ЄС зазвичай передбачає такі кроки (Рис. 13.5).

Рис. 13.5. Процедура вступу до ЄС: основні кроки

Першим кроком для країни на шляху до євроінтеграції є *подання офіційної заявки* на членство в ЄС до Європейської комісії. У заявці має бути викладено готовність і бажання країни відповідати вимогам щодо членства в ЄС. Після подання заявки Європейська комісія розглядає її та проводить ретельну оцінку, відому як *процес перевірки*, який передбачає вивчення політичної, економічної та правової систем країни для визначення її сумісності зі стандартами та правилами ЄС.

Крок третій – *переговори щодо вступу*. Якщо процес скринінгу дає позитивні результати, Європейська рада, яка складається з глав урядів держав-членів ЄС, вирішує, чи розпочинати переговори щодо вступу з країною-кандидатом. Переговори щодо вступу охоплюють широкий спектр тем, включаючи політичні реформи, економічну політику, гармонізацію законодавства та дотримання цінностей ЄС.

Під час переговорів країна-кандидат має *привести своє законодавство у відповідність із *acquis communautaire* ЄС*, яке стосується сукупності законів і правил ЄС. Іншими словами, країна має продемонструвати свою здатність запроваджувати та виконувати правила та стандарти ЄС.

Крок п'ятий – *закриття розділів переговорів*. Переговори про вступ організовані в тематичні розділи, кожен з яких зосереджений на конкретних сферах політики. Загалом цей процес структуровано навколо 35 розділів законодавства ЄС, що представляють 35 сфер політики, у яких українське законодавство має бути наближене до права ЄС. Всі 35 розділів об'єднанні у 6 кластерів: (1) основи; (2) внутрішній ринок; (3) конкурентоспроможність та інклюзивне зростання; (4) зелений порядок денний і стале підключення; (5) ресурси, сільське господарство та згуртованість; (6) зовнішні відносини. Країна-кандидат і ЄС домовляються про умови для кожного розділу. Коли обидві сторони досягають згоди щодо певного розділу, він вважається «закритим».

Після успішного закриття всіх розділів переговорів країна-кандидат і країни-члени ЄС підписують *Договір про приєднання*, який визначає умови членства країни, включаючи її права, обов'язки та заходи на перехідний період, якщо такі є.

Наступний крок – *ратифікація та схвалення*. Договір про вступ повинен бути підтриманий Європарламентом і ратифікований парламентами всіх 27 держав-членів ЄС та парламентом країни-кандидата.

Заключний восьмий крок – *членство та адаптація*. Після ратифікації Угоди про приєднання всіма залученими сторонами країна-кандидат офіційно стає членом Європейського Союзу. Вона проходить період адаптації, впродовж

якого узгоджує свої національні системи, політику та інститути з нормами та правилами ЄС.

Таким чином, процедура вступу в ЄС – це формалізований процес із жорсткими етапами, якого неможливо уникнути. Процедура вступу до ЄС є комплексною і потребує значних реформ і коригувань у різних секторах країни-кандидата. Тривалість вступу може змінюватись залежно від готовності країни та складності переговорів, але зазвичай він триває кілька років (рис. 13.6).

Рис. 13.6. Процедура вступу до ЄС після отримання Україною статусу країни-кандидата

Україна, отримавши у червні 2022 року статус країни-кандидата, відкрила новий розділ у своїх відносинах з Європейським Союзом. Однак новий статус супроводжувався сімома додатковими рекомендаціями від Європейської комісії, виконання яких є необхідним кроком для подальшого просування на шляху до євроінтеграції (табл. 13.2). Український уряд взяв на себе зобов'язання реалізувати всі сім рекомендації до кінця 2022 року, незважаючи на повномасштабну війну. Проте, ця амбітна мета, заявлена в непростий час, не була досягнута в такий стислий термін. Відтак наразі Україна виконує рекомендації Європейської комісії та планує виконати їх у повному обсязі до кінця 2023 року.

Робота над сімома рекомендаціями ще триває, але планується їх виконати до кінця осені 2023 року.

Таблиця 13.2

Виконання Україною семи рекомендацій Європейської комісії
(за станом на початок травня 2023 року)²⁷³

№з/п	Рекомендація ЄК	Стан виконання – 6,8 балів (оцінка експертів за 10-бальною шкалою)	Кількість балів
1	Встановлення нового порядку добору суддів Конституційного Суду України (КСУ).	Реформа КСУ залишається проблемним сектором; механізм відбору суддів до КСУ, що передбачений новим законом від грудня 2022 року, не відповідає рекомендації ЄК, а зареєстрований законопроект №9225 збільшує ризик політичного контролю над КСУ.	2 бали
2	Продовження судової реформи; формування нового складу Вищої ради правосуддя (ВРП) та Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККЮ).	Відновлення роботи ВРП та темпи проведення конкурсу на посади членів ВККС свідчать про значний прогрес у виконанні цієї рекомендації. Призначено 17 із 21 членів ВРП. Щодо ВККЮ, то вакантні усі 16 посад, конкурс триває (у фінал пройшли 32 кандидати); Комісія з відбору має рекомендувати 16 членів для призначення в травні 2023 року.	8 балів
3	Ефективна боротьба з корупцією, призначити голову Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та Національного антикорупційного бюро (НАБУ)	Задля виконання рекомендації прийнято Національну антикорупційну стратегію, призначено нових керівників САП та НАБУ; НАБУ та САП демонструють високу активність у справах щодо розслідування топ-корупції; найближчим часом має бути прийнято Державну антикорупційну програму.	8 балів
4	Сприяння боротьбі з відмиванням грошей та комплексна реформа правоохоронного сектору	Декілька законодавчих актів, що наближають Україну до стандартів FATF, ВРУ вже ухвалила; декілька знаходяться на стадії розробки; з початку січня 2023 року Україна очікує ухвалення стратегічного плану реформування правоохоронного сектору України.	6 балів
5	Виконання Антиолігархічного закону	З моменту надання 7 рекомендацій у червні 2022 року виконання рекомендації фактично заморожене через відсутність висновку Венеційської комісії.	не оцінюється (раніше 2 бали)
6	Приведення законодавства про медіа у відповідність із європейським аудіовізуальним законодавством	Верховна Рада України ухвалила Закон про медіа та в першому читанні закон про рекламу, який завершить уніфікацію українського медіа законодавства із Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа послуги.	9 балів
7	Сприяння захисту національних меншин	Ухвалено Закон про національні меншини, розпочато консультації з представниками нацменшин щодо його реалізації; розробляється державна програма «Єдність у різноманітті».	8 балів

²⁷³ Систематизовано за: Кандидат Check-4: де Україна перебуває у виконанні 7 рекомендацій ЄС: Аналітика. Центр «Нова Європа». 4 травня. 2023. URL: <http://neweurope.org.ua/analytics/kandydat-check-4-de-ukrayina-pe-rebuyaye-u-vykonanni-7-rekomendatsij-yes/>

Отже, вступ до Європейського Союзу – це свого роду «марафон», який складається з довгого шляху, на якому потрібно реалізувати низку реформ і коригувань у різних секторах країни-кандидата, щоб розблокувати подальший прогрес. Також важливо зазначити, що вступ до ЄС потенційно несе в собі перспективу поліпшення якості життя в країні. Однак, членство в ЄС не може бути розглянуте як універсальний засіб для вирішення всіх проблем. Це складний процес, що передбачає необхідність внутрішніх якісних змін в країні, і саме через ці зміни якість життя поступово підвищується. Тому важливо розуміти, що вступ до ЄС – це не самоціль, а мета, що полягає в досягненні якісної трансформації країни.

13.4. Політичні заходи, економічні та інституційні реформи для сприяння інтеграції України до ЄС. Копенгагенські критерії

Європейська інтеграційна стратегія України – це план дій в контексті політичних, економічних та законодавчих заходів, спрямованих на наближення України до Європейського Союзу. Її метою є підтримка реформ, що сприяють модернізації України та забезпечують відповідність стандартам ЄС. Європейська інтеграційна стратегія передбачає глибокі зміни в різних сферах, включаючи політику, право, економіку, соціальну сферу та громадянське суспільство. Вона включає в себе також реформу законодавства, боротьбу з корупцією, підвищення ефективності державного управління, розвиток конкурентного ринку, гарантування прав людини, створення сприятливих умов для бізнесу та інші інституційні реформи, які сприятимуть адаптації українських норм, стандартів і законодавства до європейських. Проте основним принципом євроінтеграційної політики України є визнання та активна підтримка європейської орієнтації країни, що передбачає розуміння та прийняття європейських цінностей, стандартів і норм, а також бажання наблизитися до Європейського Союзу та глибоко інтегруватися в європейський політичний, економічний та правовий простір.

Україна впродовж багатьох років втілює свою євроінтеграційну стратегію у відповідних державних документах, законах і підзаконних нормативно-правових актах. У березні 2019 року Конституцією України було закріплено

європейський цивілізаційний вибір, національну європейську ідентичність та незворотність стратегічного курсу України щодо повноправного членства в ЄС та НАТО.

В рамках загальної державної євроінтеграційної стратегії розробляються і реалізуються стратегії розвитку різних сфер, галузей і секторів економіки та суспільного життя відповідно до вимог, правил і положень євроінтеграційних рамкових документів. Їх головною метою є інтеграція України у європейський економічний, правовий та політичний простір, а також підвищення життєвого рівня громадян шляхом впровадження європейських стандартів і практик.

Одним із найважливіших аспектів в контексті євроінтеграції є адаптація українського законодавства до європейських стандартів, що передбачає прийняття та імплементацію законів, правил і норм Європейського Союзу, а також гармонізацію законодавства України з «*acquis communautaire*» (сукупністю законів і правил ЄС).

Стратегія також має визначати реформи у ключових секторах або сферах, де європейська інтеграція потребує особливої уваги та зусиль. Йдеться про такі сектори, як публічне управління та верховенство права, економічний розвиток і торгівля, енергетика та навколишнє середовище, соціальна політика, освіта та дослідження, а також розвиток інфраструктури.

Реалізація стратегії європейської інтеграції потребує посилення інституційної спроможності України, що передбачає підвищення ефективності, прозорості та підзвітності державних інституцій, а також розробку необхідної адміністративної та нормативної бази для забезпечення впровадження і виконання європейських стандартів. Разом з тим, важливою також є залученість різних зацікавлених сторін, включаючи державні органи, організації громадянського суспільства, підприємства та громадян, до процесу європейської інтеграції. Громадська підтримка та схвалення суспільством європейської інтеграції є важливими факторами успіху на шляху до членства в ЄС, оскільки вони сприяють інклюзивному діалогу, консультаціям і співпраці між зацікавленими сторонами задля підтримки порядку денного європейської інтеграції.

Окреслені концептуальні засади створюють основу для формування та спрямування державної політики України у сфері європейської інтеграції, сприяють забезпеченню системного та скоординованого підходу до досягнення європейських прагнень країни.

Разом з тим, існують встановлені критерії приєднання, які допомагають визначити, чи країна готова вступити в ЄС (Рис. 13.7).

Для України першочергове значення мають «Копенгагенські критерії», що визначають конкретні вимоги, які країна-кандидат повинна виконати для

отримання членства в Європейському Союзі. Копенгагенські критерії – це набір політичних, економічних та «*acquis communautaire*» критеріїв, встановлених Європейською Радою в 1993 році для країн, які прагнуть приєднатися до Європейського Союзу.

1 Копенгагенські критерії

- **Політичні:** стабільність державних інститутів, які зміцнюють демократію, гарантують верховенство права, захист прав людини та нацменшин;
- **Економічні:** функціонуюча ринкова економіка і здатність впоратися з конкуренцією та ринковими силами в ЄС;
- **Юридичні:** здатність брати на себе та виконувати усі зобов'язання щодо членства, у тому числі, дотримуватися вимог політичного, економічного і валютного союзу.

2 Індивідуальні умови

- **Рекомендації:** можуть бути надані на основі показників країни як передумова для подальшого руху (наприклад, відкриття переговорів);
- **Річні звіти ЄК:** публікуються щорічно для всіх держав-кандидатів (перший звіт України буде опубліковано в жовтні 2023 року);
- **Рамки переговорів:** складаються, коли переговори відкриті.

3 Маастрихтські критерії

- **Стабільність цін:** середньорічний рівень інфляції не має перевищувати більш, ніж на 1,5% той самий рівень трьох країн з найкращими показниками стабільності цін;
- **Бюджетна позиція уряду:** відношення валового внутрішнього боргу до ВВП у ринкових цінах не повинно перевищувати 60%, а відношення річного дефіциту державного бюджету – 3%;
- **Участь у механізмі обмінних курсів Європейської валютної системи:** курс національної валюти не був девальвований по відношенню до євро, і держава-член дотримувалася допустимих меж коливань;
- **Конвергенція процентних ставок:** середні номінальні довгострокові процентні ставки не перевищували більш, ніж на 2% аналогічні процентні ставки в трьох країнах-членах з найкращими показниками цінової стабільності.

Рис. 13.7. Критерії, які допомагають визначити готовність країни щодо вступу в ЄС

Виконання Копенгагенських критеріїв є необхідною умовою для успішної інтеграції України в Європейський Союз та отримання країною повноправного членства в ЄС. Розглянемо їх детальніше (табл. 13.3).

Таблиця 13.3

Політичні, економічні та інституційні реформи, спрямовані на досягнення Україною Копенгагенських критеріїв

Політичні	Економічні	Критерії <i>acquis</i> ЄС
<ul style="list-style-type: none"> ▪ забезпечення електоральної демократії (свободи президентських і парламентських виборів, а також виборів до місцевих органів влади); ▪ активізація діяльності демократичних інституцій (у тому числі, неурядових організацій, незалежних засобів масової інформації); ▪ ухвалення необхідних законів і створення відповідних установ, які захищають права нацменшин; ▪ посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією; ▪ правове забезпечення і посилення боротьби з відмиванням коштів; ▪ створення ефективних інститутів у сфері юстиції і внутрішніх справ; ▪ реалізація заходів із протидії дискримінації в усіх сферах суспільного життя; ▪ забезпечення незалежності органів судової влади; ▪ захист особистих свобод. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ зміцнення макроекономічної стабільності та забезпечення суб'єктам господарювання можливостей приймати рішення в умовах передбачуваності; ▪ реалізація адміністративної та структурних реформ; ▪ забезпечення функціонування ринкових інститутів; ▪ лібералізація цін і торговельного режиму; ▪ правове забезпечення ринкових трансформацій, у тому числі щодо регулювання прав власності, виконання контрактів; ▪ створення сприятливого середовища для підприємницької діяльності та забезпечення умов для конкуренції; ▪ збільшення частки малих підприємств у структурі економіки; ▪ забезпечення сприятливого інвестиційного клімату; ▪ збільшення кількості людських і матеріальних ресурсів, включаючи інфраструктуру (енергопостачання, телекомунікації, транспорт тощо), підвищення рівня освіти та дослідницької діяльності; ▪ диверсифікація та якісне покращення структури експорту; законодавче врегулювання торговельної політики та політики конкуренції; ▪ підвищення кваліфікації робочої сили; ▪ зниження матеріало- та енергоємності промислового виробництва; ▪ досягнення суспільного консенсусу щодо найважливіших питань економічної політики; ▪ підвищення впливу урядової політики на конкуренцію і надання державної допомоги; ▪ активізація розвитку фінансового сектору; ▪ реалізація ефективної соціальної політики. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ визначення, прийняття, виконання та правове застосування <i>acquis communautaire</i> – ключового аспекту підготовки до членства в ЄС, що вимагає не лише включення до національного законодавства, а й забезпечення його дієвого застосування <i>acquis communautaire</i> через відповідним чином пристосовані адміністративні та судові структури.

Загалом *політичні критерії* дозволяють оцінити: 1) стабільність державних інститутів (країна-претендент повинна мати стабільні інститути, які зміцнюють демократію, гарантують верховенство права та захист прав людини і нацменшин); 2) рівень демократії та верховенства права (країна повинна мати діючі демократичні інститути, включаючи вільні та чесні вибори, а також правову систему, яка підтримує принципи верховенства права); 3) забезпечення прав людини (повага до прав людини та захист індивідуальних свобод, включаючи права меншин, є важливими; країна повинна продемонструвати відданість фундаментальним правам людини, закріпленим у міжнародному праві). Виконання цих критеріїв дозволить здійснити необхідні політичні реформи для наближення до європейських стандартів та цінностей, а також дати відповіді на актуальні питання: які зміни у політичній системі та управлінні необхідні для досягнення європейської інтеграції? Які механізми співробітництва з ЄС варто розвивати для політичного діалогу та координації?

Економічні критерії вимірюють: 1) дієвість функціонуючої ринкової економіки (країна-претендент повинна мати діючу ринкову економіку, що передбачає ефективну дію ринкових сил і здатність протистояти конкурентному тиску в ЄС); 2) ефективність економічних реформ (країна повинна досягти прогресу у здійсненні необхідних економічних реформ, включаючи прийняття та виконання законів і правил, сумісних з ЄС, і здатність інтегруватися в єдиний ринок ЄС). Дотримання економічних критеріїв – це, передусім про економічні реформи, які необхідно здійснити для створення конкурентоспроможної економіки, заснованої на європейських стандартах; про спроможність підвищити інвестиційну привабливість України для європейських партнерів; і про заходи, яких слід вжити для забезпечення відповідності українських законів та нормативних актів європейським стандартам.

Адміністративна та інституційна спроможність оцінює: 1) здатність взяти на себе зобов'язання щодо членства (країна-претендент повинна мати адміністративну та інституційну спроможність для ефективного впровадження та забезпечення виконання законодавства, політики та стандартів ЄС); 2) спроможність до поглинання (ЄС розглядає, чи має Союз здатність інтегрувати нових членів, не підриваючи функціонування своїх інституцій і політики). Водночас країна-кандидат отримує відповідь щонайменше на такі питання: які правові реформи необхідно здійснити для гарантування прав людини, розвитку демократії та верховенства права? Які механізми співробітництва з ЄС варто розвивати для забезпечення правової гармонізації та упорядкування законодавства? Як можна зміцнити юридичну систему та забезпечити ефективне застосування законів?

Таким чином, Копенгагенські критерії визначають фундаментальні принципи та стандарти, яким мають відповідати країни-претенденти, щоб отримати право на членство в ЄС. Іншими словами, вони служать орієнтиром, за яким оцінюється прогрес і готовність країн-кандидатів до вступу в ЄС. Виконання цих критеріїв має важливе значення для Європейського Союзу, оскільки гарантує, що нові члени поділяють спільні цінності, дотримуються демократичних принципів і мають стійку функціонуючу ринкову економіку.

13.5. Стратегічні вектори євроінтеграційної політики України в умовах сучасних викликів

Упродовж періоду своєї незалежності Україна пройшла складний шлях системних змін у політичній, безпековій, соціально-економічній, культурній та інших суспільно важливих сферах, які нерозривно були пов'язані зі стратегічним курсом держави на європейську інтеграцію.

Сучасна євроінтеграційна політика України реалізується в умовах широкомасштабної російсько-української війни. Війна вже довела готовність українців захищати незалежність та європейський шлях розвитку своєї країни, а також об'єднала українську націю і зміцнила громадську підтримку руху до ЄС. Водночас війна активізувала двосторонні процеси євроінтеграції, надала нової якості євроінтеграційній політиці, змусила переглянути підходи і пріоритети у сфері безпеки, вплинула на характер просування до об'єднаної Європи й обумовила особливості «прискореної» євроінтеграції. Разом з тим, варто зауважити, що набуття статусу кандидата важливий, проте не завершальний етап євроінтеграції. Тому, навіть в умовах війни, важливо не збавляти темпів євроінтеграції, використовувати переваги статусу країни-кандидата і здійснювати реформи, необхідні для набуття членства в ЄС, а також забезпечувати умови для повоєнного відновлення України відповідно до європейських норм і стандартів²⁷⁴.

Специфіка сучасного етапу євроінтеграції України обумовлена цілою низкою різноспрямованих впливів, викликів і загроз, найбільш вираженими з яких є турбулентність геополітичних процесів та проблемні тенденції на теренах ЄС, а

---

²⁷⁴ Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи (за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні). *Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова*. К.: Центр Разумкова. 2022. 131 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf

також вплив російської агресії на рух України до євроспільноти. Попри ці виклики Україна продовжує реалізовувати стратегію європейської інтеграції у різних сферах і, зокрема:

1. Запроваджує на практиці положення Угоди про асоціацію з ЄС, що передбачає повне їх виконання та подальшу співпрацю у таких сферах, як торгівля, енергетика, правосуддя та безпека. Важливими у цьому контексті є зміцнення інституційної бази для співпраці та вдосконалення механізмів двостороннього діалогу.

2. Посилює економічну інтеграцію з ЄС, у тому числі щодо узгодження торговельної та інвестиційної політики, покращення інвестиційного та бізнес-клімату, просування економічних реформ, заохочення інновацій та конкурентоспроможності.

3. Виконує рекомендації щодо зміцнення верховенства права та забезпечення незалежної, ефективної і прозорої судової системи. У цьому контексті Україні важливо активізувати зусилля щодо боротьби з корупцією, посилення судових реформ, забезпечення ефективного виконання законів і удосконалення правових процедур.

4. Поглиблює партнерство з ЄС на секторальних напрямках, реалізуючи галузеві реформи в таких сферах, як енергетика, сільське господарство, транспорт, навколишнє середовище та цифровізація, що є життєво важливими для європейської інтеграції. Україна надає пріоритет у впровадженні стандартів і правил ЄС у цих секторах, зокрема гармонізує законодавство, покращує управління та посилює галузеву співпрацю з партнерами в ЄС.

5. Виконує рекомендації Єврокомісії щодо дотримання демократичних принципів, захисту прав людини та сприяння належному врядуванню, які є фундаментальними аспектами європейської інтеграції. Україна й надалі має активізувати зусилля щодо зміцнення демократичних інститутів, захисту прав людини та забезпечення свободи медіа, оскільки сприяння інклюзивності, плюралізму та верховенству права є вирішальним у цьому контексті.

6. Посилює на практиці співпрацю з ЄС у сфері безпеки та оборони, що є важливим стратегічним вектором з огляду на геополітичні виклики в регіоні. Зміцнення обороноздатності України, сприяння співпраці у сферах оборонної промисловості, кібербезпеки та протидії гібридним загрозам, а також участь у безпекових ініціативах ЄС розглядаються як ключові детермінанти регіональної стабільності.

7. Забезпечує умови, що сприяють освітнім програмам, культурному співробітництву та мобільності громадян, які є важливими для виховання почуття європейської ідентичності та зміцнення взаєморозуміння між Україною та ЄС.

Важливими у цьому контексті є лібералізація візового режиму, підтримка освітніх і культурних обмінів тощо.

Окреслені стратегічні вектори є дорожньою картою для України на шляху досягнення євроінтеграційних цілей в контексті сучасних викликів і загроз. Набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі має стати стратегічним напрямом внутрішніх реформ в державі, спрямованих на зміцнення демократичної соціальної держави з конкурентоспроможною економікою та розвинутим громадянським суспільством.

Своєю чергою, оцінюючи євроінтеграційну політику України у воєнний період, слід передусім акцентувати увагу на чіткій і послідовній політико-дипломатичній солідарності об'єднаної Європи з Україною. Важливе значення у цьому контексті має воєнна, фінансово-економічна, гуманітарна підтримка України. Окрім цього статус країни-кандидата передбачає розширення можливостей та доступу України до інструментів фінансування ініціатив, які раніше були недоступні. Йдеться про Інструмент допомоги на етапі підготовки до вступу (*Instrument for Pre-accession Assistance/IPA*), фінансування проєктів у межах ініціативи Європейського територіального співробітництва (*Interreg*), а також ініціатив, які координує Єврокомісія. Ці та інші фінансові інструменти є частиною *політики згуртованості*, яка є унікальним за масштабами й амбіціями прикладом вирівнювання диспропорцій економічного, соціального та територіального розвитку між регіонами та країнами Європейського Союзу. Вона також охоплює співпрацю з країнами-кандидатами, які мають намір приєднатися до ЄС, або мають значний потенціал для майбутнього членства²⁷⁵.

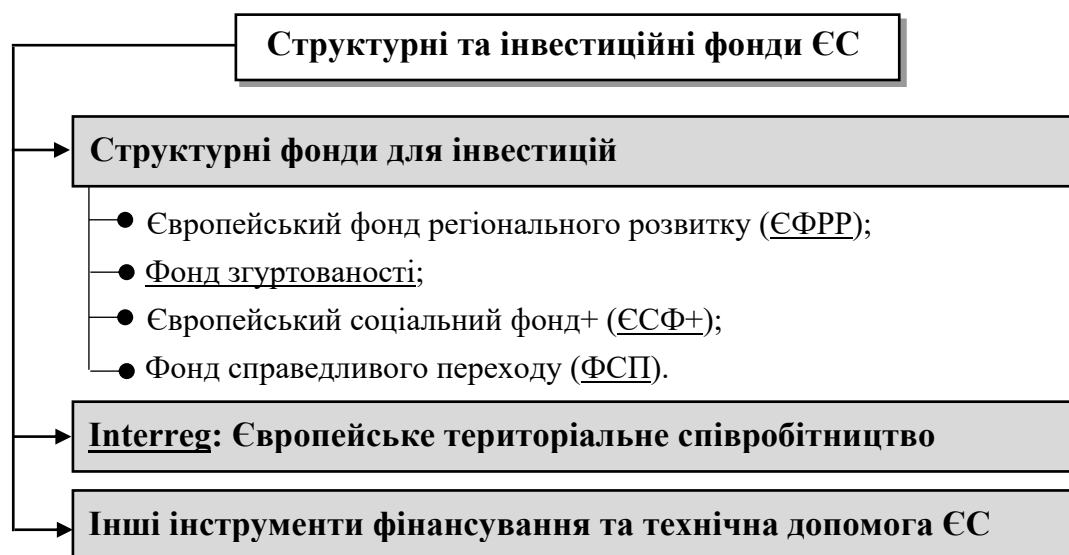
Для досягнення цілей політики згуртованості використовуються відповідні структурні й інвестиційні фонди ЄС (рис. 13.8).

Загальна сума фінансування за всіма напрямками на період 2021-2027 років становить 392 млрд. євро²⁷⁶. Для України, як держави-кандидата на повноправне членство в ЄС, доступними є тільки два інструменти: 1) пряме фінансування програм з фонду ІРА (Інструмент допомоги на етапі підготовки до вступу); 2) *Interreg* (Європейське територіальне співробітництво). Фінансування з інших фондів доступне лише для країн-членів ЄС.

²⁷⁵ Мигаль М. Країна-кандидат до ЄС: яке фінансування доступне Україні з Фондів Союзу. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: https://iaa.org.ua/articles/krayina-kandydat-do-yes-yake-finansuvannya-dostupne-ukrayini-z-fondiv-soyuzu/?fbclid=IwAR1ZvzZuc7gEYxiP8sF_OgeGMuIVy5gXdbWVzY8H9WgHuVh92ddwr3YyZdA

²⁷⁶ Мигаль М. Країна-кандидат до ЄС: яке фінансування доступне Україні з Фондів Союзу. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: https://iaa.org.ua/articles/krayina-kandydat-do-yes-yake-finansuvannya-dostupne-ukrayini-z-fondiv-soyuzu/?fbclid=IwAR1ZvzZuc7gEYxiP8sF_OgeGMuIVy5gXdbWVzY8H9WgHuVh92ddwr3YyZdA

Інструмент фінансової допомоги ІРА спрямований на підтримку реформ через надання фінансової та технічної допомоги. Цей інструмент доступний для країн-кандидатів на вступ до ЄС і допомагає їм у подальшому ефективно використовувати структурні фонди, перебуваючи вже у статусі країни-члена Європейського Союзу. Наразі країни користуються третьою програмою ІРА, яка становить близько 14,2 млрд. євро і розрахована на період 2021-2027 років.

Рис. 13.8. Структурні та інвестиційні фонди ЄС

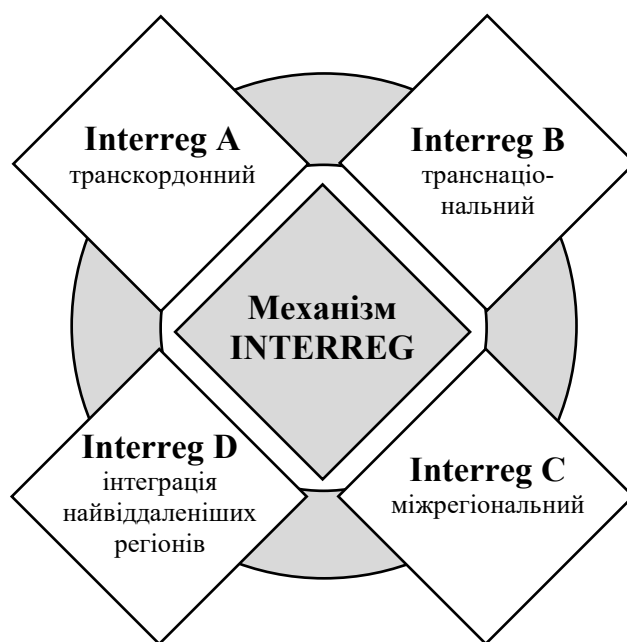
Серед бенефіціарів цього фінансового інструменту – діючі кандидати на вступ до Європейського Союзу, зокрема, Туреччина, Сербія, Албанія, Чорногорія та Північна Македона, а також «потенційні» кандидати – Боснія та Герцеговина, Ісландія, Косово. *Інструмент фінансової допомоги* поділено на п'ять тематичних пріоритетів (табл. 13.4).

Таблиця 13.4

**Структура Інструменту фінансової допомоги ІРА у 2021-2027 рр.
за тематичними пріоритетами**

Тематичний пріоритет	млн. євро	%
Пріоритет 1: Верховенство права, основні права та демократія	2 089	15,13
Пріоритет 2: Належне управління, узгодження з асquis ЄС, добросусідські відносини та стратегічна комунікація	2 291	16,59
Пріоритет 3: Зелений порядок денний і стійке підключення (транспортні та комунікаційні зв'язки)	5 860	42,25
Пріоритет 4: Конкурентоспроможність та інклюзивне зростання	3 080	22,31
Пріоритет 5: Територіальне та транскордонне співробітництво	485	3,51
Загальний операційний бюджет	13 804	100
Адміністративні асигнування	357	н/д
Всього	14 162	100

Програма *Європейського територіального співробітництва – Interreg* спрямована на сприяння транскордонній, транснаціональній, міжрегіональній співпраці в Європі. Її загальний бюджет на 2021-2027 роки становить майже 10,1 млрд. євро. Interreg надає фінансову основу для активізації територіальної співпраці у розрізі чотирьох напрямків (рис. 13.9).

Рис. 13.9. Основні вектори фінансування в межах Європейського територіального співробітництва (Interreg)

Для України, як країни-кандидата на вступ до ЄС, доступними в межах механізму Європейського територіального співробітництва є лише ініціативи за напрямками Interreg A та Interreg B, загальним обсягом фінансування близько 0,5 млрд. євро²⁷⁷. У тому числі на реалізацію Програми транскордонного співробітництва Interreg A з Україною передбачено 66 млн. євро фінансування ЄС із фондів Інструменту сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва (NDICI), а також із джерел Європейського Фонду Регіонального Розвитку (ЄФРР). Серед тематичних пріоритетів фінансування такі проєкти як: 1) стійкий, зелений прикордонний регіон; 2) здоровий та привабливий прикордонний регіон; 3) спільнодіючий прикордонний регіон. Аплікантами для спільних проєктів у межах ініціатив Interreg є органи місцевого самоврядування, комунальні некомерційні підприємства та неурядові організації.

²⁷⁷ Мигаль М. Країна-кандидат до ЄС: яке фінансування доступне Україні з Фондів Союзу. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: https://iaa.org.ua/articles/krayina-kandydat-do-yes-yake-finansuvannya-dostupne-ukrayini-z-fondiv-soyuzu/?fbclid=IwAR1ZvzZuc7gEYxiP8sF_OgeGMuIVy5gXdbWVzY8H9WgHuVh92ddwr3YyZdA

Україна також бере участь у двох програмах транснаціонального співробітництва Interreg B:

1. *Interreg Danube Region*, що передбачає внесок у сумі 215 млн. євро в зелені інвестиції з метою збільшення використання відновлюваних джерел енергії, підвищення якості водних ресурсів і збереження біорізноманіття через використання екологічних коридорів; програма також підтримує інклюзивний ринок праці з акцентом на вразливих групах.

2. *Interreg NEXT Black Sea Basin*, що сприяє поглибленню транскордонної співпраці в басейні Чорного моря в транснаціональній конфігурації і спрямована на три конкретні цілі: по-перше, розвиток дослідницького й інноваційного потенціалу; по-друге, сприяння адаптації до змін клімату та зменшення ризику стихійних лих; по-третє, посилення захисту природи, збереження біорізноманіття та зеленої інфраструктури.

Таким чином, статус країни-кандидата на вступ до ЄС відкриває не лише нові можливості для залучення додаткового фінансування, але й водночас є стимулом для проведення реформ, які є важливими для українського суспільства у воєнний період та в умовах повоєнного відновлення України.

Контрольні запитання

1. Які системні детермінанти визначають європейську інтеграційну стратегію?
2. Які основні етапи можна виділити у євроінтеграційній політиці України? Назвіть основні здобутки на шляху європейської інтеграції України.
3. Які основні кроки та процедури вступу до ЄС має пройти Україна після отримання статусу країни-кандидата?
4. Які політичні заходи, економічні та інституційні реформи сприяють інтеграції України до ЄС?
5. Що таке «Копенгагенські критерії»? Яка роль «Копенгагенських критеріїв» у процесі євроінтеграції та чому вони важливі для ЄС?
6. Які політичні аспекти євроінтеграції країни-кандидата на вступ у ЄС оцінюються через «Копенгагенські критерії»?
7. Яка основна мета економічних реформ, пов'язаних із виконанням країною-кандидатом на вступ у ЄС «Копенгагенських критеріїв»?
8. Виконання яких адміністративних та інституційних реформ країною-кандидатом на вступ у ЄС оцінюються згідно «Копенгагенських критеріїв»?

9. На якому етапі перебуває Україна у виконанні семи рекомендацій ЄС? Яка з реформ залишається найбільш проблемною?

Тести

1. Що передбачає стратегія європейської інтеграції України?
  - A. Вступ України до Європейського Союзу (ЄС)
  - B. Економічне та політико-правове наближення до європейських міждержавних структур
  - C. Впровадження спільної європейської валюти в Україні
  - D. Посилення співпраці з державами Східної Європи

2. На яких цінностях ґрунтується європейська інтеграція?
  - A. Свобода пересування товарів, послуг, капіталів і людей між кордонами ЄС
  - B. Демократія, права людини та свобода
  - C. Економічна конвергенція країн ЄС
  - D. Міжнародна безпека

3. Яка заява є вірною щодо політики розширення ЄС?
  - A. ЄС не планує приймати нових держав-членів
  - B. Розширення ЄС побудоване на принципі солідарності між державами-членами
  - C. Держави-кандидати не зобов'язані дотримуватись спільних цінностей ЄС
  - D. Розширення ЄС передбачає участь у програмах та ініціативах ЄС

4. Яка заява є вірною щодо європейської інтеграційної стратегії?
  - A. Реалізація стратегії не передбачає участі у програмах ЄС
  - B. Реалізація стратегії вимагає лише економічних реформ
  - C. Реалізація стратегії включає узгодження законодавства та політики з рамками ЄС
  - D. Реалізація стратегії передбачає вступ України до НАТО

5. Яку роль відіграють регіональні та міжнародні фактори у формуванні стратегії євроінтеграції?

- A. Забезпечують соціальну стабільність
- B. Визначають геополітичну динаміку країни
- C. Впливають на співпрацю із сусідніми країнами
- D. Не впливають на процес інтеграції

6. Який з критеріїв передбачає оцінку рівня приведення національного законодавства до стандартів ЄС у таких секторах, таких як торгівля, сільське господарство, навколишнє середовище, правосуддя та права людини?

- A. Економічна сумісність
- B. Узгодження з *Acquis Communautaire*
- C. Регіональна стабільність і співпраця
- D. Інституційна спроможність

7. За яким з критеріїв оцінюється здатність країни демонструвати свою спроможність ефективно впроваджувати і виконувати закони та правила ЄС?

- A. Економічна сумісність
- B. Політична стабільність і демократія
- C. Інституційна спроможність
- D. Узгодження з *Acquis Communautaire*

8. За яким критерієм оцінюється здатність країни-кандидата забезпечити виконання законодавства про конкуренцію та впровадження валюти євро?

- A. Регіональна стабільність і співпраця
- B. Громадська підтримка
- C. Економічна сумісність
- D. Узгодження з *Acquis Communautaire*

9. Що визначає стратегічний вектор руху України у сфері європейської інтеграції?

- A. Набуття статусу активного промоутера східноєвропейських цінностей
- B. Набуття повноправного членства в НАТО
- C. Утвердження високих демократичних стандартів в Україні та співпраця з ЄС
- D. Створення економічного союзу з країнами Східної Європи

-
10. Який результат передбачає останній етап європейської інтеграції України?
- A. Підписання Угоди про асоціацію
  - B. Підписання Договору про приєднання до ЄС та його ратифікація
  - C. Отримання статусу кандидата до вступу в ЄС
  - D. Переговори про вступ та підписання Договору про приєднання до ЄС
11. Що потрібно зробити першим кроком для країни на шляху до євроінтеграції?
- A. Підписати Договір про приєднання до ЄС
  - B. Провести переговори щодо вступу до ЄС
  - C. Подати офіційну заявку на членство в ЄС до Європейської комісії
  - D. Ратифікувати Угоду про приєднання
12. Що означає «acquis communautaire» ЄС?
- A. Процедура закриття розділів переговорів щодо вступу в ЄС
  - B. Стандарти та правила ЄС, до яких країна-кандидат має привести своє законодавство
  - C. Політика спільних фондів ЄС для підтримки соціальних проєктів
  - D. Процедура підготовки до ратифікації Угоди про приєднання до ЄС
13. Що відбувається після ратифікації Договору про приєднання всіма сторонами?
- A. Країна-кандидат стає офіційно членом ЄС і проходить період адаптації
  - B. Починається перехідний період для країни-кандидата
  - C. Проводяться нові переговори щодо деталей вступу
  - D. Закриваються всі розділи переговорів
14. Яка роль громадськості у процесі євроінтеграції?
- A. Забезпечення ефективності, прозорості та підзвітності державних інституцій
  - B. Утворення неурядових організацій для вирішення проблем євроінтеграції
  - C. Громадська підтримка та схвалення суспільством європейської інтеграції
  - D. Активізація неурядових організацій у вирішенні проблем нелегальної міграції
15. Що таке «Копенгагенські критерії»?
- A. набір економічних критеріїв, що використовуються для оцінки ефективності державної політики у сфері євроінтеграції

- В. Набір політичних, економічних та «*acquis communautaire*» критеріїв, які країна-кандидат повинна виконати для отримання членства в ЄС
- С. Набір законодавчих норм, які країна-кандидат повинна виконати для отримання членства в ЄС
- Д. Механізми співробітництва з ЄС у сфері економіки, політики та реалізації інституційних реформ

16. Які політичні вимоги має виконати країна-кандидат на вступ у ЄС згідно Копенгагенських критеріїв?

- А. Забезпечити стабільність державних інститутів, необхідний рівень демократії та прав людини
- В. Гарантувати ефективність роботи парламенту та уряду
- С. Забезпечити високий рівень економічного розвитку країни та зайнятості населення
- Д. Забезпечити політичну інтеграцію країни у ЄС

17. Які економічні вимоги має виконати країна-кандидат на вступ у ЄС згідно Копенгагенських критеріїв?

- А. Країна-претендент повинна мати стабільну соціальну політику
- В. Країна-претендент повинна мати діючу ринкову економіку і демонструвати здатність протистояти конкурентному тиску в ЄС
- С. Країна-претендент повинна мати стабільний курс національної валюти до євро
- Д. Країна-претендент повинна мати великий обсяг експорту до країн ЄС

18. Які інституційні реформи має реалізувати країна-кандидат на вступ у ЄС згідно Копенгагенських критеріїв?

- А. Країна-претендент повинна продемонструвати інституційну спроможність знизити рівень корупції у країні
- В. Країна-претендент повинна мати адміністративну та інституційну спроможність для ефективного впровадження та забезпечення виконання законодавства, політики та стандартів ЄС
- С. Країна-претендент повинна прийняти необхідні закони щодо захисту довкілля
- Д. Країна-претендент повинна продемонструвати стабільність державних інститутів

Практичні завдання

1. Проведіть аналіз стану виконання Україною семи рекомендацій Європейської комісії за 10-бальною шкалою. Які рекомендації і, відповідно, які реформи (за експертними оцінками) залишаються найбільш проблемними для України?

2. Охарактеризуйте стратегічні вектори євроінтеграційної політики України з урахуванням сучасних можливостей і загроз. Подайте результати у формі SWOT-аналізу.

Література до розділу

European Integration Portal. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/en>

Gilman N., Weber S. Back in the USSR. Is the European Union heading for a Soviet-style collapse? URL: <http://www.the-american-interest.com/2016/12/12/back-in-the-ussr>

Pekar V. Ukraine and the EU: scenarios of European integration. New Eastern Europe. 2022. November 18. URL: <https://neweasterneurope.eu/2022/11/18/ukraine-and-the-eu-scenarios-of-european-integration/>

Sologoub I. Ukraine's EU Integration: A Long Way Home. Intereconomics: Review of European Economic Policy. 2022. Vol. 57. № 4. pp. 218-224. URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/4/article/ukraine-s-eu-integration-a-long-way-home.html>

Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency (SURE) SURE financing contributed to preserving jobs during the COVID-19 crisis, but its full impact is not known. Special report. 2022. URL: <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/sure-28-2022/en/>

Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2016:202:TOC>

Tsymbal D. Euroregions for Ukraine's European integration. An official website of the European Union. URL: <https://europa.eu/regions-and-cities/euroregions-ukraines-european-integration>

Богдан Т. Євроінтеграція: кризь терени до зірок. LB.ua. 21 березня 2023. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/549521_ievrointegratsiya_kriz_tereni.html

Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства. Інформаційно-аналітичне видання. К.: Благодійний фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». 2014. 50 с. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/607572728645823818f7987.01619280.pdf>

Каспрук-Варивода І.Я. Відносини держав Веймарського трикутника та України в контексті розширення Європейського Союзу на Схід. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 63. С. 412-420. http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_63_70

Кривоногова А. В. Історія української євроінтеграції: відносини між Україною та ЄС. URL: https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11329/1/Krivanogova__%20386-391.pdf

- Кубілюс А. План євроінтеграції: коли можливий вступ України до ЄС та як його досягти. *Європейська правда*. 8 липня 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/07/8/7142850/>
- Мигаль М. Країна-кандидат до ЄС: яке фінансування доступне Україні з Фондів Союзу. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: https://iaa.org.ua/articles/krayina-kandydat-do-yes-yake-finansuvannya-dostupne-ukrayini-z-fondiv-soyuzu/?fbclid=IwARIZvzZuc7gEYxiP8sF_OgeGMuIVy5gXdbWVzY8H9WgHuVh92ddwr3YyZdA
- Особливості розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі. Роль України та її місце у світових і регіональних процесах. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень Борисфен Інтел. 01.11.2012. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-geopolitika/osoblivosti_rozvitku/
- Палінчак М. М., Приходько В.П. Співробітництво Вишеградської групи та України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип.13 (2). С. 71-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuimevcg_2017_13%282%29__17
- Пашков М. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи. Аналітична доповідь. К.: Центр Разумкова. 2022. 9 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf>
- Радчук О. Віхи незалежності: що, якби Україна не підписала Угоду про асоціацію з ЄС у 2014 році. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/13/kolonka/aleksandr-radchuk/polityka/vixy-nezalezhnosti-yakby-ukrayina-ne-pidpysala-uhodu-pro-asocziacziyu-yes-2014-rocz>
- Резніков В. В. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 1(44). С. 66 – 72. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2020/2020_01\(44\)/11.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2020/2020_01(44)/11.pdf)
- Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики (за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні). К.: Центр Разумкова. 2020. 100 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_ukr.pdf
- Стратегічне позиціонування України в сучасному міжнародному просторі. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. 15 жовтня 2020 р. Київ: Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. URL: http://www.iir.edu.ua/uploads/files/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_SPIMUS_2020.pdf
- Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи (за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні). *Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова*. К.: Центр Разумкова. 2022. 131 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf
- Україна-ЄС: шлях до політичної асоціації (за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні). К.: Центр Разумкова. 2021. 120 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_association.pdf
- Чорнобай О. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2021. Вип. 8. № 29. С. 66-73. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/volume-8-number-129-2021/suchasnyu-stan-i-perspektyvy-ukrayinskoyi-yevrointegraciyi>

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Актуальні проблеми права Європейського Союзу : підручник / за ред. В. І. Муравйова. К. : Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
- Арабський бізнес налагоджує тіснішу співпрацю з Україною. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2865372-arabskij-biznes-nalagodzue-tisnisu-spivpracu-z-ukrainou-organizatori-auabi-2020.html>
- Богдан Т. Євроінтеграція: кризь терени до зірок. LB.ua. 21 березня 2023. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/549521_ievrointegratsiya_kriz_tereni.html
- Енергетичні монархії Близького Сходу. Нафта та газ як основа «пустельної» економіки. Борисфен Інтел. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-regioni/archiv-blizkij-sxid/archiv-inshij-vostok/jenergeticheskie-monarhii-blizhnego-vostoka/
- Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства. Інформаційно-аналітичне видання. К.: Благодійний фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». 2014. 50 с. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/607572728645823818f7987.01619280.pdf>
- Європейська регіональна політика: підручник. За ред. Крисоватий А., Ліщинський І. Тернопіль: ВПЦ 'Економічна думка ЗУНУ', 2020.
- Жукорська Я.М. Ліга арабських держав: питання розвитку та перспективи. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 1. 2016 р. URL: <http://dspace.wuni.edu.ua/bitstream/316497/6646/1/%D0%96%D1%83%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%AF..pdf>
- Іващук І., Заставний А. Країни Близького Сходу в глобальній економіці: сучасні тенденції розвитку та питання безпеки. Економічний аналіз. 2021 рік. Том 31. № 2. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1940>
- Каспрук-Варивода І. Я. Відносини держав Веймарського трикутника та України в контексті розширення Європейського Союзу на Схід. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 63. С. 412-420. http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_63_70
- Концепція зовнішньої політики України. Експертні рекомендації / Під заг. редакцією Є. Габер, С. Корсунського, Г. Шелест. К.: Фонд імені Фрідріха Еберта. 2020. 108 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/16594.pdf>
- Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування. К. : Знання, 2019. 751 с.
- Коппель О., Гаспарян А. Американський чинник трансформації Близького Сходу. Американська історія та політика. 2016. № 2. С. 128-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2016_2_19
- Кривоногова А. В. Історія української євроінтеграції: відносини між Україною та ЄС. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11329/1/Krivotnogova__%20386-391.pdf
- Кубілюс А. План євроінтеграції: коли можливий вступ України до ЄС та як його досягти. Європейська правда. 8 липня 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/07/8/7142850/>
- Кулаковський П. М. Країни світу: державний устрій. Навчально-наочний посібник. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 164 с.

- Лизун М. *Архітектура сучасних процесів регіональної інтеграції. Економіка та суспільство.* 2017. №13. С. 102–107.
- Лизун М. В. *Антикризова політика: світовий досвід та уроки для України. Вісник Дніпропетровського університету.* 2011. Т.19. № 10/1. Серія «Економіка» Вип.5(2). С. 266-271.
- Лизун М. В. *Валютні союзи: теоретичні підходи до трактування та мотивація створення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент».* 2017. Вип. 25. Ч. 1. С. 25-28
- Лизун М. В. *Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції : монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 453 с.*
- Лизун М. В. *Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2017. 426 с.*
- Лизун М. В. *Переваги та недоліки доларизації економік для країн, що розвиваються. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2017. №3 (09). С. 18-22
- Лизун М. В. *Розвиток парадигми регіональної валютної інтеграції. Економічний простір.* 2017. №125. С. 5-16
- Лизун М. В. *Розвиток процесів регіональної економічної інтеграції: валютний аспект. Галицький економічний вісник.* 2016. № 1 (50). С. 155– 163
- Лизун М. В. *Розвиток світової валютної системи крізь призму її елементів. Вісник Тернопільського національного економічного університету.* 2016. Вип. 4. С. 82–94
- Лизун М. В., Комар Н. В. *Теорія та практика антиінфляційного регулювання. Ефективна економіка.* 2012. № 2. URL: <http://www.economy.nauka>.
- Лизун М. В., Лизун А. В. *Особливості розвитку ринку цінних паперів в Україні та світі. Вісник Тернопільського національного економічного університету.* 2008. Вип. 5. С. 120–122
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. *Валютні союзи: ретроспективні та сучасні форми. Економічний простір.* 2017. № 118. С. 47–59
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. *Вплив регіоналізації ринків нафти на динаміку валютних курсів та процеси валютної інтеграції. Економічний простір.* 2015. № 100. С. 13–23
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. *Глобальне управління в контексті формування світового економічного порядку. Наука молода.* 2013. Вип. 20. С. 40–46
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. *Регулювання ринку цінних паперів в розвинутих країнах світу: досвід для України. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.* 2014. Вип. 38 (ч. 2). С. 12–17.
- Лизун М. В., Савельєв Е. В., Куриляк В. Е., Лищинский И. О. *Global monetary integration and determination of strategic priorities for the exchange rate policy in Ukraine. Годушник на СА „Д. А. Ценов”.* 2017. №120. С. 177-226.
- Лизун М.В. *Випереджаюче економічне зростання: міжнародний та український аспекти : дис. ... к.е.н. : 08.00.02 / М.В. Лизун. – Тернопіль, 2007. – 207 с.*
- Лизун М.В. *Моделі економічного зростання світової та української економіки. Журнал європейської економіки. Тернопіль.* 2006. №2(5). С.161-170.
- Ліщинський І. О. *Агломерація інноваційного виробництва в країнах «Старої Європи». Вісник Тернопільського Національного Економічного Університету.* 2009. № 5. С. 145-157.

- Ліщинський І. О. Глокалізація, фрагментація та альтернативні візії внутрішніх гео економічних суперечностей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22. Ч. 2. С. 77–81
- Ліщинський І. О. Концептуальний мейнстрім регіонального зростання. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 6 (18). С. 46–50
- Ліщинський І. О. Новий міський регіоналізм як сучасна парадигма регіональної економіки. *Бізнес-Навігатор*. 2018. №6(49). С. 14-18
- Ліщинський І. О. Парадигма просторової організації локального економічного розвитку. *Вісник Одеського національного університету*. 2018. Т. 23. Вип. 6 (71). С. 13–17
- Ліщинський І. О. Стратегія формування полюсів зростання в Болгарії. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 3. С. 61–71
- Ліщинський І. О. Полюси та осі розвитку в контексті глокалізаційних процесів : монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 364 с.
- Мигаль М. Країна-кандидат до ЄС: яке фінансування доступне Україні з Фондів Союзу. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: https://iaa.org.ua/articles/krayina-kandydat-do-yes-yake-finansuvannya-dostupne-ukrayini-z-fondiv-soyuzu/?fbclid=IwARIZvZuc7gE-YxiP8sF_OgeGMuIVy5gXdbWVzY8H9WgHuVh92ddwr3YyZdA
- Особливості розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі. Роль України та її місце у світових і регіональних процесах. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень Борисфен Інтел*. 01.11.2012. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-geopolitika/osoblivosti_rozvitku/
- Палінчак М. М., Приходько В.П. Співробітництво Вишеградської групи та України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип.13 (2). С. 71-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvimevcg_2017_13%282%29_17
- Пашков М. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи. Аналітична доповідь. К.: Центр Разумкова. 2022. 9 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf>
- Право Європейського Союзу: підручник / за ред. Р.А. Петрова. Харків: «Право», 2019.
- Радчук О. Віхи незалежності: що, якби Україна не підписала Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/13/kolonka/aleksandr-radchuk/polityka/vixy-nezalezhnosti-yakby-ukrayina-ne-pidpysala-uhodu-pro-asocziaciyu-yes-2014-rocz>
- Резніков В. В. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 1(44). С. 66 – 72. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2020/2020_01\(44\)/11.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2020/2020_01(44)/11.pdf)
- Савельєв Є.В., Куриляк В.Є., Лизун М.В., Ліщинський І.О. Концепція «Вишеградська четвірка + Україна»: реальність і перспективи. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1 (36). С. 115–121. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/151649>
- Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики (за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні). К.: Центр Разумкова. 2020. 100 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_ukr.pdf
- Столкновение цивилизаций /С.Хантингтон; Пер. с англ.Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003.- 603, (5)с. – (Philosophy).

- Стратегічне позиціонування України в сучасному міжнародному просторі. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. 15 жовтня 2020 р. Київ: Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. URL: http://www.iir.edu.ua/uploads/files/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_SPIMUS_2020.pdf*
- Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи (за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні). Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. К.: Центр Разумкова. 2022. 131 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf*
- Україна-ЄС: шлях до політичної асоціації (за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні). К.: Центр Разумкова. 2021. 120 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_association.pdf*
- Укрінформ. 12.05.2023. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3708125-do-pcu-z-pocatku-povnomasstabnoi-vijni-daednalosa-bilse-parafij-niz-pisla-otrimanna-tomosu-epifanij.html>*
- Чорнобай О. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2021. Вип. 8. № 29. С. 66-73. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/volume-8-number-129-2021/sucha-snyu-stand-i-perspektyvu-ukrayinskoyi-yevrointegraciyi>*
- Amsterdam Treaty URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11997D%2FTXT>*
- Anderson J. E., Marcouiller D. Trade, Insecurity, and Home Bias: An Empirical Investigation. Working Paper. National Bureau of Economic Research. 1999. DOI: <https://doi.org/10.3386/w7000>*
- Assessing Regional Integration in Africa V. Towards an African Continental Free Trade Area. ECA, AU, ADB, 2014. – 190 p.*
- Awad Ibrahim. Arab Nationalism, Regionalism, and Regional Integration. URL: <https://www.thecairoreview.com/essays/arab-nationalism-regionalism-and-regional-integration/>*
- Balassa B. The Theory of Economic Integration. London: Routledge, 2013. 286 p.*
- Beck U., Grande E. Empire Europe: Statehood and Political Authority in the Process of Regional Integration. Political Theory of the European Union. ed. J. Neyer., A. Wiener. Oxford, New York : Oxford University Press, 2010.*
- Bélanger M.-E., Schimmelfennig F. Politicization and rebordering in EU enlargement: membership discourses in European parliaments. Journal of European Public Policy. 2021. Vol. 28, Issue 3. P. 407–426.*
- Bianco, Cinzia and Gareth Stenfield. The intra-GCC crises: mapping GCC fragmentation after 2011. International Affairs. Volume 94, Issue 3, May 2018, Pages 613–635, URL: <https://doi.org/10.1093/ia/iyy025>*
- Bolaños Bonilla A. A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy. Rochester, NY: Social Science Research Network, 2016. URL: <https://ssrn.com/abstract=2780799>.*
- Börzel T., Risse T. (eds). The Oxford Handbook of Comparative Regionalism. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.*
- Börzel, T.A., & van Hüllen, V. (2015). Introduction. In T.A. Börzel & V. van Hüllen (Eds.), Governance transfer by regional organizations (pp. 3–21). Basingstoke: Palgrave Macmillan*

- Börzel, Tanja A., and Thomas Risse (eds), *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism* (2016; online edn, Oxford Academic, 7 Apr. 2016), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.001.0001>.
- Bougheas S., Demetriades P. O., Morgenroth E. L. *International aspects of public infrastructure investment. Canadian Journal of Economics/Revue Canadienne d'économique*. 2003. Vol. 36, No 4. P. 884–910.
- Brenner N., Jessop B., Jones M., Macleod G. *State/Space: a reader*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2008.
- Brunet-Jailly E. *In the Increasingly Global Economy, Are Borderland Regions Public Management Instruments? International Journal of Public Sector Management*, 25.6/7 (2012), 483–91. URL: <https://doi.org/10.1108/09513551211260685>.
- Buzan B., Waever O. *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Calderón C., Servén L. *Infrastructure and economic development in Sub-Saharan Africa. Journal of African Economies*. 2010. Vol. 19, No 1. P. 13–87
- Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/arab>
- Cantouri Louis J., Spiegel Steven L. *The International Politics of Regions: A Comparative Approach. International Studies Quarterly, Volume 13, Issue 4, December 1969, Pages 361–380*. URL: <https://doi.org/10.2307/3013600>
- Carr E. H. *The Twenty Years' Crisis 1919–1939. An Introduction to the Study of International Relations*. (2nd ed.). Macmillan, 1946.
- Cavatorta, Francesco. *Arab Spring: The Awakening of Civil Society. A General Overview*. School of Law and Government Dublin City University, 2012. URL: <https://www.iemed.org/publication/arab-spring-the-awakening-of-civil-society-a-general-overview/>
- CEPR. *The Russia-Ukraine War, European Financial Integration, and Crises*. 2022. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/russia-ukraine-war-european-financial-integration-and-crises>.
- Charter of the League of Arab States. 22 March 1945. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/125350/8005_arableaguecharter.pdf
- Charter of The Organization of African Unity. Done at Addis Ababa, on 25 May 1963 – URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20479/volume-479-I-6947-English.pdf>
- Cipoletta Tomassian G. *Physical infrastructure and regional integration. CEPAL*. 2009. No 280. URL: <http://repositorio.cepal.org/handle/11362/36290>
- Colombo, Silvia and Eman Ragab. *Foreign Relations of the GCC Countries amid Shifting Global and Regional Dynamics, The International Spectator* 52, No.2, 1–2. URL: https://www.iai.it/sites/default/files/editorial_note_2017_2.pdf
- com.ua/index.php?op=1&z=962
- Conant E. *Russia and UKRAINE: the tangled history that connects - and divides – them. Centuries of bloodshed, foreign domination, and internal divisions have left Ukraine in a precarious position between East and West. Published februar 24, 2023*. <https://www.nationalgeographic.com/history/article/russia-and-ukraine-the-tangled-history-that-connects-and-divides-them>

- Constitutive Act of The African Union* – URL: https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf
- Cooperation Council (GCC) and the EU. EU relations with the Gulf Cooperation Council.* URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/gulf-cooperation-council-gcc-and-eu_en
- Craig P., Burca, Grainne de. *EU Law: Text and Materials*. 5th ed. Oxford University Press, 2019.
- Deblock C. *Régionalisme économique et mondialisation: que nous apprennent les théories? La question politique en économie internationale*. Paris: La Découverte, 2006. P. 248–260.
- Dinka T., Kennes W. *Africa's Regional Integration Agreements: History and Challenges*. September 2007. DP 74. – 15 p.
- Dragneva R., Hartwell C. A. *The crisis of the multilateral order in Eurasia: authoritarian regionalism and its limits*. *Politics and Governance*. 2022. 10(2). P. 95-105.
- Economic Community of West African States (ECOWAS) Revised Treaty*. URL: <https://ecowas.int/publication/treaty/>
- EEAS. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*, 2016. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf
- Eilstrup-Sangiovanni M. *Debates on European Integration: A Reader*. Basingstoke England ; New York: Palgrave, 2006. 532 p. P. 57-58.
- Ernst-Otto C., Rosenau J. *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992
- EU-GCC Clean Energy Technology Network. Fostering clean energy partnerships*. URL: <https://www.eugcc-cleanenergy.net/>
- European Commission. *EU-Canada, 2023* URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/canada/eu-canada-agreement_en
- European Commission. *EU-US Trade and Technology Council*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-us-trade-and-technology-council_en [accessed 13 August 2023].
- European Integration Portal*. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/en>
- European Pillar of Social Rights - Building a fairer and more inclusive European Union*. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1226&langId=en>
- Eyoh, D. (1998). *African Perspectives on Democracy and the Dilemmas of Postcolonial Intellectuals*. *Africa Today*, 45(3/4), 281–306. URL: <http://www.jstor.org/stable/4187229>
- Faust, A. *Concepts of World Order and their Implications for Regional Power Research*. *Modern Geografía*, 2023. Vol. 18(1), 79–96. URL: <https://doi.org/10.15170/MG.2023.18.01.05>
- Fawcett, Louise. *The Middle East in the international system: improving, understanding and breakingdown the international relations/area studies divide*. Working Paper. 2017. URL: <http://dro.dur.ac.uk/21627/>
- Figuière C., Guilhot L. *Caractériser les processus régionaux: les apports d'une approche en termes de coordination*. *Mondes En Développement*. 2006. No 3. P. 79–100.
- Fligstein N., Polyakova A., Sandholtz W. *European integration, nationalism and European identity*. *Journal of Common Market Studies*. 2012. Vol. 50, No 1. P. 106–122.

- Flint C., Taylor P. J. *Political Geography. World-Economy, Nation-State and Locality. (7th edition).* Routledge, 2018
- Frey B. S., Eichenberger R. *FOCJ: Competitive governments for Europe. International Review of Law and Economics. Vol. 16, Issue 3. P. 315–327. DOI:10.1016/0144-8188(96)00019-1.*
- Gehler, M., & Steininger, R.(eds). *Die Neutralen und die Europäische Integration 1945–1995.* Vienna: Böhlau, 2000.
- Gilman N., Weber S. *Back in the USSR. Is the European Union heading for a Soviet-style collapse?* URL: <http://www.the-american-interest.com/2016/12/12/back-in-the-ussr>
- Gramlich J., Scheller A. *What's Happening at the U.S.-Mexico Border in 7 Charts. Pew Research Center* URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2021/11/09/whats-happening-at-the-u-s-mexico-border-in-7-charts/> [accessed 14 August 2023].
- Grubel H. G. *The case for the amero: the economics and politics of a North American Monetary Union.* Fraser Institute, 1999.
- Harders, Cilja. *Junetta, Anetta and Lina Khatib. Europe and the Arab world: neighbours and uneasy partners in a highly conflictual context. International Politics. VOL. 54 (2), 2017. P. 1-19.* URL: https://www.researchgate.net/publication/317747878_Europe_and_the_Arab_world_neighbours_and_uneasy_partners_in_a_highly_conflictual_context
- Henökl, T. and Reiterer, M. (2015), *Orchestrating Multilateralism: Cases of EU and Asian Interregional Engagement, Regions and Cohesion, 5 (3).*
- Henri R. *Une lecture comparative des accords d'association euro-méditerranéens et de l'Accord Nord-Américain de Libre-échange (ALENA). Intégration euroméditerranéenne et stratégie économiques.* / Ed. R. Henri. Paris: L'Harmattan, 2003.
- Hettne B. *The New Regionalism Revisited. Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader International Political Economy Series / Ed. F. Söderbaum and T. M. Shaw. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK, 2003.*
- Hettne, Björn and Frederick Söderbaum. *The Future of Regionalism: old divides, new frontiers. Regionalization and Global Governance: The Taming of Globalization?, Editors: Andrew Cooper, Chris Hughes, Philippe De Lombaerde. Routledge. January 2008. P. 61–80.* URL: https://www.researchgate.net/publication/259713955_The_Future_of_Regionalism_Old_Divides_New_Frontiers
- Hix S. *The Political System of the European Union / S. Hix. London : Palgrave Macmillan ; 3rd edition edition, 2021. 448 p.*
- Hooghe L., Marks G. *Community, Scale, and Regional Governance: A Postfunctionalist Theory of Governance, Vol-ume II. Oxford University Press, 2016. 212 p.*
- Human Development Report 2020. The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. December 15, 2020.* URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2020>
- Hurrell A. *Regionalism in Theoretical Perspective. Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order / Ed. L. Fawcett and A. Hurrell. Clarendon Press, 1995.*
- Issing O. *The crisis of European Monetary Union—Lessons to be drawn. Journal of Policy Modeling. 2011. Vol. 33. No 5. P. 737–749.*
- Jacquet P., Pisani-Ferry J., Tubiana L. *Gouvernance Mondiale. La Documentation française Paris. Vol. 37. 2002.* URL: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/rapports-publics/024000230/index.shtml>.

- Kaczorowska A. *European Union Law*. 3rd ed. London, Routledge, 2021.
- Kandilov I. T., Renkow M. *Infrastructure investment and rural economic development: An evaluation of USDA's broadband loan program*. *Growth Change*. 2010. Vol. 41. No 2. P. 165–191
- Kang, Y.-D. *Development of Regionalism: New Criteria and Typology*. *Journal of Economic Integration*. 2016. P. 237.
- Katzenstein, J. Peter. *Regionalism and Asia*. *New Political Economy*. Abingdon: Nov 2000. Vol. 5, Iss. 3; 353 p.
- Keating M. *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*. E. Elgar Cheltenham, UK, 1998.
- Kébabdjian G. *Europe et globalisation*. Paris: Editions L'Harmattan, 2006. 224 p.
- Kim K.-S. *Infrastructure Planning and Financing in Korea Insight to Economic Development*, 2013. URL: <https://www.kdevelopedia.org/resource/view/04201312110129489.do#.WqEg7ejFLIU>.
- Kissinger H. *World order*. Penguin Books, 2015
- Kölliker, A. *Flexibility and European Unification: The Logic of Differentiated Integration*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2006.
- Koppel, O., Gasparyan, A. *The American factor in the transformation of the Middle East. American history and politics*. 2016, 2, P. 128–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2016_2_19.
- Kuryliak V., Lishchynskyy I., Lyzun M., Komar N. *Benchmarking of local production systems in Eastern Europe and Ukraine*. *Management & Gouvernance*. 2017. №17. C. 15–29.
- Kuznetsova, A. Y., Lyzun, M. V., Savelyev, Y. V., Kuryliak, V. Y., & Lishchynskyy, I. O. (2019). *Gravitaty potential for currency alliances' intraregional trade*. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(30), 236–247.
- Lai E. L.-C., Yu X. *Invoicing Currency in International Trade: An Empirical Investigation and Some Implications for the Renminbi*. *The World Economy*. 2015. Vol. 38, No 1. P. 193–229. DOI: <https://doi.org/10.1111/twec.12211>.
- LAI free trade agreement – URL: <https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=fta/agreements/laiافتا.pdf>
- Lake D. A., Morgan P. M. *The new regionalism in security affairs*. In D. A. Lake, & P. M. Morgan (Eds.), *Regional orders: Building security in a new world* (pp. 3–19). Pennsylvania State University Press, 1997.
- Langenhove L. van. *Theorising Regionhood*. : United Nations University Comparative Regional Integration Studies, 2003. 37 p.
- Lara-Valencia F., Giner M.O E., *Local Responses to Climate Change Vulnerability Along the Western Reach of the US–Mexico Border*. *Journal of Borderlands Studies*, 28.2 (2013), 191–204 URL: <https://doi.org/10.1080/08865655.2013.854656>.
- Leuffen D., Rittberger B., Schimmelfennig F. *Differentiated Integration: Explaining Variation in the European Union*. 2012th edition. Houndsmill, Basingstoke, Hampshire : Palgrave MacMillan, 2012.
- Libman A., Obidenkova A. *Understanding authoritarian regionalism*. *Journal of Democracy*. October 2018, Volume 29. P. 151–165. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/understanding-authoritarian-regionalism/>

- Lishchynskyy I. *Spatial concentration of industry and local production systems in Ukraine*. *Folia Oeconomica*. 2016. Vol. 2, No. 320. P. 51–63.
- Lishchynskyy I., Lyzun M., Kuryliak V., Savelyev Y. *The dynamics of European periphery. Management Theory and Studies for Rural Business and 174 Infrastructure Development*. 2019. Vol. 41(4). P. 527- 536. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2019.43>
- Lishchynskyy I., Sokółowicz M. *Are Poland and Ukraine Gravity Centres for Each Other? Study on the Labour Migration Patterns*. *Comparative Economic Research*. 2018. Vol. 21. No 1. P. 45–65. DOI: [10.2478/cer-2018-0003](https://doi.org/10.2478/cer-2018-0003)
- Lishchynskyy I., Lyzun M. *Social efficiency of the Economic and Monetary Union*. *Scientific Bulletin of Polissia*. 2018. Vol. 13, No. 1. P. 184–188.
- London treaty. URL: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=001>
- Lorresti R. (2007). *Constituciones del Mercosur*. Buenos Aires: Editorial La Ley.
- Lyzun, M., Lishchynskyy, I., Savelyev, Y., Kuryliak, V. and Kurylyak, Y. (2019). *Modeling Evaluation of Dollarization Economic Efficiency*. *International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*. Ceske Budejovice, Czech Republic: 366–370.
- Malamud A., Schmitter P. *The Experience of European Integration and the Potential for Integration in South America*. *Working Papers, Institut Barcelona d'Etudis Internacionals IBEI*. 2007. Vol. 6.
- Marks G. *Europe and Its Empires: From Rome to the European Union*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 50.1 (2012), 1–20.
- Matteo Legrenzi and Marina Calculli. *Regionalism and Regionalization in the Middle East: Options and Challenges*, IPI Paper. 2013. URL: https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/publications/ipi_e_pub_regionalism_me.pdf
- Mercosur free trade agreement – URL <https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=fta/agreements/mercosurfta.pdf>
- Mercosur: *Between Integration and Democracy* (Dominguez F., Guedes De Oliveira M., Eds.). (2004). Bern: Peter Lang GmbH.
- Molendowski E., Polan W. *Dyplomacja gospodarcza. – Oficyna a Wolters Kluwer business. – Krakow, 2007. – 268 S.*
- Nye J. *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*. Little Brown, 1971. 234 p.
- O'Brien, D., *CARICOM: Regional Integration in a Post-Colonial World*. *European Law Journal*, 2011. 17: 630-648. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2011.00570.x>
- OECD, 2019. *Risks that Matter. Main Findings from the 2018 OECD Risks that Matter Survey*
- OECD, *Guidelines on Measuring Trust*; PRAIA City Group, 2020. *Handbook on Governance Statistics*
- Patrick Leblond, 'The Canada-EU Comprehensive Economic and Trade Agreement: More to It Than Meets the Eye', 2010. *General treaty on Central American economic integration between Guatemala, El Salvador, Honduras and Nicaragua signed at Managua, on 13 December 1960 (Central American Economic Integration (CACM) Free trade agreement) – URL: https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=fta/agreements/cacmfta.pdf*
- Payne, Anthony (2008) *The political history of Caricom*. Ian Randle Publishers, 306 p.

- Pekar V. *Ukraine and the EU: scenarios of European integration*. *New Eastern Europe*. 2022. November 18. URL: <https://neweasterneurope.eu/2022/11/18/ukraine-and-the-eu-scenarios-of-european-integration/>
- Randall Mikkelsen. *UPDATE 2-US clout down, risks up by 2025 – intel outlook*. URL: <https://www.reuters.com/article/newsOne/idUSN2041155720081120>
- Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia*. October 2020 URL: <https://www.imf.org/en/Publications/REO/MECA/Issues/2020/10/14/regional-economic-outlook-menapcca#stats>
- Regionalism Revisited in the Post-Arab Spring Middle East* / by Ayşegül Sever. Apr 8, 2019. URL: <https://lseideas.medium.com/regionalism-revisited-in-the-post-arab-spring-middle-east-25843457b1a8>
- Reilly, J. (2012). 'A Norm-Taker or a Norm-Maker? Chinese Aid in Southeast Asia'. *Journal of Contemporary China*, 21(73):71-91
- Reilly, B. (2013). 'Southeast Asia: In the Shadow of China'. *Journal of Democracy* 24(1): 156-164
- Robert Schuman Centre for Advanced Studies. *A New Approach in the Transatlantic Trade and Investment Partnership*, European University Institute URL: <https://www.eui.eu/news-hub?id=a-different-approach-in-the-new-transatlantic-trade-and-investment-partnership> [accessed 13 August 2023].
- Robson W. B., Laidler D. *No small change: the awkward economics and politics of North American monetary integration*. *Commentary-CD Howe Institute*. 2002. No. 167. P. 1.
- Rodrik D. *How Far will International Economic Integration Go? The Journal of Economic Perspectives*. 2000. Vol. 14, No. 1. P. 177–186.
- Russett, Bruce M. *International Regions and the International System, 1969*. *Inter-university Consortium for Political and Social Research [distributor]*, 2006-01-12. URL: <https://doi.org/10.3886/ICPSR05652.v1>
- Santini, Ruth Hanau. *A New Regional Cold War in the Middle East and North Africa: Regional Security Complex Theory Revisited*. *The International Spectator*. VOL. 52, No.4, 2017. P. 93–111. URL: <https://www.iai.it/sites/default/files/hanausantini.pdf>
- Sapir A. *European integration at the crossroads: a review essay on the 50th anniversary of Bela Balassa's theory of economic integration*. *Journal of Economic Literature*. 2011. Vol. 49, No 4. P. 1200–1229.
- Sawani, Youssef Mohammad. *The 'end of pan-Arabism' revisited: reflections on the Arab Spring*. *Contemporary Arab Affairs*, VOL. 5 (3). P. 382-397. URL: https://www.researchgate.net/publication/241713300_The_'end_of_pan-Arabism'_revisited_Reflections_on_the_Arab_Spring
- Schimmelfennig F., Winzen T. *Ever Looser Union?: Differentiated European Integration*. Oxford University Press, 2020. 247 p.
- Schmitter P., Marks G. *Imagining the Future of the Euro-Polity with the Help of New Concepts. Governance in the European Union*. SAGE, 1996. ISBN 978-0-7619-5135-3.
- Schout A., Riel A. van. *The state of economic convergence in the Eurozone*. *Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'*. 2022.
- Schultz R. *Trust issues in a Market Economy*. <https://www.igi-global.com/chapter/trust-issues-market-economy/7047>
- Sever Ayşegül. *Globalism, Regionalism and the Middle East*. URL: <https://www.e-ir.info/2018/10/12/globalism-regionalism-and-the-middle-east/>

- Sever Ayşegül. *Regionalism Revisited in the Post-Arab Spring Middle East*. LSE IDEAS Strategic Update. Apr 8, 2019. URL: http://eprints.lse.ac.uk/107800/1/LSE_IDEAS_Regionalism_Middle_East_April_2019.pdf
- Shahid Yusuf; Simon J Evenett *Can East Asia compete? : innovation for global markets* / Shahid Yusuf; Simon J Evenett. – Washington, D.C. : World Bank, 2002. – 212 p.
- Silver L. *Populists in Europe – especially those on the right – have increased their vote shares in recent elections*. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/10/06/populists-in-europe-especially-those-on-the-right-have-increased-their-vote-shares-in-recent-elections/>.
- Simone Tagliapietra. *The political economy of Middle East and North Africa oil exporters in times of global decarbonisation*. 2017. April, 11. URL : [http://bruegel.org/2017/04/the-political-economy-of-middle-east-and-north-africa-oil-exporters-in-times-of-global-decarbonisation/?utm_content=buffer28bd0&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer+\(bruegel\)](http://bruegel.org/2017/04/the-political-economy-of-middle-east-and-north-africa-oil-exporters-in-times-of-global-decarbonisation/?utm_content=buffer28bd0&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer+(bruegel))
- Slaughter A. M. *Sovereignty and Power in a Networked World Order*. *Stanford Journal of International Law*. 2004. vol. 40, 283–327
- Smith W. *Ukraine and the Clash of Civilisations*. March 9, 2022. URL: <https://peacediplomacy.org/2022/03/09/william-s-smith-in-the-national-interest-ukraine-and-the-clash-of-civilizations/>
- Smith, M. *Beyond the comfort zone: internal crisis and external challenge in the European Union's response to rising powers*, *International Affairs*, 2013. 89(3): 668
- Söderbaum F., Shaw T. *Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader*. *International Political Economy Series*. Palgrave Macmillan UK, 2003. URL: <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=379a5f1daa1917187f15bd2601445b9b>.
- Sologoub I. *Ukraine's EU Integration: A Long Way Home*. *Intereconomics: Review of European Economic Policy*. 2022. Vol. 57. № 4. pp. 218-224. URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/4/article/ukraine-s-eu-integration-a-long-way-home.html>
- Stewart-Ingersoll R., & Frazier D. *Regional powers and security orders: A theoretical framework*. London & New York: Routledge Global Security Studies, 2012.
- Stijn Claessens. *Fragmentation in Global Financial Markets: Good or Bad for Financial Stability?* 2019. URL: <https://www.bis.org/publ/work815.htm>.
- Stubb A. C.-G. *A Categorization of Differentiated Integration*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. Vol. 34, Issue 2. P. 283–295. DOI:10.1111/j.1468-5965.1996.tb00573.x.
- Sullivan E. *Number of Migrants Crossing U.S. Southern Border Is Down. But for How Long?*, *The New York Times*, 3 July 2023, section U.S. URL: <https://www.nytimes.com/2023/07/03/us/politics/migrants-mexico-border.html> [accessed 14 August 2023].
- Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency (SURE)* SURE financing contributed to preserving jobs during the COVID 19 crisis, but its full impact is not known. *Special report*. 2022. URL: <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/sure-28-2022/en/>
- The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*, ed. by Tanja A. Börzel and others. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016.
- Treaty establishing the Caribbean Community (Caricom free trade agreement)* – URL: <https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=fta/agreements/caricomfta.pdf>
- Treaty on European Union* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11992M%2FTXT>

- Tsymbol D. Euroregions for Ukraine's European integration. An official website of the European Union. URL: <https://europa.eu/regions-and-cities/euroregions-ukraines-european-integration>*
- U.S. Customs and Border Protection. Southwest Land Border Encounters URL: <https://www.cbp.gov/newsroom/stats/southwest-land-border-encounters> [accessed 14 August 2023].*
- UfM: Joint Conclusions by the Jordanian and EU co-presidency on the Seventh Regional Forum of the Union for the Mediterranean Barcelona, 24 November 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/UfM%20CoChairs%20Conclusions_24%20November%202022.pdf*
- UN DESA, 2021. Policy Brief No.91: The politics of economic insecurity in the COVID-19 era*
- UN DESA, 2021. Policy Brief No.94: A changing world of work: implications for the social contract.*
- UN Human Development Report (UNDP). 2002. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/263/hdr_2002_en_complete.pdf.*
- Union for the Mediterranean. URL: <https://ufmsecretariat.org/what-we-do/>*
- United Nations Economic Commission for Africa. Key Pillars of Africa's regional integration – URL: <https://archive.uneca.org/oria/pages/key-pillars-africa%E2%80%99s-regional-integration>*
- United Nations. Department of economic and social affairs. Trust in public institutions: Trends and implications for economic security. https://www.un.org/development/desa/dspd/wpcontent/uploads/sites/22/2021/08/PB_108.pdf*
- van der Meer, 2017. Political Trust and the "Crisis of Democracy"; Wang, 2016. Government*
- van Langenhove L. Theorising Regionhood: United Nations University Comparative Regional Integration Studies, 2003. P. 37.*
- Vignal L. The Transnational Middle East. People, Places, Borders. 1st Edition. London: Routledge. 2016. URL: https://books.google.co.uk/books?id=NTMIDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false*
- Webber D. Two funerals and a wedding? The ups and downs of regionalism in East Asia and Asia-Pacific after the Asian crisis. The Pacific Review. 2001. Vol. 14. No 3. P. 339–372.*
- Weyland K. The Arab Spring: why the surprising similarities with the revolutionary wave of 1848? Perspectives on Politics. Cambridge. 2012. No 10(4). P. 917–934. URL: <https://www.proquest.com/docview/1240201853>*
- WTO. Regional Trade Agreements Information System, 2023. URL: <https://rtais.wto.org/UI/publicsummarytable.aspx>.*
- Yankiv M., Flissak K., Kozłowski A.R. Dyplomacja w zagranicznej współpracy gospodarczej [Diplomacy in foreign economic cooperation]. Warszawa, CeDeWu. 2020, 166 p.*
- Yankiv M., Flissak K., Kozłowski A.R. Leksykon dyplomacji gospodarczej. Warszawa, CeDeWu. 2021, 182 p.*
- Yusuf, A. A., & Ouguerouz, F. (2012). The African Union: Legal and Institutional Framework: A Manual on the Pan-African Organization. Martinus Nijhoff Publishers. 576 p.*

Навчальне видання

Андрій КРИСОВАТИЙ, Марія ЛИЗУН

ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ГЛОБАЛЬНА РЕГІОНАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ

Підручник

Підписано до друку 21.08.2023.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк електрографічний.
Умов.-друк. арк. 17,15. Обл.-вид. арк. 17,68
Тираж 150 примірників. Замовлення № 08/23/2-1.

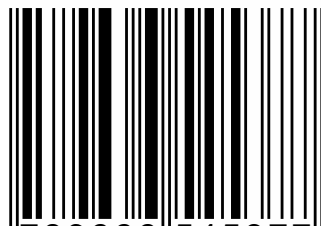
Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В
м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10
тел. (097) 988-53-23

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.*

Цей підручник підготовлено за підтримки програми Еразмус+ Європейського Союзу (модуль Жана Моне 101048216 – REFRAG – ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH «Регіональна інтеграція: європейський бенчмарк в умовах викликів глобальної фрагментації (REFRAG)). Проте підтримка Європейською Комісією публікації цього підручника не є автоматичною підтримкою його змісту, який відображає лише погляди авторів. Комісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що наведена в підручнику.

ISBN 978-966-654-537-7

9 789666 545377 >